

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Донецький державний університет управління**

Збірник наукових праць ДонДУУ

**РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНИХ МЕТОДІВ
УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ
ТА ЕКОНОМІКОЮ ПІДПРИЄМСТВА**

**Серія “Економіка”
ТОМ XIII, випуск 248**

Донецьк 2012

ББК 65.9 (4 Укр.) 26

Р 64

Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб.наук.праць / ДонДУУ. – Донецьк: ДонДУУ, 2012. – т. XIII. – 400 с. – (серія “Економіка”; вип. 248).

Засновник:

Донецький державний університет управління

Редакційна рада:

Поважний О.С. – головний редактор,

Пілюшенко В.Л. – заст. головного редактора,

Чумаченко М.Г., Бурега В.В., Поважний С.Ф., Токарева В.І.

Редакційна колегія:

Поважний О.С. – д.е.н., Губерна Г.К. – д.е.н., Дорофієнко В.В. – д.е.н.,

Пілюшенко В.Л. – д.т.н., Адамов Б.І. – д.е.н., Лобас В.М. – д.держ.упр.,

Дегтяр А.О. – д.держ.упр., Поважний С.Ф. – д.е.н., Поклонський Ф.Ю. –

д.е.н.

У збірнику представлено результати досліджень, що проводяться в рамках науково-дослідної роботи кафедри “Фінанси” ДонДУУ. Розглянуто інноваційно-інвестиційні аспекти фінансового забезпечення розвитку держави, вплив процесу глобалізації на розвиток фінансових механізмів в Україні, розкрито проблемні питання щодо фінансових відносин підприємств та запропоновано напрями їх удосконалення. Збірник розрахований на наукових і практичних робітників, викладачів вищої школи, аспірантів, магістрів і студентів.

Затверджений додатком до Постанови Президії ВАК України від 22.12.2010 р. № 1-05/8 як фаховий з економіки.

Видається за рішенням Вченої ради ДонДУУ

ISBN 966-380-007-0

© Донецький державний
університет управління, 2012

ЗМІСТ

<i>Андрущенко О.Ю., Хомутовська О.І.</i> ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ	7
<i>Апарова О.В.</i> РОЗГЛЯД ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В ТЕОРІЯХ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ	18
<i>Барабанова В.В.</i> ПРОГНОЗУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ДЕРЖБЮДЖЕТУ	30
<i>Бандура М.В.</i> МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	39
<i>Блажевич Г.О.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	50
<i>Брайловський І.А.</i> АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЕКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В КРАЇНАХ СНД	57
<i>Буткевич О.В.</i> КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ В РОЗРІЗІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	68
<i>Головченко Д.М.</i> ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ДОРОЖНЬОГО БУДІВНИЦТВА.....	77
<i>Зорій Н.М., Джугла Н.</i> ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ.....	83
<i>Данильченко В.А.</i> НАУЧНОЕ ОБОСНОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО РЫНКА	90
<i>Ільяшенко В.А.</i> ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОДАТКОВИХ ПЛАТЕЖІВ: ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ТА АКЦИЗНИЙ ПОДАТОК.....	104

Камінський С.І. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ЦИКЛОМ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ	118
Коверга С.В. ОБОСНОВАНИЕ НЕОБХОДИМОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ СБАЛАНСИРОВАННЫМ РАЗВИТИЕМ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ	125
Кравцова І.В., Самарін К.А., Величко К.О. БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	132
Кулиш Е.В., Телюк В.А. АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОБЕСПЕЧЕННОСТИ НА РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	140
Купченко В.Г. НАПРЯМИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	161
Малахова В.В. МЕХАНИЗМ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ РЕГИОНА	171
Манойленко О.В. ТИПОЛОГІЯ ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ З ПІДТРИМКИ ПРОБЛЕМНИХ РЕГІОНІВ	179
Марова С.Ф. УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМ ЗДОРОВ'ЯМ В УМОВАХ ЗАЛЕЖНОСТІ ОКРЕМИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ ВІД ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК.....	186
Мойсеєнко К.Є., Крицина Н.О., СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	193
Настюк С.С. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	202
Надворная Г.Г. АДАПТАЦИЯ МЕХАНИЗМА ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ.....	211
Нестерова З.І. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА НІВЕЛЮВАННЯ ДИСБАЛАНСІВ У ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА З УРАХУВАННЯМ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ.....	224

Пілецька С.Т. МЕХАНІЗМ РОЗРОБКИ І РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	230
Решетілова Т.Б. РОЗВИТОК РИНКУ ОКУЛЯРНИХ ПОСЛУГ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ	237
Перзеке М.Б. РОЗВИТОК СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	243
Перловська Н.В. ФІНАНСОВА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТОРГІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ.....	256
Прокопенко Р.В. АНАЛІЗ ПОДХОДОВ К АДМИНИСТРИРОВАНИЮ ИНФОРМАЦИОННЫХ КОМПЛЕКСОВ СОПРОВОЖДЕНИЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕССА	267
Рижикова Н.І. ЦІНОУТВОРЕННЯ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЦУКРУ В УКРАЇНІ	274
Сінельнік В.В. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ РИЗИКІВ У СТРАХУВАННІ.....	284
Ситнік І.В., Стьопочкін А.І. СПЕЦИФІКА ПРОВЕДЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РИНКІВ (Частина 1)	295
Смерічевський С.Ф., Кисельова О.В. ІННОВАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	308
Сімонов О.А., Чилікін О.І. ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	313
Талан Г.О. РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПОДАТКОВОГО РЕФОРМУВАННЯ	319
Тельнова Г.В. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ІКС.....	325

Тімашкова О.А.

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ
НАУКОМІСТКИМИ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ 332

Хромих Ю.О.

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 339

Черкашина Л.О.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ФІНАНСУВАННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ 347

Чилікін О.І., Іващенко А.І., Солтусенко О.М.

СИСТЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ 359

Шемяков О.Д.

ПРОБЛЕМА ДУХОВНОСТІ В УПРАВЛІННІ
СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИМИ ВІДНОСИНАМИ І
ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ВИРОБНИЧОЇ ДЕМОКРАТІЇ 368

Шендриков А.А.

ЛОГИСТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ГОСТИНИЧНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ
С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ
УПРАВЛЕНИЯ ГОСТИНИЦЕЙ (HMS) 379

Шулюк Є.В., Рекова Н.Ю.

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ.....386

Кучмійов А.В.

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНО
СПРЯМОВАНОГО СПОЖИВЧОГО РИНКУ 393

УДК 324.12

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

*Андрущенко О.Ю., аспірант,
Хомутовська О.В.,*

Донецький державний університет управління

В статті розкрито сутність інвестиційних ресурсів підприємства, джерела їх формування. Охарактеризовано методи інвестування. Визначено основні проблеми використання лізингу в Україні. Описано концепцію формування оптимальної структур інвестиційних ресурсів в системі антикризового управління.

В статье раскрыта сущность инвестиционных ресурсов предприятия и источники их формирования. Проведена характеристика методов инвестирования. Определены основные проблемы использования лизинга украинскими предприятиями. Описана концепция формирования оптимальной структуры инвестиционных ресурсов в системе антикризисного управления.

Постановка проблеми в загальному виді, зв'язок з науковими й практичними завданнями

Концепція переходу підприємств до ринкової економіки вимагає забезпечення процесів розвитку, осмислення, аналізу, наукового узагальнення. У зв'язку з цим найважливішою задачею економічної науки завжди було виявлення закономірностей розвитку і джерел, завдяки яким такий розвиток стає передбачуваний. Проблема забезпечення економічного розвитку підприємств опосередковується наявністю необхідного обсягу ресурсів на них. Саме завдяки синтезу матеріальних, виробничих, трудових, інвестиційних, інтелектуальних та інформаційних ресурсів можливе зростання виробництва, захоплення нових ринків збуту, поліпшення якості продукції, отримання конкурентних переваг. Особливе місце саме в стратегічному розвитку підприємства займають інвестиційні ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Виділення нерозв'язаних питань

Питаннями забезпечення соціально-економічного розвитку займалися різні вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти, такі як: В.

Адамчук, А. Амоша, О. Анненкова, В. Асєєв, Д. Богиня, Н. Волгін, І. Ворожейкін, В. Герчиков, О. Грішнова, В. Гриньова, В. Золотогоров, Д. Керімов, А. Кібанов, А. Колот, Е. Лібанова та ін. Проте в наукових працях більшості зазначених авторів соціально-економічний розвиток розглядався в умовах адміністративного-командного управління та був спрямований, перш за все, на зміцнення виробничої бази, а не на створення таких умов, за яких працівники підприємства повністю можуть реалізувати свої потенційні можливості. У сучасній науковій літературі практично відсутні вдалі спроби розробки універсальних технологій управління розвитком підприємств, що суттєво перешкоджає впровадженню високоефективних стратегій, раціональних інвестиційних програм, формуванню оптимальної структури капіталу тощо. Теоретичне, методологічне та методичне значення успішного розв'язання вказаних проблем, їх глибока наукова і прикладна розробка обумовлює актуальність обраної теми [1].

Загальна мета дослідження

Метою даної роботи є розгляд інвестиційного процесу на підприємстві як методу антикризового управління, джерел фінансування інвестиційних програм, а також оцінки інвестиційної привабливості фірми і ефективності інвестиційних проектів як важливого елемента в системі антикризового розвитку підприємства.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Інвестиційні ресурси - це всі види економічних ресурсів, що залучаються з метою вкладення в об'єкти інвестування. Розрізняють такі форми інвестиційних ресурсів: фінансові, матеріальні, нематеріальні, трудові, інформацію та підприємницький хист. Враховуючи це, доцільно виокремити фінансові й не фінансові джерела формування інвестиційних ресурсів. У контексті цього дослідження зосередимо увагу на вивченні фінансових джерел, під якими розумітимемо грошові ресурси, що використовуються для формування зазначених ресурсів у процесі інвестування.

Основною метою накопичення інвестиційних ресурсів на підприємстві є фінансове забезпечення потреб підприємства у необхідних інвестиційних активах та оптимізація їх за критерієм ефективності результатів інвестиційної діяльності.

Динамічний характер інвестицій надає їм тимчасової тривалості, передбачає наявність процесу їхнього перетворення з ресурсів у вкладення, далі у приріст капітальних вартостей і у кінцевому рахунку – у доход. Практичні кроки з реалізації інвестицій і являють собою інвестиційну діяльність. Інвестиційна діяльність поширюється на весь інвестиційний цикл (період), який охоплює один оборот інвестицій, тобто рух вартості, авансованої в капітальне майно, від моменту акумуляції грошових засобів до реального відшкодування.

Джерелами формування інвестиційних ресурсів можуть бути власні, позикові та залучені кошти підприємств (рис. 1) [4; 6].

Рис. 1. Основні джерела формування інвестиційних ресурсів підприємства

Інвестиційні ресурси, що залучаються підприємствами в Україні, базується переважно на внутрішніх джерелах. Це пояснюється дороговизною кредитних ресурсів та нерозвиненістю ринку цінних паперів.

Власні джерела фінансування є основними. До них належить прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства після сплати податків та інших обов'язкових платежів; амортизаційні відрахування, раніше виконані довгострокові фінансові вкладення, строк сплати, яких закінчується у поточному періоді; реінвестований прибуток шляхом продажу частини основних фондів; страхована сума відшкодування основних збитків, викликаних втратою майна; частка зайвих оборотних активів, що іммобілізується в інвестиції.

Власні джерела капіталу у порівнянні із залученими та позиковими коштами характеризуються простотою та швидкістю залучення, високою віддачею за критерієм норми прибутковості капіталу. Використання власних ресурсів істотно знижує ризик неплатоспроможності і банкрутства підприємства при цьому управління цілком зберігається в руках його засновників.

Разом з тим власні джерела обмежені, не дозволяють значно розширити інвестиційну діяльність за сприятливої кон'юнктури ринку. Недостатність зовнішнього контролю за ефективністю використання власних інвестиційних ресурсів за некваліфікованого управління ними може призвести до важких фінансових наслідків для підприємства.

Основною складовою власних інвестиційних ресурсів є прибуток, він є найвагомим джерелом фінансування інвестиційної діяльності. Політика розподілу чистого прибутку підприємства засновується на її загальній стратегії економічного розвитку. Більшість українських підприємств сьогодні мають низький рівень рентабельності, або взагалі збиткові, тому в сучасних умовах прибуток не забезпечує розширене відтворення. Крім того, в силу сформованих у країні економічних та політичних факторів, існують схеми

приховування та заниження прибутку з метою зменшення податкових платежів.

Другою важливою складовою власних джерел інвестицій є амортизація. Вітчизняна економічна теорія передбачає використання нагромаджених амортизаційних відрахувань для відтворення засобів праці, тоді як у західних індустріальних країнах наголошують на тому, що амортизація є лише механізмом повернення (відшкодування) витрат на створення основного капіталу [5].

Деякі вчені не надають амортизації інвестиційного значення. Так, С. Аптекарь розглядає амортизацію, за своєю сутністю, як забезпечення відтворення вартості основного капіталу шляхом створення цільового фонду, рівнозначного їх зношенню за відтворювальний цикл, що створюється за рахунок виручки від реалізації [1].

Разом з власними джерелами інвестицій використовуються і залучені кошти: емісія акцій підприємства; емісія інвестиційних сертифікатів; внесок сторонніх вітчизняних та закордонних інвесторів у статутний фонд [5].

Серед залучених джерел у першу чергу розглядається можливість залучення акціонерного капіталу. Це джерело може бути використане підприємствами та їх самостійними структурами, утвореними у формі акціонерного товариства. До переваг інвестування за допомогою акцій можна віднести відсутність необхідних постійних виплат з прибутку. Крім того, функціонування акціонерних товариств дає можливість для вільного переливання капіталу шляхом купівлі-продажу цінних паперів. Негативними наслідками емісії акцій є те, що витрати при випуску акцій більші ніж при облігаціях. Крім того, виникає загроза втрати контролю над акціонерним товариством з боку засновників. Випуск акцій не може бути постійним джерелом фінансових ресурсів, бо зростання акціонерного капіталу веде до збільшення пропозиції цінних паперів цього підприємства і, як наслідок, до падіння їх ціни.

Важливими інвестиційними ресурсами є позикові кошти: довгострокове кредитування, емісія облігацій, цільовий державний кредит, податковий кредит, інвестиційний лізинг. Позиковий капітал характеризується такими позитивними особливостями, як широкі можливості залучення; нижчою (порівняно з власним капіталом) вартістю завдяки забезпеченню ефекту «фінансового левеїджу»; здатністю сприяти приросту фінансової рентабельності (коефіцієнта рентабельності власного капіталу). Визначення фінансового левеїджу дозволяє максимізувати рівень рентабельності власного капіталу за заданим рівнем фінансового ризику.

Водночас використання позичкового капіталу має такі недоліки: використання позичкового капіталу пов'язане з ризиком зниження фінансової стійкості і втрати платоспроможності підприємства; висока залежність вартості позичкового капіталу від коливань кон'юнктури фінансового ринку; складність процедури залучення коштів.

Серед позикових ресурсів треба відзначити довгострокові кредити. Під банківським кредитом слід розуміти грошові кошти, що надаються банком у позику для цільового використання на встановлений термін під певний відсоток. Така позика може бути забезпеченою або незабезпеченою. Забезпечена позика видається під певні матеріальні цінності, які кредитор зможе отримати у випадку несплати позики. До таких цінностей відносять дебіторську заборгованість, рухоме і нерухоме майно. Незабезпечені кредити надаються банком під виділену кредитну лінію підприємства для здійснення поточних розрахунків.

Для позичальника велике значення має саме рівень відсоткової ставки, яка визначається попитом та пропозицією на позиковий капітал, рівнем відсотків по депозитам, рівнем інфляції в країні, очікуваннями інвесторів по визначенню перспектив роз витку економіки. Відсоткові ставки диференціюються в залежності від

строків і розмірів запропонованих кредитів, їх забезпеченості, форми кредитування, ступеня кредитного ризику.

В умовах економіки України використання банківського кредиту має такі особливості: переважання короткострокового кредитування на довгостроковим, завищена плата позичальника за користування кредитними ресурсами. З довгостроковим кредитуванням пов'язаний ризик банкрутства внаслідок несвоєчасного повернення отриманих кредитів та втрати частини прибутку через необхідність сплати відсотків [2].

Джерелом інвестиційних коштів є випуск довгострокових облігацій. Цим джерелом можуть скористатися підприємства всіх форм власності, об'єднання підприємств, акціонерні та інші товариства. Рішення про випуск облігацій підприємство приймає самостійно. Капітал, сформований за рахунок емісії, використовується, як правило, на стратегічні цілі. Емісія облігацій дешевша у порівнянні із випуском акції, оскільки відсотки по облігаціям виплачуються із валового прибутку, а дивіденди по акціям із чистого. Основним недоліком облігацій є те, що через визначений період необхідно повертати власникам облігацій не тільки відсотки за користування, а й саме «боргове тіло».

В умовах ринкової економіки підприємство має кілька альтернативних методів залучення інвестиційних ресурсів (рис. 2).

Інвестиційний селенг є однією з нових форм залучення інвестиційних ресурсів. Це специфічна форма зобов'язання, що складається з передачі власником прав з користування та розпорядження його майном за відповідну плату. Таким майном можуть бути будинки, споруди, матеріали, цінні папери, а також продукти інтелектуальної власності [6].

Методом капітального інвестування досить часто є лізинг. Це діяльність, спрямована на інвестування власних та залучених позикових коштів, яка полягає в наданні лізингодавцем у користування на визначений період лізингоотримувачу майна, що є власністю

лізингодавця, за умови сплати лізингоотримувачем періодичних та разових лізингових платежів.

Рис. 2. Методи інвестування

Розрізняють два основних види лізингу: фінансовий та оперативний. До основних критеріїв розмежування належать: термін передачі майна в користування; тип орендованого майна; розподіл майнових ризиків; сукупність обов'язків лізингодавця на термін лізингу; можливості переходу прав власності та викупу.

Фінансовий лізинг – угода, яка передбачає виплати впродовж періоду своєї дії, що покривають всю або майже всю вартість амортизації цього обладнання та включають прибуток лізингодавцю. По закінченню строку дії цієї угоди, підприємство може викупити це обладнання за залишковою вартістю. Оперативний лізинг – це угода, строк якої менше амортизаційного періоду обладнання.

Актуальність та необхідність розвитку лізингу в Україні обумовлена наступними причинами: лізингові операції у певній мірі дозволяють безпосередньо надати кошти підприємствам для оновлення

основного капіталу; лізингові операції особливо доцільні у тому випадку, коли підприємству потрібні будь-які машини або обладнання на невеликий термін; лізингові операції дають можливість отримувати та використовувати основні засоби ще до терміну їх повної оплати.

Необхідно зазначити, що лізинг є однією з форм зовнішнього залучення коштів для підприємства, і тому використання лізингу завжди супроводжується ефектом фінансового лівериджу для підприємства-орендаря. До переваг цього інвестиційного ресурсу можна віднести: безпосередній зв'язок терміну оплати лізингу із здатністю генерувати грошові потоки активом, переданим у лізинг; можливість постійного оновлення основних засобів; дозволяє використати ефект «податкового щита», мотивує до модернізації обладнання, використання сучасних технологій та інноваційного розвитку підприємства; дозволяє уникнути негативного впливу інфляційних процесів на діяльність підприємства, а у випадку повної фіксації лізингових платежів, отримати інфляційний прибуток. Недоліком лізингу є те, що в обов'язки лізингоотримувача входить страхування, технічне обслуговування, відшкодування втрат на ремонт та інше. Крім того, плата за лізинг може бути вищою ціни банківського кредиту на придбання майна.

Бюджетне фінансування інвестицій. Отримувачами державних інвестицій можуть бути підприємства, що знаходяться у державній власності, а також юридичні особи, які беруть участь у реалізації державних програм. Фінансування державних інвестицій відбувається у відповідності з рівнем прийняття рішень.

В умовах необхідності вибору джерел інвестиційних ресурсів, актуальним стає питання визначення найбільш ефективної структури їх використання. Оптимальною структурою інвестиційних ресурсів є та, що забезпечує найбільшу ефективність пропорційності між коефіцієнтом рентабельності активів підприємства та коефіцієнтом його фінансової стійкості, тобто визначає таке співвідношення вико-

ристання власних та позикових коштів, яке максимізує ринкову вартість підприємства [7].

Ключовим моментом в антикризовому управлінні підприємством виступає роль інвестиційної політики, яка полягає в забезпеченні високих темпів економічного розвитку підприємства в довгостроковій перспективі за умови попередження або завчасної ліквідації чинників ослаблення його стратегічного потенціалу.

Антикризові інвестиційні заходи можуть передбачати різноманітні та протилежні за напрямом дії: інвестування (вкладання) коштів у різні види майнових та немайнових цінностей, які здійснюються щодо посилення конкурентоспроможності підприємства, його виробничих та фінансових можливостей; реінвестування (вивільнення) коштів із наявних інвестиційних проектів та програм, які визнані як неефективні або не відповідають поточному стану справ. Особливу увагу в перебігу розробки антикризової інвестиційної політики слід приділяти інноваційному інвестуванню у розвиток нових виробництв та сфер бізнесу [8].

Головною метою формування оптимальної структури інвестиційних ресурсів підприємства є забезпечення найбільшої ефективності співвідношення використання власних та позикових коштів, яке максимізує ринкову вартість підприємства, його рівень фінансової рентабельності та прибутку або мінімізує вартість капіталу та фінансових ризиків.

Висновки й перспективи подальших досліджень

Отже, розвиток підприємства безпосередньо залежить від його інвестиційних ресурсів. За джерелами формування їх поділяють на власні, залучені та позикові. Для кожного підприємства є свої оптимальні структури співвідношення ресурсів залежно від джерел. Структура інвестиційних ресурсів є гнучкою та залежить від впливу багатьох факторів: галузевих особливостей діяльності, рентабельності капіталу та продукції, операційного левериджу, рівня оподаткування прибутку та ін.

Прийняття ефективних управлінських рішень щодо антикризового управління підприємством вимагає від сучасного менеджера детальної розробки питань, пов'язаних із інвестиційною політикою, а саме процес вивільнення коштів, що знаходяться в розпорядженні підприємства, вдале розроблення інвестиційної стратегії, ефективна система раннього попередження та реагування.

Література

1. Аптекар С. Оцінка ефективності інвестиційних проектів / С. Аптекар // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 42–49.
2. Литюга Ю.В. Оптимізація структури інвестиційних ресурсів хімічних підприємств України / Ю.В. Литюга // Формування ринкової економіки України: Зб. наук. праць. Спец. вип. «Економіка підприємства: теорія і практика». Ч. II. – К.: КНЕУ, 2011. – С. 387–396.
3. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Міжнародний науково-технічний ун-т. — К. : ЦУЛ, 2010. — 375 с.
4. Марченко А.А. Удосконалення використання залучених фінансових ресурсів / А.А. Марченко // Ринок цінних паперів України. – 2012. – №7–8. – С. 35–40.
5. Найкова С.П., Сметана К.К. Инвестиционные ресурсы промышленных предприятий / С.П. Найкова. – М. : Финансы и статистика, 2011. – 296 с.
6. Черваньов Д.М. Менеджмент інвестиційної діяльності підприємств: Навч. посібник. / Д.М. Черваньов. – К.: Знання-Прес, 2011. – 622 с.
7. Чумаченко М.Г. Способи і джерела акумуляції інвестицій у країну та умови їх реалізації / Чумаченко М.Г. // Економіка та держава. – 2010. – №3. – С. 2–9.
8. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / В.О. Василенко // – К.: ЦУЛ, 2003. – С. 504

УДК 336.143.2

РОЗГЛЯД ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В ТЕОРІЯХ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

*Апарова О.В., к.е.н., доцент,
Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій*

В статті виокремлено етапи становлення економічної теорії. Розглянуті теорії, засоби впливу та положення яких є актуальними і можуть бути адаптовані до нинішніх економічних умов. Досліджено досвід регулювання інвестиційної діяльності у світі.

В статье выделены этапы становления экономической теории. Рассмотренные теории, средства воздействия и положение которых актуальны и могут быть адаптированы к нынешним экономическим условиям. Исследован опыт регулирования инвестиционной деятельности в мире.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Розвиток економічної думки відбувався паралельно з розвитком цивілізації й особливо активізувався з середини XVIII ст., коли перед урядами країн, передусім Західної Європи і США, постала необхідність розв'язання назрілих соціально-економічних проблем.

Формування теоретико-методологічних засад регулювання економіки являє собою складний і тривалий процес, і кожна школа, теорія чи концепція, метод аргументації відображають певний щабель її розвитку, цільову орієнтацію тощо. Нині ми маємо цілий арсенал наукових напрацювань, оцінюємо їх досконалість, значущість, можливість застосування в умовах ринкового господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Проблемам дослідження й удосконалення бюджетного процесу приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені-дослідники, зокрема В. Андрущенко, Т. Боголіб, С. Буковинський, О. Василик, І. Луніна, О. Кириленко, І. Мітюков, Ц. Огонь, В. Опарін, К. Павлюк, Ю.

Пасічник, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій Ш. Бланкарт, Б. Болдирев, Дж. Б'юкенен, П. Вахрін, Г. Волощук, А. Вільдавські, Є. Гловінський, Л. Дробозіна, Р. Зоді, Дж. М. Кейнс, У. Нордхауз, І. Озеров, П. Самуельсон, Дж. Стігліц та інші.

Загальна мета дослідження

Але у сучасній вітчизняній науці небагато фундаментальних досліджень присвячених теоретико-методологічним засадам фінансовим інструментам державної політики економічного розвитку в умовах інституційних перетворень. Актуальність, науково-теоретична й практична значущість цих проблем, недостатня їхня вивченість і розробленість окреслили мету дослідження.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Еволюція теоретичних основ державного регулювання економіки дає змогу виокремити такі етапи становлення економічної теорії: класична - А. Сміт, Д. Рікардо; неокласична (маржиналістська) - У. Джевонс, А. Маршалл; посткейнсіанська (неокейнсіанська) - Дж. Кейнс, П. Самуельсон.

Теоретичні й практичні розробки щодо регулювання економічних процесів зумовили формування низки теорій, засоби впливу та положення яких є актуальними і можуть бути адаптовані до нинішніх економічних умов.

Теорія багатства й росту базується на положеннях Ф. Кене, який на протиположності економічній теорії стверджував, що лише сільськогосподарське виробництво створює цінності, та заперечував джерела багатства промисловості й торгівлі. А. Сміт теоретично обґрунтував розподіл праці, умови і результати спеціалізації накопичення.

Теорія розподілу включає пропозиції Д. Рікардо стосовно земельної ренти та К. Маркса щодо відчуження, змінного капіталу, відтворення, доданої вартості. За К. Марксом, вартість товару визначається обсягом лише однорідної праці. Нині цей підхід слугує

об'єктом дискусії.

Теорія конкуренції та ефективності забезпечує збільшення національного багатства засобами "невидимої руки" мотивацією доходу (А. Сміт), що регулюється вільною конкуренцією та має соціальну спрямованість. При конкурентному та ефективному розподілі ресурсів вчений вважає непотрібним втручання уряду у цей процес. Ціна товарів і послуг визначається попитом і пропозицією, а якщо конкуренція недосконала, то олігополістичною владою.

Теорія міжнародної торгівлі трактує (А. Сміт), що для ефективного розподілу ресурсів, організації виробництва з їх найменшим споживанням необхідна вільна торгівля, особливо між державами. Закон Д. Рікардо доводить вигідність спеціалізації не лише за умови абсолютних переваг однієї країни над іншою, але навіть тоді, коли таких переваг немає.

Теорія ділових циклів базується на положеннях:

закону Ж. Б. Сея, що стверджує самостійне регулювання економіки без втручання уряду, забезпечення зайнятості, стабільності цін, ефективного використання доходу;

теорії Дж. М. Кейнса про нетотожність накопичень та інвестицій, унаслідок чого за певного рівня цін можливе перевищення пропозиції над очікуваним попитом й інвестиціями;

теорії Й. Шумпетера про можливі нові відкриття, зумовлені поведінкою винахідника й інноватора, що сприяє інвестиціям, розширенню виробництва;

Теорія економічної політики ґрунтується на розробках:

Дж. М. Кейнса щодо втручання уряду в економіку для контролю інфляції, безробіття засобами податкової та монетарної системи, що забезпечують розподіл ресурсів податками, бюджетуванням певних програм, обліковою ставкою, підвищенням ділової активності;

прибічників школи монетаристів (М. Фрідмен) стосовно запровадження пасивної монетарної політики шляхом стійкого і помірного росту пропозиції грошей, без різких змін, що зумовлює ефективність і

корисність вільного ринку;

А. Пігу щодо обмеження державного втручання в економіку лише непрямими методами регулювання - податків та субсидій, але з наголосом на значущості соціальної політики держави, яка впливає на обсяг та розподіл національного дивіденду, тобто економічного та загального добробуту.

Класична економічна теорія виникла на межі розпаду феодалізму та зародження капіталізму й формувалася під назвою "політична економія в умовах вільної конкуренції", що сприяло розширенню системи знань, накопиченню фактичних і розрахункових матеріалів, їх узагальненню. Найбільш значущими були концепції меркантилістів (абсолютизація стимулюючої ролі торгівлі) і фізіократів (переважання ролі земельної власності для зменшення ролі торгового капіталу).

Неокласична теорія обґрунтовувала методологію регулювання економіки з урахуванням задоволення потреб людини та запропонувала систему чинників впливу на добробут, у першу чергу на споживчу вартість благ (товарів і послуг) та попит на них. Виходячи з твердження, що економічні закони однакові для різних економічних систем, А. Маршалл концептуально обґрунтував компромісний підхід переходу від дослідження вартості до проблеми взаємодії попиту і пропозиції як рушійної сили ринкових процесів. Він ввів до наукового вжитку поняття еластичності попиту, трактовку рівноважної ціни, проблем ціноутворення, що базувалися на теорії виробничих витрат, а також на австрійській теорії граничної корисності (Е. Бем-Баверк). На основі цього підходу ціна товару визначається витратами виробництва і граничною корисністю, вона є не середньою величиною, а рівноважною (компромісною) між покупцями і продавцями, між попитом і пропозицією. Запропонована модель попиту і пропозиції стала ядром економічної теорії, засобом аналізу різноманітних економічних ситуацій.

Неокласичний напрям економічної теорії є провідним у сучасній

західній (англо-американській) науці, його принципи та понятійно-науковий апарат визнається більшістю економістів. Неокласики вважають, що наукові розробки повинні орієнтуватися на обов'язковий зв'язок з практикою, містити рекомендації для формування економічної політики держави. Наприклад, модель економічного росту Харрода-Домара має цільову функцію - виявити та обґрунтувати умови постійного та рівномірного росту економіки на перспективу. Двофакторна модель Кобба-Дугласа оцінює джерела росту, взаємозамінність чинників, вплив технологій, технічного прогресу. С. Кузнець розробив статистичну основу розрахунку національного доходу, методи розрахунку валового внутрішнього і чистого продукту країни. Л. Клейн запропонував економічні моделі для низки країн світу, а також моделі взаємозв'язків країн й торгівлі між ними. Д. Хікс і П. Самуельсон залежно від стану економіки аргументували доцільність використання державних методів регулювання економіки чи методів обмеження державного впливу. Ф. Модільяні обґрунтував закономірності накопичення особистих заощаджень, мотиви поведінки інвесторів і прийняття інвестиційних рішень. Д. Тобін запропонував теорію портфельних інвестицій на основі вибору інвесторами набору інвестицій з високими і менш високими ступенями ризиків для збалансування своїх вкладів, їх захисту від можливих втрат [3, С. 9].

Зазначені підходи теорії розвитку економіки базувалися на вирішенні проблем загальної рівноваги з урахуванням всієї маси товарів, цін, усіх факторів виробництва, тобто неокласичний синтез розвинув прикладний аспект економічної теорії. Концепція інституціоналістів (Т. Верлен, У. Мітчелл, Д. Гелбрейт, Я. Тінберген) розкриває дві проблеми - економічної влади і контролю над нею, концепції розвитку суспільства - доіндустріального, постіндустріального, інформаційного, технотронного.

Найбільш відомою і загальновизнаною є теорія регулювання економіки Дж. М. Кейнса. Ця теорія використовувалася для розробки державних програм, аналізу, формування державної політики ефек-

тивного попиту, обґрунтування масштабів і прибутковості інвестицій, державного регулювання інвестицій величиною процента кредитів і вкладенням їх у суспільно необхідні напрями діяльності. Дж. Кейнс довів первинність попиту у формуванні пропозиції, а не навпаки, як це вважалося раніше.

Неокейнсіанці доповнили теорію Дж. М. Кейнса так званим акселератором інвестицій (залежність приросту інвестицій від приросту доходу) і стали засновниками теорії державного регулювання економіки в умовах спаду чи приросту засобами держбюджету, податкової системи, виплатами допомоги. Прихильники монетаризму (М. Фрідмен) розробили теорію регулювання інфляції та одночасного скорочення виробництва шляхом відмови від державного адміністративного втручання й використання механізму зворотного впливу грошової сфери на товарну, монетарних засобів та монетарної політики - на розвиток економіки.

Концепція економіки пропозиції обстоює ідею саморегуляції ринку, стимулювання пропозиції на основі виробництва, зайнятості, капіталу. Прихильники концепції виступають за збереження податків з метою стимулювання інвестицій, хоча в обґрунтуваннях обсягів оподаткування спираються на теорію Лаффера - залежності надходжень бюджету від рівня податкових ставок. В основі неоліберальної концепції - принцип невтручання держави в економіку. Визнаючи право особистості на свободу, неолібералісти проти соціального страхування, освіти, тарифів, але за збереження пенсій за віком та допомоги по безробіттю [1, С. 147].

Широку підтримку в різних країнах отримала марксистська школа. Разом з тим, слід відмітити, що марксистські ідеї були використані для прикриття намірів створення тоталітарних режимів. За основу концепції взято матеріалістичне розуміння історії та твердження, що виробничі відносини, які не відповідають розвитку продуктивних сил, мають бути змінені революційним шляхом.

Предметом дослідження К. Маркса стала теорія трудової

вартості товару. Виникнення доданої вартості він пов'язував з експлуатацією найманих працівників і відчуженням капіталістами результатів їх праці.

Аналіз теоретико-методологічних підходів щодо суті економічних процесів, засобів впливу на економіку свідчать про складний еволюційний шлях розвитку економічних теорій. На певних теоретичних етапах одна теорія змінювала іншу, вносячи певні зміни та доповнення. Розвиток теорії та практика економічних процесів з урахуванням зазначених стадій, концепцій, шкіл в цілому забезпечили формування економічних систем як сукупності всіх чинників соціально-економічної діяльності, майнових відносин, організаційних форм. Поєднання цих характеристик, зв'язки господарюючих суб'єктів на різних етапах розвитку цивілізації сформували економічні системи, які змінювали одна одну протягом останніх майже 150 років: ринкова економіка вільної конкуренції (чистий капіталізм, XVIII-XIX ст.); сучасна ринкова економіка з державним регулюванням (сучасний капіталізм, з другої половини XX ст.); традиційно керована економіка; адміністративно-командна (комуністична) система.

Ринкова економіка вільної конкуренції характеризується приватною власністю на ресурси, формуванням ринкового економічного механізму на основі законів ринку, вільною конкуренцією, економічною свободою підприємців як рівноправних агентів ринку, свободою переміщення на ринку праці та вибору товарів і послуг для власного задоволення, відповідальністю роботодавця за стан робочої сили та виконання умов трудових угод. Економічний механізм системи забезпечував регулювання з урахуванням кон'юнктури ринку, економію витрат, отримання доходу, розвиток людського капіталу, що в цілому сприяло розвитку продуктивних сил, приватної власності.

Поява сучасної ринкової економіки, що передбачає обов'язкове державне втручання, стала позитивним імпульсом розвитку

цивілізації в цілому. Основними її відмінностями від ринкової економіки вільної конкуренції є активна участь держави у реалізації функцій перерозподілу власності, формуванні нормативно-правового поля діяльності, забезпеченні соціальних гарантій, широкого використання господарюючими суб'єктами принципу плановірності розвитку як на макро-, так і на мікрорівнях з урахуванням кон'юнктури ринку, маркетингових досліджень, розвитку НТП, попиту і пропозиції товарів і послуг, результатів досліджень фундаментальної і прикладної науки. Особливої ваги набули різні напрями інвестиційно-інноваційної діяльності та розвиток людського капіталу.

Адміністративно-командна система існувала в колишніх країнах соцтабору. Вона ґрунтувалася на державній формі власності на всі види майна, ресурсів, монополізації виробництва, вертикальній та ієрархічній системі влади на принципах диктатури, централізованому плануванні, державному контролі за виробництвом й розподілом ресурсів і продукції. Відповідно економічний механізм було сформовано з використанням адміністративно-розпорядчих методів, а виробництво окремих підприємств зорієнтовано на випуск напівфабрикатів. Таке розпорошення виробництва послаблювало матеріальну зацікавленість у результатах праці, її продуктивності, у розвитку і використанні досягнень науково-технічного прогресу. Централізоване управління, бюрократизація виконавчої влади, виникнення гігантських монополій, формування монопольної влади, ігнорування умов і кон'юнктури ринку, зростання мілітаризації економіки (близько 80 % загального обсягу випуску товарів і послуг) призвели до формування дефіцитної економіки, зникнення з роздрібною торгівлю багатьох видів продукції широкого попиту, так званих товарів народного споживання та довгострокового користування. Обсяги і структура цих товарів і послуг визначалися не попитом ринку чи пропозицією виробників, а центральними плановими органами.

Після проголошення державного суверенітету в Україні було задекларовано ринкове господарство без жорсткого державного втру-

чання, пізніше - лібералізацію економічної діяльності, але командно-адміністративна система і менталітет суспільства не могли швидко адаптуватися до ринкових законів. І незважаючи на доволі значний період незалежності України, визнання СОТ наявності ринкового господарювання, обумовлення 5-річного строку адаптації до світових вимог, все ж слід визнати, що ринкові перетворення ще не завершено, вітчизняна економіка має елементи адміністративно-командної системи, а також ознаки ринкової економіки вільної конкуренції та сучасної ринкової системи. Тобто це - змішана економіка, економіка перехідного періоду [4, С. 335].

Аналізуючи економічні системи як синтез теоретичних, методологічних і організаційних напрацювань на певному етапі цивілізаційного розвитку суспільства, слід також розглянути основні моделі, сформовані з використанням національних особливостей різних країн, історичних, економічних, соціальних та інших чинників впливу. Загальновизнаними моделями вважаються американська, японська, скандинавська, західноєвропейська.

Американська модель у цілому сформована на жорстких принципах тейлоризму - широкого впровадження нових технологій, забезпечення високої продуктивності праці, індивідуалізації її оплати, жорсткої кадрової політики з урахуванням інтересів фірми, всебічного заохочення підприємницької активності, створення умов для збагачення найбільш активної частини населення, відсутності в положеннях державної політики орієнтації на соціальну рівність, надання можливостей кожному досягнути особистого успіху та передбачає створення належного рівня життя малозабезпеченим шляхом пільг і допомог. Японська модель за низкою характеристик вважається діаметрально протилежною американській. У відповідності з її кадровою політикою працівник за своєю вартістю прирівнюється до основних засобів, а витрати на його освіту, професійність вважаються довгостроковими інвестиціями в розвиток людського капіталу. Іншими особливостями моделі є забезпечення

зниження собівартості продукції і послуг, підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку шляхом відставання темпів росту оплати праці від темпів росту продуктивності праці. На державному рівні в правовому полі не передбачено заходів щодо попередження майнового розмежування суспільства.

Скандинавська модель є соціально орієнтованою із значним державним втручанням у соціально-економічні процеси. Згідно з цією моделлю забезпечення рівності громадян реалізується засобами податкової політики (нині в бюджеті держав концентрується до 60 % ВВП, із цього обсягу половина спрямовується на національні потреби). Виробництво в основному забезпечується приватним капіталом, а потреби суспільства (освіта, охорона здоров'я, наука, зайнятість, транспорт, культура, страхування) - державою.

Західноєвропейська модель поєднує в собі позитивні характеристики американської та японської моделей у частині технічного оснащення виробництв та формування кадрового потенціалу. Як характерну особливість можна виокремити державну підтримку середніх і малих підприємств, фермерських господарств. Держави ретельно регулюють ціни, мито, тарифи.

Досліджуючи досвід регулювання інвестиційної діяльності у світі, насамперед у країнах сучасної ринкової економіки, слід наголосити на тому, що уряди країн широко застосували рекомендації Дж. М. Кейнса та його послідовників і, починаючи з 40-50-х років минулого століття, проголосили політику розширеного державного впливу на економіку засобами бюджету, амортизаційної, податкової і грошово-кредитної політики для підтримки підприємництва. У структурі бюджетних видатків у повоєнні роки переважало фінансування виробництва, а з 60-х років - соціальної сфери. Зростання соціальних видатків, перевищення їх порівняно з видатками на виробництво призвело в Японії, Німеччині, Великобританії до зростання процентних платежів, дефіциту бюджету, інфляції. Великий податковий тиск, пільги породили структурні деформації, ухиляння від сплати

податків, тінізацію діяльності, послабили стимули підприємництва. У США та країнах Європи в 1970-х роках виникла економічна криза, що зумовила пошук інших засобів державного регулювання економіки. Уряди низки країн взяли на озброєння стимулювання попиту чи пропозиції залежно від ринку та стану виробництва, вважаючи, що ринок своїми засобами встановить рівновагу. У Франції, Швеції, Японії розробкою щорічних планів інвестиційної стратегії держави забезпечувалося цілеспрямоване державне регулювання економіки, перспектив її розвитку. Але ці спроби не спричинили скорочення частки державних видатків до ВВП, а відносні обсяги прямих державних інвестицій в промисловість зменшилися практично вдвічі. Одним із дієвих засобів було рішення не утримувати і не допомагати нерентабельним і збитковим підприємствам, а вивільнені ресурси спрямовувати на розвиток науково-технічного прогресу, новітніх технологій, модернізацію базових галузей [5, 2].

Як приклад наведемо наукові результати дослідження японської моделі державного інвестування проектів, які реалізувалися під егідою державних корпорацій для кредитування приватних позичальників у пріоритетних сферах економіки. Вперше Державна програма позик й інвестицій (ДППІ) в Японії була розроблена у 1953 р., а в 2001 р. методологія формування таких програм була суттєво модернізована. Програма дає змогу мобілізувати значний обсяг кредитних грошей без залучення ресурсів із державного бюджету, спрямовувати більшість інвестицій у прибуткові проекти з гарантією повернення кредитів та відсотків, що за значних обсягів фінансових ресурсів уможливило цілеспрямовану державну політику структурних змін. Планування програми здійснюється на основі запитів на фінансування, відбору проектів та затвердження матеріалів парламентом. Значення ДППІ стрімко зросло - в 1955 р. обсяги фінансування через програму становили 30% видатків загального фонду держбюджету, а з 2001 р. - близько 60 %.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Визначення шляхів адекватного умовам та ступеню розвитку суспільства задіяння регуляторного потенціалу складових фінансової політики потребує подальшого дослідження взаємозв'язку фінансових відносин та соціально-економічних процесів.

Фінансова політика має розглядатися як складова системи інститутів суспільства, розвиток системи бюджетного регулювання сприятиме здійсненню відповідних інституційних змін сучасного економічного середовища. Фінансова політика невіддільна від існуючих у країні інститутів, які утворюють певне інституційне середовище, що визначає відповідні фінансово-економічні відносини як результат діяльності держави та суб'єктів ринкового механізму. Держава, спрямовуючи діяльність на удосконалення базових інститутів економічного розвитку: власності, управління, праці, тим самим створює умови для формування й реалізації ефективної фінансової політики. Система державних фінансів вимагає адаптації до динамічних процесів, які відбуваються у суспільстві, що проходить за умов вилучення з інституційного середовища інститутів, які перешкоджають ефективному впливу фінансової політики на соціально-економічні процеси. Звідси важливим є формування системи інститутів, яка могла б забезпечити розвиток державних фінансів з урахуванням положень інституційної архітектури фінансової системи країни.

Література

1. Білорус О. Г. Сучасний погляд на глобалізацію в контексті економічного розвитку України / О. Г. Білорус // Фінанси України. - 2008. - № 1. - С. 147-148.
2. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 № 2542-III // Офіційний вісник України. - 2001. - № 29. - Ст. 1291.
3. Данилишин Б. Науково-інноваційне забезпечення сталого економічного розвитку України / Б. Данилишин, В. Чижова // Економіка України. - 2004. - № 3. - С. 4-11.
4. Державні фінанси: теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі: пер. з англ. / За ред. Ю. Немеца. - К.: Основи, 1998. - 542 с.
5. Падилья Сароса Л. Эффективный инструмент бюджетного планирования / Л. Падилья Сароса // Бюджет. - 2008. - № 9. - С. 40-44.

УДК: 336.221. 262: 144.36

ПРОГНОЗУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ДЕРЖБЮДЖЕТУ

*Барабанова В.В., к.е.н, доцент,
Криворізький факультет
Запорізького національного університету*

Досліджено проблема прогнозування податкових платежів в Україні. Здійснено пошук найбільш ефективних економіко-математичних моделей податкових процесів. Запропоновано використання каузальних методів у прогнозуванні податкових платежів, та запровадження модельного апарату при визначенні прогнозу надходжень до бюджету.

Исследованы проблема прогнозирования налоговых платежей в Украине. Осуществлен поиск наиболее эффективных экономико-математических моделей налоговых процессов. Предложено использование каузальных методов в прогнозировании налоговых платежей, и внедрение модельного аппарата при определении прогноза поступлений в бюджет.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Податки і бюджет – два взаємопов'язаних соціально-економічних механізми. Без податкових надходжень неможливо на здоровій основі сформувати прибуткову частину бюджету. Бюджети потребують самостійних стабільних джерел податкових надходжень, які б у повній мірі могли забезпечити виконання необхідних функцій і обов'язків. Тому дуже важливо визначити реалістичні планові податкові надходження у формуванні Держбюджету України.

Проблема прогнозування податкових надходжень в Україні на сьогодні стоїть надзвичайно гостро, оскільки немає нормативно оформленої методики, яка б давала можливість максимально точно розрахувати надходження дохідної частини бюджету у сфері податків. А це зумовлює ті значні розходження, що ми маємо при порівнянні прийнятого бюджету на поточний період і результатів, отриманих у кінці. Отже, нині існує необхідність всебічного дослідження питань, пов'язаних із впливом чинників на надходження

поточного бюджетного року порівняно з попереднім періодом є такі групи факторів: зміна макроекономічних показників, удосконалення законодавства, покращання адміністрування макроекономічних показників, та вплив на економічні процеси. Пошук та вибір відповідних механізмів та методологій моделювання і можливого застосування обґрунтованих економіко-математичних моделей податкових процесів, ефективність державного податкового менеджменту – важливе та актуальне завдання, що потребує вирішення.

В запропонованій статті розглянуто методичний підхід аналізу та планування податкових надходжень бюджету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Проблема прогнозування і планування податкових надходжень в Україні на сьогодні є надзвичайно гострою, оскільки немає науково обґрунтованих і нормативно оформлених методик на макрорівні, регіональному і мікрорівні, які б давали можливість максимально точно розрахувати дохідну частину бюджету щодо податків [4, с. 108].

Теоретичний аналіз тенденцій розвитку бюджетно-податкових відносин в Україні досліджувалося в багатьох наукових працях вітчизняних фахівців в сфері оподаткування та бюджетного менеджменту, в роботах: В. Вітлінського, Ю. Іванова, В. Вишневського, А. Соколовської, М. Свердан, П. Мельника, Л. Шаблиста та інших.

Але більшість вчених досліджувала проблеми взаємозв'язку макроекономічних показників та податків на теоретичному рівні, а також на рівні аналізу статистичної інформації. Проте дуже важливим є аналіз відповідних тенденцій за допомогою інструменту економіко-математичного моделювання, яке є сучасним інструментом системних досліджень, що дозволяє здійснити прогнози макропоказників з максимальною точністю.

Для прогнозування податкових доходів державного бюджету можуть бути використані різноманітні методи, наприклад екстраполяція трендів. Проте ці методи, передбачаючи збереження

минулої тенденції розвитку, не враховують змін у податковій базі, а також ставок податків. Через це їх застосування може призвести до помилок у прогнозах, саме це підтверджує аналіз виконання планових надходжень до держбюджету за останні три роки.

Існуючі моделі не враховують гетероскедастичність, адже її врахування важливе через те що, дозволяє краще оцінити властивості ряду й, відповідно, поліпшити точність прогнозу його поведіння в найближчому майбутньому.

Моделі взаємозв'язку макроекономічних показників і податків, як правило, мають аналітичний, досить складний вид, їх важно побудувати.

Загальна мета дослідження

Провести аналіз діючих методів планування податкових надходжень, які застосовують у податковій практиці, та запропонувати найбільш ефективні та реалістичні для поліпшення точності прогнозу податкових надходжень до бюджету.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Державні фінанси – вагомий інструмент мобілізації коштів всіх секторів народного господарства для проведення збалансованої політики у контексті забезпечення умов соціально-економічного розвитку суспільства. Внаслідок цього, державний фінансовий сектор можна визначити як головний елемент макроекономічного управління [7, с. 24].

Протягом останніх десяти років функціонування податкової системи в загальних обсягах доходів державного бюджету країни більш ніж п'ятдесят відсотків належить саме податковим надходженням бюджету. З кожним роком їх питома вага в загальній сумі бюджетних надходжень зростає. Визначальною базою побудови податкової системи є обсяг видатків бюджету та цільових фондів. Податки в державі — не самоціль. З погляду організації її фінансової діяльності вони вторинні відносно видатків. Важливою складовою побудови і

функціонування податкової системи є встановлення її вихідних принципів:

- принципи формування податкової системи;
- принципи оподаткування;
- принципи податкової політики.

У першу чергу потрібно сприяти розвитку всіх сфер життя суспільства, використовуючи при цьому податкові важелі та інструменти. Сьогодні реалізація податкової політики відбувається без глибокого аналізу фінансових зв'язків у економіці, потреб держави у фінансових ресурсах для виконання покладених на неї функцій. Отже, її реалізація відбувається під впливом заходів, спрямованих як на утримання дохідної бази бюджету, так і на формування пільгових режимів оподаткування для окремих галузей і груп підприємств.

Від ступеня прогнозованості податкових надходжень, керованості процесу їх формування залежить фінансово-бюджетна збалансованість, ефективність бюджетної політики та її вагомість у системі інструментів державного регулювання економіки. Ці проблеми збалансованості Держбюджету можна вирішити за допомогою економіко-математичного моделювання [6, с.193].

Планування податкових надходжень бюджету є одним із напрямів макроекономічного планування. Аналізуючи державне регулювання структурних зрушень в економіці України, Л.М. Шаблиста вказує на важливість переходу до системи коротко-, середньо- і довгострокового планування на основі методів індикативного планування для подолання структурної кризи у вітчизняній економіці та формування її ефективної структури [8, с. 12].

В дослідженні було проаналізовано план виконання податкових платежів до держбюджету з 2000-2011рр. Аналіз свідчить про залежність доходів бюджету від податкової політики та економічної ситуації в країні. Так у 2003 р. спостерігалось зниження фіскальної ефективності податку на додану вартість, мита і податку на прибуток підприємств. У 2007 р. частка ПДВ зведеного бюджету становила

36,8 % податкових надходжень. У 2004 р. частка акцизного збору в структурі зведеного бюджету зросла до 10 %, але через неефективне управління цим видом платежу у 2007 р. вона знизилася до 6 %, хоча фактично відбувається нарощення обсягів цих надходжень (рис. 1).

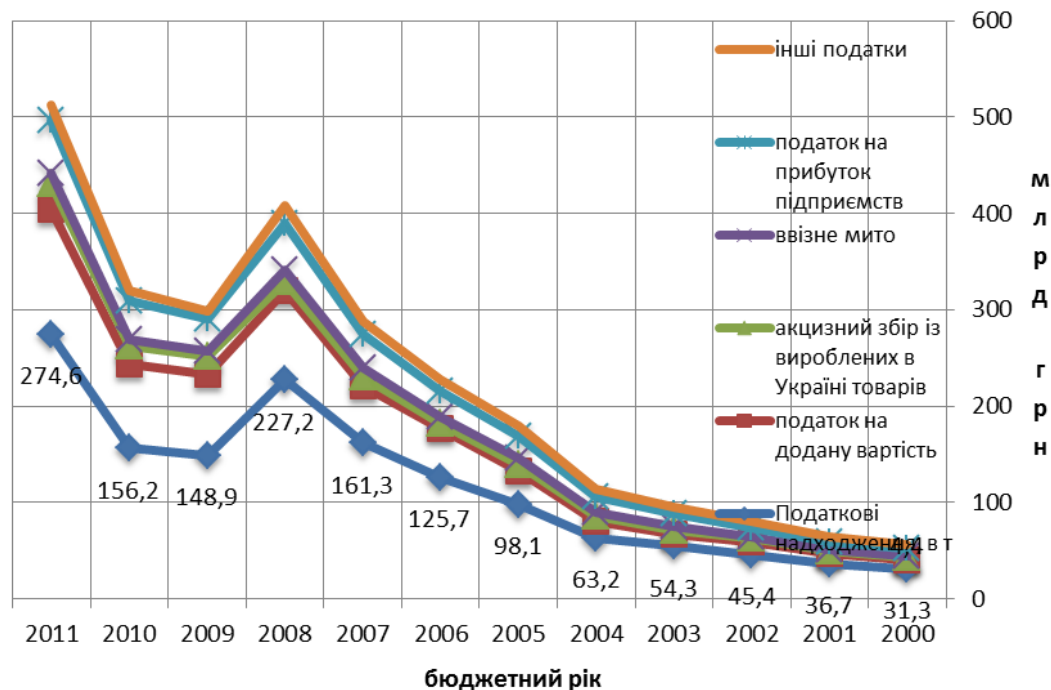

Рис. 1. Динаміка податкових надходжень до Зведеного бюджету України за 2000–2011 рр.

Низький рівень надходження запланованих доходів, і перш за все бюджетоутворюючих платежів, спричинив їх зменшення і у 2009–2010 рр. Аналізуючи стан виконання доходної частини бюджету у 2010 р. у цілому за окремими платежами загального фонду не надійшло 13 млрд. 818,9 млн. грн. запланованих доходів. Зокрема, зменшений на 5,7 млрд. грн., або 6,8%, план надходжень податку на додану вартість із ввезених на територію України товарів не виконано на 5 млрд. 352,1 млн. грн., або 6,8 %. Збільшення обсягу переплат податків і зборів упродовж 2011 р. на 3 млрд. 850,8 млн. грн, або 25,9%, сприяло перевиконанню державного бюджету за доходами на 1 млрд. 185 млн. грн.[2, с.43].

Дуже цікавим є факт, що саме у 2011 році відбулося запровадження норм Податкового кодексу України, які повинні були врахувати відповідні зміни. Так у 2011 році податкові платежі були

перевиконані на 56,8% більше ніж у попередньому році (94,7 млрд. грн.). Тільки податку на прибуток надійшло на 37% більше запланованого, при умові що ставка була знижена на 2%, починаючи з 1 січня 2011р. У 2011 році на 50,7 % було збільшено фактичні надходження податку на додану вартість. Рівень виконання плану акцизного податку склав у 2011 році склав 90,1% (у 2010 – відповідно 93% від запланованого на рік) [2, с. 44].

Таким чином, сучасний методичний підхід до аналізу виконання плану податкових надходжень до бюджету та методика планування основних податкових платежів не об'єктивно відображає планові показники та стан сплати окремих податків, шляхи розвитку економіки України. Інтенсивне використання та подальший розвиток наукових досліджень призвели до створення потужного арсеналу методів та прийомів податкового прогнозування. Тому слід провести чітку систематизацію методів прогнозування. Стосовно ступеня формалізації методи податкового прогнозування можна поділити на інтуїтивні та формалізовані. Оскільки податкова система є настільки складним об'єктом, що врахувати аналітично вплив багатьох факторів практично неможливо, тому в такому випадку доцільно застосовувати інтуїтивне прогнозування. Залежно від загальних принципів інтуїтивні методи прогнозування можна поділити на індивідуальні та колективні експертні оцінки. До групи індивідуальних експертних оцінок, які застосовуються при податковому прогнозуванні, належать такі методи: аналітична записка, побудова сценаріїв, генерація ідей. Група колективних експертних оцінок включає в себе методи комісії, мозкової атаки, анкетування.

Клас формалізованих методів можна поділити на економетричні, системно-структурні, методи математичного моделювання. До групи економетричних методів можна віднести методи: найменших квадратів, експонентного згладжування, ковзної середньої, ймовірнісного моделювання, кореляційно-регресійний, групового врахування аргументу, авторегресійний, теорії розпізнавання образів,

спектрального, дискримінантного та факторного аналізу. Розглянуті методи дозволяють також графічно представити фактичні та прогнозні макроекономічні показники по кожному окремо (рис. 2).

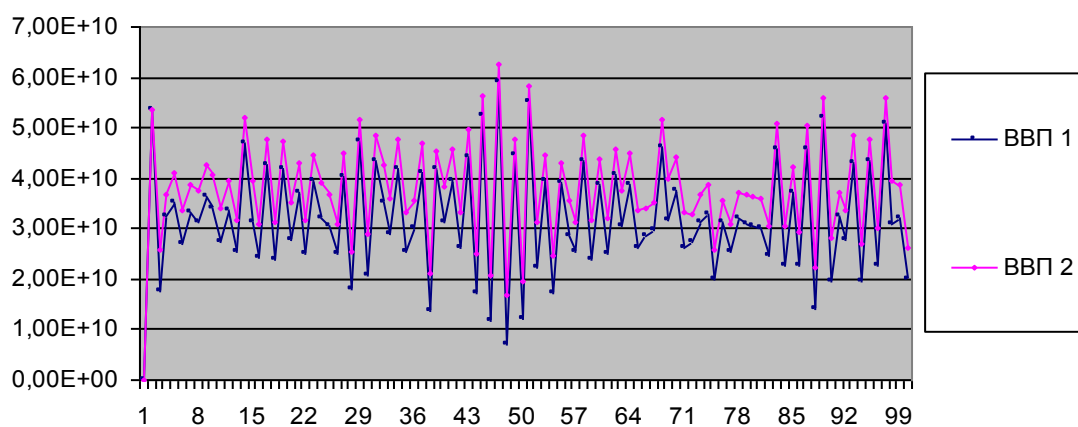

Рис. 2. Рівень фактичного та прогнозного ВВП на 2013-2014 бюджетний рік

Методи математичного моделювання включають в себе: балансові, оптимізаційні, імітаційні, стохастичні моделі, нейронні мережі, варіаційне числення, моделі Маркова та теорії ігор. Ефективність вибору методів прогнозування залежить від таких факторів: мета та завдання прогнозу; період, на який формується прогноз; специфіка та особливості об'єкта прогнозування; вірогідність і повнота інформаційної бази; фактори, які обмежують прогнозування [1, с. 8].

В українській практиці бюджетного прогнозування найчастіше використовуються методи екстраполяції тренду. В наукових працях вітчизняних вчених є практичне висвітлення застосування моделі авторегресії (AR-моделі) в процесі прогнозування податкових надходжень до державного бюджету [3, с. 62].

Існує два основних підходи до класифікації методів прогнозування податкових надходжень до державного бюджету. Перший підхід передбачає дослідження закономірностей розвитку економічних процесів. До нього належать такі методи, як: метод макроекономічних показників, макроекономічний інтегрований метод, метод міжгалузевого балансу та інші.

Другий підхід базується на використанні економіко-

математичних методів прогнозування. Наприклад, методи та моделі кореляційно-регресійного аналізу, методи та моделі прогнозування часових рядів економічних систем, імітаційні моделі. Методи кореляційно-регресійного аналізу передбачають дослідження залежностей між економічними явищами та процесами: функціональної, стохастичної, кореляційної.

Наявність такого різноманіття моделей прогнозування доводить, що прогнози одних і тих самих податкових показників, отриманих при використанні різної вхідної інформації і різних методів та моделей, можуть значно відрізнятись один від одного.

Тому в ДПС України розроблено економіко-математичні моделі з прогнозування макропоказників та основних бюджетоформуючих податків — податку на додану вартість, податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб.

По-перше, це сучасний інструмент моделювання у податковій сфері, який ми маємо можливість використовувати у поточній діяльності. По-друге— спосіб підвищення обґрунтованості оцінки податкових надходжень з урахуванням макроекономічних індикаторів, а також податкової політики і неподаткових чинників.

По-третє, це напрям подальшого розвитку у податковій службі діяльності з аналізу та прогнозування надходжень до бюджету, визначення взаємовпливу різновекторних чинників на процес наповнення бюджету. Розроблений для ДПС України модельний апарат розширює можливості напрямів прогнозування доходів бюджету, оцінки впливу змін макроекономічних індикаторів на податкові надходження.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Методи моделювання, які базуються на теорії нечіткої логіки, факторному аналізі, економетричних моделях, сучасних комп'ютерних технологіях, дозволяють підняти рівень прогнозування на якісно новий рівень. У зв'язку з цим дослідження означеної проблеми, які передбачають застосування ефективних методів моделю-

вання для прогнозування податкових показників, є актуальними і перспективними.

Саме використовуючи каузальні моделі для прогнозування податкових надходжень можна отримати достатню точність прогнозу і при наявності великого масиву даних, великого числа змінних. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є розробка оцінки та інтерпретації результатів сценарних розрахунків прогнозу макроекономічних індикаторів та податкових надходжень.

Література

1. Башуцька О.С. Податкове планування та прогнозування в системі податково-бюджетного регулювання /О.С. Башуцька// Наука й економіка.– 2010. – № 1 (17). – С. 7–9.

2. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання за 2011 рік. — Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень.— К. : 2011—96 с.

3. Вітлінський В.В. Моделювання економіки: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 407 с.

4. Варналій З.С. Реформування податкової системи в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів./З.С.Варналій//Теоретичні та прикладні питання економіки.—2010.— Випуск 24.— С.69-76.

5. Котіна Г.М. До питання про прогнозування та планування податкових надходжень /Г.М. Котіна // Фінанси, облік і аудит. – 2009. – № 14. – С. 101-110.

6. Свердан М.М. Державні фінанси: сучасні особливості механізму формування бюджетних доходів та фінансування видатків / М.М. Свердан // Становлення економіки України у післякризовий період: ризики та проблеми розвитку : монографія; під ред. докт. екон. наук, проф. О.О. Непочатенко. – Умань: Сочінський, 2012. – Ч.1. – С. 192–202.

7. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення. — К.: Знання-Прес, 2004. — 454 с.

8. Шаблиста Л.М. Державне регулювання структурних зрушень в економіці України: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.02.03 / Л.М. Шаблиста. – К., 2003. – 32 с.

9. Висновки щодо виконання Державного бюджету України за 2011р. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/img/files/Buletен_vykon_budg_2011.pdf>.

УДК 330.34.01

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

*Бандура М.В., к.е.н., доцент,
Донецький національний університет*

У статті розглянуто особливості стійкого розвитку національної економіки в сучасних умовах; визначено сутність національних соціально-економічних систем; запропоновано методологію дослідження стійкого розвитку національних соціально-економічних систем.

В статье рассмотрено особенности стабильного развития национальной экономики в современных условиях; определена сущность национальных социально-экономических систем; предложено методологию исследования стабильного развития национальных социально-экономических систем.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим та практичним завданням

Необхідність і неминучість переходу існуючих світових систем господарювання до стійкого розвитку не викликає сумніву. Це обумовлено, перш за все, тим, що індустріальна цивілізація була заснована на інтенсивному використанні невідтворюваних мінерально-сировинних ресурсів. Така форма життєдіяльності ставить під сумнів невід'ємне право майбутніх поколінь мати таку ж можливість доступу до ресурсів і соціальних благ. Під сумнів ставиться сама цінність соціального і науково-технічного прогресу, що розвернувся в минулому столітті.

Альтернативою тупикового розвитку сучасної індустріальної цивілізації є перехід до стійкого розвитку з проголошенням принципу рівних можливостей для всіх майбутніх поколінь. Такий перехід означає корінну зміну форм взаємостосунків сучасної людини з навколишнім середовищем і управління соціальним розвитком. При цьому ефективність управління соціальним розвитком гратиме вирішальну роль, оскільки в сучасних суспільно-економічних формаціях серйозні соціальні суперечності, конфлікти і перекося досягли планетарного масштабу. В умовах світової економічної глобалізації ці су-

перечності здатні змінити основи життєдіяльності, що призведе до деградації і регресу. Нові реальності вимагають корінної зміни системи управління соціальним розвитком, здатним вирішити основні соціальні проблеми, що накопичилися, і представити соціальну альтернативу як перехід до стійкого розвитку. Така система повинна ґрунтуватися на основі визначення державних пріоритетів соціально-економічного розвитку.

Таким чином, актуальність даного дослідження визначається сучасними соціально-економічними умовами, необхідністю подальшої трансформації національного господарства та необхідністю державного втручання в процеси розвитку національних соціально-економічних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Виділення невирішених питань

Дослідженням тенденцій розвитку національних соціально-економічних систем та рішенням проблем сталого розвитку економіки України займаються видатні вітчизняні вчені-економісти: Азарян О. [1], Булеєв І. [2], Гальчинський А. [3], Геєць В. [4], Б Грачева М. [5], Амоша О., Аптекарь С., Ляшенко В. [6], Мажаров М. [7; 8], Поважний О. [9], Шапарь А. [10]. Однак, сучасні соціально-політичні та економічні реалії обумовлюють необхідність удосконалення методології дослідження розвитку національних соціально-економічних систем.

Загальна мета дослідження

Метою статті є удосконалення методології дослідження розвитку національних соціально-економічних систем задля забезпечення стабілізації та досягнення сталого розвитку економіки України.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Стійкий розвиток (від англ. *sustainable development* – безперервно підтримуваний розвиток) являє собою розвиток, який задовольняє потребам сьогодення, але не ставить під загрозу здатність майбутніх

поколінь задовольняти свої власні потреби. Дане визначення було канонізовано в рішеннях Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), хоча воно не може бути визнано конструктивним, оскільки для його операційного використання необхідне зіставлення потреб нинішнього і достатньо віддалених майбутніх поколінь. Спочатку стійкий розвиток розглядався в контексті пошуку відповіді на екологічний виклик, але така відповідь припускає системне вирішення безлічі економічних, соціальних, демографічних, науково-технічних та інших проблем сучасної цивілізації. Тому тематика досліджень стійкого розвитку стала швидко поширюватися, а потім узагальнюватися. Це обумовило консолідацію всіх напрямків, пов'язаних з забезпеченням стійкості цивілізації в найширшому розумінні. У більшості літературних джерел зазначається, що стійкий розвиток, крім екологічного, включає економічний і соціальний напрямки, після чого розглядаються ті або інші приватні завдання без спроб їх узагальнення, вироблення єдиного методологічного підходу. В значній мірі з цієї причини дослідження проблем стійкого розвитку залишають враження безсистемності, недостатньої переконливості і викликають критику з різних боків. Одна з можливостей посилення точності визначення стійкого розвитку полягає в розповсюдженні підходу до екологічного аспекту стійкого розвитку на більш широке коло явищ, охоплених цим поняттям.

Розвиток будь-якої системи можна вважати стійким, якщо він зберігає будь-який її сутнісний інваріант, тобто не міняє, не піддає загрози її принципову властивість, ставлення, обмеження, підсистему, елемент, те, що іманентне головному, критичному аспекту існування системи. Таке трактування відповідає кібернетичному розумінню стійкості та її математичним формалізаціям. У достатньо загальному випадку (в усякому разі для всіх матеріальних систем, що містять живі елементи) можна прийняти, що цей аспект є необхідним для виживання системи.

При такому підході для цивілізації в цілому стійкість – майже

синонім виживання, одне без іншого неможливо. Але будь-яка спроба спуститися на один або декілька структурних рівнів і відповідно редукувати ці поняття натрапляє на найскладніші методологічні проблеми. Зокрема, з'являються не тільки «внутрішні власні критерії», але й «зовнішні» - з позицій надсистеми. Інваріанти національної соціально-економічної системи, які повинні бути збережені при всіх її змінах, осяжних для людини, були мало вивчені. ЕОНИ ототожнюються з такими її властивостями, які досить тривалий час залишаються незмінними (нерідко всупереч бажанню або навіть необхідності їх змінити). Фактично, при цьому стійкість неправомерно зводиться до інерційності. Доки система не зіткнулася з зовнішніми або внутрішніми обмеженнями (хай навіть породженими нею самою), інерційність є стабілізуючим, охоронним чинником. Але як тільки починає відчуватися дія обмежень, вона стає згубною і не тільки не стабілізує, але й розгойдує систему. Інерція особливо сильна тим, що створює такі умови, при яких в короткостроковому аспекті вигідно тільки те, що їй відповідає, а невідповідне вимагає значних первинних зусиль, перш ніж інерція стане компонентом нової інерції в системі, що змінилася, і буде працювати як середовищуотворюючий чинник.

Формулюванню загальних принципів дослідження передують аналітичне дослідження конкретного матеріалу, а сам обсяг матеріалу і напрям його обробки визначаються наявністю інших попередніх принципів тощо. Індукція і дедукція як методи дослідження знаходяться в діалектичній єдності. Їх виділення у вигляді самостійних методів швидше показує, на якій стадії вивчення об'єкту почато створення теорії.

Тим часом цілісність і організованість деяких систем тимчасово або постійно підтримується саме таким опосередкованим функціональним зв'язком. Прикладом може служити організація деяких соціальних утворень. Так, члени пошукової групи (її «елементи») частіше за все були розосереджені в просторі і не знаходилися в безпосередньому фізичному взаємозв'язку, проте всі вони в сукупності утворю-

ють систему з високим ступенем організованості. Системність такого утворення визначається наявністю у кожного окремого члена групи програми поведінки і спільністю мети. Мета і програма були вироблені наперед, і саме в процесі їх формування (домовленості) і здійснюється взаємодія елементів системи, а подальша їх організована поведінка виявляється результатом цього взаємозв'язку. Взаємодія між членами групи може бути ще більш опосередкованою, якщо мету і програму їх поведінки визначає керівник. У цьому випадку функціональний зв'язок між частинами цілого здійснюється через управляючу ланку.

Таким чином, програма поведінки елементів подібного роду «розосереджених систем» є еквівалентом організуючої взаємодії. При розробці програми поведінки окремих елементів функціональний, організуючий зв'язок виноситься вперед, стає «випереджаючою взаємодією».

У загальному випадку тут повинна діяти певна сукупність (система) компонентів, пов'язаних між собою потоками речовини, енергії та інформації, яка територіально структурується. Така сукупність отримала назву «національної соціально-економічної системи» (НСЕС), яка просторово може мати значний діапазон масштабів – від глобального до регіонального (світова економіка, національна економіка, розвиток регіонів та окремих суб'єктів господарювання).

НСЕС визначається територіально, має власні цілі розвитку, які синтетично узагальнюються в категорії «потенціал», а також супроводжуються відповідальністю за їх реалізацію або визначеністю механізмів, необхідних для досягнення цих цілей.

НСЕС взагалі може існувати на різних рівнях ієрархії. При такому розумінні будови та динаміки НСЕС її домінантним станом є «нестійка рівновага» [7; 8; 10] як відокремлення цієї системи від того, що до неї не відноситься, і стосовно чого вона повинна постійно підтримувати свою відокремленість за допомогою відповідного методу управління. Це повинно досягатися шляхом отримання СЕС внутріш-

ньої рівноваги (при взаємоузгодженні підсистем) або її гомеостазу. З урахуванням встановленого критерію управління – потенціалу НСЕС – можна представити як оптимальний інтегрований потенціал її складових. Очевидною умовою досягнення оптимального рівня потенціалу є обмежені ресурси (можливості) НСЕС.

Експлікація методу реалізації розвитку НСЕС вимагає двох припущень. У даному випадку очевидно, що, по-перше, розвиток системи повинен сприйматися саме як управління потенціалом розвитку НСЕС, і, по-друге, управління потенціалом розвитку повинно відбуватися за вказаною траєкторією онтологічного аспекту.

Стосовно першого припущення, то воно вимагає подальшої конструктивної деталізації інтегрованого потенціалу розвитку СЕС з виділенням відповідних складових і характеристик. Згідно результатам дослідження, потенціал розвитку НСЕС слід відображати як визначену сукупність (систему) окремих напрямів або сфер діяльності НСЕС, які мають і смисловий вираз, і кількісну оцінку, або можуть бути представлені як індекси на основі адресних груп, «конкретних» показників (рис. 1).

Тут доцільно виділити сукупність індексів (І1-І6), де індекси (І1-І6) сумарно відповідають потенціалу розвитку національної соціально-економічної системи, і зокрема:

потенціалу розвитку промисловості – індекс І1;

потенціалу розвитку агросфери – індекс І2;

ресурсно-енергетичному потенціалу як «рушійній силі» СЕС – індекс І3;

науково-технологічному потенціалу як «творчій раціональності» НСЕС – індекс І4;

соціально-культурному потенціалу як рівню «розвиненої самодостатності» соціуму НСЕС – індекс І5;

потенціалу розвитку інфраструктури НСЕС як здатності протидіяти саморуйнуванню – індекс І6.

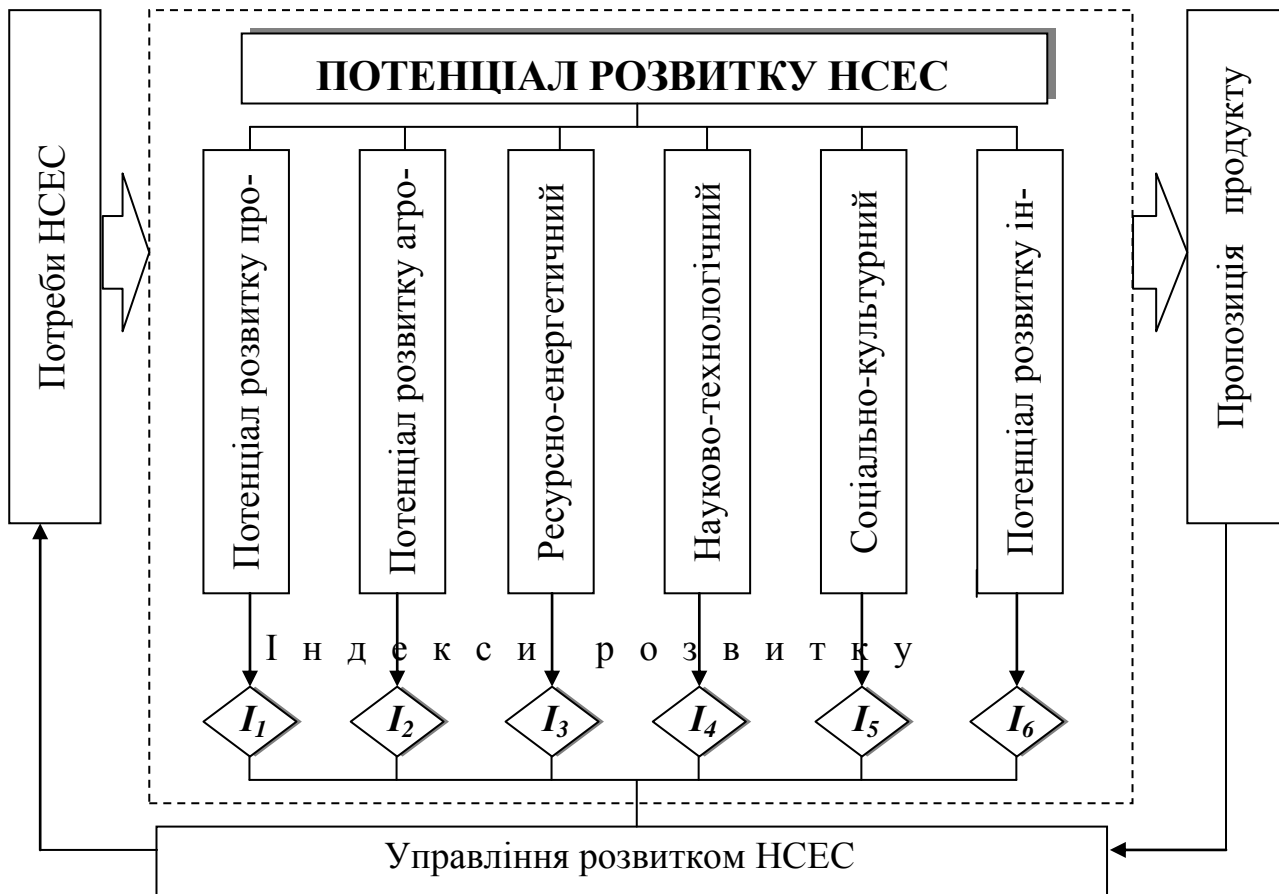

Рис. 1. Система управління потенціалом розвитку НСЕС

Окрім величини індексу, поведінку НСЕС можна охарактеризувати відносним пріоритетом P_j , який має кожний індекс, із залежністю:

$$P_j < 1, \quad \sum_{j=1}^6 P_j = 1. \quad (1)$$

Критерієм оптимальності управління національною соціально-економічною системою є ефективність процесів відтворення потенціалу системи. При цьому основний акцент повинен бути спрямований на забезпечення повного і ефективного використання потенціалу системи з урахуванням пріоритетів розвитку.

Тоді поведінка НСЕС, яка намагається максимізувати свій інтегрований потенціал визначається залежністю:

$$П = I_1^{P_1} \times I_2^{P_2} \times \dots \times I_6^{P_6} \rightarrow \max, \quad (2)$$

де (2) є мультиплікативною цільовою функцією моделі НСЕС, що максимізувала (з нерозкритою структурою балансових обмежень цієї

моделі як задачі математичного програмування, які, очевидно, щонайменше, повинні бути представлені як залежність кожного індексу від ресурсів НСЕС, обмеження на загальну величину цих ресурсів і систему зв'язків між індексами).

Наведена конструкція цільової функції реалістично передає ту особливість поведінки НСЕС, яка досягла свого максимального потенціалу розвитку за існуючих умов, коли жоден індекс за величиною не може дорівнювати 0, тобто не може бути відсутня певна сфера діяльності. Зрозуміло, що не може бути нульовою і величина будь-якого відносного пріоритету P_j , оскільки це відповідало б повній відсутності і інтересу до певної сфери діяльності НСЕС і необхідності в ній.

Таким чином, встановлення змістовно адекватної траєкторії руху НСЕС в процесі розвитку вирішується за допомогою наступних міркувань:

1. З властивостей розвитку складних систем, до яких відноситься і НСЕС, слідує, що, досягнувши максимальної точки прогресу, кожна система або деградує внаслідок прогресуючого скорочення споживання заздалегідь перевитрачених ресурсів свого середовища, або утримується на цьому рівні при урівноваженому використанні ресурсів (їх відтворенні, помірному споживанні, перетворенні непродуктивних інертних ресурсів в продуктивні тощо) [11].

Отже, рівень потенціалу розвитку НСЕС має певне обмеження «зверху» через її граничні системні можливості.

2. Аналіз динаміки складних систем протягом їх життєвого циклу свідчить, що їм властива траєкторія розвитку у вигляді «S»-образної кривої. Для НСЕС це додатково мотивується так званим «принципом результативності». Тут головним чинником стає не значення ефективності такої системи в певний момент «Т» на горизонті її існування (в НСЕС йому відповідає рівень інтегрованого потенціалу «П»), а максимальна сума величин цього показника за весь період її дії. Таку особливість руху і НСЕС за траєкторією розвитку можна охарактеризувати як її кумулятивність (від латин. «cumulo» - «накопичую»), і,

очевидно, що це є необхідною умовою розвитку.

3. Вимоги розвитку НСЕС можна узагальнити як баланс інтересів збільшенням рівня потенціалу розвитку для всього горизонту існування НСЕС (в ідеалі – для необмеженого періоду існування). Для характеристики траєкторії НСЕС це відповідає вже вказаній S-образній кривій, яка в даному випадку виступає як достатня умова елевації (від латинського «*elevo*» - «піднімаю») рівня потенціалу СЕС в парадигмі розвитку.

Таким чином, траєкторію стійкого (оптимального) розвитку НСЕС для певного діапазону часу $\{t_p, t_z\}$ можна схематично представити як пряму «1» (рис. 2). В цьому відношенні принципово відмінною від неї є інша траєкторія (крива «2») з точкою повороту для досягнутого максимуму « Π_{max} » у момент « T ». Відмітимо, що рух НСЕС за траєкторією розвитку – як її динамічний гомеостаз у напрямі збільшення інтегрованого потенціалу – може відбуватися тільки за умови внутрішньої переструктуризації можливостей системи. Цьому повинні відповідати як збільшення абсолютних значень одних індексів і зменшення інших, так і зміна відповідних відносних пріоритетів.

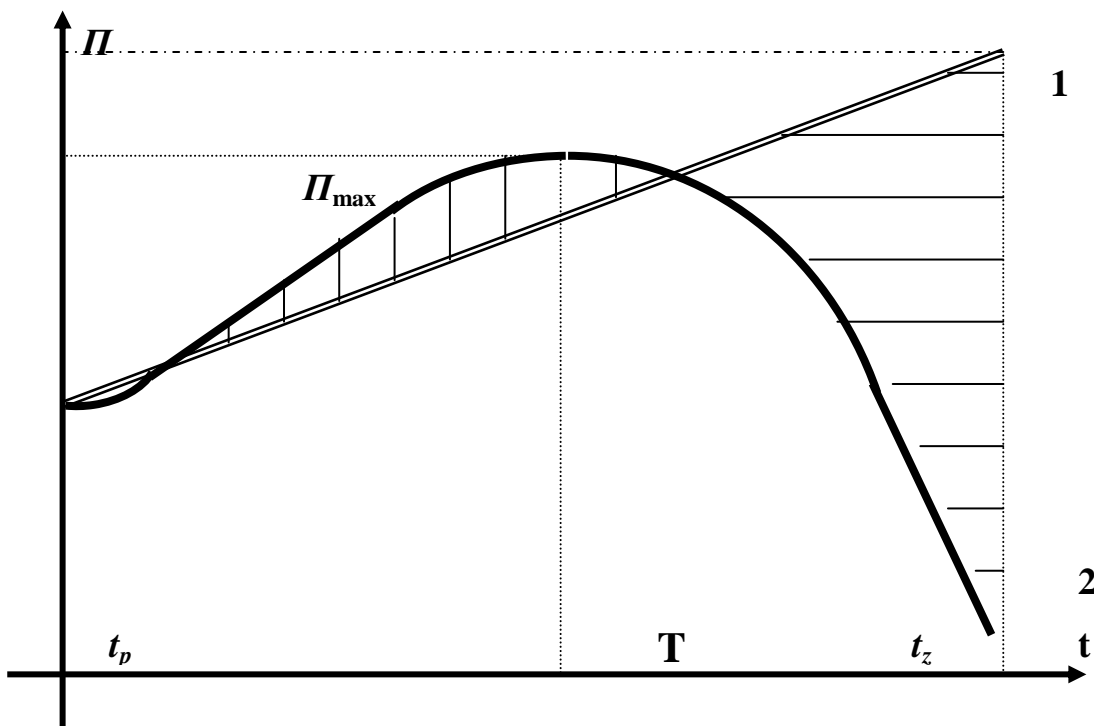

Рис. 2. Динаміка потенціалу розвитку НСЕС

Очевидно, що в динаміці цих індексів I1 і I6 носять характер критичних, тобто I в даному випадку таких, які були пов'язані з певними властивостями НСЕС і безпосередньо регламентують характер її розвитку – стійкий (при виконанні цих регламентацій) або обвальний з точкою повороту (крива «2» на рис. 2). Проте в економічному відношенні характер критичності вказаних індексів істотно відрізняється. Так, критичність індексу ресурсно-енергетичного потенціалу переважно носить характер «вичерпності» невідтворювальних ресурсів з відповідною глобальною програмою зняття критичності за допомогою необхідних заходів. Як правило, сюди відносять скорочення споживання невідтворювальних ресурсів, перехід від невідтворювальних ресурсів до відтворювальних, встановлення платні за життєво важливі ресурси, які раніше вважалися безкоштовними тощо.

З погляду управління індекси I1, I2, I3, I4 і I5 можуть формуватися і моделюватися за принципами, близькими до принципів моделювання «класичних індексів». Тоді критичність індексу I6 НСЕС носить характер критичності рівноваги об'єктів нелінійної динаміки (синергетичних процесів) за всіма своїми складовими системи. Запропонований підхід до розрахунку рівня потенціалу розвитку НСЕС дозволить прогнозувати рівні потенціалу та коригувати відповідно до їх значення програми розвитку системи з вибором певного методу управління, моделювати рівні розвитку та визначення альтернативних варіантів управління ним тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, ефективний економічний розвиток національної соціально-економічної системи є інструментом адаптаційного процесу, завдяки чому кожна окрема складова як цілісна соціально-економічної системи трансформується відповідно до мінливого зовнішнього середовища, максимально використовуючи його можливості та нейтралізуючи його негативний вплив. Формування концепції управління економічним розвитком регіону, адекватної як до його властивостей, так і до принципів стійкого розвитку повинно базува-

тися на вживанні системно-динамічного методу, який орієнтується на вченні складних систем з взаємодіючими різноманітними компонентами при нагоді їх автономного дослідження.

Література

1. Азарян О.М. Формування комплексного підходу до зростання національної економіки / О.М. Азарян // Прометей. – Донецьк, 2007. – Вип. 23. – С. 40-43.
2. Булеев И.П. Социальные факторы инвестиционного развития экономики. / И.П. Булеев, С.С. Шевцов // Вестник Донбасской государственной машиностроительной академии. Сб. науч. трудов №2 (12). – 2008. - ДГМА, Краматорск, 2008. – С. 52-55.
3. Гальчинський А. Методологія складних систем / А. Гальчинський // Экономика Украины. – 2007. – №8. – С. 4-18.
4. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
5. Грачева М.В. Моделирование экономических процессов / М.В. Грачева. - М.: Юнити-Дана, 2005. – 353 с.
6. Ляшенко В.І. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: монографія / В.І. Ляшенко, О.І. Амоша, С.С. Аптекарь, Л.М. Кузьменко, Р.В. Кузьменко та ін. – Донецьк – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 848 с.
7. Мажаров М.В. Методологические основы расчета интегрального показателя социального развития в горнодобывающих регионах // Геотехническая механика. - 1999.-№ 12.-С. 112-116.
8. Мажаров М.В. Проблемы устойчивого развития в ресурсодобывающих регионах. // Геотехническая механика. - 1999. -№ 13. - С. 132-137.
9. Поважний О.С. Діагностика економічного стану України як результат розвитку промислових підприємств / О.С. Поважний, Н.Ю. Рекова // Менеджер. – 2010. – №1. – С. 5-17.
10. Методические подходы к выбору стратегии устойчивого развития территорий / Под общей ред. Шапаря А.Г. В 2 т. - Днепропетровск: ИППЭ НАН Украины, 1996. - 334 с.
11. Енциклопедичний словник: Сучасна ринкова економіка: Державне регулювання економічних процесів / ред. В.И. Кунелин, В.П. Чичканов. – К.: ЦУЛ, 2004. – 744 с.

УДК 658.5

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

*Блажевич Г.О., аспірант,
Макіївський економіко-гуманітарний інститут*

У статті удосконалено підхід до організаційного забезпечення розвитку інноваційно-технологічного потенціалу підприємства шляхом трансформації існуючої організаційної структури підприємства у функціональну групу – координаційний центр

В статье усовершенствован подход к организационному обеспечению развития инновационно-технологического потенциала предприятия путем трансформации существующей организационной структуры предприятия в функциональную группу - координационный центр

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Процес структурної перебудови національної економіки, що забезпечує в найближчій перспективі її стійкий підйом, можливий тільки на новій технологічній, економічній і організаційній основі, що базується на підприємницькому типі відтворення. Це вимагає формування й мобілізації внутрішніх джерел розвитку економіки й, насамперед, наявного в країні інтелектуального потенціалу, що трансформується в технологічний розвиток.

Саме інноваційно-технологічний розвиток, формуючи відповідний потенціал і необхідні механізми його реалізації, створює необхідні об'єктивні передумови для його нарощування для реального використання потенційних можливостей розвитку.

Реалізація моделей і методів управління розвитком інноваційно-технологічного потенціалу підприємства неможлива без визначення, як саме і якими службами підприємства вони будуть реалізовуватися, тобто без організаційного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Розглянемо вже розроблені підходи до організаційного забезпе-

чення розвитку промислових підприємств, що мають приклади практичного використання.

Н. А. Воронко присвятила своє дослідження вирішенню проблеми інтенсифікації інноваційного розвитку промислового підприємства за рахунок створення відповідного механізму організаційного забезпечення [1].

Г. А. Пономарьова розглянула можливість формування організаційно-економічного забезпечення випереджального управління підприємством на основі слабких сигналів зовнішнього середовища його функціонування в процесі його розвитку [2].

Б. В. Гречаник в роботі [3] узагальнив теоретичні підходи до організаційного забезпечення процесів формування сприятливої інноваційної діяльності підприємства з метою підвищення рівня керованості процесом його інноваційного розвитку.

У дослідженні О. М. Майстренко було поставлено й вирішено проблему розробки організаційного забезпечення підвищення ефективності використання виробничих потужностей машинобудівних підприємств для оптимізації виробничої програми підприємства [4].

Загальна мета дослідження

Метою роботи є удосконалення методичного підходу до організаційного забезпечення розвитку інноваційно-технологічного потенціалу підприємства.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Організаційне забезпечення – це узгоджене за місцем, часом і метою функціонування окремих виконавців, колективів і технічних засобів [5]. Відповідно, під організаційним забезпеченням розвитку інноваційно-технологічного потенціалу промислового підприємства необхідно розуміти сукупність методів та засобів, що регламентують за місцем, часом і метою функціонування окремих виконавців, колективів і технічних засобів.

Таким чином, можна зробити висновок про багатоаспектність іс-

нуючих підходів організаційного забезпечення розвитку промислових підприємств, але на сьогодні відсутній єдиний підхід до побудови організаційного забезпечення розвитку потенціалу промислового підприємства. У цьому зв'язку необхідна трансформація системи управління, що дозволяє з урахуванням визначених особливостей процесу формування інноваційно-технологічного потенціалу промислового підприємства підвищити якість та кількість упроваджень інноваційних процесів для забезпечення розвитку інноваційно-технологічного потенціалу підприємства. Водночас, предметом управління виступають не дії керівництва промислового підприємства з реалізації інноваційного проекту, а різного роду відносини, що виникають всередині підприємства з приводу реалізації інноваційного проекту на практиці. Такі відносини повинні будуватися за рахунок трансформації існуючої організаційної структури промислового підприємства, ключовими елементами якої є відповідні функціональні групи (об'єкти), а саме координаційний центр розвитку, створення якого націлене на підвищення виробництва інноваційної продукції та інтенсифікацію упровадження нових технологічних процесів, що, в свою чергу, свідчатиме про розвиток інноваційно-технологічного потенціалу промислового підприємства. Координаційний центр розвитку інноваційно-технологічного потенціалу промислового підприємства – це відокремлена сукупність виробничих, інженерно-технічних та дослідно-конструкторських підрозділів, діяльність яких орієнтована на ефективне виконання комплексу робіт у рамках життєвого циклу інноваційної продукції. Алгоритм формування виробничих підрозділів координаційного центру розвитку інноваційно-технологічного потенціалу промислового підприємства представлено на рис. 1.

Пропозиція створення виробничих підрозділів координаційного центру розвитку інноваційно-технологічного потенціалу промислового підприємства базується на дослідженні технології виготовлення інноваційної продукції між цехами, кожен з яких має різний ступінь трудомісткості, матеріаломісткості та фондомісткості.

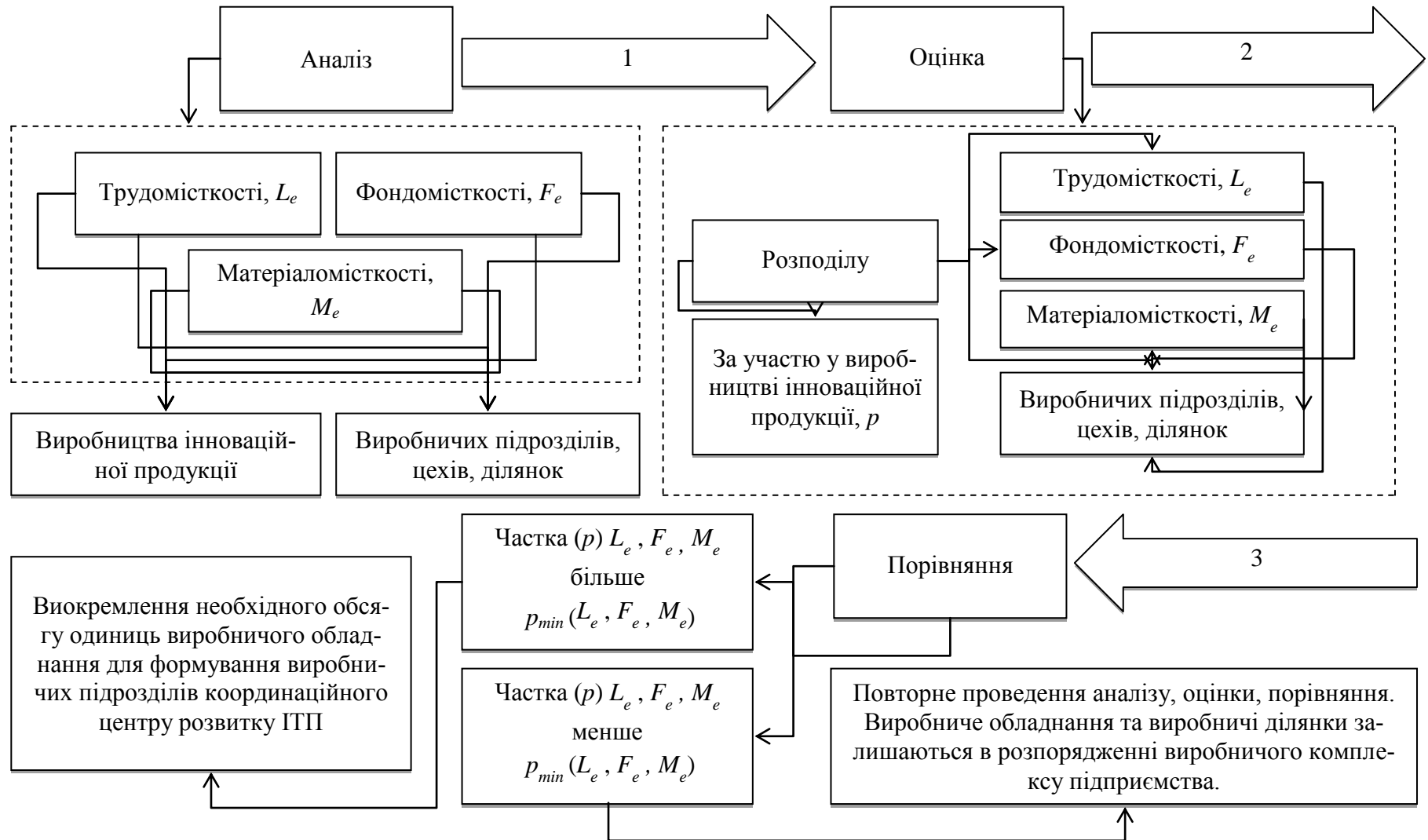

Рис. 1 Алгоритм формування виробничих підрозділів координаційного центру розвитку ІТП

Необхідність проведення аналізу завантаження виробничих потужностей за показниками трудомісткості, матеріаломісткості та фондомісткості дає аналітичні результати, які вказують, на які виробничі цехи та ділянки припадає найбільше навантаження.

Отримані результати є основою для передавання виділених виробничих потужностей, що беруть участь у технологічному процесі виготовлення інноваційної продукції, в координаційний центр розвитку інноваційно-технологічного потенціалу підприємства.

При виокремленні виробничих ділянок та цехів, що підлягають переміщенню до координаційного центру в кожному конкретному випадку встановлюється мінімальне значення в системі досліджуваних показників. Якщо отримане значення величини показників трудомісткості, матеріаломісткості та фондомісткості є вищим за встановлений мінімум, то обладнання та виробничі ділянки передаються до центру, в протилежному випадку – мають залишатися в розпорядженні виробничого комплексу далі [6].

Як видно на рис. 2, процес формування координаційного центру розвитку ІТП промислового підприємства складається з: побудови організаційної структури управління; формування виробничої структури; впровадження системи аналізу, планування, контролю бізнес-процесів координаційного центру; розробки системи мотивації та стимулювання персоналу.

1. Побудови організаційної структури управління

Організаційна структура управління - це схема, що складається з підрозділів і окремих посадових осіб функціональної групи, розташованих за рівнями значимості та відповідальності, яка містить взаємозв'язок між ними та порядок підлеглості [7].

Грамотно побудована організаційна структура дає можливість оптимізувати необхідну чисельність персоналу і кількість підрозділів, спростити взаємодію між цехами та підрозділами, рівномірно розподіляти навантаження на персонал ІТР, уникати дублювання функцій та їх «провисання», усунути подвійне й потрійне підпорядкування.

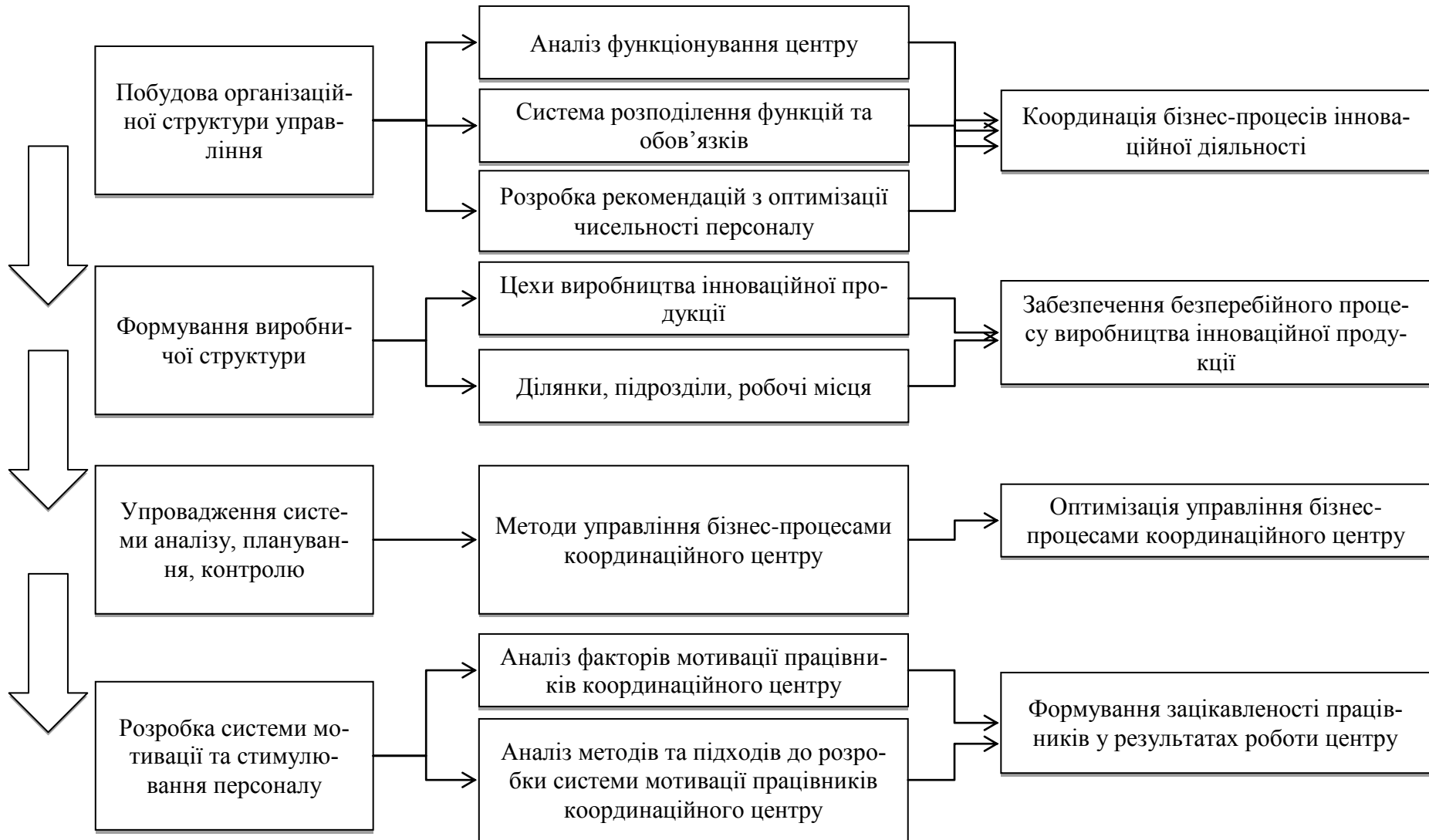

Рис. 2 Схема відображення процесу формування координаційного центру розвитку ІТП промислового підприємства

Таким чином, організаційна структура є основою побудови ефективної системи управління [8].

2. Формування виробничої структури.

Виробнича структура промислового підприємства – це сукупність основних, допоміжних і обслуговуючих підрозділів координаційного центру, що забезпечують перетворення «входу» системи в її «вихід» – готовий продукт з параметрами, заданими у виробничій програмі. Критерієм ефективності формування виробничої структури є забезпечення безперервного процесу виробництва інноваційної продукції впродовж усього інноваційного циклу.

3. Впровадження системи аналізу, планування, контролю бізнес-процесів координаційного центру.

Існуючі методи управління бізнес-процесами можуть бути розділені на дві групи: за тривалістю виконання і ступенем змін, що вносяться в бізнес-процес.

Виходячи з даної класифікації, методи управління бізнес-процесами можуть бути короткостроковими та довгостроковими. В основі кожного класу методів закладено принципи аналізу, планування, контролю та стимулювання.

4. Розробка системи мотивації та стимулювання персоналу.

За фактичними результатами роботи координаційного центру розвитку інноваційно-технологічного потенціалу промислового підприємства розраховуються коефіцієнти, що використовуються в якості корегуючих при встановленні величини стимулюючої винагороди кожного співробітника координаційного центру.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Таким чином, в основу запропонованого підходу до організаційного забезпечення розвитку інноваційно-технологічного потенціалу промислового підприємства покладено пропозицію щодо трансформації існуючої організаційної структури підприємства з метою створення відокремленої функціональної групи – координаційного центру, діяльність якого має бути спрямована на підвищення розвит-

ку інноваційно-технологічного потенціалу шляхом формування єдиного інноваційного циклу, в рамках якого системно здійснюється виконання визначеного переліку робіт.

Література

1. Воронко Н. О. Організаційно-економічне забезпечення інноваційної діяльності в промисловості : дис. ... канд. екон. наук : 08.02.02 / Н. О. Воронко. – Харків, 2001.
2. Пономарева Г. А. Организационно-экономическое обеспечение упреждающего управления предприятием : дис. ... канд. экон. наук : 08.06.01 / Г. А. Пономарева. – Луганск, 2004.
3. Гречаник Б. В. Організаційно-економічне забезпечення інноваційно спрямованого розвитку підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Б. В. Гречаник. – Львів, 2006.
4. Майстренко О. М. Організаційно-економічне забезпечення підвищення ефективності використання виробничої потужності машинобудівних підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / О. М. Майстренко. – Одеса, 2006.
5. Тридед А. Н. Модели стратегий предприятия / А. Н. Тридед // Вестник Харьковского гос. политех. ун-та. – 2000. – № 92. – С. 158–161.
6. Тимонін О. М. Обґрунтування механізму реалізації технічного перезброєння промислових підприємств / О. М. Тимонін, К. В. Ларіна // Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сб. – Харьков : ХНЕУ, 2006. – № 71. – С. 158–171.
7. Построение организационной структуры [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ask-consulting.ru/?section=133>.
8. Экономический механизм управления развитием промышленных предприятий / [И. В. Алексеев, Л. П. Белонога, В. И. Михайловский, С. В. Паранчук]. – Львів : Світ, 1991. – 156 с.

УДК 330.111.62

АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЕКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В КРАЇНАХ СНД

Брайловський І.А., к.е.н.

У статті здійснено аналіз стану розвитку державно-приватного партнерства в країнах СНД. Наведено статистичні дані стосовно кількості проектів ДДП за 1990-2011 рр., обсяги інвестицій, переважні види проектів. Інформація розподілена по країнам СНД, ілюстрована графіками

В статтє анализ развития государственного-частного партнерства в странах СНГ. Приведены статистические данные о количестве проектов ДПП за 1990-2011 гг, объемы инвестиций, преобладающие виды проектов. Информация распределена по странам СНГ, иллюстрирована графиками.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Угоди державно-приватного партнерства (ДПП) набули значної ваги як засоби фінансування суспільної інфраструктури в багатьох країнах світу. Значний інтерес до цієї практики спостерігається у пострадянських країнах. Це пояснюється як потребами залучення додаткових коштів до розробки і впровадження інфраструктурних проектів (транспорт, житлово-комунальне господарство, медицина, освіта тощо), так прикладами успішного вирішення проблем, особливо у західній практиці.

Основною метою виникнення державно-приватного партнерства є фінансування капіталомістких або малоприбуткових галузей економіки. Особливості державно-приватних партнерств у порівнянні з іншими механізмами фінансування полягають у тому, що партнери переслідують різні цілі, вирішують свої конкретні завдання, сторони мають різні мотивації. Держава зацікавлена в зростанні обсягів і поліпшенні якості надаваних послуг інфраструктурних і соціально орієнтованих галузей населенню і економічним агентам.

Приватний сектор прагне стабільно одержувати і збільшувати прибуток. Причому стратегічно мислячий бізнес вибудовує свої пріоритети в першу чергу не просто під розмір прибутків, а в інтересах стійкості одержання доходів від проектів. При цьому обидві сторони зацікавлені в успішному здійсненні проектів у цілому. Проекти ДПП найчастіше полегшують вихід на світові ринки капіталів, активізують залучення іноземних інвестицій у реальний сектор економіки. Особливе значення ДПП має для економіки регіонів, де на його основі відбувається розвиток місцевих ринків капіталу, товарів і послуг. Для України, важливим є досвід реалізації проектів ДПП в країнах СНД.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Питання державно-приватного партнерства розглянуто в наукових публікаціях вітчизняних дослідників: В.Вакуленко, М.Василенко, Ю.Вдовенко, Н.Г.Діденко, К.Павлюк, Н.А.Сич, О.Степанова та інші. При цьому, основною тенденцією наукових публікацій є аналіз форм і методів реалізації державно-приватного партнерства в різних країнах. Однак, на нашу думку, залишаються малодослідженими проблеми вивчення досвіду проектів державно-приватного партнерства в таких близьких за рівнем економічного розвитку країнах, як країни СНД.

Загальна мета дослідження

Метою даної статті є аналіз стану застосування механізмів державно-приватного партнерства в країнах СНД.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Країни СНД, як і багато інших країн, з розвитком ринкової економіки розпочали використовувати її різноманітні економічні механізми. Одним з таких механізмів стало державно-приватне партнерство.

В Азербайджані перший проект державно-приватного партнерства було започатковано в 1994 р. в галузі телекомунікацій. Всього за період з 1994 по 2011 рр. в країні було 8 проектів ДПП на загальну суму 2,275 млн. доларів США (рис. 1), з них 3 (16 % від загальної кількості інвестування) було припинено або не реалізовано. Протягом 2007-2011 рр. проекти ДПП в Азербайджані не реалізовувалися.

Найбільша кількість інвестицій була спрямована в галузь телекомунікацій, найбільш поширеним видом проектів є комплексні проекти під ключ.

В Білорусі протягом 1990-2011 рр. було реалізовано 7 проектів державно-приватного партнерства, в основному в телекомунікаційній галузі. Перший проект було започатковано в 1992 р.

Загальна динаміка свідчить про нестабільність даної діяльності в країні – по перше, між здійсненими проектами проходить здебільшо-

го не менше двох-трьох років, більшість проектів було реалізовано до 2002 р., протягом 2009-2011 рр. проектів не було (рис. 2).

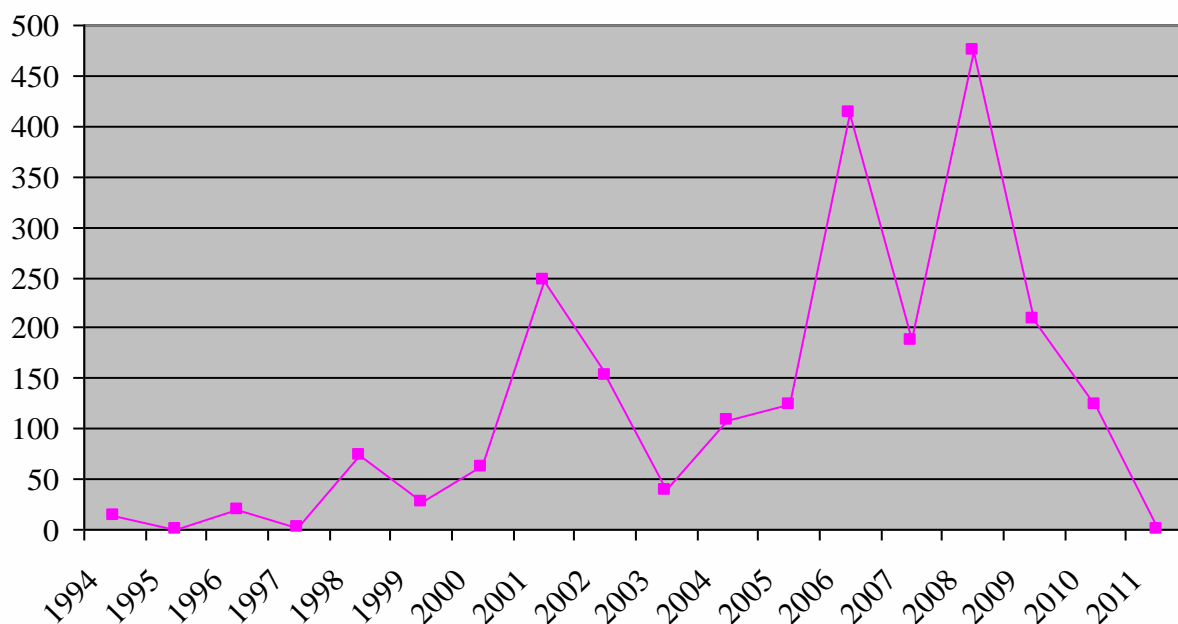

Рис. 1. Динаміка інвестування проектів державно-приватного партнерства в Азербайджані в 1994-2011 рр.

Джерело: Розроблено автором на основі бази даних Світового банку - http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx

Всього в рамках зазначених проектів було освоєно 6,408 млн. доларів США інвестицій, з них найбільша кількість - 3,624 млн. доларів США доводилася на такий тип ДПП, як передача активів.

У Вірменії за досліджуваний період було реалізовано 13 проектів ДПП, більшість з них (8) припала на період з 2001 по 2005 рр. (рис. 3). Переважна галузь застосування – телекомунікації.

Всього було освоєно 1,995 млн. доларів США інвестицій (розподіл інвестицій за типами проектів представлено на рис. 4).

У Грузії протягом 1990-2011 рр. було реалізовано 32 проекти ДПП, перший з яких, був започаткований у 1994 р., найбільша кількість проектів (17) довелася на 2006-2009 рр., в 2010-2011 рр. робота по реалізації проектів продовжувалася (рис. 5). Переважна галузь застосування – телекомунікації, переважаючий тип проектів – передача активів.

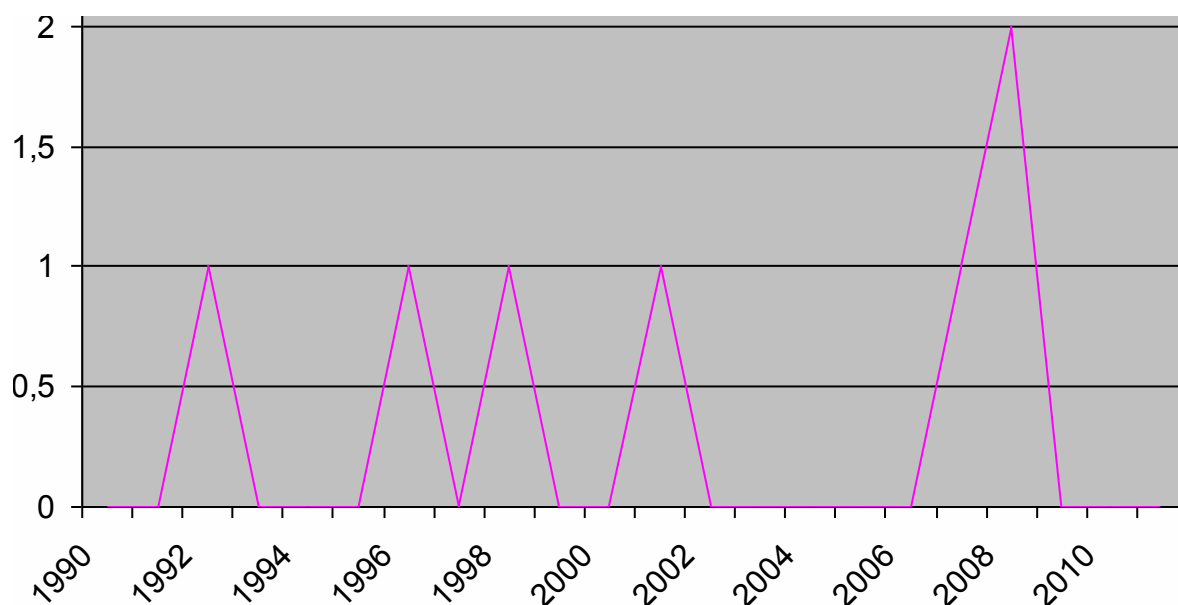

Рис. 2. Динаміка реалізації проектів ДПП в Білорусі (1999-2011 рр.)

Джерело: Розроблено автором на основі бази даних Світового банку - http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx

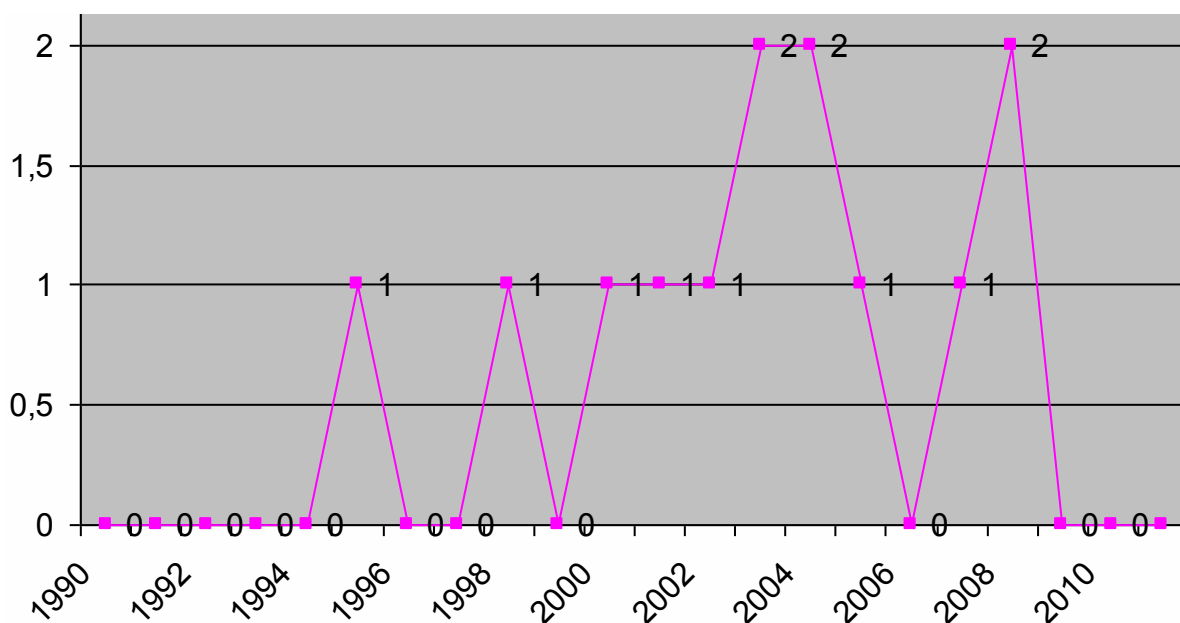

Рис. 3. Динаміка реалізації проектів ДПП у Вірменії (1999-2011 рр.)

Джерело: Розроблено автором на основі бази даних Світового банку - http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx

В Казахстані протягом 1990-2011 рр. було започатковано 35 проектів ДПП, з них – 4 (11% від загальної кількості інвестицій) було припинено або не реалізовано. Переважна кількість проектів (31) здійснювалася протягом 1994-2000 рр., з 2008 р. проекти ДПП в країні не реалізуються (рис. 6). Переважна галузь застосування – телеко-

мунікації, переважаючий тип проектів – передача активів. Всього було освоєно 8,946 млн. доларів США.

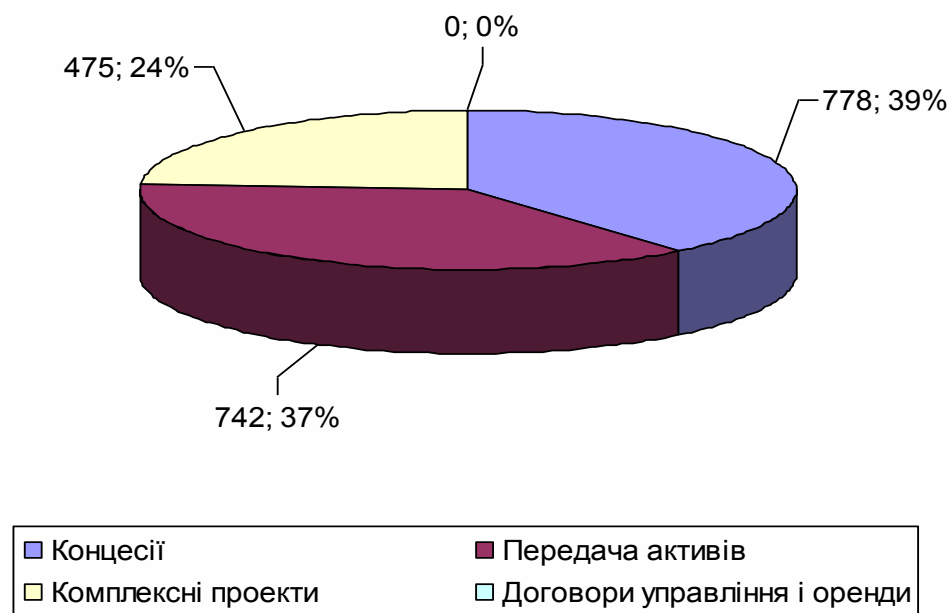

Рис. 4. Розподіл інвестицій за типами проектів ДПП у Вірменії

Джерело: Розроблено автором на основі бази даних Світового банку - http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx

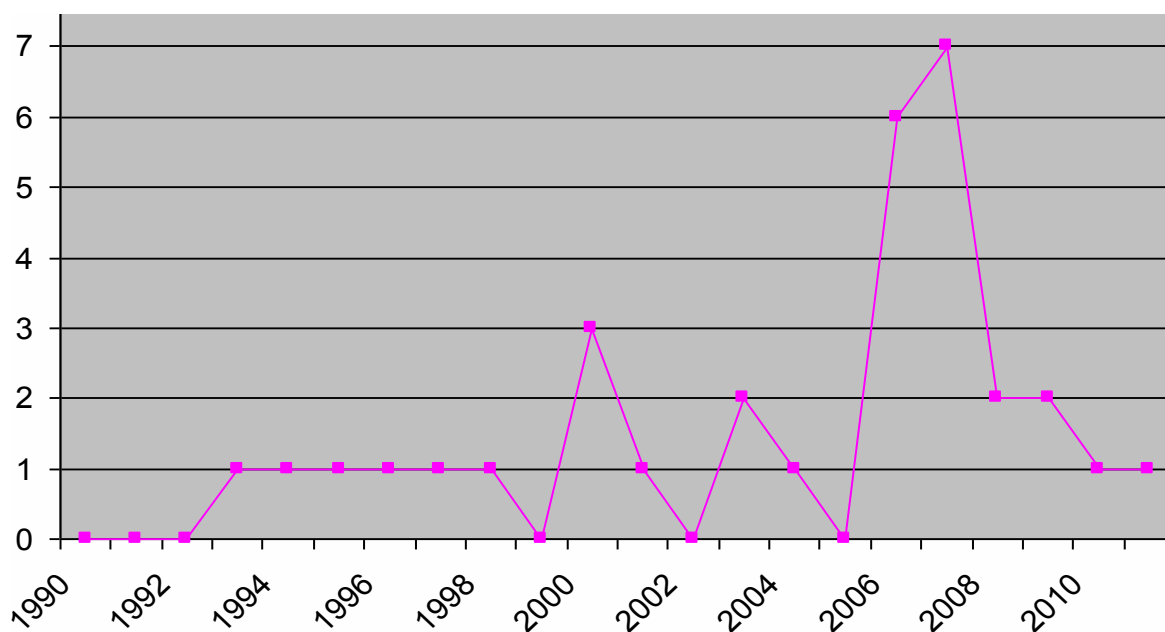

Рис. 5. Динаміка реалізації проектів ДПП у Грузії (1999-2011 рр.)

Джерело: Розроблено автором на основі бази даних Світового банку - http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx

В Киргизстані перший проект державно-приватного партнерства було започатковано у 1996 р., всього за досліджуваний період в країні було реалізовано 8 таких проектів, після 2006 р. робота в даному на-

прямку не проводилася (рис. 7). Переважна галузь застосування – телекомунікації, переважаючий тип проектів – комплексні проекти.

Всього було освоєно 243 млн. доларів США.

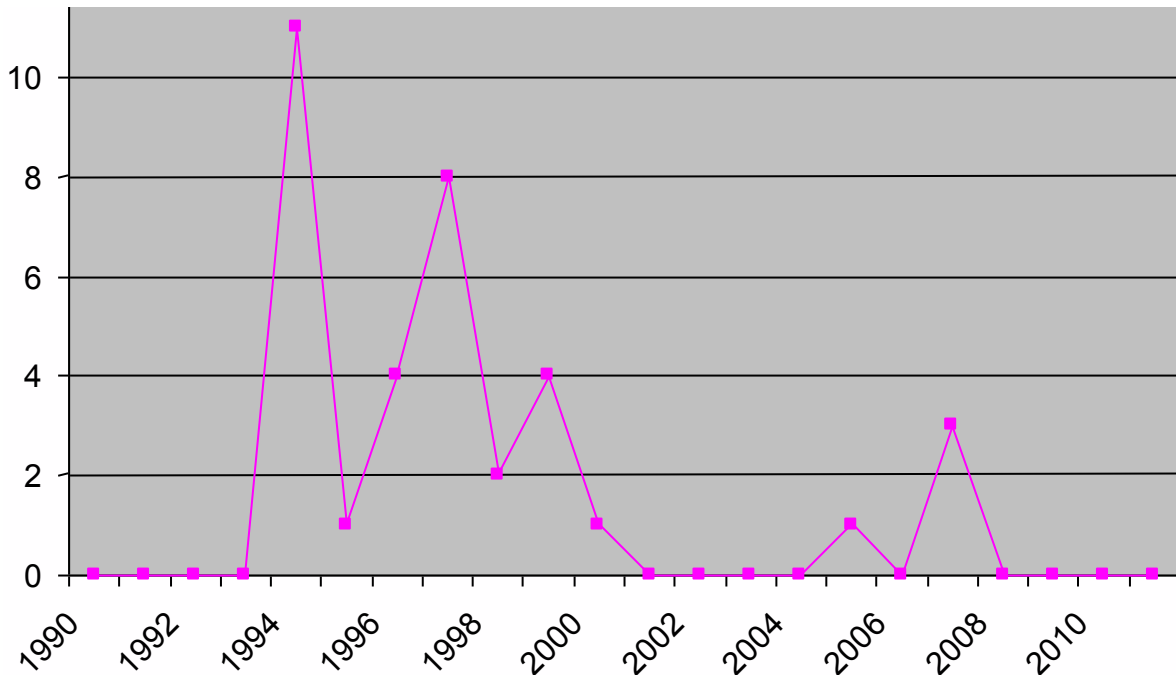

Рис. 6. Динаміка реалізації проектів ДПП в Казахстані (1999-2011 рр.)

Джерело: Розроблено автором на основі бази даних Світового банку - http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx

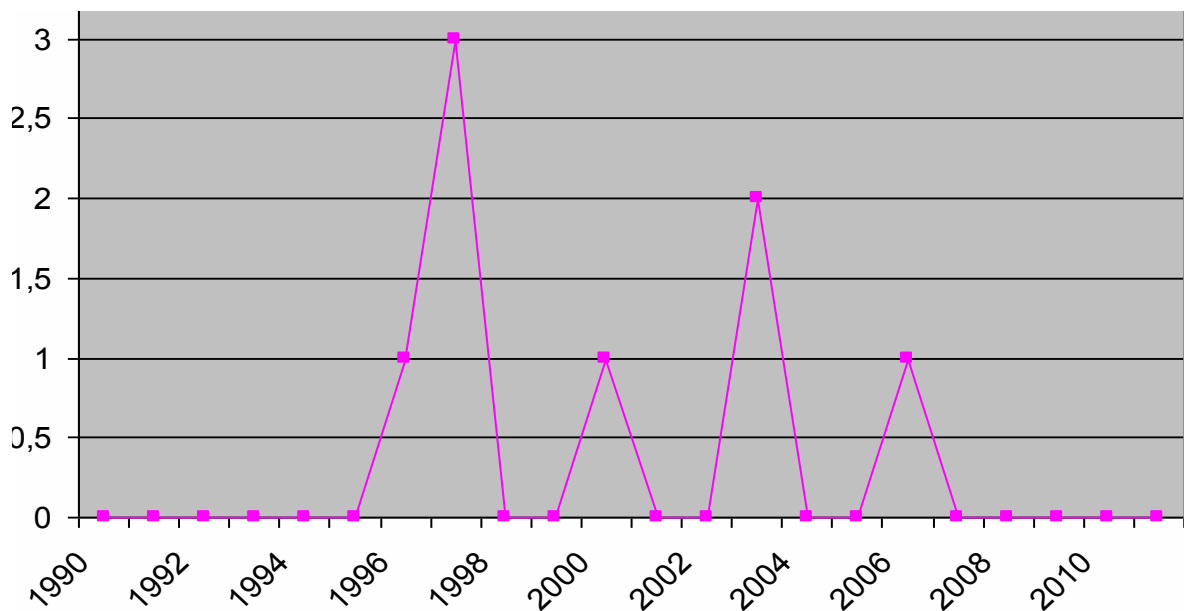

Рис. 7. Динаміка реалізації проектів ДПП в Киргизстані

Джерело: Розроблено автором на основі бази даних Світового банку - http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx

У Молдові за досліджуваний період було реалізовано 7 проектів ДПП. Перший доводиться на 1996 рік, після 2000 р., в країні було реалізовано лише 1 проект (2007 р., рис. 8) Переважна галузь застосування – телекомунікації, переважаючий тип проектів – комплексні проекти. Всього було освоєно 909 млн. доларів США.

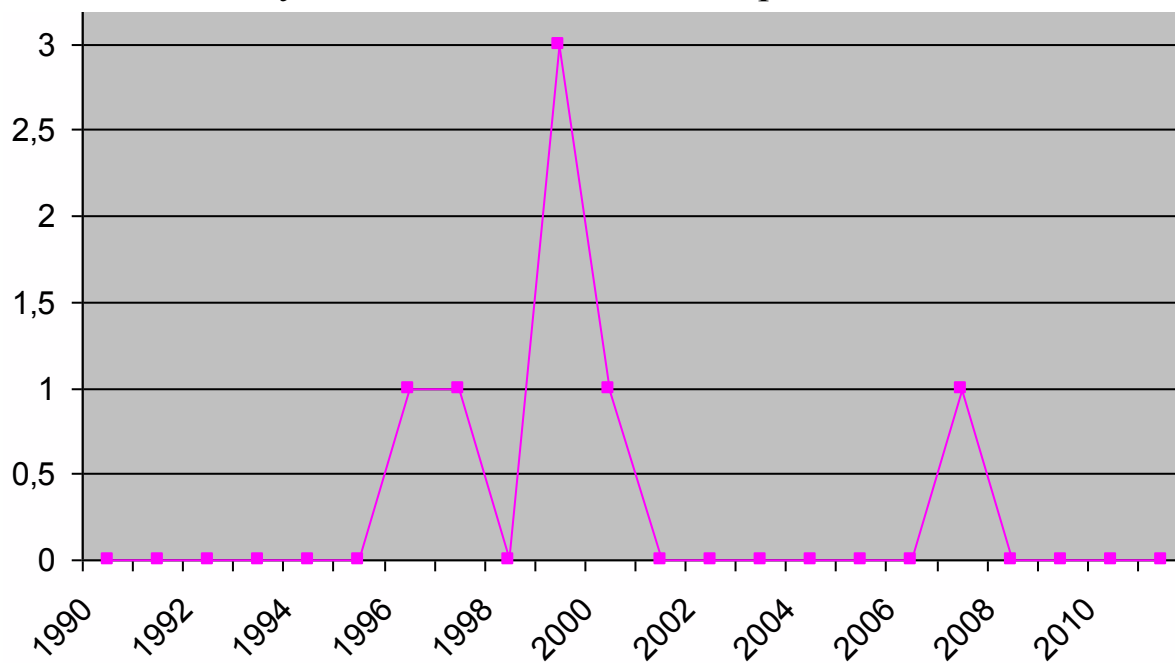

Рис. 8. Динаміка реалізації проектів ДПП в Молдові (1999-2011 рр.)

Джерело: Розроблено автором на основі бази даних Світового банку - http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx

В Російській Федерації протягом 1990-2011 рр. було започатковано найбільшу кількість проектів державно-приватного партнерства серед країн СНД – всього 334, з них 3 не було припинено або не реалізовано. Перший проект було започатковано в 1991 р. (раніше ніж в інших країнах СНД), перерв в започаткуванні або реалізації проектів не відбувалося (рис. 9). Переважна галузь застосування – телекомунікації, переважаючий тип проектів – комплексні проекти.

Всього було освоєно 108,626 млн. доларів США.

В Таджикистані було реалізовано 6 проектів ДПП, перший в 1996 р., після 2005 р. проекти не започатковувалися (рис. 10). Переважна галузь застосування – телекомунікації, переважаючий тип проектів – комплексні проекти.

Всього було освоєно 222 млн. доларів США.

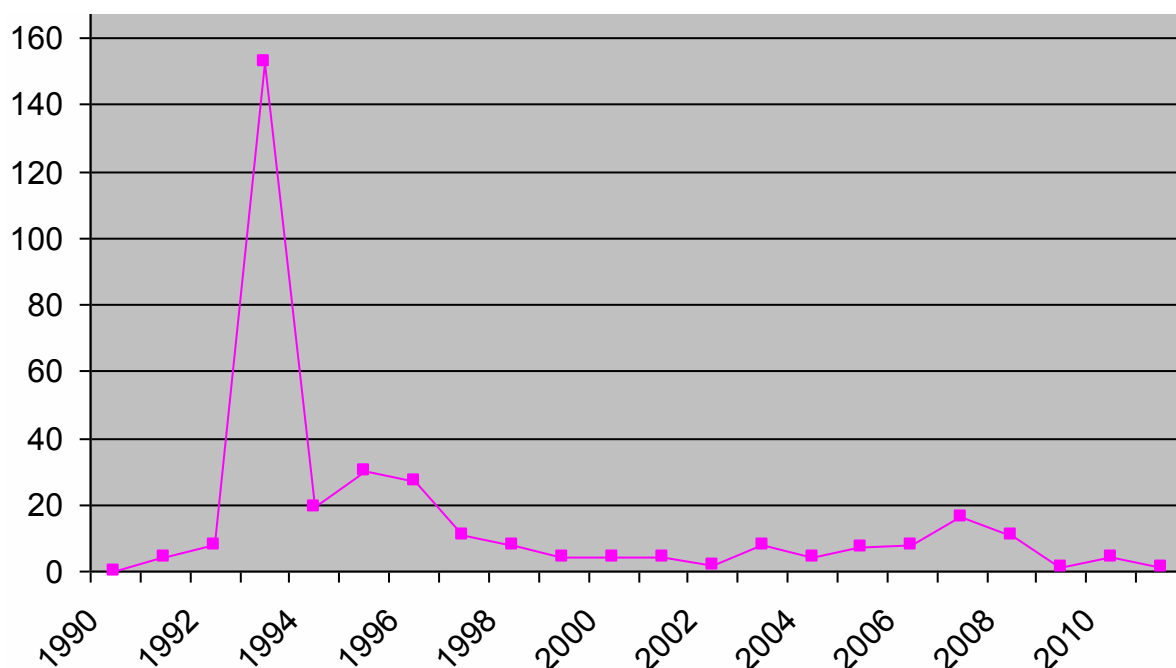

Рис. 9. Динаміка реалізації проектів ДПП в Росії (1999-2011 рр.)

Джерело: Розроблено автором на основі бази даних Світового банку - http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx

В Туркменістані в 2000 р. було започатковано лише один проект ДПП в галузі телекомунікацій комплексного типу на суму 223 млн. доларів США, та й той не реалізовано.

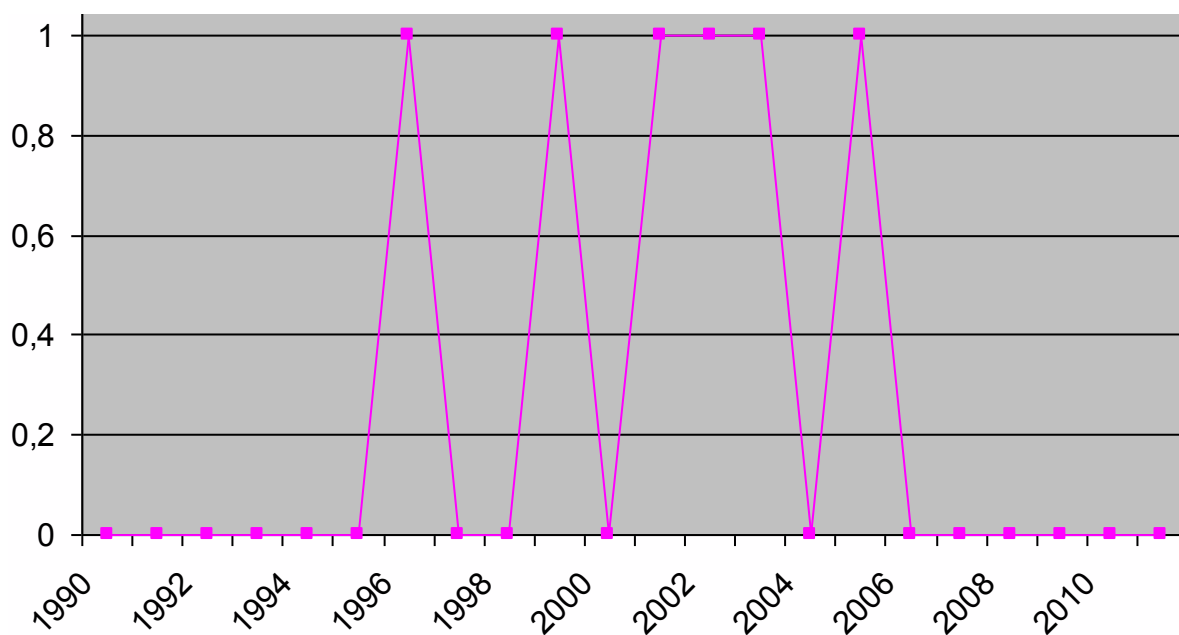

Рис. 10. Динаміка реалізації проектів ДПП в Таджикистані

Джерело: Розроблено автором на основі бази даних Світового банку - http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx

В Узбекистані за досліджуваний період було започатковано 9 проектів ДПП, з них 2 (11% від загальної кількості інвестицій) було припинено або не реалізовано. Перший проект датовано 1992 р., найбільша кількість проектів (6) в 1996-1997 рр., останній проект було започатковано в 2008 р. (рис. 11). Переважна галузь застосування – телекомунікації, переважаючий тип проектів – комплексні проекти.

Всього було освоєно 2,874 млн. доларів США.

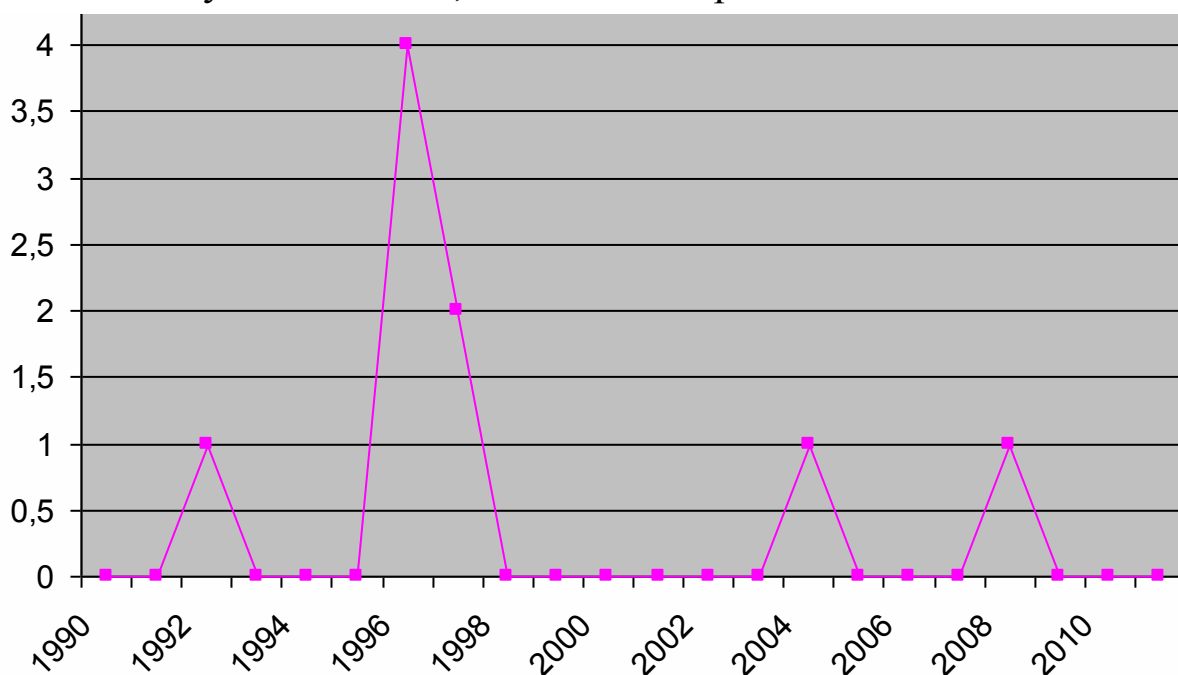

Рис. 11. Динаміка реалізації проектів ДПП в Узбекистані

Джерело: Розроблено автором на основі бази даних Світового банку - http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx

Висновки і перспективи подальших досліджень

Наведені відомості свідчать про певні тенденції, які характерні для більшості досліджуваних країн. Практично в усіх країнах СНД проекти державно-приватного партнерства почали впроваджуватися після набуття ними незалежності, в основному в період між 1994 та 1996 р. Беззаперечним лідером як по кількості проектів так і по обсягам інвестицій є Російська Федерація. Переважна галузь застосування проектів ДПП в країнах СНД – телекомунікації, переважаючий тип проектів – комплексні проекти під ключ. На нашу думку, це обумовлене тим, що така сучасна галузь як телекомунікації, дозволяє залучи-

ти більше інвесторів.

На рівень розвитку державно-приватного партнерств практично в усіх країнах СНД негативний вплив надала світова фінансова криза. В більшості країн ця діяльність була згорнута після 2008 р.

У результаті вивчення досвіду країн СНД по реалізації проектів ДПП, було з'ясовано, що для країн, які активно використовують державно-приватне партнерство як форму ефективного співробітництва, характерні наступні риси: висока активність в розробці та впровадженні проектів ДПП; довготривалість відносин; збереження державної форми власності на об'єкти з одночасним упровадженням механізмів управління інфраструктурою приватними партнерами; забезпечення надання якісних і більш дешевих послуг як показник результативності і ефективності державно-приватного партнерства.

На підставі аналізу практики застосування державно-приватного партнерства в країнах СНД можна стверджувати, що кожна країна використовує свої інструменти сприяння розвитку державно-приватного партнерства.

Література

1. База даних Світового банку. - Електронний ресурс.- Режим доступу: http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreCountry.aspx
2. Варнавский В. Г. Государственно-частное партнерство в России: проблемы становления / В. Г. Варнавский // Отечественные записки – 2004. – № 6. – Електронний ресурс.- Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru>
3. Государственно-частное партнерство: новые возможности для развития инфраструктуры в странах с переходной экономикой : материалы междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 21-22 окт. 2008 г.). – Електронний ресурс.- Режим доступу: <http://veb.ru/ru/PPP/pppconfi.html>
4. Дідківська С. Партнерство державного та приватного секторів: тенденції та зарубіжний досвід / С. Дідківська // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – К. : Вид-во КНТЕУ. – 2004. – № 3. – С. 18-32.
5. Черемухин С. А. Государственно-частное партнерство: тенденции развития/ С. А. Черемухин // Вестник ТГУ – 2010. – № 1 (81). – С. 37-42.

УДК316.42

КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ В РОЗРІЗІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

**Буткевич О.В., к.е.н.,
ВМУРОЛ «Україна»**

Проаналізовано основні етапи становлення поняття «ризик». Розглянуті підвалини виникнення поняття «ризик» як суспільно – історичної категорії. Визначені особливості формування соціальних ризиків та окреслені напрямки їх дослідження. Обґрунтовано специфіку управління ризиком в соціальній системі регіонального управління.

Проанализированы основные этапы становления понятия «риск». Рассмотрены предпосылки возникновения понятия «риск» как общественно-исторической и экономической категории. Определены особенности формирования социальных рисков и очерчены направления их исследования. Обосновано специфику управления риском в социальных системах.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Регіональне управління соціальними ризиками як цільова функція управління має бути орієнтовано на їх мінімізацію та, відповідно, забезпечення соціальної безпеки, що обумовлює необхідність опрацювання та здійснення методичного і інформаційного забезпечення визначення узагальнюючої оцінки рівня соціальних ризиків.

На сучасному етапі, коли дослідження соціального ризику набули особливої актуальності, на думку багатьох вчених, саме розвиток методів дослідження дозволить успішно розв'язати низку прикладних проблем у економічних, суспільних, природничих, технічних та ін. науках. Це дійсно об'єктивний об'єкт для дослідження тоді як саме ризики є невід'ємними складовими усіх процесів життєдіяльності суспільства, які супроводжують його цивілізаційний розвиток і залежать від впливу значної кількості факторів, наслідки впливу яких не завжди можливо передбачити. Зростання частоти виникнення, модифікації та масштабів негативного прояву ризикових ситуацій, що зумовлюють необхідність наукового вивчення та оцінки різноманітних аспектів цього поняття зумовлюють і необхідність соціального

захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

У сучасній науці існує значний досвід дослідження теоретичних проблем ризику, висвітлений у працях вітчизняних та зарубіжних науковців: А. Альгіна, І. Балабанова, Є. Баразгової, О. Бережної, І. Бланка, В. Вітлінського, А. Воронцовського, В. Гранатурова, Л. Донець, В. Зубкова, І. Івченко, С. Ілляшенка, М. Клапківа, Н. Лумана, Н. Машиної, А. Мозгової, Ф. Найта, С. Нікітіна, К. Феофанова, О. Яницкого та ін. Дослідженню різноманітних аспектів соціального ризику присвячені праці Л. Бевзенко, І. Бережної, З. Герасимчук, С. Дорогунцова, В. Заславського, І. Євдокімової, А. Качинського, М. Ковальнової, Р. Лепи, Е. Лібанової, В. Павлова, Ю. Плотинського, Ю. Привалова, О. Ручки, У. Садової, Ю. Саєнка, Л. Шевчук, В. Хобти, І. Ярошенко та інших вчених.

Проведений аналіз досліджень згаданої проблематики дає підстави вважати, що в останні роки посилилася тенденція до комплексного осмислення сутності цього поняття: у сучасних умовах ризик трактують не лише як ймовірність негативного результату у будь-якій сфері діяльності, але і як обов'язковий елемент поступального розвитку суспільства. Зокрема, М. Лощинин зазначає, що присутність ризику у суспільному житті наділена позитивними якостями і потрібно визнати той факт, що повністю позбутися ризику є надто дорого або практично неможливо [4].

У сучасній українській мові термін «ризик» трактують як усвідомлену можливість небезпеки, а також, як можливість збитків або неуспіху у якійсь справі [1, с. 1221]. Семантична спорідненість слів, які позначають ризик у різних мовах пов'язується з існуванням невизначеності та небезпеки в різних сферах суспільного життя. Такий зв'язок прослідковується в багатьох європейських мовах, зокрема, в англійському «risk», албанському «rezik», болгарському «риск», чеському «risiko», фінському «riski», французькому «risque», італійсь-

кому «rischio», німецькому «risiko», іспанському «riesgo», румунському «risk» та ін.

Початкове значення терміна «ризик» точно не з'ясоване – його походження пов'язують із латинським «risicum» (небезпека, скеля) та давньогрецькими «ridsikon», «ridsa», які в буквальному перекладі означають «небезпека лавірування поміж скелями». Етимологія цього слова вказує на сфери суспільного життя, в яких починало зароджуватися поняття ризику: мореплавство і морська торгівля, де зіткнення з прибережною скелею вважалося найбільшою небезпекою.

Проте існують й інші думки стосовно походження терміна «ризик». Зокрема, Н. Луман згадує про арабське походження цього слова, яке згодом було запозичене італійцями та іспанцями [5].

М. Клапків, при порівнянні ієрогліфічних знаків китайської та японської мов, підкреслює кореневу подібність слів «ризик», «нещастя», «страхування» [3].

Вважається, що ризик як історична категорія виник на нижній сходинці цивілізації, коли у людства з'явилося відчуття страху перед смертю, і співставляється з історичним розвитком людства [2; 6]. Становлення суспільства рідко складалось із передбачуваних подій і часто супроводжувалось невизначеністю, суперечностями та конфліктами, що в свою чергу послужило об'єктивними передумовами для іманентного існування ризику.

Загальна мета дослідження

Метою даного дослідження є аналіз передумов та основних етапів формування поняття «ризик» як суспільно-історичної та економічної категорії, а також обґрунтування специфіки управління ризиком у соціальній сфері управління регіону.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Ризик є універсальною категорією, яка знаходить відображення не лише в теорії історичних чи економічних наукових досліджень, але вже давно стала підґрунтям для прямого регулювання економічних

гарантій в сфері соціального забезпечення.

Задекларовані в Конституції України соціальні функції держави не реалізуються в тих кількісних і якісних параметрах, що передбачені чинним законодавством. До неприпустимо низького рівня знизилися показники витрат по деяких напрямках соціальної політики, таких як охорона здоров'я, допомога родинам із дітьми, фінансування програм зайнятості та ін. Істотно зріс рівень фактичної платності послуг охорони здоров'я й освіти, що зробило багато з цих послуг недоступними для малозабезпечених верств населення.

Одним з пріоритетних напрямків підвищення ефективності діючої системи соціального захисту населення в Україні є розробка концепції управління соціальними витратами регіону в умовах обмеженості фінансових ресурсів. Одним із методів удосконалення управління соціальними витратами регіону є застосування методології управління соціальними ризиками, у першу чергу на регіональному рівні. Комплексне управління соціальним ризиком – це процес виявлення невизначеності (аналіз і оцінка ризику), прийняття і реалізації управлінських рішень, що дозволяють запобігати або зменшувати негативний вплив несприятливої події на об'єкт ризику.

Ефективна організація управління соціальними витратами припускає створення системи управління, що відповідає сучасним вимогам до повноти, відповідності, комплексному підходу до управлінських заходів.

Мета управління соціальними витратами у регіоні полягає у створенні оптимальних пропорцій між витратами по пріоритетних напрямках соціального розвитку і ресурсними можливостями регіону. Іншими словами, метою апарату управління є створення соціально забезпеченої території при існуючому обмеженні по ресурсах певного регіону. Для цього в області необхідно вирішити цілий ряд задач, таких як:

- насамперед розробити оптимальні пропорції розподілу бюджетних коштів по видаткових статтях;

- надалі розробити заходи щодо недопущення зростання рівня соціального ризику (по всіх його різновидах);
- запровадити систему оперативного моніторингу соціального ризику в адміністративно-територіальному розрізі області;
- і наостанок розробити регіональну програму, спрямовану на зниження показників соціального ризику, соціальних витрат області, поліпшення соціально-демографічної структури населення області.

Таким чином, уся відповідальність за реалізацію соціальних реформ на рівні регіону, а також за їхнє фінансування фактично знаходиться в компетенції області. Тому, щоб уникнути зросту дефіциту коштів, планування бюджету області повинне ґрунтуватися на достовірному прогнозі його видаткової частини. Однією з основних видаткових статей бюджету є компенсація населенню наслідків соціальних ризиків.

Для регулювання витрат регіону на соціальні потреби необхідно розробити концепцію управління соціальними витратами. Залежно від обраної концепції управління існують два способи оцінки несприятливого впливу факторів соціального ризику. Один припускає прямий підрахунок результатів впливу – соціального збитку у «людському капіталі» і оцінює втрати в добробуті об'єктів ризику, наприклад групи, родини, індивіда. Цей спосіб відповідає діючій зараз пасивній (компенсаційній) соціальній політиці. Другий спосіб пов'язаний із поняттям «готовність оплатити», а оцінка показує величину коштів, що суспільство (або окремі індивіди) готове витратити на зниження рівня соціального ризику. З цим способом пов'язане поняття активної соціальної політики, спрямованої на запобігання несприятливим наслідкам ризику. Практична реалізація цієї політики ґрунтується на впровадженні системи соціального страхування.

Мета управління соціальними видатками у регіоні полягає одночасно у зниженні ризику і компенсації можливого збитку реалізованого ризику. Розробка методичних основ управління соціальними ризиками в регіоні є необхідною умовою підвищення ефективності ви-

трат на соціальні потреби. Зміст процесу управління соціальним ризиком представлено на рис. 1. Дана схема являє собою систематизацію і розвиток різних підходів до змісту процесу управління економічними і виробничими ризиками, виділених у роботах [7]. У результаті аналізу запропонованої схеми можливе виявлення конкретних напрямків удосконалення регіонального управління соціальним ризиком, і так само-підвищення ефективності витрачання коштів регіону на соціальні видатки.

На етапі оцінки й аналізу ризику необхідне проведення комплексного дослідження регіону в адміністративно-територіальному розрізі для з'ясування фактичного рівня соціального ризику і виділення найбільш «ризикогенних» районів. Це дозволить, у першу чергу, уявити наочну картину поширеності соціальних ризиків у регіоні, а подруге, зібрати необхідну інформацію для оцінки ризику, прогнозування його наслідків. Через те що соціальний ризик є збірним поняттям, що інтегрує в собі різні сторони соціального неблагополуччя, для його оцінки можливе застосування тільки якісних показників. Для кількісної ідентифікації загального рівня соціального ризику необхідно розробити інтегральну оцінку, що враховує різні аспекти соціального ризику. Побудова інтегральної оцінки соціального ризику являє собою необхідний інструмент управління ризиком і є проміжним індикатором ефективності управління соціальним розвитком регіону. Існуючі в даний час методи інтегральної оцінки соціально-економічних явищ розглянуті в [8, с. 110], мають потребу в адаптації до особливостей управління соціальним ризиком.

Вибір методів впливу на ризик є етапом управління, що найбільш складно піддається формалізації. Говорячи узагальнено, ухвалення рішення про вибір впливу відноситься до компетенції особи, що приймає рішення (ОПР). Однак у випадку управління соціальним ризиком необхідно як можна більш глибоко обґрунтувати вибір того або іншого методу, тому що об'єктом ризику є сукупність населення і будь-яка помилка відобразиться в першу чергу на соціальному стано-

вищі людей. Тому необхідно розробити науково обґрунтовану, підтверджену попередніми аналізом і оцінкою, методуку ухвалення рішення про вибір методів впливу на соціальний ризик. Основну роль при цьому відіграє повнота, вірогідність і актуальність інформації про ризик, його кількісні і якісні характеристики, розраховані на першому етапі.

Складна природа поняття, висока поширеність, широкий спектр наслідків дії та багатогранність проявів соціального ризику обумовлюють об'єктивні труднощі у виборі методів впливу. Як правило, при управлінні складними явищами такого роду виникає необхідність комбінованих методів. Задача вибору оптимального набору управлінських рішень лежить в основі побудови концепції управління соціальними ризиками на всіх рівнях управління, але особливо актуально виявляється в розрізі регіональної політики.

Для ефективного управління соціальними ризиками необхідно, насамперед, виділити набір прийнятних або припустимих методів впливу, обґрунтувати цей набір. Наприклад, не всі методи, припустимі для управління виробничими або політичними ризиками, прийнятні в соціальному середовищі. Це твердження відноситься до таких методів, як виключення ризику, його обмеження, відмовлення від будь-яких дій (цей метод узагалі рідко застосовується в будь-якому виді управління ризиками). Виявлення специфіки соціальних ризиків дозволить скласти обґрунтований набір інструментів його управління.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Реалізація концепції управління соціальними витратами із застосуванням методології управління соціальними ризиками потребує фінансової підтримки. Проблема планування бюджету області з урахуванням фінансування заходів щодо управління соціальним ризиком може бути вирішена за допомогою прогнозування повних соціальних витрат у регіоні, прогнозуванні соціальної структури населення на різні періоди, а також прогнозування ефекту від заходів щодо управління соціальними ризиками.

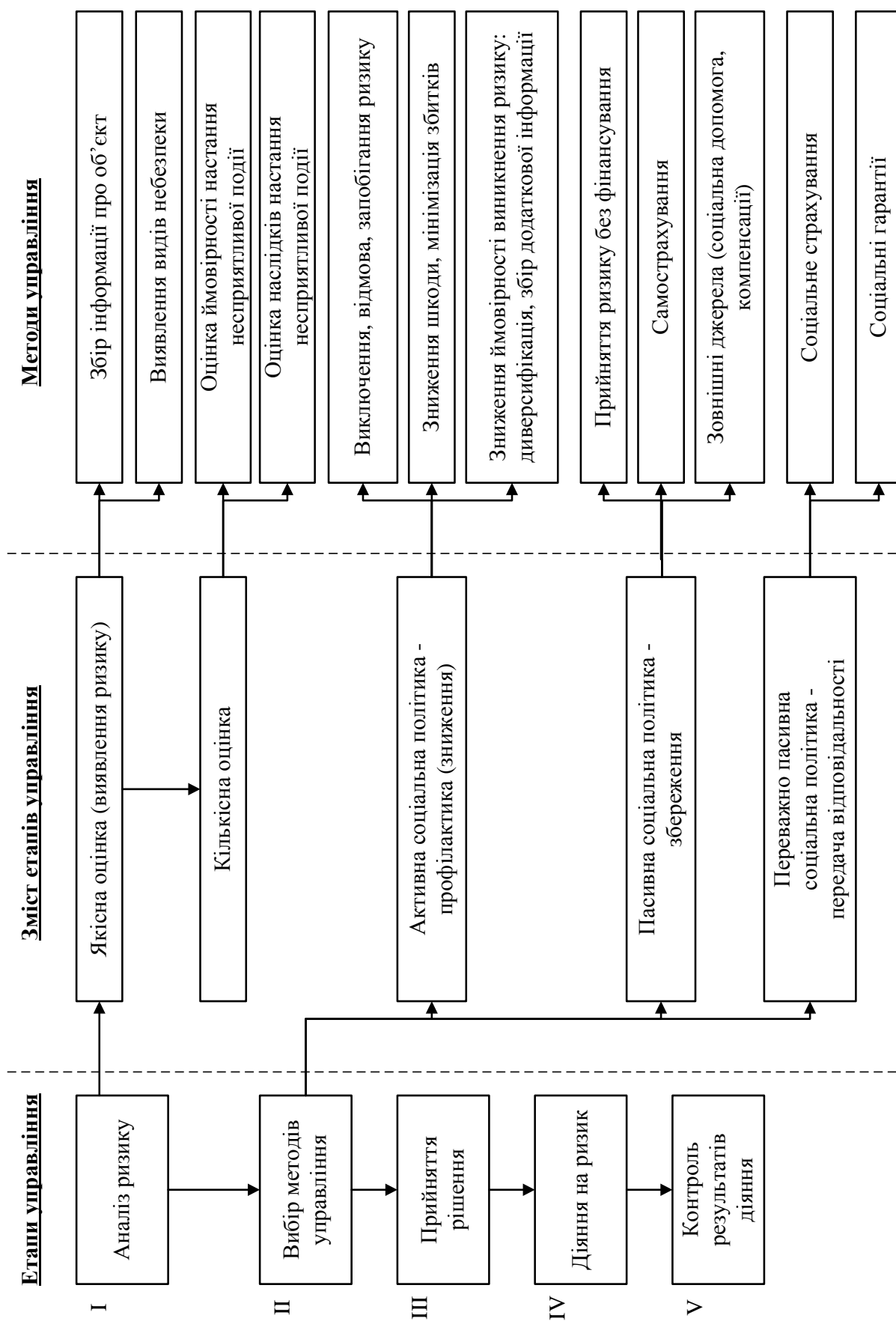

Рис. 1. Зміст процесу управління соціальним ризиком

Сьогодні теорія соціального ризику переживає етап свого активного становлення – у спеціальній літературі існує значна кількість авторських визначень соціального ризику. Інтенсивність залучення соціальних аспектів до сфери інтересів ризикології, окрім загальнонаукових тенденцій суспільного розвитку, певною мірою була спричинена надзвичайно важкими наслідками природних і техногенних катастроф, які мали місце у останні роки ХХ ст. При цьому слід зазначити, що інтенсивність таких процесів в сучасних умовах зростає, що призводить до підвищення рівнів ризику та посилення їхнього шкідливого впливу.

Таким чином, перспективи досліджень різноманітних аспектів ризику пов'язуються із подальшим розвитком та вдосконаленням визначення його поняття, обґрунтуванням теоретико-методологічних підходів до його вивчення, а також із розробкою ефективних методів оцінки та управління ризиком для вирішення конкретних прикладних завдань.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел] – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
2. Євдокімова І. А. Соціальний ризик техногенного характеру / І. А. Євдокімова // Соціальні ризики та соціальна безпека в умовах природних і техногенних надзвичайних ситуацій та катастроф. – К. : Стилос, 2001. – С. 23-70.
3. Клапків М. С. Питання етимології економічного ризику / М. С. Клапків // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 14-20.
4. Лощинин М. Персональний и коллективный социально-экономические риски в принципиально неоднородном социуме / М. Лощинин // Соціальні ризики. Т.2 – К. : ПЦ “Фоліант”, 2004. – С. 271-333. Всеукраїнський науково-виробничий журнал .
5. Луман Н. Понятие риска / Н. Луман // Thesis, 1994. – Вып. 5 – С. 135-160.
6. Ручка О. Ризик у слов'янській ментальності / О. Ручка. // Соціальні ризики та соціальна безпека в умовах природних і техногенних надзвичайних ситуацій та катастроф. – К. : Стилос, 2001. – С. 425-450.
7. Смирнова Е. Производственный риск: сущность и управление // Управление риском. – 2001. – №2. – С. 20-23.
8. Толстих Н. Сучасні показники рівня життя населення і методики вимірювання їх // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – №1. – С. 108-113.

УДК 339.137.22:65

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ДОРОЖНЬОГО БУДІВНИЦТВА

*Головченко Д.М., аспірант,
Макіївський економіко-гуманітарний інститут*

Розглянуто шляхи та методи підвищення ефективності діяльності підприємств дорожнього будівництва в сучасних умовах. Акцентовано увагу на необхідності розробки та впровадження системи менеджменту якості діяльності підприємств дорожнього будівництва.

Рассмотрены пути и методы повышения эффективности деятельности предприятий дорожного строительства. Акцентировано внимание на необходимость разработки и внедрения системы менеджмента качества деятельности предприятий дорожного строительства.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Стан дорожнього господарства має сьогодні стратегічне значення для відродження і розвитку макроекономічних зв'язків між регіонами України та іншими країнами. Кількість і якість транспортних комунікацій - це показник науково-технічного і економічного розвитку країни, гідне значення якого покликаний забезпечити дорожньо-будівельний комплекс. Сучасні економічні умови характеризуються високими темпами розвитку ринкових відносин, інтеграційних процесів, у тому числі міжнародних, що передбачає зростання рівня конкуренції в провідних галузях економіки, до яких відноситься будівництво, зокрема, дорожнє будівництво [1-3].

У сфері дорожнього будівництва конкуренція проявляється під час проведення підрядних торгів на проектування дороги, поставку та виробництво матеріалів, робіт і послуг на її будівництво, інших робіт, зокрема, забезпечують дотримання проектних показників і нормативів в процесі будівництва і реконструкції, а також робіт і послуг, пов'язаних з ефективним і якісним обслуговуванням дороги на стадії її експлуатації. Державна політика в галузі дорожнього будівництва дозволяє говорити про очікуване підвищення інвестиційної привабливості його об'єктів, у тому числі для іноземних підрядників, що загос-

трює проблему посилення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, визначає необхідність підвищення економічної ефективності їх діяльності та якості виконуваних робіт і послуг як основних чинників конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невіршених питань

Існує достатня кількість робіт по економіці будівництва транспортної інфраструктури, зокрема Бірман Г., Шмідт Ц., Васіна А., Грашіна М., Дубінін Є., Сазонов Б., Черняк З., Фрідман К., Крістенсен К. провели детальні дослідження процесу управління такими проектами. Однак деякі аспекти цієї категорії залишаються недостатньо вивченими.

Загальна мета дослідження

Метою роботи є визначення можливих шляхів та методів підвищення ефективності діяльності підприємств дорожнього будівництва.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Основною метою розвитку дорожнього господарства України є забезпечення максимального внеску автомобільних доріг у прискорення зростання економіки країни, покращення якості життя населення, підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності товарів і послуг за рахунок зниження транспортної складової в собівартості кінцевої продукції, збільшення мобільності населення та створення мультиплікативного ефекту від розвитку дорожньої мережі в інших галузях. Для забезпечення стійкого зростання в країні необхідно взаємопов'язаний розвиток економіки та дорожнього господарства, проте в даний час у зазначеній сфері спостерігається цілий ряд дисбалансів (рис.1), існуюча дорожня мережа країни не відповідає потребам економіки України. Питома вага протяжності автомобільних доріг, відповідних за своїми транспортно-експлуатаційним показникам нормативним вимогам, становить всього 37,2%.

Оцінюючи фактичний стан автодорожнього господарства в Україні, відзначимо, що в останні два роки активізувалась увага з бо-

ку органів державної влади, наукових та громадських організацій до стану автодорожнього будівництва. З одного боку, це обумовлено проведенням міжнародних заходів, таких як Євро-2012. З іншого боку, вкрай низька якість автодоріг змушує докорінно вирішувати питання модернізації автодоріг України.

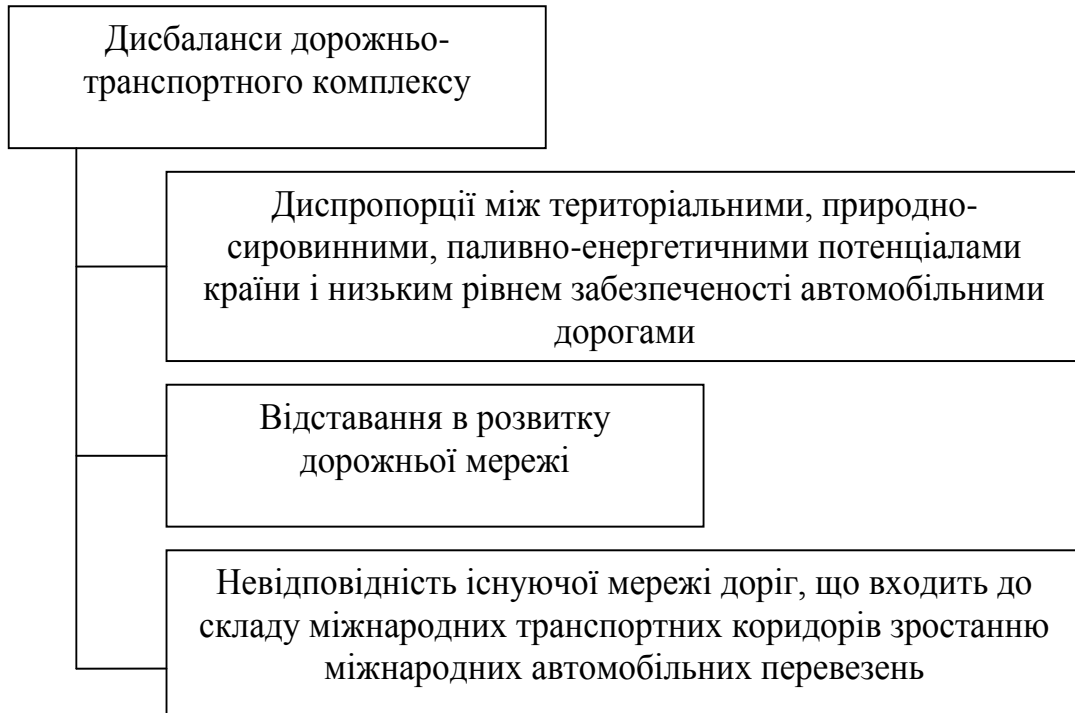

Рис.1 Дисбаланси транспортно-дорожнього комплексу [6]

Фактори, що впливають на рівень конкурентоспроможності будь-якого підприємства, можна розділити на дві групи: зовнішні чинники, що відображають умови роботи підприємства, які виражаються у співвідношенні попиту і пропозиції на його послуги, моделі ринку, систему оподаткування, державної підтримки галузі і т.д. і фактори, залежні від роботи підприємства, що характеризують ефективність і якість його роботи.

У категорії «ефективність» акумулюється сутність економічного розвитку: прогрес продуктивних сил, зростання обсягів продукції і послуг, зниження витрат на їх виробництво, організація і управління цими процесами. Тому ефективність можна вважати однією з найбільш синтетичних економічних категорій. Соціально-економічний підхід визначає ефективність виробництва як відношення між сумою

вироблених споживчих вартостей і сумою всього використаного для цієї праці (живої та уречевленої). У теоретичному плані правомірність такого підходу незаперечна, але практично не існує показника для кількісного виміру різних споживчих вартостей, і, в кінцевому підсумку, дане визначення ефективності виробництва зводиться до відношення результату до витрат або ресурсів. Як показав аналіз, в даний час питання підвищення ефективності, у тому числі в будівництві, досить теоретично опрацьовані [7].

Наявність у підприємства системи управління якістю є другим основним фактором конкурентоспроможності. Якість нерозривно пов'язане з його економікою. При низькій якості неминуче виникають додаткові витрати всіх ресурсів на виправлення браку, допущеного в проекті, в якості матеріалів, в процесі будівництва. Додаткові витрати часу на усунення дефектів ведуть до подовження термінів будівництва. Низька якість сприяє передчасному зносу доріг, а в окремих випадках і до їх руйнування. Внаслідок сказаного скорочуються терміни служби доріг, з'являється необхідність проведення робіт по їх посиленню, позапланового ремонту [2]. Додаткові витрати часу на усунення дефектів ведуть до подовження термінів будівництва. Низька якість сприяє передчасному зносу доріг, а в окремих випадках і до їх руйнування. Внаслідок сказаного скорочуються терміни служби доріг, з'являється необхідність проведення робіт по їх посиленню, позапланового ремонту. Структура витрат на якість представлена табл. 1 [7].

Організація системи управління якістю сприяє зниженню загальних витрат на якість і крім того зміни їх структури - частка попереджувальних витрат збільшується, а всіх інших знижується. Висока якість продукції, в тому числі дорожньо-будівельної, знижує витрати виробництва і експлуатації дороги, підвищує конкурентоспроможність будівельної продукції і підприємств - учасників проекту, повніше відповідає потребам ринку, споживчої цінності продукту, створення образу компаній. Останнім часом якість стає визначальним чинником в конкурентній боротьбі.

Таблиця 1

Структура витрат на якість

Витрати			
На відповідність		На невідповідність	
1. На попереджувальні заходи	2. На оцінювання	3. На внутрішні дефекти (втрати)	4. На зовнішні дефекти (втрати)
1.1. Попереджувальні дії управління якістю; управління процесом; забезпечення якості поставок; аудит системи якості, програма покращення якості; навчання питань якості	2.1 Перевірка та випробування (виявлення дефектів після виготовлення)	3.1. Переробки та ремонт	4.1. Переробки та ремонт
1.2. Коригувальні дії (запобігання повторення виявлених дефектів)	2.2. Контроль процесу (виявлення дефектів у процесі виробництва)	3.2. Повторна перевірка і випробування	4.2. Повторна перевірка і випробування
1.3. Метрологічне забезпечення виробництва	2.3 Аудит (контроль вхідних об'єктів)	3.3 Аналіз втрат	3.3 Аналіз втрат
1.4. Аудит систем якості		3.4. Поступки (допуск до застосування тих матеріалів, які не відповідають технічним вимогам)	4.5. Гарантійні зобов'язання
1.5. Впровадження нової техніки і технології			4.6. Юридичні суперечки і виплати компенсацій

Важливим моментом є те, що застосовувані інструменти контролю якості дорожньо-будівельної продукції мають відносно невеликий ефект, якщо не підкріплюються політикою і стилем роботи компанії. Слід зазначити, що в сучасних умовах система управління якістю повинна відповідати Міжнародним стандартам.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Таким чином, під управлінням якістю будівництва розуміється розробка і виконання комплексу технічних, економічних і організа-

ційних заходів на всіх етапах створення, функціонування кінцевої продукції будівництва та рівнях управління, спрямованих на встановлення, забезпечення і підтримку необхідного рівня якості, здійснюваних шляхом систематичного контролю, суворого виконання інших функцій управління і цілеспрямованого впливу на умови і чинники, що впливають на якість цієї продукції. Результати дослідження дозволяють вирішувати серйозну проблему суттєвого підвищення якості дорожнього будівництва за рахунок вдосконалення СМК. Передбачається, що підвищення якості доріг і стану дорожнього господарства дозволять підвищити темпи і результати розвитку економіки в цілому, тобто основний економічний ефект проявиться на рівні народного господарства.

Література

1. Плотникова, О.Н. Теоретические аспекты планирования инвестиций в сфере материального производства / О.Н. Плотникова // *Автомобильный комплекс России, проблемы управления финансированием, учета и способы их преодоления: сб. ст.- Владивосток: Изд - во Дальневосточного университета, 2008. – С. 31 – 43.*
2. Плотникова, О.Н. Особенности формирования государственной инвестиционной политики в период кризиса / О.Н. Плотникова // *Автомобильный комплекс России, проблемы управления финансированием, учета и способы их преодоления: сб. ст.- Владивосток: Изд- во Дальневосточного университета, 2008. – С. 43 – 59.*
3. Распутин А.В. Источники финансирования инновационных строительных проектов с позиции оценки их стоимости. // *Распутин А.В. Международная научно-практическая конференция Перспективные инновации в науке, образовании, производстве 2010. Сборник научных работ. Одесса, 2010.*
4. Распутин А.В. Региональные риски строительных проектов//*Распутин А.В. Международная научно-практическая конференция Инвестиционные и инновационные проекты 2010. Сборник научных работ. Одесса, 2010.*
5. Васильев Я.В. Медрес Е.Е Грушецкий С.М.. Структура системы качества дорожных машин//*Докл. 60-й науч. Конф. Профессоров, преподавателей, научных работников, инженеров и аспирантов университета/ СПбГАСУ. СПб., 2003. С. 187-189.*
6. Медрес Е.Е. Надежность, эффективность, качество системы управления дорожно-строительным предприятием//*Актуальные проблемы современного строительства. Сборник докладов Часть 3./ СПбГАСУ. СПб., 2004. С. 179-181.*
7. Сханова С.Э. Медрес Е.Е. Пути повышения конкурентоспособности дорожного строительства в рыночных условиях//*Российское предпринимательство №10, Москва, 2007.*

УДК 236.12

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ

*Зорій Н.М., к.е.н., доцент,
Джугла Н.,*

Тернопільський національний економічний університет

У статті розглянуто дефіцит державного бюджету як економічне явище, його вплив на економіку, здійснений аналіз причин і наслідків бюджетного дефіциту, а також запропоновано напрямки його мінімізації.

В статье рассмотрены дефицит государственного бюджета как экономическое явление, его влияние на экономику, осуществлен анализ причин и последствий бюджетного дефицита, а также предложены направления его минимизации.

Ключевые слова: бюджетный дефицит, бюджетные заимствования, государственный долг, источники финансирования бюджета.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Дефіцит державного бюджету є одним із важливих макроекономічних показників, який характеризує стійкість економічної системи. Він виникає внаслідок диспропорцій та незбалансованості статей бюджету, а саме недостатньою кількістю грошових коштів бюджету в порівнянні з їх необхідністю. Країни, які створили ефективні функціональні економічні системи, що здатні регулювати співвідношення доходів і видатків держави, мають позитивне сальдо або незначний дефіцит. Проте в Україні протягом багатьох років простежується збільшення розмірів бюджетного дефіциту, а отже питання удосконалення підходів щодо його зменшення є особливо актуальні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Питання регулювання державою економічних процесів, збалансування державного та місцевих бюджетів, впливу державного дефіциту бюджету та державного боргу на економіку країни широко висвітлені в працях як вітчизняних, так і іноземних науковців. Значну

увагу проблемам доцільності прийняття бюджету з дефіцитом та дослідження його впливу на економіку країни приділяють А. Гальчинський, В. Геєць, Е. Балацький, О. Василик, І. Луніна, І. Мітюков, В. Федосов, Г. П'ятаченко, Д. Полозенко, Х. Джером, І. Чугунов.

Загальна мета дослідження

Метою даної роботи є визначення сутності бюджетного дефіциту та його ролі у розвитку держави в цілому, оцінка причин і наслідків бюджетного дефіциту, розгляд можливих напрямів вирішення наявних проблем в управлінні бюджетом України.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Згідно Бюджетного кодексу України «дефіцит бюджету – перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету)» [1].

Оспіщев В.І. каже, що «дефіцит зовсім не означає незбалансованості бюджету, оскільки це перевищення видатків тільки над постійними доходами бюджету. Крім того, дефіцит бюджету слід оцінювати з позицій як окремо держави, так і фінансової системи загалом»[5].

Федосов В.М. говорить, що «основна причина дефіциту бюджету полягає у відставанні темпів росту доходів бюджету, порівняно зі збільшенням видатків бюджету»[6].

Інші економісти [7] вважають, що бюджетний дефіцит виражає об'єктивні економічні відносини, які виникають між учасниками суспільного виробництва в процесі використання коштів понад наявні закріплені джерела прибутків через зростання граничних витрат виробництва. Передбачається класифікація бюджетного дефіциту за такими ознаками як:

строк виникнення: плановий (затверджений в Законі України «Про Державний бюджет на відповідний рік»), звітний (фактичний дефіцит на кінець року);

місце виникнення: зовнішній та внутрішній;

форма вияву: відкритий (офіційно затверджений у законі), прихований та квазіфіскальний (прихований дефіцит, зумовлений квазіфіскальною діяльністю держави);

причини виникнення: вимушений та невимушений;

напрями дефіцитного фінансування: активний (приводить до розвитку економіки) та пасивний (підлягає законам інфляції);

критерій визначення складових: фактичний (різниця між поточними видатками та доходами), циклічний (результат дії стабілізаторів), структурний (різниця між видатками та доходами в умовах повної зайнятості).

За своєю природою бюджетний дефіцит, як і будь-яка економічна категорія, має конкретний інтервал дії та може бути активним і пасивним. Активний зумовлений законом зростання вартості, пасивний – зростанням темпів інфляції. Бюджетний дефіцит являє собою різницю між державними доходами і видатками. Економісти схильні вважати, що небезпеку для економіки становить не дефіцит як такий, а джерела фінансування та природа дефіциту [8].

Отже, бюджетний дефіцит є найбільш складним і, разом з тим, досить поширеним явищем. Насамперед, необхідно чітко визначити цей стан бюджету. Бюджетний дефіцит відображає не просто перевищення видатків над доходами. Це перевищення видатків над постійними доходами бюджету, якими є податки і обов'язкові платежі. Бюджетний дефіцит зовсім не означає незбалансованості бюджету, оскільки при складанні і затвердженні бюджету встановлюються джерела його покриття. Тобто необхідно чітко розрізняти бюджетний дефіцит і незбалансованість бюджету в зв'язку з невизначеністю у джерелах покриття дефіциту. Відсутність чіткої політики стосовно бюджетного дефіциту і визначення джерел його покриття характеризує стан бюджету, який умовно можна визначити як бюджетну пустоту чи діру. Тобто в бюджет включається певна сума видатків, що не мають відповідного забезпечення. Таке явище в цілому не припусти-

Бюджетний дефіцит має різні прояви і причини. Він не підлягає однозначній оцінці, оскільки завжди необхідно враховувати всі його чинники.

Бюджетний дефіцит виражає об'єктивні економічні відносини, що виникають між учасниками суспільного виробництва в процесі використання коштів, що перевищують прибуток через зростання граничних витрат виробництва [2, с. 24]. Такі засоби утворюються головним чином унаслідок грошової та кредитної емісії, продажу облігацій державних позик, сертифікатів та інших видів цінних паперів, здійснення великомасштабних зовнішніх позик.

Визначені дії, що призводять до дефіциту бюджету, обумовлюють необхідність розроблення чіткої програми фінансового маневру в межах грошового потенціалу країни, а також пошуку ефективних джерел покриття бюджетного дефіциту і контролю за його розвитком, визначення платоспроможності суб'єктів бюджетного фінансування.

Досліджуючи тенденції розвитку і спаду бюджетного дефіциту, можна визначити умови його формування в Україні, що полягають у: загальному спаді виробництва, зниженні ефективності його роботи; несвоєчасному проведенні структурних змін в економіці; жорсткій податковій політиці, яка не стимулює виробництво; розвитку інфляційних процесів, кредитній та ціновій політиці; незбалансованості доходів і видатків бюджету, зростанні видатків при зниженні доходів; відсутності інвестиційної привабливості.

Оцінюючи чинники виникнення бюджетного дефіциту розуміємо, що в своїй сукупності вони провокують негативні явища в економіці [3, с.15]. Так, спад виробництва веде до згорання кредитної діяльності банків, посилення податкового тиску, виникнення кризи неплатежів, зростання бартерних операцій і взаємозаліків, зменшення доходів бюджету та зростання його дефіциту і неможливості проведення заходів фінансової підтримки виробника.

Слід зазначити, що затвердження бюджету з дефіцитом дозволяється у разі наявності обґрунтованих джерел фінансування бюджету.

Відповідно до ст. 15 Бюджетного кодексу [1] джерелами фінансування бюджету є:

1. Кошти від державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх заборгованостей, тобто операцій, пов'язаних з отриманням державою (місцевим органом влади) позик на умовах повернення, платності та строкowości для фінансування державного (місцевого) бюджету, наслідком яких є формування державного або місцевого боргу.

2. Кошти від приватизації державного майна (включаючи інші надходження, безпосередньо пов'язані з процесом приватизації) – щодо державного бюджету; кошти від відчуження майна, що перебуває в державній власності, і майна, що належить Автономній Республіці Крим, на користь фізичних та юридичних осіб, які можуть бути покупцями відповідно до Закону України «Про приватизацію державного майна» від 4 березня 1992 р. №2163- XII, з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів на структурну перебудову економіки України.

3. Повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів;

4. Вільний залишок бюджетних коштів з дотриманням умов, визначених Бюджетним кодексом, за яким залишок бюджетних коштів загального фонду використовується для фінансування дефіциту бюджету. якщо його обсяг на кінець попереднього бюджетного періоду перевищив обсяг оборотного залишку коштів відповідного бюджету.

Джерелом фінансування бюджету не можуть бути емісійні кошти Національного банку України. Відповідно до ст. 54 Закону України «Про Національний банк України» від 20 квітня 1999 р. №679-XIV, Національний банк не має права надавати кредити на фінансування витрат державного бюджету України в національній та іноземній валюті як прямо, так і опосередковано через державну установу чи іншу юридичну особу, майно якої перебуває в державній власності [4].

За даними Законів України «Про державний бюджет» основним

джерелом фінансування дефіциту державного бюджету протягом 2007- 2012 рр. залишаються кошти від державних внутрішніх та зовнішніх запозичень. Заборгованість держави громадянам, фірмам і установам даної країни, утримувачам цінних паперів, випущених державою, є внутрішнім боргом держави. Тому з поняттям дефіциту бюджету тісно пов'язане поняття «державний борг». Він являє собою загальну накопичену суму всіх позитивних сальдо бюджетів за відрахуванням усіх дефіцитів, що мали місце в країні. Внутрішні державні позики здійснюються у формі продажу державних цінних паперів, позик у позабюджетних фондів (наприклад, у фонду страхування із безробіття або пенсійного фонду) і одержання кредитів у банків (ця форма фінансування дефіциту часто порушується місцевою владою). Заборгованість держави ноземним громадянам, фірмам і установам є зовнішнім боргом держави [8].

Головною хибою державних позик є ріст державного боргу, а його необхідно виплачувати з відсотками. Але поняття державного боргу не варто асоціювати тільки з негативними наслідками, тому що борг є важливим елементом кругообігу «доходи – витрати». Якщо в економіці ростуть доходи, ростуть і заощадження, які повинні бути використані домашніми господарствами, фірмами та урядом. Створення боргу – це механізм, за допомогою якого заощадження передаються економічним агентам, які здійснюють витрати. Якщо домогосподарства не схильні до позик, то приватна заборгованість росте недостатньо швидко, аби поглинути зростаючий обсяг заощаджень [5].

З огляду на це, необхідним є подальший розвиток внутрішнього ринку державних запозичень, що стане першим кроком до ефективного управління державним боргом з урахуванням світового досвіду. Тому, для забезпечення розвитку внутрішнього ринку державних запозичень необхідно:

- 1) поліпшити пропозицію державних цінних паперів шляхом регулярного розміщення широкого спектра облігацій внутрішньої державної позики за строками обігу в обсягах, що забезпечать виконання

плану державних запозичень, встановленого законом про державний бюджет на відповідний рік; 2) підвищити ліквідність державних цінних паперів шляхом: розроблення нормативно-правових актів, що сприятимуть використанню державних боргових зобов'язань як інструмента управління ліквідністю; та розширення кола інвесторів, особливо залученню інституціональних інвесторів;

3) поліпшити імідж держави як позичальника через підвищення передбачуваності та прозорості державного запозичення з допомогою запровадження загальноприйнятих міжнародних процедур та формул нарахування відсотків за державними зобов'язаннями для стимулювання попиту на них.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Проблеми фінансування дефіциту державного бюджету є досить дискусійними. Це пов'язане з тим, що дефіцитне бюджетне фінансування здійснює неоднозначний вплив на розвиток країни. В Україні управління фінансуванням дефіциту державного бюджету доцільно зорієнтувати на запобігання загострення ситуації у фінансовій сфері. З цією метою необхідно: удосконалити податкову систему, забезпечити оптимальний рівень податкових вилучень для формування бюджетів усіх рівнів і створення сприятливих умов для підприємницької діяльності, створити сприятливі умови для підприємницької діяльності; запровадити жорсткий режим економії бюджетних коштів; посилити відповідальність суб'єктів господарювання та їх керівників, зокрема особисту майнову і кримінальну відповідальність, за дотриманням вимог законодавства, своєчасність і повноту розрахунків з бюджетом та державними позабюджетними фондами; залучити до інвестиційної сфери особисті заощадження населення; забезпечити фінансову підтримку малого та середнього бізнесу шляхом розробки і виконання цільових програм розвитку малого і середнього підприємництва; перейти від бюджетного фінансування до системи надання субсидій, субвенцій, інвестиційних позик суб'єктам господарювання; запровадити науково обгрунтовану систему прогнозу-

вання значень показників, що беруться за основу формування доходів і видатків бюджету, використовувати при бюджетному плануванні нормативи бюджетної забезпеченості.

Література

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.rada.gov.ua>
2. Кодацький В.П. Зниження бюджетного дефіциту в умовах ринку.// Економіка, фінанси, право. – 2010. - № 6.
3. Колісник О. Управління бюджетним дефіцитом// Світ фінансів. – 2005. - №3-4.
4. Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-reading.org.ua/>
5. Оспіщев В.І. Фінанси: курс для фінансистів: навч. посібн. / В.І. Оспіщев, О.П. Близнюк, Л.І. Лачкова та ін. – К.: Знання, 2008. – 567 с.
6. Теорія фінансів: підручник/ За ред. проф. Федосова В. М., Юрія С. І. – К.: «Центр учбової літератури», 2010. – 576 с.
7. Фінанси (теоретичні основи): підручник / М.В. Грідчина, В.Б. Захожай, Л.Л. Осіпчук та ін. – К.: МАУП, 2004. – 312 с.
8. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: навчальний посібник / Л.А. Швайка. – К.: Знання, 2006. – 436 с.

УДК 332.122:339.13

НАУЧНОЕ ОБОСНОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО РЫНКА

*Данильченко В.А.,
Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского*

В данной статье автором проведено исследование подходов к регулированию рынка, что позволило разработать организационно-экономический механизм регулирования развития регионального потребительского рынка, предусматривающий баланс взаимодействия государственных и рыночных регуляторов.

У даній статті автором проведено дослідження підходів до регулювання ринку, що дозволило розробити організаційно-економічний механізм регулювання розвитку регіонального споживчого ринку, що передбачає баланс взаємодії державних і ринкових регуляторів.

Постановка проблемы в общем виде.

Связь с научными и практическими задачами

Процессы развития регионального потребительского рынка предопределяются усилением конкуренции, последствиями финансового и экономического кризиса, снижением уровня доходов населения, и, как следствие, покупательной способности, что обуславливает необходимость совершенствования подходов к его регулированию. При этом усиливаются тенденции проникновения производителей на внутренний потребительский рынок с целью расширения рынка сбыта продукции и услуг и сохранения докризисных объемов производства, а также уровня прибыльности бизнеса. Именно это предопределяет специфический характер товарно-денежного обращения и целесообразность разработки организационно-экономических основ регулирования процессов развития регионального потребительского рынка. Актуальность данной проблемы также подтверждается ролью потребительского рынка в социально-экономическом развитии региона, которая состоит в создании условий для стимулирования внутреннего производства, товарно-денежного обращения и повышения уровня деловой активности.

Анализ последних исследований и публикаций.

Выделение нерешенных вопросов

Отметим, что ведущими меркантилистами А. Монкретьеном, У. Петти, Т. Манном, Дж. Ло, У. Стаффордом, Г. Скаруффи [1-6] обоснована роль государства в регулировании развития торговли и промышленного производства. Однако, условия рыночной экономики существенно трансформировали подходы ученых: А. Смит [7] Д. Рикардо [8], Ж. Сей [9], А. Маршалл [10] к определению функций государственного регулирования развития рыночных систем. В большей степени, это связано с утверждением о том, что рынок является саморегулирующейся системой, позволяет реализовать принципы «экономической свободы» и «невмешательства» государства. Так, согласно монетарной теории М. Фридмана [11], экономическое равновесие возможно при условии отсутствия государственного вмешательства.

Однако современные экономические условия опровергли главный постулат монетарной теории, поскольку механизмы рыночной экономики создают предпосылки для монополизации, которая ограничивает свободную конкуренцию. По мнению Дж. М. Кейнса вмешательство государства является необходимым условием стабилизации экономических процессов, которое обеспечивает защиту рынка от влияния монополий, гарантию прав потребителей, а также предотвращение недобросовестной конкуренции [12]. При этом Дж. М. Кейнс в качестве основных инструментов государственного регулирования рыночных отношений рассматривает введение стимулирующих и ограничительных механизмов, поддержку создания экономической и социальной инфраструктуры, индикативное и корпоративное планирование. В зарубежной экономической науке в рамках теории институционализма также представлен подход, получивший название «environmentalism» (энвайронментализм от environment - окружающая среда) [13], согласно которому главная роль государства в регулировании рыночных отношений состоит в создании условий для формирования бизнес среды, эффективное функционирование элементов которой обеспечит реализацию экономических и социальных интересов общества. В развитие данного подхода Г. Домингез [14] полагает, что современные рынки функционируют в рамках регулируемой внешней среды, которая предопределяет поведение его участников, формируя, тем самым, внутрифирменные отношения, внешнеэкономические связи и рыночную конъюнктуру.

Так, экономические теории подтверждают необходимость государственного вмешательства в процессы развития потребительского рынка с целью усиления конкурентных преимуществ и защиты внутреннего производителя, как основного условия, обеспечивающего стабильность социально-экономического развития. Поэтому целесообразным является исследование подходов к регулированию рынка, что позволит разработать организационно-экономический механизм регулирования развития регионального потребительского рынка,

предусматривающий баланс взаимодействия государственных и рыночных регуляторов.

Общая цель исследования

Целью данной статьи является научное обоснование организационно-экономического механизма развития регионального потребительского рынка

Изложение основного материала.

Обоснование полученных результатов

Основываясь на положении о том, что региональный потребительский рынок развивается в условиях динамично изменяющейся внешней среды, А. С. Новоселов [15] полагает, что основная «цель государственного регулирования состоит в обеспечении сбалансированного и устойчивого развития системы региональных рынков посредством использования системы экономических, административных и нормативно-законодательных мер, осуществляемых региональными учреждениями и общественными организациями». В свою очередь, Е. В. Балацкий [16] считает, что «целью государственного регулирования развития регионального потребительского рынка является создание условий для эффективной деятельности хозяйствующих субъектов и удовлетворения потребностей населения региона в товарах и услугах».

Принимая во внимание, что рынок является саморегулирующейся системой, ученые В.Т. Андрианов [17], С. А. Кузьмин [18], П. В. Крючкова [19], полагают, что «регулирование определенных рынков и сфер деятельности осуществляется экономическими агентами, без вмешательства государства». При этом, ученые полагают, что основными преимуществами саморегулирования экономических отношений в рамках регионального потребительского рынка являются гибкость, адаптивность к изменениям внешней среды, минимизация издержек в решении конфликтных ситуаций, связи с общественностью и др.

В научной работе А. И. Гаврилова [20] представлен подход к ре-

гулированию потребительского рынка региона, предусматривающий учет территориальных особенностей развития сферы торговли, общественного питания и бытового обслуживания, а также характера полномочий местных органов власти, осуществляющих регулирующие воздействия. Это позволило ученым выделить формы и методы регулирования регионального потребительского рынка, учитывая субъекты и объекты регулирования. Так, объектами регулирования потребительского рынка со стороны органов местного самоуправления являются объемы производства товаров и услуг, уровень цен и тарифов, степень монополизации рынка, качество товаров и услуг, доступность товаров и услуг. При этом основные формы и методы регулирования должны быть сфокусированы на регулировании цен и налоговых ставок в местный бюджет, оказании финансово-кредитной поддержки, административных санкциях. Объектами регулирования потребительского рынка со стороны корпоративных объединений и организаций производителей и предпринимателей являются технический уровень и обеспечение конкурентоспособности товаров, качество товаров и услуг, уровень конкуренции и монополизации рынка. В данном случае в качестве основных регулирующих методов ученые рассматривают оказание консультационных услуг, содействие в подготовке кадров и повышении качества обслуживания, проведение экспертиз, а также финансово-кредитную поддержку. В свою очередь, регулирующие функции союзов и объединений потребителей сконцентрированы на контроле качества товаров и технологий предоставления услуг, защите прав потребителей посредством проведения независимой экспертизы, сотрудничества со средствами массовой информации и судебными органами. Однако, по нашему мнению данный подход в определенной степени противоречит главным принципам рыночных отношений, поскольку не учитывает интересы всех участников товарно-денежных отношений, включая потребителей, производителей и посредников. Именно поэтому в настоящее время актуализируются научно-прикладные исследования подходов к регулирова-

нию развития регионального потребительского рынка, основанные на паритетном учете экономических и социальных интересов агентов рынка.

По мнению И. В. Гришиной [21] и А. В. Смирнова [22] одной из главных причин дестабилизации регионального потребительского рынка является отсутствие единой региональной политики, учитывающей специфические особенности каждого типа потребительского рынка, а также их функциональное назначение и структуру. В данном контексте, А. В. Смирнов считает необходимой разработку «концепции регулирования и развития регионального потребительского рынка на долгосрочный период», реализация которой, предусматривает определение социальных, экономических, инвестиционных и экологических параметров развития рынка, а также обоснование форм и методов экономического и правового регулирования рынка. При этом в качестве основных принципов реализации концепции, А. В. Смирнов выделяет необходимость учета типологии потребительских рынков, специфики взаимоотношений между субъектами деятельности, уровня развития инфраструктуры потребительского рынка. По мнению ученого это обеспечит возможность решения главных задач развития регионального потребительского рынка, которые состоят в «развитии конкурентной среды на рынке товаров, работ и услуг, согласованности интересов всех участников рынка, сочетание финансовых и нефинансовых мер государственной поддержки, привлечение внебюджетных источников финансирования отраслевых программ развития потребительского рынка».

Согласно мнению Е. В. Зверевой «роль государства в формировании и развитии функционально-целевой системы защиты потребительского рынка состоит в осуществлении мер законодательного и нормативного регулирования, направленных на обеспечение соблюдения всеми участниками рынка экономического правопорядка и защиты их прав и интересов, а также интересов государства и общества» [23]. Согласно этому подходу, основная цель регулирования развития региона-

льного потребительского рынка состоит в обеспечении межотраслевого взаимодействия, основанного на соблюдении правовых норм, регламентирующих процессы его функционирования. Так, согласно Ст. 42 Конституции Украины [24], субъектам хозяйствования предоставляется право на осуществление предпринимательской деятельности в соответствии с установленными государством обязанностями по защите прав потребителей, контролю за качеством и безопасностью продукции и всех видов услуг, а также содействию деятельности общественных организаций потребителей. При этом, в Хозяйственном кодексе Украины [25] положения относительно правового регулирования потребительского рынка сфокусированы на обеспечении производства продукции соответствующего качества, поддержания конкуренции, охраны товарных знаков (ст. 15, 25, 29, 157, 268 и т.д.).

Поскольку механизм регулирования отражает «согласованность целей, конкретизирует результаты, обеспечивает стимулирование и мотивацию субъектов управления, а также распределение ресурсов» [26], автор разработала организационно-экономический механизм регулирования развития регионального потребительского рынка, цель которого состоит в создании благоприятных условий для эффективного взаимодействия его участников, включая правовое регулирование потребительского рынка, стимулирование производства экологически чистой продукции, обеспечение контроля за качеством товаров и услуг, регулирование внешнеторговых операций, защиту прав потребителей, стимулирование развития малого и среднего предпринимательства в сфере торговли и промышленного производства, адаптацию современных форм интеграции торговых предприятий, а также обеспечение свободной конкуренции. Организационно-экономический механизм регулирования развития регионального потребительского рынка предусматривает решение совокупности задач посредством реализации принципов, функций, методов и форм регулирования, учитывая специфику процесса товарно-денежных отношений (рис.1).

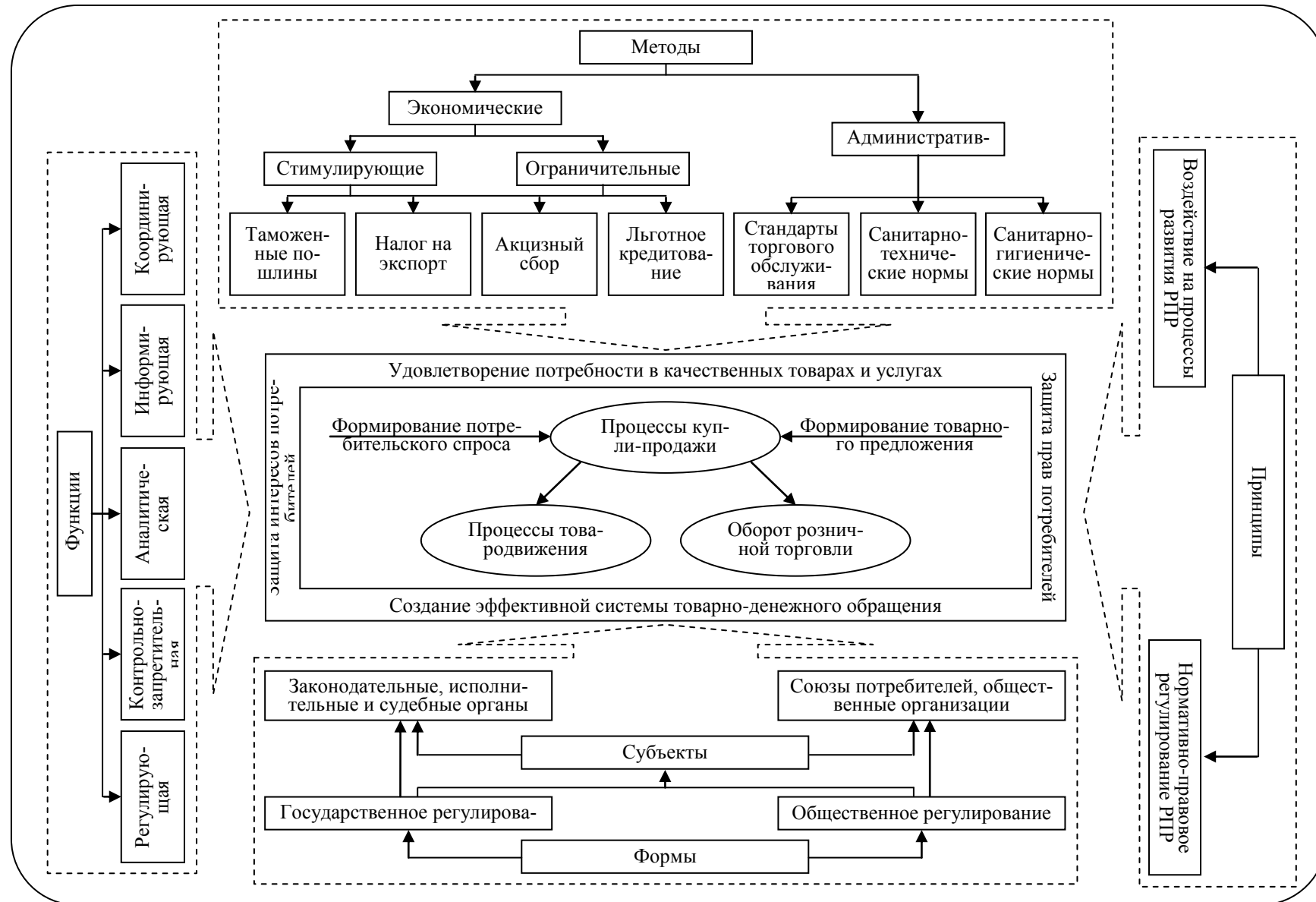

Рис.1. Организационно-экономический механизм регулирования развития регионального потребительского рынка

При этом основными задачами организационно-экономического механизма регулирования развития регионального потребительского рынка являются защита интересов производителей и потребителей региона, удовлетворение потребностей в качественных товарах и услугах, создание эффективной системы товарно-денежного обращения посредством унификации нормативно-правовых актов, регламентирующих торговую деятельность, формирования эффективной структуры общественного контроля за деятельностью предприятий торговли, а также прогнозирования показателей, характеризующих состояние и уровень развития потребительского рынка. По мнению автора, решение данных задач будет способствовать повышению налогового потенциала региона, позволит создать систему социальной поддержки населения региона, обеспечить паритет прав и обязанностей юридических лиц и индивидуальных предпринимателей, предприятий всех форм собственности в осуществлении торговой деятельности, а также проводить перманентные экономические преобразования на потребительском рынке.

Основными принципами организационно-экономического механизма регулирования развития регионального потребительского рынка следует считать воздействие на процессы его функционирования и развития, а также нормативно-правовое регулирование, что позволит минимизировать прямое влияние на субъектов товарно-денежных отношений. Учитывая, что в рамках регионального потребительского рынка формируется товарное предложение, соответствующее структуре потребительских предпочтений, основными функциями организационно-экономического механизма являются регулирующая, контрольно-запретительная, аналитическая, информационная и координирующая. Так, реализация регулирующей функции предусматривает создание нормативно-правовой базы, стимулирование развития рыночной инфраструктуры, предоставление квот на государственные закупки, лицензирование деятельности и сертификацию продукции, предоставление субсидий и субвенций. Реализация контрольно-

запретительной функции предполагает государственный контроль качества товаров и услуг и предприятий торгово-посреднической деятельности, определение санкций, установление правил торговли, антимонопольное регулирование, а также предоставление консультационных услуг. Аналитическая функция реализуется посредством оценки тенденций развития потребительского рынка, включая сферу торговли и услуг. В свою очередь, информационная функция связана с предоставлением потребителям информации о товаропроизводителях, качестве и свойствах товара, а также о размещении объектов торговли. Назначение координирующей функции состоит в создании условий для эффективного взаимодействия участников рынка с субъектами институциональной инфраструктуры, посредством защиты прав потребителей, развития межрегионального сотрудничества и технологий в сфере торговли, организации маркетинговых исследований и разработки нормативно-технической документации. Следует отметить, что совокупность функций организационно-экономического механизма регулирования регионального потребительского рынка позволяет согласовать вектор его развития со стратегическими приоритетами социально-экономического развития региона, а также обеспечить возможность тесного взаимодействия участников рынка и элементов региональной системы, формируя, таким образом, благоприятную среду для жизнедеятельности населения региона.

Принимая во внимание, что одной из задач организационно-экономического механизма регулирования развития регионального потребительского рынка является повышение конкурентоспособности внутрирегионального производства, необходимо определить методы, использование которых позволит оказать эффективное воздействие на процессы использования природно-ресурсного, экономического и экологического потенциала с целью удовлетворения запросов потребителей. В этой связи в качестве методов регулирования следует рассматривать административные и экономические методы. Так,

административные методы предусматривают воздействие на процессы взаимодействия объектов и субъектов регионального потребительского рынка, учитывая его структуру, а также характер внутренних взаимосвязей с элементами региональной системы. Реализация административных методов предусматривает разработку организационно-управленческих распоряжений, исполнение которых является обязательным (стандарты торгового обслуживания, санитарно-технические нормы и др.). Экономические методы оказывают опосредованное воздействие на процессы взаимодействия участников товарно-денежных отношений, учитывая их социальные, экономические и экологические интересы, а также согласовываются с приоритетами регионального развития. При этом экономические методы регулирования различаются в зависимости от характера воздействия – стимулирующего и ограничительного, включая таможенные пошлины, налог на экспорт, акцизный сбор, товарные кредиты, льготное кредитование субъектов торговли, финансово-кредитное и валютное регулирование и др. При этом следует учитывать мнение ученых о том, что эффективность воздействия методов регулирования определяется сочетанием административных и экономических методов. Так, В. М. Геец [27], М. И. Долишний [28] и О. Ф. Новикова [29] отмечают, что эффективность методов регулирования обеспечивается комплексностью их применения, основываясь на нормативно-правовых актах и регламентируется закономерностями развития рынка. Регулирование регионального потребительского рынка в рамках организационно-экономического механизма осуществляется посредством двух форм – государственного и общественного регулирования. Субъектами государственного регулирования регионального потребительского рынка являются законодательные, исполнительные и судебные органы власти, а общественного регулирования – союзы потребителей и общественные организации. В этом случае, формы организационно-экономического механизма регулирования развития регионального потребительского рынка должны учитывать специфику процес-

сов товародвижения и оборота розничной торговли региона, с тем, чтобы увеличить рынок сбыта для местных товаропроизводителей.

Выводы и перспективы дальнейших исследований

Таким образом, совокупность методов и форм организационно-экономического механизма обеспечивает целенаправленное регулирующие воздействие на процессы функционирования и развития регионального потребительского рынка, обеспечивая свободное перемещение финансового и товарного капиталов, а также динамику экономических процессов. Поэтому важным условием является определение региональных особенностей потребительского рынка, в соответствии с которыми формируются его структурные составляющие и механизм регулирования, включая формирование потребительского спроса и предложения товаров и услуг. Следует также учитывать, что функционирование потребительского рынка, в большей степени, подчиняется законам рыночной экономики, вследствие которых происходит саморегулирование взаимодействия товаропроизводителей и потребителей, что в свою очередь предопределяет соотношение спроса и потребления. Данные процессы проявляются посредством соотношения и динамики денежных и товарных потоков, уровня платежеспособности населения, количества, качества и ассортимента реализуемых товаров и услуг. Поэтому организационно-экономический механизм регулирования развития регионального потребительского рынка должен включать систему принципов, функций, методов и законов, которые позволят оказывать стимулирующее воздействие на процессы товарно-денежного обращения, экономического и социального развития региона. Дееспособность предлагаемого механизма обеспечивается оптимальным сочетанием методов и форм регулирования регионального потребительского рынка, которые направлены на развитие межрегиональной кооперации и интеграции внутрирегионального производства, учитывая стратегические приоритеты регионального развития.

Литература

1. Montchrestien A. *Traité de l'économie politique.* / Antoine de Montchrestien. – Grete, 17e s. (sous: Montchrestien, Antoine de): forme retenue, 1990. – 330
2. Мартин Дж. Д. *ВМ-управление, основанное на стоимости: Корпоративный ответ революции акционеров* / Дж. Д. Мартин, В. Дж. Петти: Пер. с англ.: Д.: Баланс Бизнес Букс, 2006. – 272 с.
3. Mann T. *Buddenbrooks. Verfall einer Familie* / Thomas Mann. – Berlin: S. Fischer 1901, 2 Vde., 566 + 539 Seiten
4. Ло Дж. *Опыт исследования истории финансов* / Горн. Джон Ло. Пер. с нем. И. Шипова, с предисловием Н. Х. Бунге. СПб., 1895. – [Электронный ресурс] - http://www.sotsium.ru/books/106/124/horn_john%20law%20pt1.html
5. Stafford W. *Geschichte Der Musik Aller Nationen* / Francois Joseph Fetis, William Cooke Stafford. - В. F. Voigt, 1835 – 457.
6. Итальянский меркантилизм: Гаспар Скаруффи и Бернардо Даванцати // *Новости образования.* - Tuesday, June 15 2010 @ 07:52 PM EEST. - [Электронный ресурс] - <http://points.net.ua/article.php/20100615195237989>
7. Смит А. *Исследование о природе и причинах богатства народов* / Адам Смит. — М.: Эксмо, 2007. — (Серия: Антология экономической мысли) — 960с.
8. Рикардо Д. *Начала политической экономики и податного обложения* / Давид Рикардо. – М.: Госиздат, 1929. – 368 с.
9. Сей Ж. Б. *Трактат по политической экономии* / Жан-Батист Сей. - М.: Директ-Медиа, 2007. - 67 с
10. Marshall, Alfred *Principles of Economics*/Alfred Marshal. - 8th ed. London: Macmillan, 1920. - Available online at: <http://www.econlib.org/library/Marshall/marP.html>
11. Фридман М. *Методология позитивной экономической науки* / М. Фридман // *THESIS.* — 1994. Вып.4. — С. 20-52.
12. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег* / Джон Мейнард Кейнс. - М. -1978.- 496 с.
13. Steiner G., Steiner J. *Union Carbide Corporation and Bhopal* / G. Steiner, J. Steiner // *Business, Government and Society*, McGraw Hill, New York, N.Y., 1994. – 161-74
14. *The Cuban Economy at the Start of the Twenty – First Century* / Edited by Jorge I. Domínguez, Omar Everleny Pérez Villanueva, Lorena Barbería. – Series on Latin American Studies 13. – March, 2005. – 456 pages
15. Новосёлов А.С. *Проблемы и перспективы развития регионального потребительского рынка и потребительской кооперации в условиях глобализации* // *Кооперация: история и современность : материалы междунар. науч.-практ. конф. 12 апр. 2011 г.* / [отв. ред. Л.П. Наговицина] ; Сиб. ун-т протреб. кооперации, Ин-т истории СО РАН, Карагандинский экон. ун-т Казпотребсоюза, Полтавский ун-т экон. и торговли. – Новосибирск. - 2011. - С. 135-138.
16. Балацкий Е.В. *Недостатки антимонопольного регулирования* / Е. В. Балацкий // *Экономист.* - №5. - С.47-52.

17. Андрианов В. Т. Теория саморегуляции рыночной экономики / В.Т. Андрианов // Общество и экономика. – 05/2002. – №5. – С.5-36.
18. Кузьмин С. А. К становлению местного самоуправления: экономика и социальное развитие населения / С. А. Кузьмин // Экономист, 2003. - №3. — с. 55-59.
19. Крючкова П. В. Развитие саморегулирования бизнеса в России: итоги и рекомендации / П. В. Крючкова // Экономическая политика, 2011. № 5. С. 135—147
20. Гаврилов А.И. Региональная экономика и управление. / А. И. Гаврилов. - М.: ЮНИТИ- ДАНА, 2002.-239 с.
21. Гришина И.В. Государственное регулирование рынка конечного потребления домохозяйств: мировая практика / И.В.Гришина // Економіка: проблеми теорії і практики. -Дніпропетровськ: ДНУ. - 2005. - Вип. 203. Т. 1. - С. 178-187.
22. Смирнов А.В. Анализ методов государственного воздействия на потребительский рынок / А. В. Смирнов // Экономика региона (электронный журнал) / Отв. ред. Ю.Н. Лапыгин. – Владимир: ВлГУ, 2007, № 18, ч.2. – с. 128-143.
23. Зверева Е. В. Отдельные направления совершенствования хозяйственно-правовой защиты потребительского рынка / Е. В. Зверева // Восьмая международная научно-практическая интернет- конференция «Экономико-правовые исследования в XXI веке: модернизация правового регулирования хозяйственной деятельности в сфере внешней торговли» (10 - 19 октября 2011 года): http://hozpravo.com.ua/conferences/arhiv/uchastnik.php?ELEMENT_ID=519&ID=552
24. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Ст. 2598
25. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
26. Большой экономический словарь: 25000 терминов / под ред. А. Н. Азрилияна. — 6-е изд., доп. - М.: Ин-т новой экономики, 2004. — 1376 с
27. Економіка України: Підсумки перетворень та перспективи зростання / [за ред. В. М. Гейця]. — Х. : Форт, 2000. — 392 с.
28. Регіональна політика: методологія, методи, практика / НАН України. Інститут регіональних досліджень; [ред. М. І. Долішній]. — Львів, 2001. — 700с.
29. Новікова О. Ф. Концепція соціальної політики в Україні: проблеми і шляхи розв'язання / О. Ф. Новікова // Соціальна політика і соціальна робота. — 1998. — №1. — С. 5—14..

УДК 336.22

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОДАТКОВИХ ПЛАТЕЖІВ: ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ТА АКЦИЗНИЙ ПОДАТОК

*Ільяшенко В.А., д.держ.упр., професор,
Класичний приватний університет*

У роботі досліджено норми щодо особливостей оподаткування готової продукції які подано у Податковому кодексі України. Здійснене дослідження та аналіз Податкового кодексу України щодо гармонізації його норм з митним законодавством. Виявлені основні неузгодженості норм кодексу.

В работе исследованы нормы относительно особенностей налогообложения готовой продукции, которые представлены в Налоговом кодексе Украины. Осуществлено исследование и анализ Налогового кодекса Украины относительно гармонизации его норм с таможенным законодательством. Выявлены основные несогласованности норм кодекса.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Реформування економіки України зумовило значні зміни фінансового механізму її регулювання, зокрема податкової системи. Ця система стала однією з найважливіших у фінансових відносинах між державою і суб'єктами господарювання. До того ж вона є різноплановою і впливає практично на всі аспекти діяльності підприємств. Діючи податкова система постійно удосконалюється, що свідчить про намагання запровадити ефективно діючі відносини між державою і підприємствами, які поряд із формуванням бюджету, забезпечували б стимулювання і розвиток виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Проблеми оподаткування висвітлено в наукових працях українських учених: В.В. Бурковського, О.Д. Василика, М.М. Весельського, В.П. Вишневіського, Л.К. Воронової, Т.І. Єфіменко, С.В. Каламбет, М.І. Крупки, А.І. Крисоватого, М.П. Кучерявенка, П.В. Мельника, Т.В. Меркулової, А.А. Мещерякова, В.М. Опаріна, А.М. Поддєрьогіна, В.В. Прядко, О.В. Покатаєвої, Л.А. Савченко,

Л.Л. Тарангул та ін.

Проте напрями та механізми вдосконалення податкової системи потребують постійного коригування й уточнення в ході розвитку економіки країни, що зумовлює необхідність критичного вивчення теоретичних розробок і конкретних проблем оподаткування, викладених у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Усе це в сукупності визначило необхідність усебічного й глибокого дослідження теорії та практики оподаткування в Україні.

Загальна мета дослідження

Метою статті є дослідження особливостей податкових платежів, зокрема податку на додану вартість та акцизного податку.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Адміністрування податку на додану вартість передбачає, що під час ввезення товарів на митну територію України відповідальним органом за справляння цього платежу є митні органи, а за справляння на внутрішньому ринку - податкові органи. Слід зауважити, що межі повноважень між контролюючими органами в таких митних режимах, як тимчасове ввезення, ввезення сировини в режимі переробки, транзиту визначити важко. У міжнародній практиці використовуються різні варіанти вирішення цієї проблеми, зокрема повна передача адміністрування ПДВ та акцизного податку митним органам. У чинному законодавстві України чіткі межі повноважень в адмініструванні ПДВ між різними відомствами не визначено, зокрема щодо операцій з давальницькою сировиною. Термін «давальницька сировина» використовується як для справляння ПДВ на внутрішньому ринку, так і під час ввезення (вивезення) сировини (товарів) для їх переробки. До операцій з давальницькою сировиною належать операції, в яких сировина замовника на конкретному етапі її переробки становить не менш як 20 % загальної вартості готової продукції. Отже, податкові пільги надаються тільки на ті поставки сировини, які підпадають під визначення терміна «давальницька сировина» [3].

У ст. 204 (п. 204.1) Податкового кодексу України зазначено, що при ввезенні давальницької сировини на митну територію України іноземним замовником відповідно до митного режиму переробки на митній території України надається повне умовне звільнення від оподаткування ПДВ. Водночас у ст. 205 (п. 205.1) аналогічно надається повне умовне звільнення від ПДВ у разі вивезення давальницької сировини українським замовником за умови дотримання вимог митного режиму переробки за межами митної території України [6].

У пп. 206.2.5 та 206.2.6 ст. 206 Податкового кодексу України йдеться про подібні операції, проте з певними суперечностями. Так, у пп. 206.2.5 зазначено, що у разі розміщення товарів у митному режимі переробки на митній території України ПДВ не підлягає сплаті. Тобто щодо будь-яких товарів, зокрема давальницької сировини, якщо вони ввозяться в режимі переробки на митну територію України, ПДВ від здійснення таких операцій не підлягає сплаті. У другому реченні пп. 206.2.5 заперечується те, про що йдеться в першому реченні цього підпункту. Так, зазначено, що у разі розміщення товарів у митному режимі переробки надається повне умовне звільнення за умови надання на суму податкового зобов'язання простого векселя та за умови вивезення продуктів переробки з митної території України у визначений строк. У разі, якщо платник податку не подає простого векселя, податкове зобов'язання сплачується на загальних підставах. Тобто, на відміну від першого речення, в якому чітко зазначено, що ПДВ не сплачується, у другому реченні йдеться про повне умовне звільнення від ПДВ [6].

Наведене дещо не узгоджується з нормою п. 204.1 ст. 204. Податкового кодексу України, де як забезпечення повного умовного звільнення від ПДВ у разі ввезення давальницької сировини на суму податкового зобов'язання з ПДВ вимагається надання простого авальованого векселя органу державної податкової служби з відстроченням платежу на строк переробки давальницької сировини, що не перевищує максимального строку, встановленого законодавством України,

яке регулює проведення операцій з давальницькою сировиною. Отже, принаймні дві суперечності закладено в нормах п. 204.1 та 205.1 - порядок повного умовного звільнення товарів, що ввозяться з метою їх переробки, та обсяги операцій, що підлягають звільненню в першому випадку (давальницька сировина) та в другому випадку (будь-які товари) [6].

Такі законодавчі колізії слід усунути, оскільки вони призводять до конфліктних ситуацій та ускладнюють адміністрування зазначених платежів контролюючими органами.

Аналогічно не узгоджуються між собою норми щодо оподаткування готової продукції, виготовленої з давальницької сировини. Так, у п. 205.2 Податкового кодексу України визначено, що готова продукція (тобто будь-яка продукція), вироблена з давальницької сировини українського замовника (що таке «український замовник», у Кодексі не розкрито), яка ввозиться на митну територію України, обкладається податком у порядку, встановленому для операцій з ввезення товарів на митну територію України. Разом із тим у пп. 206.2.6 Податкового кодексу України визначено, що під час ввезення на митну територію України продуктів переробки товарів, що вивозилися у митному режимі переробки (включно з давальницькою сировиною) за межами митної території України, податок сплачується у порядку, встановленому для митного режиму імпорту, за винятком операцій з ввезення в Україну продуктів переробки товарів, що вивозилися за її межі з метою ремонту в митному режимі переробки за межами митної території України, які не підлягають оподаткуванню [6].

Наявність наведених розбіжностей щодо операцій ввезення (вивезення) продуктів переробки, у тому числі з давальницької сировини, може призвести до конфлікту інтересів [2].

У Митному кодексі України, прийнятому у першому читанні, за основу взято Конвенцію про спрощення та гармонізацію митних процедур, Кіото, 1975 р. (Спеціальний додаток Б), де товари, які ввозяться (вивозяться) у режимі переробки, підлягають повному умовному

звільненню від оподаткування. При цьому запропоновано скасувати Закон України «Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах» як такий, що втратив актуальність. У зв'язку з цим норми Податкового кодексу України, які стосуються операцій з давальницькою сировиною та операцій переробки ввезених чи вивезених товарів, підлягають редакційному доопрацюванню в напрямі їх гармонізації [4].

У п. 188.1 ст. 188 (абзац 3) Податкового кодексу України вказано, що база оподаткування операцій з постачання товарів, ввезених на митну територію України, визначається, виходячи з їх договірної (контрактної) вартості, але не нижче митної вартості товарів, з якої були визначені податки і збори, що справляються під час їх митного оформлення, з урахуванням акцизного податку та ввізного мита, за винятком податку на додану вартість, що включають до ціни товарів/послуг згідно з законом. Це не узгоджується з п. 190.1 ст. 190 Податкового кодексу України, де зазначено, що базою оподаткування при ввезенні товарів на митну територію України є договірна (контрактна) вартість, але не менше митної вартості цих товарів, визначеної відповідно до Митного кодексу України, з урахуванням мита та акцизного податку, що підлягають сплаті, за винятком податку на додану вартість, що включаються до ціни товарів/послуг згідно з законом [6].

В абзаці другому п. 190.1 вказано, що при визначенні бази оподаткування перерахунок іноземної валюти в національну валюту здійснюється за офіційним курсом національної валюти до цієї валюти, встановленим Національним банком України, що діє на день подання митної декларації для митного оформлення, а в разі нарахування суми податкового зобов'язання митним органом у випадках, коли митна декларація не подавалася, - на день визначення податкового зобов'язання [6].

По-перше, виходячи з положень Податкового кодексу України, не зрозуміло, який саме день слід вважати «днем подання митної де-

кларації для митного оформлення». Для цього слід визначити вид декларації (попередня, додаткова, тимчасова, періодична), розписати точну дату в разі, коли митна декларація не приймається митним органом, і т. ін.

По-друге, не завершена думка щодо визначення дати перерахунку валюти у разі нарахування податкового зобов'язання митним органом, про що йдеться в абзаці другому п. 190.1. Слід чітко вказати дату - чи це дата податкового повідомлення, дата складання акта перевірки чи дата отримання платником податку відповідного документа.

Суперечливо в Податковому кодексі України виписано норми щодо особливостей оподаткування готової продукції чи сировини в розрахунках за надані послуги. У п. 191.1 ст. 191 зазначено, що база оподаткування при митному оформленні давальницької сировини або готової продукції, отриманої українським виконавцем як оплата за постачання послуг з переробки, визначається з урахуванням положень ст. 190 Податкового кодексу України. У ст. 190 йдеться про оподаткування операцій ввезення товарів на митну територію України [6]. Проте при розгляді цього питання виникають проблеми. Наприклад, якщо давальницька сировина передається українському виконавцю як оплата за постачання послуг з переробки, то можливі принаймні три варіанти оподаткування:

1. У договорі обумовлено, що частина сировини, яка постачається в конкретний час, конкретної поставки, іде в рахунок оплати наданих послуг з переробки. Виходячи з вимог п. 14.1.10 ст. 14 Податкового кодексу України, така операція підпадає під визначення бартерної (товарообмінної) операції. Для бартерних операцій виписані умови визначення бази оподаткування в п. 189.1, які не збігаються з вимогами ст. 190, на яку надається посилання в п. 191.1 ст. 191 [6].

Виходячи з положень п. 189.6 ст. 189, норми п. 189.1 поширюються на операції ввезення товарів на митну територію України. Тоді виникає суперечність між вимогами п. 189.1 та 190.1 у частині визначення бази оподаткування однієї і тієї самої операції. Тобто в одному

випадку база оподаткування (за бартером) визначається, виходячи зі звичайних цін, а в другому (ввезення сировини - п. 190.1) - за митною вартістю, що унеможлиблює ефективне адміністрування зазначених норм контролюючими органами [6].

2. Можливі зміни до початкового договору. Наприклад, змінились умови переробки, інші причини, і сторони домовились про те, що частина невикористаної сировини, яка була задекларована в митному режимі переробки на митній території України, спрямовується на оплату вартості наданих на митній території України послуг з переробки.

Застосування до цієї операції ст. 190, як передбачено в п. 191.1 ст. 191, не надає відповіді на питання визначення курсу валюти, дати сплати податку і порядку його сплати [6].

3. У разі виготовлення на митній території готової продукції та отримання її українським виконавцем як оплати за постачання послуг з переробки.

Якщо застосовувати в такому випадку до платника податку норми п. 190.1 ст. 190, то виникає питання стосовно порядку визначення митної вартості, строків подання митної декларації та сплати податку. Якщо застосовувати норми п. 189.1 ст. 189, то виникає питання застосування звичайних цін, механізмів декларування та сплати податку [6].

У пп. 206.2.4 п. 206.2 ст. 206 Податкового кодексу України прописано особливості оподаткування в режимі тимчасового ввезення (вивезення) товарів. Передбачено два режими оподаткування: повне умовне звільнення від оподаткування та часткове умовне звільнення [6].

Відповідно до абзацу а) пп. 206.2.4 п. 206.2 ст. 206 Податкового кодексу зазначено, що повне умовне звільнення застосовується у разі тимчасового ввезення на митну територію України та подальшого вивезення товарів відповідно до Митного кодексу України та додатків В.1-В.9, С, D до Конвенції про тимчасове ввезення. Слід відзначити

некоректність такого переліку товарів у цьому підпункті, бажано називати вичерпний перелік товарів або посилатись на конкретний перелік, який визначається Кабінетом Міністрів України. Механізми контролю за дотриманням указанного режиму, взаємодії при цьому контролюючих органів між собою в чинному законодавстві не вписано, що ускладнює адміністрування цього режиму [6].

В абзаці б) зазначеного вище підпункту вписано режим часткового умовного звільнення в разі тимчасового ввезення товарів, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України відповідно до вимог ст. 4 додатка Е до Конвенції про тимчасове ввезення (крім підакцизних та визначених підпунктом а) цього підпункту) з метою виробництва чи виконання робіт. Водночас у другому абзаці цього підпункту не визначено: статус платежу (3 % суми податку); порядок його нарахування, донарахування та сплати; порядок обліку сплачених платежів; контролюючий орган, який адмініструє вказані платежі, що унеможливує якісне адміністрування зазначеної норми.

У четвертому абзаці цього підпункту не встановлено обсяги сплати податку у разі продовження режиму тимчасового ввезення товарів. В останньому абзаці цього підпункту, а також у п. 206.3 не визначено механізм сплати процентів у разі часткового умовного звільнення від оподаткування або не зобов'язано контролюючі органи такий механізм розробити, що унеможливує ефективне застосування зазначеної норми [6].

У п. 206.6 ст. 206 Податкового кодексу України вписано норму щодо надання в порядку, визначеному митним законодавством, фінансових гарантій при переміщенні товарів через митний кордон України, тоді як такої норми митним законодавством не передбачено [6].

Основними неузгодженостями норм Податкового кодексу України, що ускладнюють адміністрування митними органами акцизного податку, є: невстановлення чіткої дати виконання податкового зобов'язання та сплати акцизного податку; відсутність механізмів гаран-

тування доставлення акцизних товарів під час їх транзиту; відсутність поняття грошової застави; відсутність правил податкової поведінки у разі порушення митних режимів; відсутність порядку обліку громадян, які ввозять підакцизні товари одноразово [5].

Виходячи з редакції норм, наведених у главах 29-44 Митного кодексу України, впливає, що податки сплачуються до/або в момент завершення митного оформлення товарів на день подання митної декларації. Водночас у пп. 222.2.1 ст. 222 Податкового кодексу України зазначено, що акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) сплачується платниками податку до або в день подання митної декларації. Таке визначення строку сплати податків є некоректним, оскільки: не розкрито суті, подання якої саме декларації визначає термін сплати обов'язкових платежів. Так, відповідно до ст. 89 Митного кодексу України подання попередньої митної декларації при ввезенні на митну територію України підакцизних товарів є обов'язковим. Тому виникає питання, стосовно якої саме декларації визначається термін сплати акцизного податку, попередньої чи додаткової (остаточної) [6].

Не визначено також, яка дата (її ознаки) вважається днем подання митної декларації: чи дата підписання платником податку декларації, чи номер і дата канцелярії, про фіксування факту прийняття декларації до розгляду, чи відбиток (печатка) особистого митного забезпечення посадової особи митного органу та момент часу, коли декларація перевірена митним органом. Це будуть різні дати, різні курси валют на ці дати, а отже, різні податкові зобов'язання, що виникають від дати здійснення платежу. Аналогічно не встановлено конкретну дату для визначення ставки податку, що діяла на момент подання митної декларації при ввезенні підакцизних товарів на митну територію України (пп. 213.3.2), яка застосовується у разі реалізації на митній території України підакцизних товарів, що були спочатку ввезені зі звільненням від оподаткування, а також дату перерахунку курсу валют (п. 214.2 ст. 214). Митне законодавство не передбачає визна-

чення конкретної дати в подібних випадках також [6].

У пп. 213.3.3 ст. 213 Податкового кодексу України взагалі не встановлено дієздатного механізму справляння акцизного податку в разі порушення платником умов митних режимів, що передбачають повне або часткове звільнення від оподаткування. Наприклад, у другому реченні цього підпункту зазначено, що у разі порушення умов митних режимів, які передбачають повне або часткове звільнення від оподаткування, особа, яка є відповідальною за дотримання режиму, зобов'язана обчислити та сплатити суму податкового зобов'язання. По-перше, Податковим кодексом України не визначено осіб, відповідальних за дотримання режимів, внаслідок чого ускладнюється виявлення платника акцизного збору. По-друге, не виписано об'єкт оподаткування та дату, з якої саме обчислюється сума податкового зобов'язання. По-третє, не передбачено застосування фінансової санкції та пені за порушення та дотримання режиму. Крім того, з редакції не зрозуміло, саме яке порушення режиму чи наслідки, до якого такі порушення призвели, повинні супроводжуватись оподаткуванням товарів [6].

У пп. 213.3.3 зазначено, що у разі, коли у випадках порушення умов митних режимів з повним або частковим звільненням від оподаткування передбачається вимога щодо здійснення заходів гарантування, то така вимога встановлюється і для цілей акцизного податку [6].

Ця норма не зрозуміла для застосування, оскільки не уточнено, про які заходи гарантування в тексті йдеться. Згідно з нормами Митного кодексу України передбачено випадки гарантування поставки товарів, але як такі гарантії застосувати до механізмів стягнення акцизного податку в законодавстві не визначено; не прописаний сам механізм застосування гарантії під час сплати акцизного податку [1].

Істотні розбіжності між митним та податковим законодавством виявляються в частині застосування ст. 219 Податкового кодексу України. Так, відповідно до п. 219.1 ст. 219, визначено, що ввезення

на митну територію підакцизних товарів (продукції), що переміщується через митну територію України транзитом, проводиться без сплати акцизного податку, за умови здійснення заходів щодо гарантування доставки товарів (продукції) у порядку, визначеному митним законодавством [6].

Серед заходів гарантування доставки товарів до митного органу призначення згідно з нормами ст. 161 Митного кодексу України передбачено, зокрема: надання власником товарів (уповноваженою ним особою) гарантій митним органам; охорона та супроводження товарів митними органами; перевезення товарів митним перевізником; перевезення на умовах Митної конвенції про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП 1975 р. (Конвенції МДП 1975 р.); перевезення на умовах Конвенції про тимчасове ввезення (м. Стамбул, 1990 р.). Згідно з нормами ст. 161, до товарів, що перебувають під митним контролем і переміщуються транзитом, може застосовуватись один із перелічених заходів гарантування, але порядок застосування цієї норми законодавчо не визначений, зокрема не встановлено: підстави для застосування заходів; механізм вибору та прийняття митним органом рішення щодо виду гарантування доставки; форма та перелік документів, які підтверджують вжиття заходів гарантування; порядок узгодження виду гарантування доставки між митними органами та суб'єктами ЗЕД. Без розроблення вказаного порядку застосування норми, викладеної в п. 219.1 ст. 219 Податкового кодексу України стосовно звільнення від оподаткування транзиту, виявляється проблематичним [6].

Аналогічно не врегульована з митним законодавством норма п. 219.2 ст. 219 Податкового кодексу України, де зазначено, що підакцизні товари (продукція), які тимчасово ввозяться на митну територію України, якщо вони залишаються у власності нерезидентів та їх використання на території України не має комерційного характеру, пропускаються через митний кордон України без сплати податку під зобов'язання, узятє перед органом державної митної служби, про виве-

знення таких товарів (продукції) у тому самому стані, в якому вони ввозилися, крім змін внаслідок фактичного природного зношення, на строк тимчасового ввезення за умови надання гарантій (грошової застави) органу державної митної служби [5].

У ст. 211 Митного кодексу України визначено умови гарантування перебування товарів у режимі тимчасового ввезення (вивезення). Зокрема зазначено, що митне оформлення товарів у режимі тимчасового ввезення (вивезення) здійснюється митними органами за умови гарантування відповідно до закону додержання режиму тимчасового ввезення (вивезення). У разі тимчасового ввезення товарів на умовах Конвенції про тимчасове ввезення (м. Стамбул, 1990 р.) гарантування їх перебування у митному режимі тимчасового ввезення здійснюється відповідно до положень зазначеної Конвенції [6].

Слід зауважити, що в податковому законодавстві не розкрито термін «використання товарів на території України, що мають комерційний характер», не передбачено механізму надання гарантій (грошової застави), не встановлено порядку та форми взяття зобов'язання платником акцизного податку перед органами митної служби щодо вивезення товарів (продукції) у тому самому стані, в якому вони ввозяться. Відсутність цих механізмів у податковому та митному законодавстві заважає ефективному адмініструванню митних платежів.

Не розписано механізм сплати акцизного податку під час ввезення на митну територію України алкогольних напоїв в автомобільних і залізничних цистернах, бачках та ємкостях, які не підлягають маркуванню. Потрібно визначити строки виникнення податкового зобов'язання, дату виникнення податкового зобов'язання, строки сплати та те, чи забезпечується така сплата гарантією (грошового заставою) чи ні [1].

З поля зору Податкового кодексу України та Митного кодексу України випали механізми щодо оподаткування під час незаконного переміщення товарів через митний кордон України або у випадках порушення митних правил. Наприклад, ст. 81 Митного кодексу Мит-

ного союзу чітко визначено, що під час незаконного переміщення товарів через митну територію мито, податки, митні збори підлягають сплаті в таких самих розмірах, якби ці товари підлягали випуску у вільний обіг, але без урахування тарифних преференцій, податкових пільг, із розрахунку ставок мита податків та курсу валюти, що діяли на момент перетину кордону за найбільшими ставками, а в разі невстановлення такого дня - на день виявлення факту незаконного переміщення товарів через митний кордон. Зобов'язання зі сплати митних зборів та митних платежів у разі незаконного переміщення товарів виникає в осіб, які беруть участь у незаконному переміщенні товарів, якщо їм було відомо або вони були зобов'язані знати про незаконне переміщення, а під час ввезення товарів на митну територію така відповідальність виникає у осіб, які придбали у власність або в управління незаконно ввезені товари.

З метою застосування цих підходів у Росії визначилися з поняттям «незаконно переміщені товари». Це переміщення товарів через митний кордон поза встановленим місцем, або у невстановлений час роботи митних органів у цих місцях, або з ухиленням від митного контролю, або з недостовірним декларуванням, чи недекларуванням товарів, чи з використанням документів, які містять недостовірні дані про товари, або з використанням підробних документів чи документів, які використовуються для ідентифікації інших товарів, навіть при викритті намірів щодо незаконного переміщення товарів, такі товари підлягають оподаткуванню без урахування податкових преференцій.

Такий підхід, спрямований на попередження контрабанди, ухилень від оподаткування, сприятиме розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Ефективне застосування норм Податкового кодексу України вимагає синхронізації дій контролюючих органів у частині:

- порядку декларування та сплати митних платежів;
- обліку платників податків митних платежів;

створення єдиної інформаційно-аналітичної бази справляння митних платежів;

здійснення перевірок.

Синхронізація дій контролюючих органів можлива в умовах забезпечення координації цього напрямку єдиним органом, яким може бути Міністерство фінансів України.

Здійснене дослідження та аналіз Податкового кодексу України щодо гармонізації його норм з митним законодавством виявило низку проблем, які вимагають законодавчого врегулювання шляхом внесення змін до: Митного кодексу України; Податкового кодексу України; нормативно-правових актів з питань митної справи, а також підготовки проектів нових нормативно-правових актів митного та податкового законодавства.

Гармонізація бюджетного, податкового та митного законодавства дасть змогу підвищити стійкість фінансової системи, забезпечити якісне фіскальне регулювання та збалансованість відносин у фінансовій системі, що є необхідною умовою успішного здійснення економічних реформ.

Література

1. Беспала Н.О. Формування податкової системи в Україні / Н.О. Беспала // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2006. – № 14. – С. 100–107.
2. Воронкова О.М. Податкове регулювання економічних процесів / О.М. Воронкова // Фінанси України. – 2003. – № 6. – С. 40–46.
3. Іванов Ю.Б. Сучасне оподаткування: мотиваційний аспект : монографія / Ю.Б. Іванов, О.Л. Єськов. – Х. : ВД “ІНЖЕК”, 2007. – 328 с.
4. Корнус В.Г. Пільги з податку на додану вартість та нерівномірність податкового навантаження / В.Г. Корнус // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 20–25.
5. Мельник Д.М. Обмежувальна та стимулювальна роль податків / Д.М. Мельник // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 31–37.
6. Податковий кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 13-14, № 15-16, №17. – ст.112.
7. Яловий Г.К. Реформування податкової системи України – важливий та необхідний крок переходу до постіндустріального суспільства / Г.К. Яловий, Д.А. Бабій // Економічний вісник НТТУ “КПІ”. – 2011. – № 4. – С. 78–89.

УДК 234.12

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ЦИКЛОМ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

*Камінський С.І., аспірант,
Київський національний торговельно-економічного університету*

В статті розглянуто особливості фінансового циклу підприємств торгівлі, його складових, наведено загальні положення щодо механізму управління ним.

В статье рассмотрены особенности финансового цикла предприятий торговли, его составляющих, приведены общие положения относительно механизма управления им.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

На сучасному етапі економічного розвитку успішне вирішення проблем, пов'язаних з господарською діяльністю, залежить від ефективності існуючої на підприємстві системи управління. Однак динамічні процеси, що відбуваються в ринковій економіці України, впливають на постійне перетворення структури, форм і методів системи управління підприємствами. Об'єктивна зміна змісту основних її елементів фахівцями підприємств не аналізуються, повільно змінюються підходи до визначення її сутності та складових. Звідси – значні витрати, низький рівень оперативності і гнучкості управлінської діяльності і, як наслідок, значна кількість збиткових підприємств, низький рівень платоспроможності.

Разом з тим хронічна нестача фінансових ресурсів в умовах постійної зміни технологій торгівлі, розширення або згорання обсягів реалізації продукції приводить до трансформації джерел формування фінансових ресурсів, використання нових фінансових розрахунків тощо. У зв'язку з цим важливого значення набувають питання управління фінансовим циклом, що дозволяє підприємству координувати обіг та оптимізувати склад фінансових ресурсів для забезпечення фінансово-господарської діяльності необхідними фінансовими ресурсами з метою досягнення максимальної віддачі від їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Питання управління фінансовим циклом підприємства у своїх роботах досліджували такі вчені: Бланк І.О. [1], Бочаров В.В. [2], Джеймс К. Ван Хорн [3], Ковальов В.В. [4], Павлова В.М. [5], Поддерьогін А.М. [6] та багато інших.

В сучасній економічній літературі сформувалось багато різних підходів до визначення економічної сутності фінансового циклу підприємства. Так І.О. Бланк вважає що фінансовий цикл є проміжком часу між початком оплати постачальникам за отриману сировину і матеріали (погашенням кредиторської заборгованості) і початком надходження коштів від покупців за поставлену їм продукцію (погашення дебіторської заборгованості) [1, с. 176]. Деякі вчені, зокрема Ван Хорн Джеймс дають визначення фінансовому циклу як періоду обороту коштів (фондів), котрий дорівнює інтервалу між надходженням і видатками оборотного капіталу [3, с. 361].

Найбільш широке визначення даному поняттю дав В.В. Ковальов, який довів, що фінансовий цикл є умовною назвою періоду, як типового повторюваного елемента торгово-технологічного процесу, на початку якого грошові кошти фактично йдуть на оплату постачальникам за куплену в них сировину та матеріали і в кінці якого повертаються у вигляді виручки [4, с. 270].

Провівши аналіз наукових публікацій в даній тематиці, визначено, що науковці дають лише визначення і структуру фінансового циклу. В їхніх роботах відсутні сутнісні ознаки фінансового циклу та механізм управління ним.

Загальна мета дослідження

Метою статті є розкриття особливостей управління фінансовим циклом підприємств торгівлі, визначення загальних характеристик та місця системи управління фінансовим циклом в загальному механізмі управління фінансово-господарською діяльністю підприємства.

Викладення основного матеріалу. Обґрунтування отриманих результатів

Торгівля, як об'єкт даного дослідження є атрибутом соціально-економічного життя будь-якого суспільства та відображає рівень розвитку товарно-грошових відносин як на рівні розбудови народного господарства, і в житті кожного громадянина.

Під торговельною діяльністю розуміється діяльність з продажу товарів, у тому числі власного виробництва, або посередницька діяльність, у тому числі із надання агентських, комісійних та інших послуг у просуванні товарів від виробників (постачальників) до кінцевого покупця.

Таким чином, фінансово-господарська діяльність торговельних підприємств пов'язана з необхідністю розв'язання проблеми ефективності управління фінансовими ресурсами, починаючи з етапу обґрунтування потреби підприємства в формуванні оборотних коштів до управління швидкістю їх обороту, а значить і тривалістю фінансового циклу як результуючого параметра.

Узагальненні за сутністю вище наведених визначень зводяться до того, що фінансовий цикл це проміжок часу між оплатою кредиторської заборгованості за сировину і матеріали та погашенням дебіторської заборгованості за реалізовану продукцію і товари.

В загальному значенні під системою управління фінансовим циклом торговельного підприємства слід розуміти систему взаємопов'язаних принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням політики управління товарними запасами, дебіторською і кредиторською заборгованістю підприємств торгівлі. Система управління фінансовим циклом є невід'ємною частиною загальної системи фінансового управління підприємства.

Головним завданням управління фінансовим циклом підприємств торгівлі слід вважати підвищення інтенсивності та збалансованості обігу фінансових ресурсів, оптимізацію їх кількісного і якісного складу і на цій основі отримання максимальних фінансово-

економічних результатів. Досягнення встановленої мети залежить від принципів управління, під впливом яких формуються методологічні основи будь-якої діяльності.

Відповідно, довжина фінансового циклу є важливим фактором, що впливає на потребу підприємства в поточних активах. Тривалість фінансового циклу є важливим показником ділової активності та ефективності управління оборотними активами підприємства і залежить від оборотності запасів, коштів у розрахунках із покупцями та постачальниками і впливає на параметри оптимізації грошових надходжень.

Тривалість фінансового циклу (ТФЦ) характеризує період обороту грошових коштів, що обслуговують операційну діяльність, та загальний період обороту грошових коштів [7, с. 113]:

$$T_{\text{ФЦ}} = T_z + T_{\text{ДЗ}} - T_{\text{КЗ}} \quad (1)$$

де T_z – період обороту запасів (в днях);

$T_{\text{ДЗ}}$ – період обороту дебіторської заборгованості (в днях);

$T_{\text{КЗ}}$ – період обороту кредиторської заборгованості (в днях).

Таким чином, фінансовий цикл підприємства торгівлі – це повторювальний в часі процес обороту грошових коштів у різних формах, що включає чотири стадії:

1. Закупівля товарно-матеріальних цінностей у постачальників;
2. Реалізація товарів споживачам;
3. Погашення контрагентами дебіторської заборгованості за реалізовані товари.
4. Погашення кредиторської товарної заборгованості.

Фінансовий цикл торговельного підприємства має ряд особливостей:

1. Для торговельних підприємств характерна невисока тривалість фінансового циклу, внаслідок відсутності стадії виробництва, і висока оборотність вкладених коштів;

2. Між надходженням і реалізацією товарів існує певний часовий проміжок, що обумовлює необхідність створення товарних запа-

сів у відповідності до обраної політики управління ними і обґрунтування потреби в оборотних засобах, що значною мірою формуються за рахунок кредитів;

3. Валовий дохід (комерційна маржа) торговельного підприємства визначається рівнем цін на ринку постачальників і цін на ринку реалізації, що обумовлює високу залежність підприємств від зовнішніх факторів [8, с. 142].

Управління фінансовим циклом торговельного підприємства є системою взаємопов'язаних принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням політики управління товарними запасами, дебіторською і кредиторською заборгованістю підприємства торгівлі.

Досягнення головної мети та реалізація механізму системи управління здійснюється завдяки функціям управління фінансовим циклом як основної категорії управління, які складаються з принципів, методів та змісту управлінської діяльності.

Система формування головних функцій управління фінансовим циклом підприємства можна поділити на: основні і другорядні. До основних функцій управління фінансовим циклом підприємства належать функції: розробка політики управління фінансовим циклом підприємства; формування інформаційного забезпечення системи управління фінансовим циклом підприємства; проведення аналізу фінансового циклу підприємства; пошук шляхів оптимізації фінансового циклу; планування фінансового циклу; проведення контролю політики управління фінансовим циклом.

Другорядні функції системи формування головних функцій управління фінансовим циклом підприємства визначаються залежно від класифікаційних ознак об'єкта управління: управління товарними запасами; управління дебіторською заборгованістю; управління кредиторською заборгованістю.

Забезпечення цільової динаміки фінансового циклу є одним з головних факторів підтримки необхідної ліквідності підприємства і

реалізації його трансакційного попиту на грошові кошти поточної діяльності, тобто в управлінні оборотними активами і процесом їх фінансування.

Таким чином, як критерій якості управління тривалість фінансового циклу повинна прагнути до мінімальної величини. Відповідно, чим більша тривалість фінансового циклу, тим більше підприємство відчуває потребу в грошових коштах для здійснення діяльності з реалізації продукції і навпаки чим менша тривалість фінансового циклу, тим менше фінансових ресурсів потрібно для фінансування виробничих потреб підприємства. Зменшити фінансовий цикл можна шляхом прискорення обороту торговельних запасів та дебіторської заборгованості і некритичного уповільнення обертання кредиторської заборгованості підприємства постачальникам.

Проте цей показник не дає однозначної оцінки стану підприємства. Так, наприклад, відносно короткий цикл обороту грошових коштів може розглядатися як ознака успішного менеджменту, тоді як підприємство отримує дебіторську заборгованість зі своїх покупців у найкоротші строки після отримання замовлення. Однак, прискорена інкасація дебіторської заборгованості може привести до втрати масштабів реалізації товарів і комерційних зв'язків. Проблема в тому, що цей показник одночасно відображає як якість операційного, так і фінансового менеджменту.

Помилкові рішення в будь-якій з цих сфер несуть негативні наслідки і в іншій сфері. Так, одним із способів скорочення тривалості фінансового циклу є затримка сплати кредиторської заборгованості. У результаті довжина фінансового циклу скоротиться і, забезпечить низьке (якщо не від'ємне) значення цього показника. Тобто підприємство без згоди свого кредитора по товарній заборгованості за його рахунок здійснює власну операційну діяльність.

Лише менш ніж 10% підприємств за результатами досліджень можуть сформулювати від'ємне значення показника фінансового циклу, не вдаючись до некоректних рішень, пов'язаних з виробництвом або

кредиторською заборгованістю. Ті, яким це вдалося як правило, застосовують підхід до управління своїми товарно-матеріальних запасами "точно в термін", забезпечують чітке управління дебіторською заборгованістю і, завдяки високій платоспроможності – домагаються надзвичайно вигідних для себе умов надання кредиторської заборгованості з боку постачальників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, опосередковано ефективність політики управління фінансовим циклом впливає на досягнення ефективності діяльності торговельного підприємства в цілому, на його платоспроможність, фінансову стійкість і рівновагу, прискорення руху оборотного капіталу і ритмічність господарської діяльності підприємства. Ефективність управління фінансовим циклом торговельного підприємства розглядається через показник зменшення його тривалості, що в свою чергу є ознакою ефективності політики управління ним та покращення показників управління фінансово-господарською діяльністю підприємства в цілому. Проблема дослідження фінансового циклу підприємств є досить актуальною і вимагає подальшого вивчення як інструменту фінансового управління підприємств.

Література

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учебный курс / И.А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
2. Бочаров В.В. Финансовый инжиниринг: учебник / В.В. Бочаров. – Питер, 2004. – 400с.
3. Ван Хорн Джеймс С. Основы финансового менеджмента / Ван Хорн Джеймс С., Вахович Джон М. — М.: ООО "И.Д. Вильямс", 2008. — 1232 с.
4. Ковалев В.В. Курс финансового менеджмента: учебник / В.В. Ковалев. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 448с.
5. Павлова Л.Н. Финансовый менеджмент: учебник / Л.Н. Павлова. – М.: Юнити-Дана, 2003. – 273с.
6. Фінансовий менеджмент / [А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.] : кер. кол. авт. і наук. ред. А. М. Поддєрьогін. [2-ге вид.]. – К.: КНЕУ, 2005. – 536 с.
7. Лігоненко Л.О. Управління грошовими потоками: навч.посібник / Л.О. Лігоненко, Г.В. Ситник. – К.: КНТЕУ, 2005. – 255 с.
8. Унковская Т.Е. Финансовое равновесие предприятия: монография / Т.Е. Унковская. – К.: Генеза, 1997. – 328 с.

УДК 330.4

ОБОСНОВАНИЕ НЕОБХОДИМОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ СБАЛАНСИРОВАННЫМ РАЗВИТИЕМ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

*Коверга С.В., к.э.н., доцент,
Горловский автомобильно-дорожный институт
Донецкого национального технического университета,
Охтеня А.А., к.э.н., старший научный сотрудник,
Институт экономики промышленности НАН Украины*

В статье обосновывается необходимость формирования механизма управления сбалансированным развитием промышленных предприятий. Аргументируется, что меры государственного регулирования и рыночного саморегулирования не могут служить достаточной основой для повышения сбалансированности развития отдельных предприятий, что диктует необходимость организовывать и координировать процессы управления сбалансированным функционированием и развитием, прежде всего, на уровне самих предприятий.

У статті обґрунтовується необхідність формування механізму управління збалансованим розвитком промислових підприємств. Аргументується, що заходи державного регулювання та ринкового саморегулювання не можуть бути достатньою основою для підвищення збалансованості розвитку окремих підприємств, що диктує необхідність організувати та координувати процеси управління збалансованим функціонуванням і розвитком, перш за все, на рівні самих підприємств.

Постановка проблемы в общем виде, связь с научными и практическими заданиями

Сбалансированное развитие промышленных предприятий – это такое развитие, при котором соблюдается оптимальное с точки зрения достижения целей предприятия соотношение характеристик его отдельных процессов и подсистем. Низкая степень сбалансированности еще может быть охарактеризована как дисбаланс – несоответствие между взаимосвязанными характеристиками (процессов или явлений) предприятия с точки зрения достижения его целей. Задача сбалансированного развития промышленных предприятий актуальна как для самих предприятий и их собственников, так и для экономики в целом. Сбалансированное развитие отдельных промышленных

предприятий является актуальным не только для руководства и собственников предприятий, но и для его работников, партнеров и всех секторов экономики в целом, поскольку решение такой задачи позволит оптимизировать направления инвестирования средств, повысить эффективность использования ресурсов (в т.ч. трудовых), будет способствовать увеличению бюджетных поступлений, избежать или снизить глубину циклических кризисов и уязвимость экономики перед влиянием негативных процессов в регионе, стране и мире.

Анализ последних исследований и публикаций.

Выделение неразрешенных вопросов.

Несмотря на то, что все больше научных работ посвящено исследованию проблем сбалансированного развития различных экономических систем [1, 2, 3], тематика управлением сбалансированным функционированием и развитием на уровне отдельных предприятий остается в числе недостаточно проработанных. Так, остается актуальным вопрос интеграции научно-методических положений, связанных со сбалансированным развитием в практику функционирования промышленных предприятий.

Общая цель исследования

Целью статьи является обоснование необходимости формирования механизма управления сбалансированным развитием промышленных предприятий путем иллюстрации преимуществ от использования такого механизма на предприятии.

Изложение основного материала

Обоснование полученных результатов.

В условиях рыночной экономики экономические субъекты (в частности, промышленные предприятия реального сектора экономики) спонтанно координируют свое развитие и функционирование через рыночное взаимодействие (механизмы спроса и предложения), в результате чего не только достигается определенный баланс производства и потребления товаров и услуг на макроуровне, но и сами предприятия, пытаясь приспособиться к условиям внешней среды, оптимизируют свою структуру и функционирование. Тем не менее,

как показывает практика, рыночные механизмы являются более эффективными в долгосрочной перспективе, чем в краткосрочной. Здесь можно привести аналогию с маятником, который по истечении определенного периода времени стабилизируется в точке равновесия, однако до того момента раскачивается из стороны в сторону. Более того, они проявляют свою эффективность скорее в масштабе экономической системы в целом, чем в разрезе отдельных предприятий. Происходит своего рода естественный отбор, когда выживают предприятия, которые лучше могут приспособиться к внешней конъюнктуре. Тем не менее, применительно к экономике страны такие процессы могут быть достаточно губительными, поскольку приводят к неэффективной трате ресурсов отдельных предприятий, что, в конечном итоге, приводит к снижению эффективности всей экономики страны и уменьшению степени ее международной конкурентоспособности.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что рыночные механизмы в определенной перспективе могут способствовать спонтанной балансировке экономического развития отдельных предприятий, однако для этого нужно много времени («много» с точки зрения достижения желаемого экономического и социального эффекта). В экономически-развитых странах относительная сбалансированность развития и функционирования экономики, как на макро-, так и на микроуровне достигалась в течение десятилетий и даже столетий проб и ошибок.

Полагаться исключительно на рыночные механизмы в деле достижения сбалансированного развития нецелесообразно по следующим причинам: достижение баланса занимает слишком много времени, в течение которого имеет место негативное влияние дисбаланса на функционирование предприятия и неэффективное расходование его ограниченных ресурсов, причем с риском потери рынков сбыта и даже банкротства; недостаточная эффективность систем управления на многих отечественных предприятиях, что препятствует осуществлению саморегуляции экономических процессов внутри предприятий; нецелесообразность полагаться лишь процессы саморегуляции,

поскольку современные экономические подходы позволяют ускорить и повысить эффективность подобных процессов.

Нецелесообразность осуществления сбалансированного развития промышленных предприятий усилиями государства объясняется неэффективностью практики государственного регулирования (которая объясняется дефицитом ресурсов, коррупционной составляющей, отсутствием эффективных механизмов и квалифицированных специалистов, а также прочими объективными и субъективными причинами). Все это препятствует осуществлению административного регулирования экономических процессов на региональном и государственном уровнях.

Поскольку полагание исключительно на рыночные механизмы и на административное регулирование не может решить задачу повышения уровня сбалансированности развития и функционирования промышленных предприятий, целесообразно организовывать и координировать процессы управления сбалансированным функционированием и развитием, прежде всего, на уровне самих предприятий.

Таким образом, ввиду важности сбалансированного развития промышленных предприятий необходимо формирование на предприятиях механизма, целью которого будет обеспечение сбалансированного функционирования и развития, а также систематическая реализация соответствующих мероприятий. При этом основными вопросами является выработка критериев, на основе которых будет оцениваться степень сбалансированности развития предприятия (исходные показатели, результирующие показатели и порядок расчета), а также выбор рычагов управления ею.

Что касается возможных управленческих воздействий, а также мероприятий, которые будут способствовать сбалансированному функционированию и развитию предприятия, то к ним следует отнести: огласование развития отдельных элементов предприятия (укрупнено – персонал, производственные возможности, инфраструктура, финансы, НИОКР и т.п.), как экономической системы с целью обеспечения максимальной эффективности предприятия в целом; макси-

мальное использование рыночных возможностей – сбалансированное развитие по отношению ко внешней среде, Реализация эффективных стратегий ценообразования, конкурентной борьбы и т.п.

3. Учет мирового уровня развития производства – преодоление технологической отсталости от наиболее успешных мировых производителей, экономически-оправданное внедрение инвестиций.

4. Информирование всех заинтересованных лиц о тенденциях развития самого предприятия и внешней среды: прогнозах объема реализации продукции, финансового результата, интенсивности конкуренции, возможностях и угрозах. Это необходимо для формирования вовлеченности всех заинтересованных лиц и создания возможностей эффективного взаимодействия заинтересованных лиц.

5. Привлечение органов государственной и местной власти, а также различных других структур (торговые палаты, консалтинговые компании, бизнес-инкубаторы и т.п.) к участию в разработке и сопровождении приоритетных мероприятий, связанных с развитием предприятия. В том числе, здесь могут решаться задачи финансовой поддержки (привлечения иностранных инвесторов, государственного финансирования, льгот и преференций), технической поддержки (содействие привлечению инноваций, учебных и научно-исследовательских учреждений и т.п.), а также юридического сопровождения (в целях ускорения юридических процедур, недопущения коррупционных действий). Это необходимо для сбалансированного развития предприятия в контексте внешней среды.

Интеграция научно-методических положений в сбалансированного развития в практику функционирования промышленных предприятий нуждается в использовании для этого соответствующего инструментария, интегрированного в целостный механизм.

Преимущества наличия целостного механизма управления сбалансированным функционированием и развитием промышленного предприятия представлены в таблице.

Таблица 1

Сравнение ситуации на предприятии без механизма управления сбалансированным функционированием и развитием

Сфера	Без механизма	С механизмом
Оценка сбалансированности функционирования	Спорадическая или отсутствует	Систематический мониторинг
Стратегическое планирование	Цели повышения сбалансированности не ставятся	Сбалансированность как одна из целей
Принятие решений	Без учета фактора сбалансированности	С учетом фактора сбалансированности
Выявление дисбалансов	Случайное	Целенаправленное
Реагирование на дисбалансы	Без комплексного анализа	На основе комплексного анализа

Резюмируя, можно выделить следующие основные факторы, которые обуславливают целесообразность реализации принципов сбалансированности в форме целостного механизма в рамках системы управления, а не в виде ряда разрозненных инициатив:

1. Невозможность эффективного управления сбалансированным развитием промышленных предприятий исключительно инструментами государственного регулирования или рыночными механизмами, что диктует необходимость осуществления такого управления силами руководства самих предприятий.

2. Возможность систематического и комплексного мониторинга сбалансированности и реагирования на дисбалансы только при условии наличия единого центра сбора и обработки информации, а также принятия решений.

3. Возможность с помощью единого механизма осуществлять централизованное управление в целях сбалансированного функционирования и развития предприятия с учетом возможностей и потребностей всех подразделений предприятия, необходимых ресурсов и особенностей всех процессов предприятия, а также интересов всех заинтересованных лиц.

4. Возможность «сквозной» балансировки процессов с учетом их взаимосвязи и взаимозависимости. Взаимное влияние процессов мо-

жет создавать проблемы «узких мест», когда недостаточная сбалансированность отдельных процессов (иногда даже одного) существенно снижает качество выходов системы при относительно высокой сбалансированности других процессов, а также проблемы «распространения дисбалансов», когда недостаточная сбалансированность отдельных процессов, расположенных в начале последовательности процессов, распространяется на другие процессы. Для решения этих проблем необходимо видеть картину процессов в целом, а не с позиций отдельных структурных подразделений или бизнес-процессов предприятий.

5. Возможность максимизации эффективности использования ресурсов. При создании единого механизма принятия решений появляется возможность выбора максимально эффективных (с точки зрения влияния на сбалансированность отдельных процессов и системы в целом) направлений использования ограниченных ресурсов, что невозможно при принятии решений на уровне отдельных подразделений или при отсутствии целостной картины взаимного влияния процессов.

6. Объединение методов, моделей, организационного и информационного обеспечения позволяет получить синергетический эффект, проявляющийся в том, что результат от совместного использования всех элементов будет выше, чем от их разрозненного использования. Для этого также необходимо использование соответствующего механизма.

Выводы и перспективы дальнейших разработок.

Создание на предприятии механизма управления сбалансированным функционированием и развитием (не обязательно в организационной форме отдельного подразделения, а, например, путем распределения соответствующих функций среди сотрудников существующих структурных подразделений) позволит учитывать необходимость сбалансированного развития предприятия при принятии управленческих решений (как повседневных, так и при стратегическом планировании), осуществлять систематический мониторинг сбалансированности различных подсистем предприятия и оперативно реа-

гировать на выявленные дисбалансы на основе проведения комплексного анализа. Управленческие решения будут компромиссом между текущими хозяйственными потребностями предприятия и его собственников, а также необходимостью достижения сбалансированности предприятия, как экономической системы, что даст долгосрочные выгоды в виде увеличения устойчивости к возмущениям внешней и внутренней среды, а также повышения эффективности ключевых процессов, приводя к усилению конкурентных позиций предприятия. Перспективы дальнейших исследований лежат в области формирования механизма сбалансированного функционирования и развития, а также наполнения его методическим, организационным и информационным обеспечением.

Литература

1. Genetic Analysis of external imbalances in the world economy [Электронный документ] / International Economic Papers, 2009. – Режим доступа: <http://eng.hi138.com/?i151953>
2. Wright J. Tipping the Balance: Sustainable Management of World Resources / J. Wright. – Huntingdon: Beckett Karlson Ltd., 1998. – 256 p.
3. Коверга С.В. Анализ теоретических подходов к определению сбалансированности и дисбалансов в экономических системах / С.В. Коверга, А.В. Гайдатов // Культура народов Причерноморья. – 2010. – №196. – С. 123-126.

УДК 452.12

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

*Кравцова І.В, к.е.н.,
Самарін К.А.,
Величко К.О.,*

Донецький державний університет управління

У статті проаналізовано сучасний стан кредитування підприємств в Україні, розглянуто досвід кредитної підтримки підприємництва зарубіжних країн, та можливості його адаптації в Україні.

В статье проанализировано современное состояние кредитования предприятий в Украине, рассмотрен опыт кредитной поддержки предпринимательства зарубежных стран и возможности его адаптации в Украине.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Становлення та розвиток підприємництва є важливою передумовою успішного розвитку економіки будь-якої країни. Забезпечення фінансовими ресурсами підприємств являє собою найбільш істотну проблему, вирішення якої вимагає об'єднання зусиль державних і підприємницьких структур. Підприємства й організації відчувають нестачу коштів не тільки на відновлення, але й навіть на підтримку існуючого виробництва.

В даний час одна з найбільш палких дискусій точиться навколо погіршення доступу багатьох компаній до фінансування, що піднімається політиками та бізнес-спільнотою. Обговорення кризи кредитування відбувається одночасно в багатьох країнах по всьому світу, включаючи як країни з перехідною економікою, такі як Україна, так і розвинені країни, такі як Німеччина. Загальновизнаним є факт, що економіки страждають від нестачі кредитування і стикаються із значними складнощами при залученні необхідних ресурсів для інвестицій та, в результаті, мають серйозні перешкоди для економічного зростання. Це особливо актуально для України, де фінансове посередництво не є дуже різноманітним, і де через відсутність розвинених ринків капіталу реальної альтернативи банкам не існує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Проблеми малого підприємництва, і зокрема питання його кредитування, досліджують сучасні вітчизняні науковці, зокрема В. Бодров, З. Варналій, Л. Воротіна, В. Грушко, М. Дем'яненко, А. Кисельов, Т. Ковальчук, М. Крупка, О. Кужель, І. Кузнецова, І. Михасюк, А. Пересада, А. Поддєрьогін, М. Савлук, А. Чухно.

Дослідження можливостей включення фінансово-кредитних установ, у тому числі комерційних банків, у процес кредитування підприємницьких структур, форм і методів їх участі у ньому зустрічаються у працях відомих вітчизняних науковців: В. Базилеви-

ча, В. Вітлінського, В. Галасюка, А. Пересади, І. Лютого, В. Лагутіна, В. Міщенко, А. Мороза, М. Савлука, А. Старостіної та ін., а також російських вчених: М. Бірмана, Ф. Жукова, Д. Лаврушина, В. Торкановського та ін..

Недостатньо вивченими є питання методичного забезпечення оптимізації фінансових ресурсів суб'єктів малого підприємництва в Україні, інтегрованої оцінки поточних і перспективних напрямів фінансового забезпечення його розвитку, визначення пріоритетних напрямів удосконалення системи нормативно-правового забезпечення, визначення перспективних напрямів її реалізації.

Загальна мета дослідження

Розглянути позитивні аспекти зарубіжного досвіду кредитної підтримки підприємництва та проаналізувати поточний стан і перспективи розвитку цієї діяльності в Україні.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Питома вага малого бізнесу в економіці України не перевищує 15%, у той час як в США відповідний показник сягає 50% ВВП, у деяких європейській країнах – 60-65%.

До 2008 року співпраця з малим та середнім бізнесом реально не належала до стратегічних напрямків роботи вітчизняної банківської системи. Рівень кредитування цього сегменту клієнтури в Україні був одним з найнижчих в Європі. Криза ж лише погіршила ситуацію через фактичне замороження кредитування [1].

На сьогодні далеко не всі фінансові установи відновили кредитування, що зумовлено низкою несприятливих обставин, що утруднюють кредитування підприємницької діяльності, а саме:

зависокі ризики кредитної діяльності через нестабільну вартість грошей в умовах високої інфляції і невизначеної курсової динаміки;

дефіцит фінансових ресурсів через високу частку проблемних кредитів банків, утруднений доступ до зовнішніх ринків капіталу та вплив депозитів з банківської системи;

несприятливий податковий режим щодо кредиторів та позичальників;

невизначеність інституційного середовища в умовах кардинального перегляду чинної нормативно-законодавчої бази [2].

В економічно розвинених країнах питома вага кредиту в структурі джерел фінансування малого бізнесу становить не менше, ніж 60%. Зовсім іншою є структура джерел фінансового забезпечення малого бізнесу в Україні, де частка кредиту дорівнює менше, ніж 20% (рис. 1) [3].

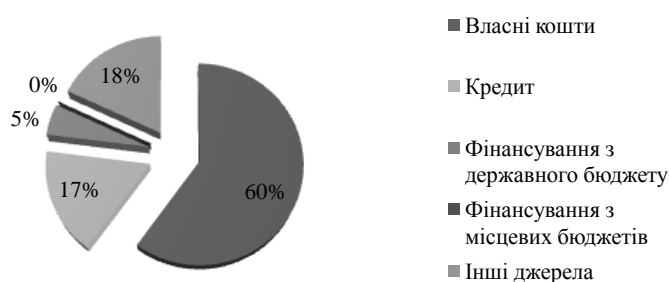

Рис. 1 Фінансове забезпечення малого бізнесу в Україні у 2011р.

Реалізація економічного потенціалу малих підприємств багато в чому залежать від можливостей та умов їх фінансування, яке в Україні реалізовується не повністю - банківські установи дуже обережно ставляться до видачі кредитів суб'єктам малого бізнесу (рис.2.).

Урядом України приймаються заходи щодо державної підтримки мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва. Зокрема, у відповідності з постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2010 року № 923 «Про затвердження Порядку використання у 2010 році коштів, передбачених у державному бюджеті для мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва» [5], одержувачем зазначених бюджетних коштів є Український фонд підтримки підприємництва.

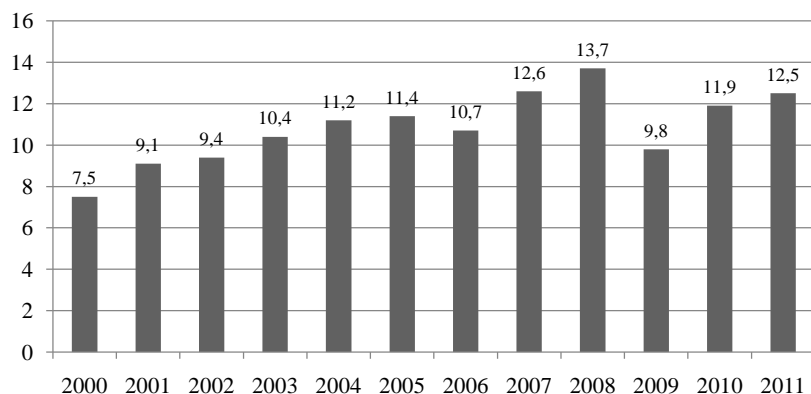

Рис. 2 Питома вага кредитів наданих українськими банками малому бізнесу у загальному обсязі кредитного портфеля банку [4]

Бюджетні кошти надаються суб'єктам малого підприємництва для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, придбання техніки, обладнання, новітніх технологій, провадження виробничої діяльності, будівництва та реконструкції виробничих приміщень.

Але зазначені кошти перераховані в Фонд підтримки підприємництва і надаються кредити суб'єктам малого підприємництва на конкурсній основі [6].

У світі існує чимало різних моделей державної підтримки малого та середнього бізнесу. У США, наприклад, кредитування малих підприємств здійснюється, зокрема, через мережу приватних інвестиційних компаній, які надають акціонерний капітал, довгострокові та облігаційні позики, послуги з фінансового менеджменту (спонукальний стимул для них — можливість участі в прибутках малих компаній), використовуючи при цьому не лише власний, але й позиковий капітал під гарантії Адміністрації малого бізнесу США (SBA), яка підпорядковується президентові країни [7].

У Німеччині застосовується система пільгового кредитування при освоєнні високотехнологічних виробництв, створенні малих приватних підприємств. Пільгові умови – плата за користування кредит-

ними ресурсами, як правило, не перевищує 6 % річних, а термін надання позики – 10-15 років. Заслугує на увагу програма, спрямована на фінансову підтримку малого бізнесу на початковому етапі його діяльності. Строк кредиту не може перевищувати 10 років, причому впродовж перших двох років позичальник звільняється від погашення основної суми кредиту. Процентна ставка визначається під час підписання кредитної угоди і є фіксованою впродовж усього терміну позики. Одна з основних переваг для позичальників – можливість одержати кредит при недостатньому розмірі його забезпечення. Що ж до банків, то для них передбачено обов'язкове “звільнення від відповідальності в розмірі 80 %” [8].

В Італії практикують надання пільгових довгострокових позик, наприклад, під 3-5 % річних за ринкової процентної ставки близько 15 %. Підприємства можуть отримати додаткову пільгу в 20-30 % компенсації вартості позики при довгостроковому поверненні кредиту.

З досвіду Польщі варто використати спеціальні методи, щоб забезпечити погашення кредитів їхніми одержувачами. Кредитори використовують негативні санкції (такі як групове поручительство і натиск із боку соціальних груп) замість застави та інших традиційних засобів забезпечення кредиту, наприклад таких, як швидкий доступ до більших кредитів у майбутньому. У Польщі подібні системи – поляки називали їх “банками довіри” – працювали дуже ефективно.

Враховуючи досвід зарубіжних країн, один із чинників зростання масштабів мікрокредитування в Україні можливий також при підвищенні рівня пропозиції мікрокредитних послуг.

Сьогодні для вітчизняної банківської системи характерний ще надто обмежений асортимент банківських кредитних послуг. Він значно менший, ніж у розвинених ринкових країнах. Пропозиція послуг мікрокредитування може бути істотно збільшена при взаємодії банків у сфері кредитування суб'єктів малого бізнесу з небанківськими фінансовими організаціями.

Привабливість такого альянсу для банку обумовлена можливостями невисоких витрат на створення спеціальної інфраструктури для фінансових операцій і невисоких ризиків для репутації банків.

Крім того, світовий досвід свідчить, що банківський сектор, що складається з двох ланок – центрального банку і банків, не в змозі забезпечити середньострокового і довгострокового кредитування малих і середніх клієнтів. Для цього необхідно між цими двома рівнями побудувати певний буфер – банк другого рівня, спеціальну кредитну установу, яка за рахунок державних коштів здійснюватиме режим кредитування з метою сприяння розвитку, а не отримання комерційного прибутку. І робитиме це шляхом рефінансування комерційних банків, не створюючи їм конкуренції, а навпаки, підтримуючи їх фінансову базу [7].

Висновки і перспективи подальших досліджень

Кредитування підприємницької діяльності комерційними банками є однією з нагальних проблем в Україні. Підприємства не завжди мають ліквідну заставу, яка могла б гарантувати повернення кредитів та й не кожне підприємство в змозі оплачувати досить високі відсотки за кредитами. Крім того, комерційні банки через підвищений ризик щодо неповернення кредитів неохоче встановлюють відносини з підприємствами, які не встигли набути позитивної ділової репутації. Саме через ці причини комерційні банки надають малим підприємствам в основному короткострокові кредити. Неможливість отримання довгострокового фінансування негативно впливає на розвиток підприємництва в цілому. Слід відмітити, що надання невеликих за обсягами кредитів, враховуючи витратність робіт по їх оформленню, не вигідне для українських комерційних банків через низьку віддачу у вигляді відсотків.

Для реалізації підтримки малого та середнього бізнесу потрібно використовувати досвід зарубіжних країн. Основними напрямками є: субсидування процентної ставки за комерційними кредитами для малих і середніх підприємств та домогосподарств; тимчасове зниження

ставки корпоративного податку для малих і середніх підприємств; звільнення підприємств від сплати певної частки відрахувань до бюджету при прийнятті на роботу нових працівників та поступове збільшення таких відрахувань в наступні періоди; створення спеціальних фондів, які надаватимуть кредити малим і середнім підприємствам, що мають потенціал для зростання і створення додаткових робочих місць; надання спеціалізованими кредитними установами позик підприємствам на покриття короткострокових фінансових потреб малих і середніх підприємств, які потерпають від нестачі оборотного капіталу; розширення кредитних ліній, що надаються державними фінансовими установами; збільшення мінімального ліміту кредитів, що надаються для малих підприємств та фізичних осіб; спрощення процедури отримання кредитів для малих і середніх підприємств, відкриття власної справи, надання на ці цілі податкових пільг, фінансування консалтингових послуг; розміщення коштів державних суверенних фондів у банках другого рівня на програми фінансування малого й середнього бізнесу.

Література

1. Коробчук Т.І. Сучасні проблеми банківського мікrokредитування в Україні / Т.І. Коробчук // Економічні науки. – 2011. – №4. – С. 86 – 93.
2. Інструменти активізації кредитування підприємництва в умовах економічної депресії. Аналітична записка. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/348/> – Назва з екрану.
3. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державна служба статистики України. - К. : ТОВ «Август Трейд», 2011. - 559 с
4. Питома вага кредитів наданих українськими банками малому бізнесу у загальному обсязі кредитного портфеля банку. Асоціація українських банків Режим доступу : <http://www.aub.com.ua>.
5. Про затвердження Порядку використання у 2010 році коштів, передбачених у державному бюджеті для мікrokредитування суб'єктів малого підприємництва: постанова Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2010 р. N 923 – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/923-2010-%D0%BF>
6. Бех М.С. Банківське кредитування України в умовах світової фінансової кризи / М.С. Бех // Інноваційна економіка. – 2011. – №7. – С. 223 – 225.
7. Зайцев О. Програми мікrokредитування в США / О. Зайцев // Банковская практика за рубежом. – 2003. – № 2(50). – С. 72 – 75.
8. Мельник П.В. Банківські системи зарубіжних країн: підручник / П.В. Мельник, Л.Л.Тарангул, О.Д. Гордей; під ред. П.В. Мельника. – К. : Алерта, 2010. – 586 с. – ISBN 978-966-2183-80-1

УДК 338.24:620.91

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОБЕСПЕЧЕННОСТИ НА РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

*Кулиш Е.В., к.э.н.,
Телюк В.А.,*

Институт экономики промышленности НАН Украины

В статье проведен анализ многоплановости влияния энергетических ресурсов на уровень развития экономик различных стран. Показаны альтернативные варианты использования различных источников энергии в условиях существующего мирового баланса энергопотребления.

В статті проведено аналіз багатоплановості впливу енергетичних ресурсів на рівень розвитку економік різних країн. Показані альтернативні варіанти використання різних джерел енергії в умовах існуючого світового балансу енергоспоживання.

Постановка проблемы в общем виде.

Связь с научными и практическими задачами

Влияние природных ресурсов на развитие экономики многопланово. Их наличие обеспечивает развитие соответствующих экономических секторов, позволяет выходить на внешний рынок при достаточных объемах ресурсов, предоставляет возможности товарного и инвестиционного обмена, а также оказания политического воздействия. Особое место среди сырьевых ресурсов занимают ресурсы энергетического назначения: газ, нефть, уголь, сланцы, различные виды возобновляемых ресурсов (энергия воды, ветра, солнца, биологические и проч.). Принимая теоретические положения о «торгуемости» товара, следует отметить, что энергоресурсы (прежде всего, минеральные невозобновляемые) относятся к товару, который импортируется и экспортируется. Наличие этого свойства энергетических ресурсов предопределяет специфику их воздействия на экономику любой страны.

Анализ последних исследований и публикаций.

Выделение нерешенных вопросов

Энергетические ресурсы в мировой экономической системе за-

нимают доминирующее положение, что определяется следующими факторами: во-первых, современные технологические режимы непосредственно связаны с использованием тех или иных видов энергетических ресурсов; во-вторых, недостаток (отсутствие) в стране энергетических ресурсов в условиях развитого мирового рынка восполняется их импортом; в-третьих, энергетические ресурсы имеют открытую тенденцию к повышению эффективности их использования в связи с возможностями новых технологий их применения, преобразования, транспортировки и т.д.

Проблемами энергетической обеспеченности экономического развития являются предметом изучения многих ученых и практиков. Среди них: В.Бурлака, В.Вишневский, В.Вишневер, В.Геец., И.Каламбеков, В.Кушлин, А.Островский и др.

Анализ обеспеченности различных стран и регионов является одним из направлений оценки стратегической перспективы развития национальной экономики в целом и ее промышленного сектора

Проблемы, которые предстоит решать мировой экономике в условиях глобализации, принято определять термином «вызов». Свидетельством этих проблем являются происходящие в экономическом развитии фундаментальные перемены, способные привести к качественно новому состоянию общества. К таким переменам следует отнести, прежде всего, следующие:

появление новых технологий, способных коренным образом изменить не только собственные технологические процессы, но и производственные связи между сопряженными отраслями, производственными объединениями и проч.;

достижение такого рубежа в использовании существующих технологий, при котором могут быть резко изменены условия среды обитания и хозяйственной деятельности человека;

становление глобального информационного пространства, что обеспечивает каждому доступ ко всему накопленному интеллектуальному богатству и формирует новый тип личности, способной к

виртуальному общению;

ограничение (исчерпание) природных ресурсов в условиях используемых технологий.

Общая цель исследования

Целью статьи является анализ современного уровня энергообеспеченности различных экономик и его влияния на перспективные направления развития в условиях новых конфигураций экономических преимуществ.

Изложение основного материала.

Обоснование полученных результатов

В соответствии с вызовами долгосрочного периода любая экономика оказывается перед необходимостью адаптироваться к ним. Варианты будущего развития определяются внутренними и внешними факторами, которые, в свою очередь, предполагают два основных аспекта: первый сосредотачивает внимание непосредственно на экономической и социальной линии развития страны, второй аспект ориентируется на согласование отношений между развитием экономики и природно-ресурсной базой хозяйствования.

Экономическая линия развития связана с появлением новых технологий, углубляющих проникновение человека в мир природы. В странах, осознающих значение технологического вызова, принимают как неизбежность формирование новых основ общественного развития и необходимость распространения новых технологических достижений и инновационных процессов в целом. На этом этапе необходимо понимание, что инновация – это прежде всего модернизация самого государства, о роли которого в экономике можно судить по объему инвестиций в основной капитал, созданию инфраструктуры экспортно-импортного потенциала, комплекса современных производств и средств транспорта. Со вторым аспектом связана актуальность смены модели развития не только отдельных стран, но и мировой экономики в целом в сторону активизации энергосбережения и увеличения инвестиционной активности.

Вмешательство технологического фактора в использование ограничивающих стандартов и нормативов подчеркивает различие в уровнях ресурсосберегающих технологий, достигнутых высокоразвитыми странами, с одной стороны, и развивающимися и переходными странами, с другой. Последние должны существенно поднять степень технической вооруженности труда, то есть в несколько раз увеличить инвестиционные вложения в экономику.

Технологическое неравенство в мире находит отражение в абсолютном доминировании высокоразвитых стран в потреблении основной массы первичных природных ресурсов: на 20% населения высокоразвитых стран приходится 80% всех потребляемых в мире ресурсов, остальные 80% жителей Земли располагают лишь пятой частью от этих ресурсов [1, с. 8]

Доминирующая роль развитых стран, претендующих на право реализации своих целей путем использования ресурсов, в настоящее время сталкивается с ситуацией, когда развивающиеся страны неспособны применить полезные технологические решения. Выход из этого состояния, по мнению ряда ведущих ученых, ведет к тому, что «через несколько десятилетий» развивающиеся страны сами потребуют глобализации как предпосылки преодоления современного цивилизационного раскола [2, с.7] Конфигурацию современной геополитической карты мира формируют глобальные региональные объединения (например, ЕС, АСЕАН, НАФТА и др.), что предопределяет процесс смещения центров принятия решений. Кроме того, выделение региональных образований ведет к созданию новых регионов – например, ШОС с планом присоединения к нему Индии, Ирана, Малайзии, что может означать формирование новых торговых потоков.

Помимо региональных образований, в мире выделяются геоэкономические зоны, среди них – Атлантический альянс во главе с США; Восток, где лидируют растущие экономики Китая и Индии с участием Японии; Латинская Америка; мусульманский пояс Залива и Африки [2, с.10]. В условиях такой трансформации только Россия

связана геоэкономически с первой и второй зонами, что ставит перед ней ряд стратегических задач: как региона с сырьевыми статусом; как региона с непосредственным участием в зоне Евро, юаня и др.; как самостоятельного финансового центра с нефтепроводом восточного вектора ориентации.

Мировая экономика демонстрирует этап высокой динамики, особенностью которого являются необычно высокие темпы роста в развивающихся странах с переходной экономикой (рис.1.).

Превращаются в реальность прогнозы о новой конфигурации экономических преимуществ в мире. В этой конфигурации существенно усиливается роль развивающихся стран в спросе на энергию, что предопределяет пересмотр базовых представлений о долгосрочном развитии энергетики. При этом экономический рост в мире не затормозился в связи с ростом энергетических издержек и стоимости импорта энергоносителей. Факторами, определяющими эту ситуацию, являются рост спроса на товары обрабатывающей промышленности ведущих развитых стран и Китая со стороны экспортеров энергоносителей, получивших в начале 2000-х годов значительные финансовые ресурсы для развития.

При сокращении и (или) снижении темпов роста в развитых странах наблюдается многолетний отрыв в темпах развития ряда ведущих развивающихся стран, прежде всего Китая и Индии. Эти тенденции, дополненные восстановлением роста в России и сравнительно устойчивым ростом в Бразилии, отражаются в динамике ВВП, потреблении энергии, энергоемкости ВВП основных стран и регионов мира.

Прирост спроса на энергоресурсы в мире определяется не только огромными объемами потребления США, ЕС и Японии, но и процессами индустриализации и создания потребительского общества в странах с формирующимся рынком. В этих условиях на характер экономического роста и энергопотребления действуют несколько факторов.

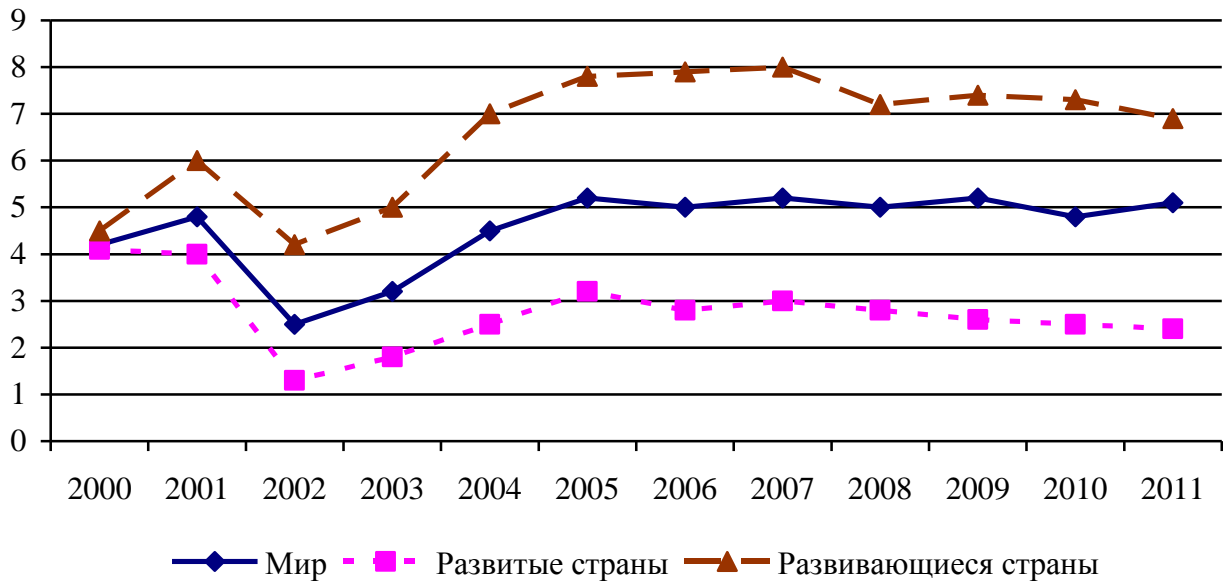

Рис. 1. Темпы прироста мировой экономики, 2000-2008гг. [3]

Во-первых, происходит перемещение мировой промышленности, в том числе энергоемких отраслей, в развивающиеся страны, прежде всего Китай и Индию. Во-вторых, динамика развивающихся стран определяет дополнительный мировой спрос на энергию, что увеличивает не только темпы роста ВВП, но и потребление энергии как промышленностью, так и населением. В-третьих, уровень развития процессов энергосбережения еще не может в достаточной мере компенсировать тенденцию роста энергопотребления, что создает угрозу роста выброса парниковых газов и изменения климата.

Рост промышленного производства за последние годы (с 2002г.) соответствует динамике первичного потребления энергии (рис. 2).

Баланс энергопотребления в мире в ближайшей перспективе возможен при благоприятном решении двух направлений: сбережении энергии или резком падении роста энергоемких отраслей в развивающихся странах. В рамках исследований, проведенных Институтом энергетики и финансов (Россия), подчеркивается, что при инерционном умеренном энергосбережении в мире (порядка 2.п.п.) и высоким росте мирового ВВП (до 4п.п. в среднем) за период до 2030г. мировой экономике потребуется гораздо больший объем энергии, чем

современный уровень [4].

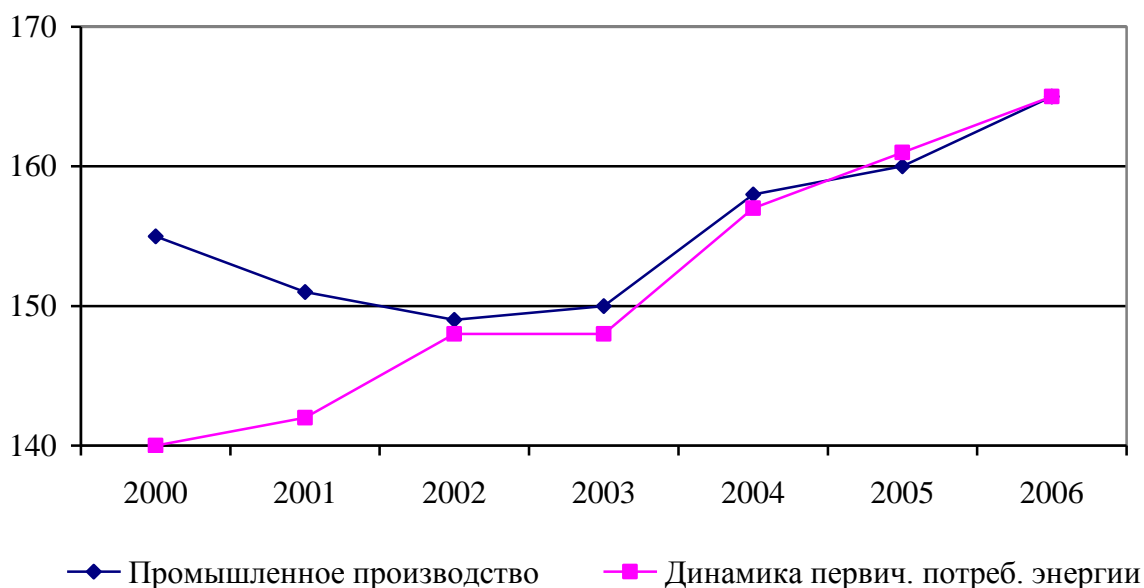

Рис. 2. Динамика промышленного производства, первичного потребления энергии в мире [4]

Достаточность предложения энергии, доступ к источникам, эффективное использование ресурсов энергии разных видов является актуальной проблемой перспективного развития.

В течение последних десятилетий в энергетическом балансе мировой экономики возрастает роль и значение природного газа, что обусловлено его высокой эффективностью в качестве энергетического ресурса и сырья для промышленности, а также более высокой в сравнении с углем и нефтью экологичностью. В прогнозируемом периоде (до 2030г.) роль природного газа может усилиться за счет удешевления технологий его сжижения и расширения сети газопроводов.

Мировой газовый рынок является динамично развивающейся подсистемой мировой экономики, в которой функционируют несколько крупных региональных рынков. Среди них следует выделить американский, европейский, ближневосточный, африканский, рынок стран Азиатско-Тихоокеанского региона и рынок стран СНГ и Балтии.

Характер взаимодействия каждого из региональных газовых

рынков с экономикой соответствующего региона отличается своеобразием; общим является их подчиненность влиянию факторов спроса и предложения. Среди факторов спроса определяющим является спрос со стороны энергоемких отраслей промышленности – химической, металлургической, машиностроения. Стабильно развивающиеся предприятия этих отраслей обеспечивают непрерывный рост потребности в природном газе. Кроме того, значительным фактором спроса является рост личного потребления, доля которого в общем энергобалансе постоянно увеличивается, особенно в развитых странах. Возрастает также спрос на газ со стороны сферы услуг и общественного сектора. Структура мировой экономики по состоянию на 2010г. показана на рис.3.

За последние 20 лет мировое потребление природного газа увеличилось на 65% (нефти – на 12%, угля – на 28%) , а его доля в мировом балансе первичных энергоресурсов достигла почти 25%.. В развивающихся странах преобладает тенденция к росту использования природного газа взамен традиционных энергоносителей (угля, мазута).

Перспективность ускоренного развития мировой газовой отрасли определяется несколькими факторами: во-первых, газ – наиболее безопасный энергоноситель среди всех ископаемых видов топлива; во-вторых, использование природного газа позволит достичь мирового устойчивого энергообеспечения без превышения допустимой нагрузки на экологию; в- третьих, газовая отрасль имеет перспективы ускоренного развития за счет новых технологических решений (например, сжижения газа). Особенно заметным будет рост спроса на газ в электроэнергетике, прежде всего в европейских странах, обладающих собственными ресурсами газа.

В структуре потребления газа постоянно происходят изменения, связанные с конкурентными предложениями на рынке, технологическими особенностями хозяйства, экологическими требованиями, государственным регулированием.

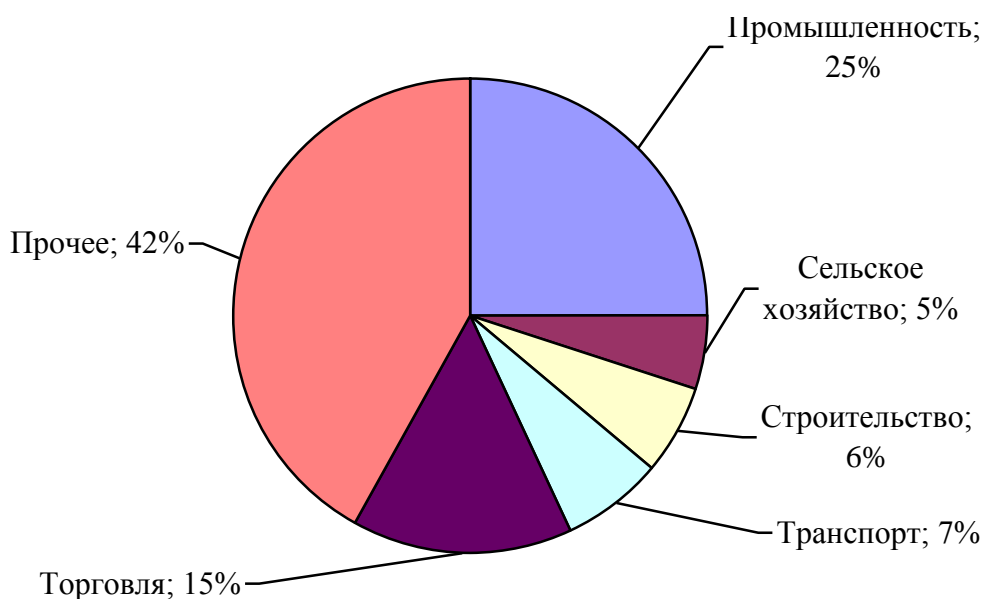

Рис. 3 Структура мировой экономики, 2010г.[4].

Основными потребителями газа практически во всех странах развитого сектора являются электроэнергетика и домохозяйства. К примеру, в Германии доля природного газа в топливно-энергетическом балансе составляет примерно 24% наравне с углем (доля нефти – более 35-40%) [5]. При производстве электроэнергии, традиционно основывающемся на угольной и атомной энергии, в последние годы существенно выросло использование природного газа в качестве топлива для электростанций. Многие угольные электростанции Германии практически выработали свой ресурс, что в условиях свертывания атомной энергетики создает потребность компенсации значительного объема энергоресурсов. На рис. 4 показана структура потребления первичной энергии в Германии (по источникам энергоресурсов (данные 2009г.)

Доля природного газа, используемого в Германии в качестве моторного топлива на транспорте, пока невелика. Перспективы роста потребления природного газа различными отраслями экономики Германии определяются надежностью поставок газа, ценовой политикой экспортеров и внутренними условиями топливно-энергетического комплекса [5]

Возможные альтернативные варианты развития топливно-

энергетического комплекса в мировом хозяйстве и в отдельных странах отражают чувствительность к различным сценариям экономического роста.

Рис. 4. Структура потребления первичной энергии в Германии (по источникам энергоресурсов) в 2009г., % [6].

Так, Великобритания к 2020г. 80% своих потребностей в энергоносителях вынуждена будет покрывать за счет импорта (в основном из Норвегии). В структуре спроса на энергоресурсы в Великобритании 66% приходится на транспортный сектор (в первую очередь автомобильный), который на протяжении последних 20 лет выступает крупнейшим потребителем энергии в стране [7, с. 55]. По оценкам руководящих органов Великобритании, газ и нефть в ближайшие годы будут составлять 4/5 в структуре первичного энергетического спроса страны. В связи с этим все более актуальной становится проблема диверсификации энергетических поставок. Проблема эта актуальна для большинства стран разного уровня развития, в том числе и для развитых стран ЕС. На рис. 5 показана зависимость отдельных стран ЕС – 27 от импорта нефти (данные 2006г.).

В 2006 г. только две страны Евросоюза – Великобритания и Дания - полностью удовлетворяли внутреннюю потребность энергоресурсов за счет собственного производства.

В Великобритании уже сейчас ситуация изменилась в сторону

усиливающейся импортозависимости. Кроме того, в стране снизилась возможность использования собственного угля, что обусловлено следующими факторами: резким сокращением национальных резервов угля, доступных для добычи; низкой коммерческой привлекательностью инвестиций в разработку новых залежей; ценовой конкуренцией со стороны альтернативных отраслей энергетики (атомной и газовой); несоответствием технологии сжигания угля на британских ТЭЦ экономическим стандартам ЕС.

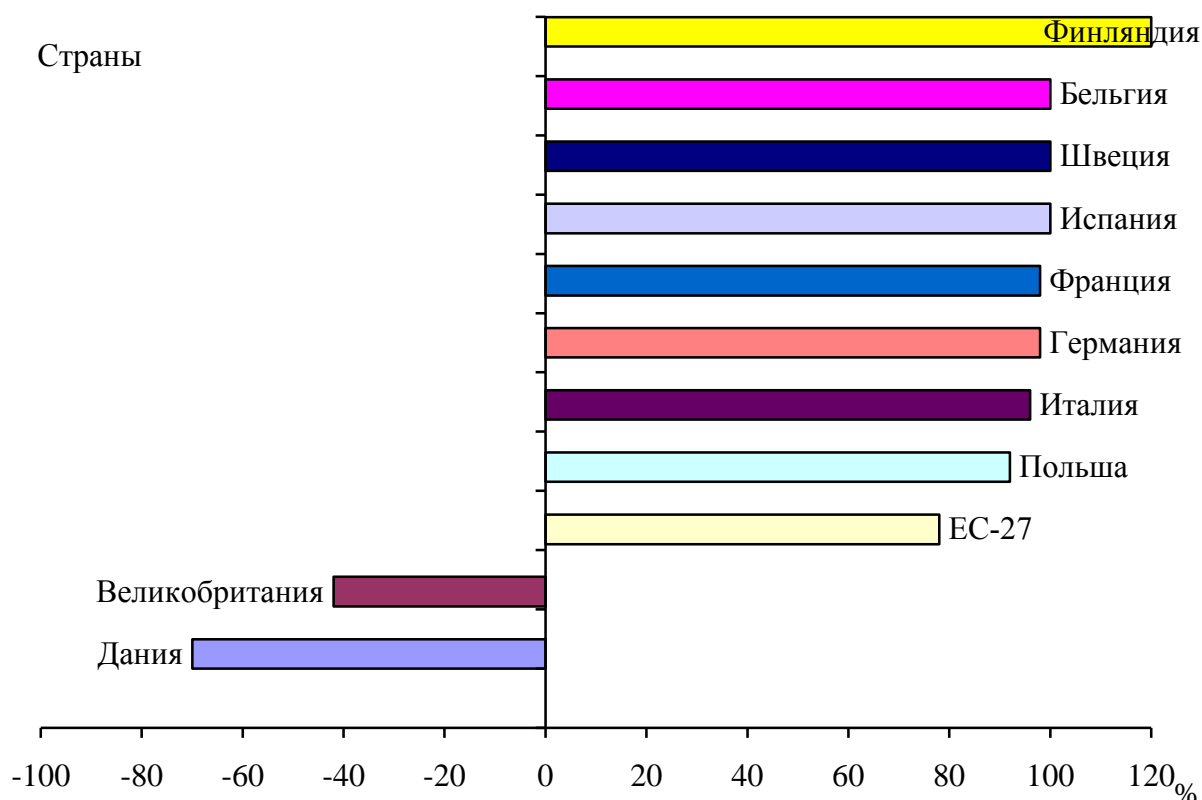

Рис. 5. Зависимость отдельных стран ЕС-27 от импорта нефти [7, с. 54]

Аналогичная ситуация с проблемами использования угля как основного ресурса для электроэнергетики Германии. Доля выработки электроэнергии на угле в 2010г. составила 46,6%; в перспективе ожидается увеличение технологического совершенствования угольных электростанций, налаженного собственного производства и стабильных импортных поставок (из Австралии, Китая, Индонезии, ЮАР).

К главным недостаткам угольных электростанций относится большой срок их строительства, что характерно для любой экономики, вынужденной использовать уголь как основной источник тепло-

энергетики.

Как видно из рис. 5 большинство стран ЕС-27 имеют практически полную зависимость от импорта нефти. В соответствии с этим все более актуальным становится вопрос диверсификации энергетических поставок, что должно стать ключевым фактором обеспечения газовой безопасности. Так, Великобритания альтернативой обеспечения страны считает развитие поставок газа через трубопровод Набукко (из Европы через Турцию), сжиженного природного газа (СПГ) морем из Египта, Катара, Тринидада и Тобаго. За счет СПГ правительство надеется удовлетворить к 2020г. около половины газовых поставок, в основном на условиях долгосрочных договоров.

Традиционно в долгосрочных контрактах цены на газ фиксированы, что может обеспечить защиту для газопотребляющих отраслей экономики в условиях глобального системного кризиса и дестабилизации мировой экономики. В формировании цены на нефть, регулирующей и цену на газ, действует ряд факторов. Определяющим из них является целесообразность функционирования прозрачного, ликвидного и конкурентоспособного рынка как механизма формирования стабильных цен.

Снижение цен на нефть может угрожать дестабилизацией стран-производителей, утратой конкурентоспособности многими месторождениями стран ОПЕК и снижением заинтересованности инвесторов вкладывать средства в новые месторождения [8] Однако, повышение цены на газ создает значительные проблемы для индустриально развитых стран – не только для энергетики, но и для химической, металлургической отраслей, машиностроения. Так, из-за превращения в нетто-импортера газа и нефти Великобритания потеряла 30% своих энергогенерирующих мощностей. В химической и нефтехимической промышленности природный газ используется не только как технологическое топливо, но и как ценное сырье для производства аммиака, ацетилена, азотных удобрений и широкой гаммы химических полупродуктов.

По абсолютному объему лидирующие позиции в мировом газопотреблении занимает группа промышленно развитых стран. Развивающиеся страны, как и страны ОПЕК, по интенсивности роста потребления газа превосходят другие регионы, что в значительной мере связано с низким уровнем потребления. Если использование газа в Азиатско-Тихоокеанском регионе, Южной и Центральной Америке, Африке и на Ближнем Востоке увеличивалось со средними темпами не менее 6% в год, в Европе наблюдался умеренный рост – в среднем на 4,1% в год, то для США и постсоветского пространства были характерны стагнация или даже снижение объемов потребления.

Основными тенденциями развития мирового газового рынка являются постоянный рост потребления природного газа и значительное увеличение инвестиций. Это требует либерализации рынков природного газа, направленной на создание газовой ОПЕК и Мирового энергетического кодекса. Целью либерализации энергетического рынка является переход от естественных монополий к конкурентному рынку. Качественные изменения на рынке природного газа в Европе проявляются в развитии новых форм торговли газом, что может существенно повлиять на позиции и бизнес-стратегии экспортеров.

Изменение глобального баланса сил в основном заключается в том, что «старые» мировые центры экономической силы (США, Канада, ЕС, Япония) постепенно уступают глобальные экономические позиции конкурентам, прежде всего молодым быстрорастущим экономикам – Китаю, Индии, Бразилии, Южной Корее и др. На этом фоне стратегическое соперничество ведущих экономик мира за энергетические ресурсы становится более жестким.

Основным поставщиком энергоносителей для стран ЕС является Россия.

По данным Международного энергетического агентства с 2010г. Россия является мировым лидером в производстве сырой нефти; основные потребители - Германия, Польша, Нидерланды, Италия. Основные экспортные рынки для российского газа – это ЕС (Герма-

ния, Италия и др.) и страны СНГ. Российский газ поступает в ЕС по трубопроводам (через Украину, Беларусь, морским путем через Балтийское море). Динамика импорта российских энергетических продуктов в ЕС-27 показаны на рис.6 [11,с. 5].

Конечное потребление энергии (сырой нефти, угля, природного газа и проч.) в России характеризуется следующим соотношением: в промышленность – 45%, домашние хозяйства -26%, услуги – 14%, транспорт – 12%. Иная структура хозяйства в странах ЕС-27 определяет и иную структуру конечного потребления энергии по секторам: транспорт -33%, промышленность – 24%, домашнее хозяйство – 27%, услуги – 16% (данные 2009г.) [9,с. 4, 5].

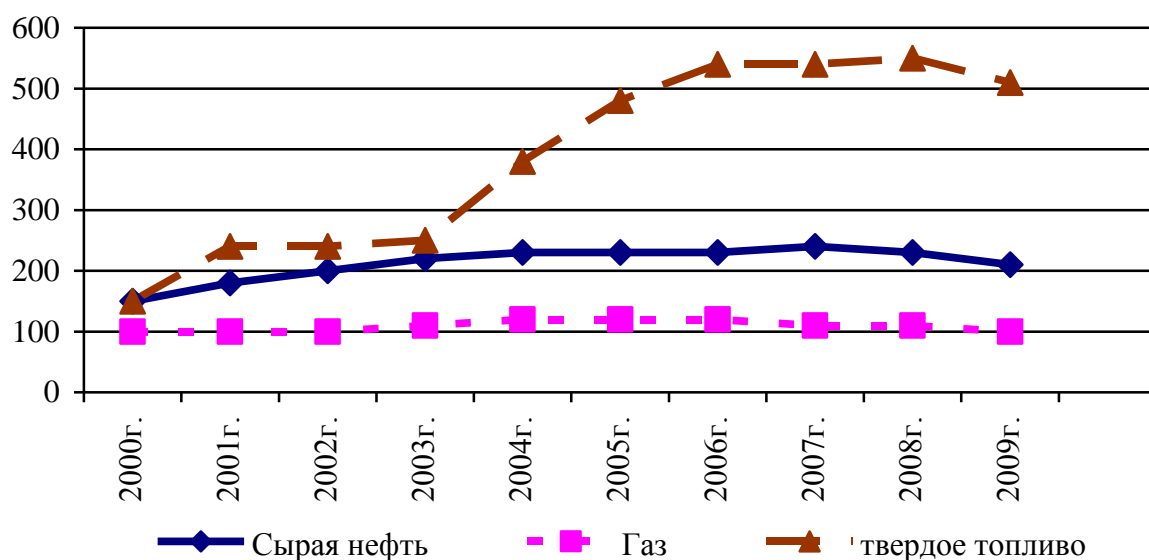

Рис. 6 Динамика импорта энергетических продуктов 27 стран-членов ЕС из России, 1995=100. (Источник: Евростат) [9]

Страны ЕС, стремясь к диверсификации поставок энергоносителей, предполагают использование газопровода Набукко, а также увеличение импорта сжиженного природного газа (СПГ) из стран Северной Африки и Ближнего Востока. В ряде стран ЕС – Испании, Франции, Нидерландах – построены станции регазификации; в Польше строится терминал для приема танкеров с СПГ (в основном из Катара).

В условиях дефицита углеводородного сырья значительное внимание привлекает африканский регион. Большая часть африканских

запасов нефти сконцентрирована в Ливии, Нигерии, Алжире, Судане: на эти страны приходится более 90% доказанных запасов нефти на континенте. Кризис незначительно повлиял на приток иностранных инвестиций в нефтегазовую отрасль Африки: в 2009г. они увеличились на 4%, в 2010г. – еще на 5%; ожидается, что к 2030г. 30% капиталовложений в оффшорную добычу нефти и газа в мире будет приходиться на африканские акватории. Ведущие позиции в отрасли принадлежат капиталу США, Англии, Нидерландам, а также Франции и Италии. Однако, наравне с ними в конкуренцию вступили быстро развивающиеся Китай, Индия, Бразилия.

Активно развивающаяся экономика Китая в качестве первичного носителя энергии использует в основном уголь. Структура потребления первичной энергии в Китае показана на рис.7.

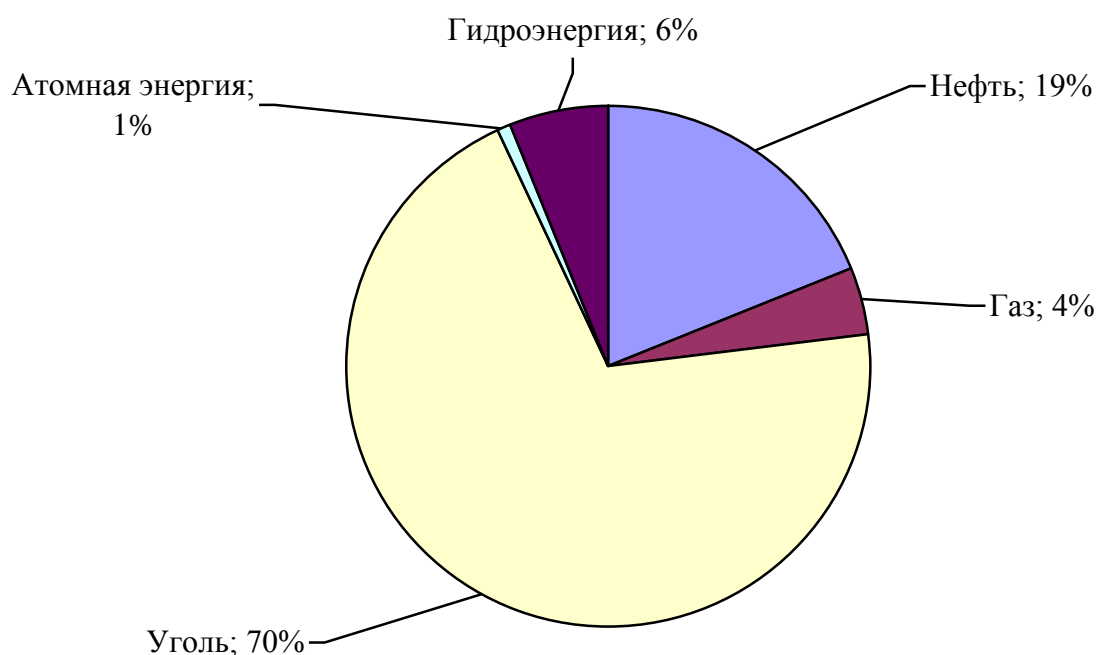

Рис.7 Структура потребления первичной энергии в Китае

Рост потребности в нефти и газе обусловлен для Китая тремя основными причинами: рост жизненного уровня населения; растущая модернизация; развитие урбанизации. Активное продвижение на африканский континент обеспечивает Китаю до 25% нефтяного импорта (более 20% приходится на Саудовскую Аравию и Судан).

Энергетические расходы Китая продолжали увеличиваться и в

2012г.; в результате зависимость страны от внешних поставок сырой нефти достигла более 55%, опередив по этому показателю США.

Быстрый рост экономики стимулирует рост нефтяного спроса, а увеличение потребления нефти в стране уже превысило рост ВВП. По мнению китайских ученых, предел зависимости от внешних поставок нефти не должен превысить 60%. Для гарантирования энергетической безопасности КНР необходимо: придерживаться диверсификации импорта посредством строительства сухопутных стратегических каналов для ввоза энергоресурсов; обеспечить строительство объектов для хранения сырья; активизировать участие нефтепотребляющих предприятий страны в зарубежных инвестиционных проектах; уделять особое внимание альтернативным источникам энергии, что изменит структуру энергетического потребления и повысит его эффективность. [13]. Реальными направлениями решения энергетической проблемы Китая являются также разработка и эксплуатация имеющихся нефтяных и газовых месторождений в западной части страны; частичная замена нефти каменным углем, природным газом и гидроэнергией.

Традиционная конкуренция между ТНК США и ЕС на товарных рынках и рынках приложения капитала включает и политическую составляющую, в которой проявляется конфронтация между США, Еврозоной, Россией по поводу минимизации роли традиционных партнеров, попыток расширения сотрудничества с африканскими странами в энергосырьевой области.

Мировой экономический кризис в большинстве стран привел к снижению капиталовложений в сырьевые и инфраструктурные секторы, что было связано с замедлением темпов роста спроса, прежде всего, в ведущих развивающихся странах. Даже в КНР, где крупнейшие нефтегазовые и горнорудные компании во время кризиса получили поддержку для покупки активов за рубежом и наращивания инвестиций внутри страны, начали проявляться отраслевые дисбалансы. К середине 2011г. страна была вынуждена перейти к импорту дизельно-

го топлива, поскольку темпы развития нефтеперерабатывающей отрасли не соответствовали росту автомобильного парка.

Резкое замедление темпов роста в нефтегазовом секторе явилось следствием естественных причин (падение добычи в старых районах в Северном море) и из-за медленного восстановления добычи в Ливии и низкой инвестиционной активности в странах Ближнего Востока, США, России в 2009-2010гг. Темпы роста мирового нефтегазового комплекса в январе-июле 2011г. составили лишь 2,3% (в основном за счет увеличения добычи газа) [11] Экономический кризис незначительно замедлил темпы роста энергопотребления в Китае, Индии, России, другие новые рыночные страны стремятся снизить зависимость своих экономик от экспорта энергоресурсов, усилить развитие внутренних рынков и стимулировать внутреннее потребление.

Ожидание стабильных цен на мировом рынке нефти не подтверждается ситуацией в 2012г. [12] По свидетельству экспертов, мировая экономика вступает в период рецессии: растет безработица в странах Запада, сокращаются продажи на потребительском рынке, снижаются цены на металл. В связи с такой ситуацией предполагается снижение потребления объемов нефти, по мнению ОПЕК – на 400 тысяч баррелей в сутки в 2012г. В то же время необходимо учитывать увеличение использования нефти и продуктов ее переработки в виде бензина и дизельного топлива (для автомобилестроения), сырья для разнообразной химической продукции.

Намечающаяся в экономике западных стран структурная перестройка начинает реагировать на цену нефти, ведущие потребители в наибольшей мере заинтересованы в радикальном снижении энергоемкости своей экономики. Наряду с реализацией энергосберегающих технологий важнейшую роль сыграл масштабный перенос энергоемких производственных мощностей в страны развивающегося мира; в западных странах 70-80% ВВП создается в сфере услуг: банковский бизнес и торговля, информационные и коммуникационные технологии. Большая часть потребляемой нефти в странах с развитой эконо-

микой приходится на сектор транспортных услуг.

Трансфер технологий в страны «третьего мира» создал системную проблему для стран с развитой экономикой, заключающуюся в обеспечении новых высокооплачиваемых рабочих мест. Построить «новую экономику», в которой нуждаются США и Европа, может обеспечить переход на альтернативные энергоносители. Экономически развитые страны, стремясь к ограничению использования нефти, не намерены отказываться от природного газа, роль которого в экономическом обеспечении будет только возрастать. В перспективе могут быть изменены условия привязки цен на газ от цены на нефть.

Проблема вывода нефти и особенно газа на мировые рынки в условиях сохраняющейся зависимости экономического развития от средств, получаемых от продажи энергоресурсов, приобретает в последние годы не только геоэкономическую, но и политическую значимость. Уровень обеспеченности энергоресурсами для большинства стран является условием энергетической безопасности как части национальной безопасности. Усиление влияния добывающих стран приводит к необходимости создания международных экономических проектов по поводу назначения трубопроводов, особенно газопроводов.

Мировой экономический кризис, который сопровождался резким снижением экономической активности, прежде всего в странах ЕС, внес серьезные коррективы в возможности обеспечения стран углеводородными источниками энергии. Однако, уровень потребности в них в прогнозируемом периоде не будет менее острым. Этому будут способствовать следующие факторы: более высокие темпы экономического роста; рост населения, сопровождающийся ростом потребления энергии в различных сферах жизнедеятельности; продолжающееся развитие транспорта как основного сектора – потребителя жидких и газообразных углеводов. Тенденция роста потребления энергоносителей может сопровождаться снижением потребления энергии на единицу ВВП – в силу развития новых технологических решений по ее использованию. В структуре различных видов источников энергии

вырастет доля возобновляемых источников [13].

Выводы и перспективы дальнейших исследований

Вызовы долгосрочного периода, характерные для современного глобализованного мира, определяют необходимость адаптации к ним каждой из мировых экономик. В выявлении вариантов развития особое значение приобретает проблема исчерпанности природных ресурсов как составная часть мирового эколого-экономического кризиса. Отличительной чертой этой проблемы является доминирующая роль развитых стран в использовании передовых технологий, претендующих в этой связи на преобладающее право использования природных ресурсов. В то же время особенностью современной мировой экономики являются высокие темпы роста в развивающихся странах, что определяет острые конкурентные взаимоотношения между полярными группами этих стран.

Растущая эффективность развития как экономики, так и социальной сферы, во всех странах мира в наибольшей мере определяет потребность в энергоресурсах разных видов, прежде всего в природном газе и нефти. Ведущая роль нефти и газа как источников первичной энергии подчеркивается традиционной структурой энергопотребления в развитых странах ЕС (Германия, Великобритания и др.) в США, Канаде, Японии, а также в России. Энергопотребление в мировой системе осуществляется посредством участия стран в различных региональных газовых и нефтяных рынках, отличающихся своеобразием по уровню возможностей добычи и формирующихся цен и определяющих структуру мировой экономики, равно как и структуру каждой страны. Перспективы ускоренного развития газового рынка обеспечиваются возможностями новых технологических решений в его использовании и транспортировке.

Региональный фрагментированный мировой рынок нефти и газа обусловлен доминирующей трубопроводной системой транспортирования, что определяет страны, участвующие в рынке в качестве поставщиков - Северная Европа, Африка, Россия, Ближний Восток. В

традиционных условиях роста потребности в углеводородном топливе требуется либерализация рынка газа и нефти, что должно включать диверсификацию поставок, развитие морских перевозок сжиженного газа, заключение долгосрочных контрактов с обоснованием стабильных цен. Изменение глобального баланса сил, состоящего в переносе мировых центров развития в страны с формирующимся рынком, ставит проблему энергообеспечения в ранг обеспечения национальной энергетической безопасности каждой экономики. Доходы от природных ресурсов позволяют повысить темпы роста за счет финансирования накопления капитала и создания стимулов для привлечения частных инвестиций, особенно в сектор природных ресурсов. Кроме того, благодаря доходам от сырьевых ресурсов развивающиеся страны могут выбраться из так называемой «ловушки отсталости».

Современные тенденции развития диверсифицированного рынка энергоресурсов направлены на обеспечение расширенного агрегированного спроса посредством импорта для стран, не обладающих собственными запасами сырья. Построение энергетической стратегии таких стран на принципах диверсификации позволяет одновременно решать задачи развития альтернативных видов энергии, поиска возможностей участия в разработке сырьевых ресурсов за рубежом, осуществления крупных инвестиционных проектов по расширению инфраструктуры в энергетической сфере.

Развитие реального сектора мировой экономики в посткризисный период (2010-2012гг.) характеризуется достаточно высокими темпами роста в большинстве крупных развивающихся экономик мира (среди них Китай, Индия, Россия). Основными факторами роста явились восстановление спроса со стороны развитых стран и рост заказов со стороны государственного сектора, поддерживаемого правительствами. Неустойчивая экономическая и политическая ситуация в газо- и нефтедобывающих странах вызвала колебания цен и некоторое снижение активности в этом секторе. В целом прошедшие годы являются подтверждением того, что мировая экономика достаточно

динамично восстанавливается после кризиса и сохраняет тенденции дальнейшего развития энергетического комплекса на основе интеграции стран и регионов.

Литература

1. Кушлин В. Выбор модели развития в условиях ужесточения эколого-ресурсных ограничений / В. Кушлин // Экономист. – 2008. - №7. – С.3-13.
2. Геец В. Конфигурация геополитической карты мира и ее проблемность / В. Геец // Экономика Украины. – 2011. - №1. – С.4-15 .
3. Григорьев Л.М., Салихов М.Р. Мировой экономический рост и спрос на энергию: новая модель / Л.М. Григорьев, М.Р. Салихов [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.worldenergu.ru/stat/stat_0004/php
4. Бюллетень «Перспективы развития мировой экономики», 24 января 2012г. [Электронный ресурс] . - Режим доступа: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2012/update/01/pdf/0112r.pdf>
5. Экономика Германии. Основные черты экономики Германии. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.webekonomy.ru/index.php>
6. Калабеков И.Г. Россия, Китай и США в цифрах / И.Г. Калабеков [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://kaig.ru/China.html>
- 7 Кузнецов А. Британская энергетическая стратегия в контексте экономики изменения климата / А. Кузнецов // Экономика Украины. – 2010. - №3. – С.53-63.
8. Гуриев С., Сонин К. Экономика «ресурсного проклятия» / С. Гуриев, К. Сонин // Вопросы экономики. – 2008. - №4. – С.61-74.
9. Россия – ЕС: Базовые статистические показатели и избранные данные торговли / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://err.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php
10. Островский А.В. Рынок энергоресурсов КНР: проблемы и решения / А.В Островский. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.ifes-ras.ru/attaches/conferences_2011/02/17_Ostrovsky_in_IMEMO/Andrei_Ostrovsky
11. Мониторинг мирового кризиса. Выпуск 23. Октябрь 2011. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: // http://expert.ru/data/public/317513/336407/crisismonitorh23_04102011.pdf
12. Любо-дорого. Мировые цены на нефть в обратимом будущем останутся на высоком уровне // ЭСКО. Электронный журнал энергосервисной компании «Экологические системы» - 2012. - №3, март [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://esco-ecosys/narod.ru/2012_3/art48.htm
13. BP: прогноз развития мировой энергетики до 2030г. [Электронный ресурс] . - Режим доступа: http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/russia/bp_russia_russian/STAGING/local_assets/downloads_pdfs/s/bp_energy_outlook_2030_rus.pdf

УДК 339.727.22

ЗАЛЕЖНІСТЬ ЗРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ВІД ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ

*Купченко В.Г., аспірант,
Донбаська державна машинобудівна академія*

В статті розкрито сутність підходів до аналізу причин міжнародного руху капіталу та його впливу на зростання національної економіки. Виявлено відсутність прямого зв'язку між вкладенням іноземних інвестицій та зростанням фінансової результативності економічних суб'єктів України.

В статье раскрыта сущность подходов к анализу причин международного движения и его влияния на рост национальной экономики. Выявлено отсутствие прямой связи между вложениями иностранных инвестиций и ростом финансовой результативности экономических субъектов Украины.

Постановка проблеми в загальному виді, зв'язок з науковими й практичними завданнями

Необхідність підвищення ефективності функціонування національної економіки та забезпечення її збалансованого розвитку, яке загострилося за умов сучасної макроекономічної нестабільності та посилення залежності національної економічної ситуації від процесів в світовому господарстві, обумовлює посилення уваги до низки проблем теоретичного та прикладного характеру, пов'язаних із пошуком джерел економічного зростання та їх ефективним використанням.

Традиційно найбільш значущим компонентом передумов економічного зростання економіки будь-якої країни вважаються інвестиційні ресурси. Разом з тим, дана категорія містить у собі досить широкий спектр складових елементів, кожний з яких має специфічні особливості в механізмах залучення, використання, регулювання. З урахуванням сказаного є сенс стверджувати, що отримання науково обґрунтованих висновків щодо державної інвестиційної політики є можливим за умови спеціальної уваги до кожного з цих елементів.

Світовий та вітчизняний досвід свідчать про наявність різнома-

нітних, часом протилежних, ефектів використання окремих складових інвестиційних ресурсів національної економіки. Особливо великі дискусії точаться навколо залучення іноземних інвестицій, які свого часу вважалися то панацеєю від усіх хвороб перехідної економіки, то засобом встановлення економічного контролю та ліквідації конкурентів з боку інвесторів з інших держав або міжнародних фінансових організацій. З огляду на це питання залежності динаміки та характеру зростання національної економіки від іноземних інвестицій має безперечну актуальність та практичну значущість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Виділення нерозв'язаних питань

Питанням обґрунтування причин та чинників міжнародного руху капіталу та його впливу на розвиток національних економік присвячено численні наукові праці вітчизняних та закордонних фахівців, зокрема, Дж. Даннінга, М. Філдстайна, Ч. Хоріокі, М. Обстфілда, К. Рогоффа, В. Антонова, І. Іваніненко-Свинцицької та ін. Разом з тим, оцінка форм впливу іноземних інвестицій та їх ефекту потребує подальшого дослідження і конкретизації.

Загальна мета дослідження

Метою дослідження виступає теоретичне та практичне обґрунтування зв'язку між динамікою іноземних інвестицій в національну економіку України та її темпами зростання.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Аналіз зв'язку між іноземними інвестиціями та характером розвитку національної економіки варто проводити в аспектах теоретичного пояснення припливу та відтоку капіталу в країну, ефектів від вкладення коштів, особливостей регулювання.

Основою класичного розуміння руху капіталу виступають теоретичні ідеї пояснення міжнародної торгівлі та руху факторів виробництва. Так, країни, в яких є відносний надлишок капіталу, мають надлишкову пропозицію даного ресурсу, що призводить до зниження його ціни (відсотку або рівня доходності), з іншого боку – країни з

відносною нестачею капіталу мають нестачу пропозиції і вищу ціну (доходність на капітал). За відсутності природних або штучно створених державами бар'єрів капітал з першої групи країн відтікає у економіку другої групи, що відповідно до теореми Хекшера-Оліна-Самуельсона [1] приводить до вирівнювання цін на капітал (доходності інвестиційних вкладень).

Серед найбільш відомих теоретичних концепцій, які конкретизують дане положення, можна виділити т.зв. еkleктичну парадигму Дж. Даннінга. В її межах визначено, що основою прямих іноземних інвестицій виступає прагнення ТНК експлуатувати переваги володіння (технологіями, управлінськими компетенціями, брендами та ін.) і переваги місця розміщення виробництв (ресурси, параметри попиту, обсяги ринку збуту, наявність сталих зв'язків з виробниками у суміжних галузях, ліквідація транспортних витрат, уникнення тарифного та нетарифного регулювання) з урахуванням життєвого циклу товару на різних ринках [2, 3].

Феноменом, який суперечить класичному трактуванню причин міжнародного руху капіталу виступає парадокс Філдстайна-Хоріоки, який було в 90-х рр. підтверджено М. Обстфілдом та К. Рогоффим: не зважаючи на наявність країнних відмінностей у доходностях капіталу і доцільність диверсифікації інвестиційного портфелю для оптимізації співвідношення «доходність-ризиковість» надлишок інвестицій в капіталонасичених країнах абсорбується, в основному, в них самих [4, 5]. Це може означати, що мотивація інвесторів визначається значно більшою кількістю чинників, ніж це передбачено мейнстрімом теорії міжнародної економіки.

Доповненням до даного твердження виступає т.зв. «ефект сусідства» (Йохансон Я.), відповідно до якого великий вплив на географію зовнішньоекономічних зв'язків фірми здійснює психологічна відстань, яку можна визначити як реальну віддаленість і як сукупність мовних та культурних бар'єрів, а значить для ТНК різних країн просторова картина вкладень в економіку інших країн є різною [6, 7].

Так, Антоновим В.Б. було систематизовано мотиви донорів та передумови привабливості реципієнтів іноземних інвестицій. Зокрема, основними мотивами донора інвестицій визначені: стадія зрілості в циклі міжнародного виробництва товару; завоювання нових ринків збуту; можливість стримування конкуренції й захисту своєї конкурентоспроможності; ефективність інвестицій за рахунок поєднання особистих переваг інвестора, місця розміщення та інтернаціоналізації; можливість для транснаціональних компаній розширити свій економічний і політичний вплив за кордоном, завоювання нових ринків та галузей; подолання високих тарифних бар'єрів на імпорт в країні-реципієнті; ефективність інвестицій за рахунок конкурентоспроможності країн-реципієнтів; сприятливість інвестиційного клімату. Основними критеріями і передумовами залучення інвестицій у країні-реципієнта є: наявність виробничої та інвестиційної інфраструктури, якісні складові внутрішнього попиту, в т.ч. купівельна спроможність та обсяг національного ринку, економічна і політична стабільність, переваги економічної політики щодо активізації залучення інвестицій, сприятливий інвестиційний клімат (невисокі інвестиційні ризики), лібералізація національної економіки та зовнішньоекономічної політики, активність зовнішньоекономічних відносин, висока інтегрованість національної економіки у світову, наявність економічних ресурсів та кращих факторів виробництва (трудові ресурси, земля, капітал, інфраструктура), галузева структура національної економіки, слабка конкурентоспроможність національних виробників та недосконалість ринку, прозора фінансова система та зростаюча економіка, сприятлива фінансова кон'юнктура, висока ефективність капіталовкладень в країні, геополітичні переваги [8].

Іваніненко-Свінцицька І.І. головними передумовами концентрації портфельних інвестицій в тому чи іншому регіоні вважає прозорість та стабільність місцевого законодавства у сфері цінних паперів, висока розвиненість інфраструктури ринку, наявність надійних гарантій у виконанні зобов'язань за контрактами, ліквідність цінних па-

перів. Вищезазначене засвідчує той факт, що 90% від загального обсягу портфельних іноземних інвестицій здійснюється між країнами з розвинутою економікою [9].

Зворотний рух капіталу визначається чинниками зниження доходності або підвищення ризиковості вкладень в даній країні, політичними проблемами, скороченням кредитного рейтингу країни. При цьому варто звернути увагу і на той факт, що вплив іноземних інвестицій може відбуватися як через низький кредитний рейтинг власне держав, так і через недовіру кредитоспроможності приватного сектору національних економік, як це, наприклад, було в Кореї, Таїланді, Індонезії в період кризи 1997-1998 рр., коли всі показники державних фінансів мали задовільний характер, але вплив приватного капіталу, посилений проблемою «подвійної лібералізації» (Г. Камінські, К. Рейнгарт, 1996 [10]), призвів до необхідності зміни монетарної політики.

Кодзіма К. відзначив вплив іноземних інвестицій на приймаючу економіку через залучені з іноземним капіталом технології – в такому разі країна реалізує стратегію наздоганяючого розвитку [11]. При цьому варто відзначити, що іноземні інвестиції несуть як позитивні (трансфер технологій, інформації, капіталу, досвіду і менеджменту; збільшення зайнятості; посилення конкуренції на ринку і ін.), так і негативні (усунення конкурентів, зниження економічної безпеки та конкурентоспроможності країни загалом) ефекти для економіки приймаючої країни [8].

Обсяг припливу прямих іноземних інвестицій в економіку України (2008-2012 рр.) відображено у табл. 1. Слід вказати, що на дві офшорні зони (Кіпр та Віргінські Острови) припадає 32% усіх іноземних інвестицій, тобто інвестування відбувається в основному за рахунок повернення раніше вивезених капіталів вітчизняного бізнесу. В результаті близько чверті спільних підприємств та від третини до половини (залежно від галузі) іноземних інвестицій були акумульовані на базі повернутого з офшорів вітчизняного капіталу. Крім того, більшість інвестицій спрямовані у внутрішню торгівлю та

фінансову діяльність, а інвестиції в промисловість України значно поступались за обсягами інвестицій у третинний сектор, не вчиняючи бажаного впливу на експортний потенціал країни.

Таблиця 1

Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України [12, 13]

Країна-донор	2012*		2011		2010		2009		2008	
	млн. дол.	%	млн. дол.	%	млн. дол.	%	млн. дол.	%	млн. дол.	%
Кіпр	15075,5	28,6	12645,5	25,6	9914,6	22,2	8593,2	21,5	7682,9	21,5
Німеччина	7432,7	14,1	7386,4	15	7076,9	15,8	6613	16,5	6393,8	17,9
Нідерланди	5040,8	9,6	4822,8	9,8	4707,8	10,5	4002	10	3180,8	8,9
Російська Федерація	3706,1	7,0	3594,5	7,3	3402,8	7,6	2674,6	6,7	1851,6	5,2
Австрія	3300,7	6,3	3423,1	6,9	2658,2	5,9	2604,1	6,5	2445,6	6,8
Велика Британія	2396,0	4,5	2508,2	5,1	2298,8	5,1	2375,9	5,9	2273,5	6,4
Франція	1796,8	3,4	2230,7	4,5	2367,1	5,3	1640,1	4,1	1226,1	3,4
Швеція	1578,6	3,0	1744	3,5	1729,9	3,9	1272,3	3,2	1263	3,5
Віргінські Острови (Брит.)	1805,7	3,4	1607	3,3	1460,8	3,3	1371	3,4	1316,1	3,7
США	975,7	1,9	1043,1	2,1	1192,4	2,7	1387,1	3,5	1471,5	4,1
Італія	1045,0	2	965,9	2	982,4	2,2	992,2	2,5	914,3	2,6
Швейцарія	1085,1	2,1	960,3	1,9	859,4	1,9	805,5	2	715,6	2
Польща	878,7	1,7	875,5	1,8	935,8	2,1	864,9	2,2	694,7	1,9
Інші країни	6556,4	12,4	5555,3	11,2	5121,1	11,5	4830,9	12	4293,9	12,1
Підсумок	52673,8	100	49362,3	100	44708,00	100	40026,80	100	35723,40	100
Темп зростання, % до попереднього року		106,7		110,4		111,7		112,0		-

* - станом на 01.10.2012 р.

Динаміка іноземних інвестицій в основні галузі економіки України представлені в табл. 2 (складено автором на підставі [12, 13]).

Таблиця 2

Обсяги прямих іноземних інвестицій за видами діяльності (млн. дол.) та темпи їх зростання (% до попереднього року)

Види діяльності	2012*	Тзр, %	2011	Тзр, %	2010	Тзр, %	2009
всі	50074,2	101,4	49362,3	110,2	44806	111,9	40053
промисловість	14972	98,3	15238,6	108,6	14034,3	105,7	13276,4
торгівля	5227,4	100,7	5193,5	108,3	4797,1	111,1	4316,6
фінансова діяльність	16166	99,1	16318,5	108,0	15110,5	121,6	12431

* - станом на 01.07.2012 р.

За твердженням В. Антонова структурні зрушення в потоках прямих іноземних інвестицій обумовили підвищення ефективності іноземного інвестування в економіку України на 28,58%. Це пов'язано як з високою ефективністю структурних трансформацій інвестиційних процесів в окремих видах економічної діяльності, так і різким падінням віддачі іноземних інвестицій у інших сферах. Зокрема, найбільш ефективними були структурні трансформації залучення іноземних інвестицій у фінансовій сфері (+55,58%); операціях з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям (+12,21%); виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води (+3,45%); добувній промисловості (+1,62%) та діяльності транспорту й зв'язку (+0,7%). Фінансова та економічна криза кінця 2008-2009 рр. спричинила спад обсягів випуску та реалізації продукції, робіт і послуг в переробній промисловості, будівництві та торгівлі. З цим також пов'язана і найнижча ефективність структурних зрушень прямих іноземних інвестицій у ці види економічної діяльності [14]. Разом з тим, якщо порівнювати дані табл. 2 та 3, то можна отримати дещо інші висновки.

Таблиця 3

Фінансові результати (млн. грн.) та операційна рентабельність %

Види діяльності	2012*		2011		2010		2009	
	ФР до оподат, млн.грн.	ОР, %	ФР до оподат, млн.грн.	ОР, %	ФР до оподат, млн.грн.	ОР, %	ФР до оподат, млн.грн.	ОР, %
Номінальні показники								
всі	53162,4	4,5	126663,3	5,9	58334	4	-45011,3	3,3
промисловість	19002,7	3,5	58892	4,7	31579,6	3,6	-4760,7	1,8
торгівля	7407,3	14,9	21583,8	15	14839,3	9,8	-8972,7	4,5
фінансова діяльність	22319,4	3,6	16896,3	6,3	15742,3	3,2	-33748,7	1,5
Темпи зростання								
Види діяльності	Тзр., %	Зміна структури, в.п.	Тзр., %	Зміна структури, в.п.	Тзр., %	Зміна структури, в.п.	Тзр., %	Зміна структури, в.п.
всі	42,0	-1,4	2,2	1,9	-	0,7	-	-
промисловість	32,3	-1,2	1,9	1,1	-	1,8	-	-
торгівля	34,3	-0,1	1,5	5,2	-	5,3	-	-
фінансова діяльність	132,1	-2,7	1,1	3,1	-	1,7	-	-

* - станом на 01.10.2012 р.

Динаміка фінансової результативності економічних суб'єктів в галузях пріоритетного вкладення іноземних інвестицій в посткризовий період має різноспрямовану динаміку з динамікою інвестиційних вкладень з-за кордону, тобто прямого зв'язку між структурними змінами, які забезпечать підвищення ефективності національної економіки, та фінансовим результатом немає.

Динаміка ВВП та валових інвестицій представлена в табл. 4. Як можна побачити з даних табл. 3 та 4, динаміка ВВП значно відстає від динаміки валових інвестицій, а при порівнянні зміни операційної рентабельності та динаміки інвестицій виявляється, що інвестиції в цілому, в т.ч. отримані від закордонних вкладників, не сприяють ефективно посткризовому відновленню економіки України.

Таблиця 4

Динаміка ВВП та валових інвестицій

Рік	ВВП, млн. грн.	Тзр, %	Валові інвестиції, млн. грн.	Тзр, %
2008	948,1	-	264,9	-
2009	913,3	96,3	155,8	58,8
2010	1082,6	118,5	199,98	128,4
2011	1316,6	121,6	282,5	141,3

Висновки й перспективи подальших досліджень

В цілому аналіз теоретичних підходів до оцінки причин та наслідків вкладень іноземних інвестицій в національну економіку дає змогу стверджувати, що приватні інвестори утримуються від вкладень у країни, для яких умови торгівлі на світових ринках погіршуються, а навпаки, не зважаючи на можливий високий рівень доходності інвестицій, вилучають свої капітали. При цьому міжнародні фінансові інститути через брак міцності і ресурсів, не здатні компенсувати розрив у забезпеченості фінансовими ресурсами, через що значущість внутрішніх інвестицій стає пріоритетною.

Література

1. Савельєв Є.В. Міжнародна економіка: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 622 с.
2. Dunning J.H. American Investment in British Manufacturing Industry. L.,

1958.

3. Dunning J.H. Explaining International Production. L., 1988. P. 13-40.

4. Feldstein, Martin; Horioka, Charles, "Domestic Saving and International Capital Flows", *Economic Journal* 90 (358) (1980): 314–329

5. Obstfeld M. and Rogoff K. The six major puzzles in international macroeconomics: is there a common cause? NBER Working Paper №7777, 2000

6. Johanson J., Wiedersheim-Paul F. The Internationalization of the Firm – Four Swedish Cases // *Journal of Management Studies*. 1975. October. P. 305-322;

7. Johanson J., Vahlne J.-E. The Internationalization Process of the Firm - A Model of Knowledge Development and Increasing Foreign Market Commitments // *Journal of International Business Studies*. Spring-Summer 1977. P. 23-32.

8. Антонов В.Б. Вплив прямих іноземних інвестицій на економічний розвиток приймаючої держави / В.Б.Антонов // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Районування економічного простору України: питання методології і практики: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2010. – Вип. 5(85). – С.441-456.

9. Іваніненко-Свинцицька І. Є. Іноземні інвестиції в Україні: стан та можливості залучення // Формування ринкових відносин в Україні. – Вип. №4 (23). – К.: НДЕІ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, 2003. – С. 42 – 47.

10. Graciela L. Kaminsky and Carmen M. Reinhart The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems // Board of Governors of the Federal Reserve System: International Finance Discussion Papers. Number 544. March 1996. – 30 P.

11. Kojima K. Macroeconomic versus International Business Approach to Direct Foreign Investment // *Hitotsubashi Journal of Economics*. 1982. N 1. P. 1-19.

12. Інвестиції в зовнішньоекономічній діяльності в 2010 р. // Експрес-випуск Державного комітету статистики України від 17.02.2011 № 35. – К.: ДКСУ, 2011. – 15 с.

13. Інвестиції в зовнішньоекономічній діяльності у 2011 р. // Експрес-випуск Державної служби статистики України від 17.02.2012 № 03/5-27/204. – 14 с.

14. Антонов В.Б. Оцінка ефективності структурних трансформацій залучення прямих іноземних інвестицій в Україні / В.Б.Антонов // Регіональна економіка. – 2010. – № 3. – С.85-94.

15. Соціально-економічний розвиток України за січень-жовтень 2012 р. / Державна служба статистика України. – К., 2013 – 31 с.

16. ВВП за категоріями кінцевого використання [Електронний ресурс]. - Режим доступу - http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvpzkkv_u.htm

17. Зведені національні рахунки [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/znr/znr_u.htm

18. Макроекономічний огляд НБУ за 2011 р. – К.: НБУ, 2012. – 30 с.

УДК 332.01

МЕХАНИЗМ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ РЕГИОНА

*Малахова В.В., к.е.н., доцент,
Национальная академия природоохранного
и курортного строительства*

В статье раскрыта сущность механизма государственного регулирования сферы услуг как интеграции целей, задач, принципов, субъектов, объектов, форм, методов, инструментов, синергетический эффект которой выражается в достижении показателей качественного развития сферы услуг.

У статті розкрито сутність механізму державного регулювання сфери послуг як інтеграції цілей, задач, принципів, суб'єктів, об'єктів, форм, методів, інструментів, синергетичний ефект якої виражається в досягненні показників якісного розвитку сфери послуг.

Постановка проблемы в общем виде.

Связь с научными и практичными задачами

Сфера услуг в процессе рыночных преобразований экономики регионов Украины приобрела качественно иные параметры. В ее составе сформировались частный и общественный секторы, появились новые виды услуг, произошла функциональная и структурная перестройка прежних элементов сервиса, во многом обусловленная развитием человеческого фактора современного производства.

Опережающий рост производства услуг и расширение его позиций в структуре экономики – одна из главных тенденций современного хозяйственного развития. В основе ее динамизма лежит базовая закономерность развития общества – возвышение его потребностей по мере прогресса производительных сил, усложнения экономики, повышения уровня жизни, образования и культуры населения и, соответственно, устойчивое расширение потребительского и производственного спроса на услуги, а также социальных запросов населения.

Вхождение экономики Украины в кризисную рецессию обозначило не только прерывание роста сферы услуг, но и острую потребность в ее дальнейшем послекризисном развитии, для обеспечения

которого необходим четкий механизм государственного регулирования и специальные рыночные инструменты.

Таким образом, изучение вопросов регулирования развития сферы услуг региона является одним из актуальных направлений современных научных исследований.

Анализ последних исследований и публикаций.

Выделение нерешенных вопросов

Основы экономики сферы услуг заложили классики экономической мысли А. Маршалл, К. Маркс, С. Брю, К. Макконел, П. Самуэльсон, Ю. Барр, Дж. Стиглиц, Ф. Котлер.

Теоретические основы и прикладные результаты исследования проблем управления сферой услуг излагали в своих трудах Евдокимова И.М., Крамаренко В.И., Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В., Данилишин Б.М., Куценко В.И, Остафийчук Я.В. и многие другие [1-5]. Несмотря на большое количество работ по вопросам становления и развития сферы услуг, за пределами системных исследований все еще остается аспект, связанный с регулированием развития сферы услуг со стороны государства. В таких условиях возникает объективная необходимость формирования механизма государственного регулирования сферы услуг на уровне регионов.

Общая цель исследования

Целью исследования является разработка теоретических аспектов формирования механизма государственного регулирования развития сферы услуг региона.

Изложение основного материала.

Обоснование полученных результатов

В экономику понятие механизма пришло из техники, когда возникла потребность в описании социальных и производственных процессов в их взаимодействии.

В отечественной экономике термин «механизм» был введен в оборот во второй половине 60-х годов XX века и, несмотря на свою относительную новизну, сразу получил широкое распространение. Л.И. Абалкин определял структуру экономического механизма сле-

дующим образом: 1) формы организации общественного производства (разделение труда, специализация производства, его размещения и другие, с помощью усовершенствования которых общество влияет на развитие производительных сил и обеспечивает повышение эффективности их использования); 2) формы хозяйственных связей, благодаря которым осуществляется своеобразный «обмен веществ» в экономике, в том числе – оборот средств производства, финансово-кредитные отношения и др.; 3) структура, форма и методы планирования и хозяйственного руководства, в составе которых одновременно с экономическими могут быть выделены также правовые и социально-психологические формы и методы; 4) совокупность экономических рычагов и стимулов влияния на производство и участников хозяйственной деятельности, с помощью которых обеспечивается согласование и стимулирование хозяйственной деятельности [6].

Сегодня в экономических исследованиях широко используются такие понятия, как «финансовый механизм», «механизм управления», «хозяйственный механизм», «механизм социально-экономического развития» и др. [7]. Причем в одних случаях под механизмом понимают совокупность состояний системы (например, «финансовый механизм», «механизм социально-экономического развития»), в других – главный двигатель развития (главный элемент структуры системы, особенности его взаимодействия с другими элементами и тому подобное), в третьих – совокупность методов и средств воздействия на экономические процессы, их регулирование [8].

В специальной литературе последнего времени экономический механизм рассматривается как рыночный, сочетающий саморегулирование деятельности хозяйствующих субъектов с регулируемыми функциями государства [9].

Нобелевская премия по экономике за 2007 г. вручена Лео (Леониду) Гурвицу (Leo Hurwicz), Роджеру Майерсону (Roger Myerson) и Эрику Маскину (Eric Maskin) за «основополагающий вклад в теорию экономических механизмов». Согласно их представлениям, самое

общее определение, которое можно применить к любому взаимодействию между экономическими субъектами, рассматривает такое взаимодействие как стратегическую игру и называет механизмом саму форму игры. Игра – это описание того, как могут действовать игроки (экономические субъекты) и к чему приведет любой набор действий [10].

Более строгая формулировка, предложенная Л. Гурвицем, определяет механизм как взаимодействие между субъектами и центром, состоящее из трех стадий: каждый субъект в частном порядке посылает центру сообщение m_i , центр, получив все сообщения, вычисляет предполагаемый результат $Y = f(m_i, \dots, m)$; центр объявляет результат Y и по необходимости претворяет его в жизнь [11]. Данное понятие является наиболее широкой формой абстракции, однако, не может точно отражать реальную экономическую ситуацию. Остается невыясненным понятие центра: кто он, «механик», – хозяин механизма или тоже механизм, но более высокого уровня. Также не определены ресурсы механизма и принципы их соединения. На наш взгляд следует разграничить эти смысловые понятия с тем, чтобы объективно определить сущность понятия «механизм».

Обобщая все вышеизложенное, можно отметить, что все перечисленные выше определения экономического механизма в понятийном определении близки к процессу, в то время как в естественных науках механизм носит исключительно ресурсное определение.

По нашему мнению, сущность экономического механизма государственного регулирования сферы услуг состоит в интеграции целей, задач, принципов, субъектов, объектов, форм, методов, инструментов, синергетический эффект которой выражается в достижении показателей качественного развития сферы услуг региона, определяемых субъектами управления.

Сущность государственного регулирования развития сферы услуг в регионах составляет целеориентированная система мер государственного управления, направленная на сокращение дифференциации

уровня и качества жизни населения на регионов и обеспечивающая высокие стандарты личной безопасности; переход к индивидуализированному непрерывному образованию, доступному всем гражданам; доступность услуг здравоохранения требуемого качества; доступ к культурным благам; выход на современные стандарты жилищных условий; создание эффективной пенсионной системы на основе страхования и накопления; установление минимального размера заработной платы на уровне восстановительного потребительского бюджета.

Объекты государственного регулирования развития сферы услуг в регионах многочисленны и качественно различны. На наш взгляд к ним можно отнести: ресурсы – материальные и нематериальные активы, на базе которых развивается региональная сфера услуг; социальную инфраструктуру; занятость населения; денежное обращение; социальное обеспечение; систему подготовки и переподготовки кадров; окружающую среду; человеческий потенциал; человеческий капитал; рынок.

Таким образом, объекты государственного регулирования сферы услуг в регионах – это отрасли, процессы и условия производства услуг, где возникли или могут возникнуть трудности, не разрешаемые автоматически или разрешаемые в отдаленном будущем.

Субъекты государственного регулирования сферы услуг в регионах – это: 1) органы государственной власти и местного самоуправления; 2) научные организации, принимающие участие в процессе разработки и реализации программ и проектов по развитию сферы услуг; 3) население, выражающее свою позицию через органы территориального общественного самоуправления, общественные организации, а также посредством участия в выборах и референдумах.

Нами определены принципы государственного регулирования сферы услуг в регионах: стратегирования, предполагающего определение целей, направлений, действий обеспечения устойчивого развития сферы услуг в регионах на долгосрочный период; партисипативности, опосредующего развитие государственно-частного партнерст-

ва с целью сокращения дифференциации в уровне и качестве жизни населения в регионах; фискального равенства, направленного на регулирование финансовых взаимоотношений между государственными, региональными и муниципальными органами власти по поводу аккумуляции, перераспределения и использования финансовых ресурсов в сфере.

Классификацию методов государственного регулирования можно выполнить по разным признакам. Мы, в зависимости от способов воздействия на объект регулирования, выделили следующие методы: 1) административно-правовые, определяющие административно-правовые нормы и отношения в процессе развития сферы услуг в регионах (нормативно-правовые акты, стандарты, директивные задания, централизованное распределение ресурсов, конкурсы и др.); 2) финансово-экономические, обеспечивающие финансовую помощь и поддержку процессу развития сферы услуг (дотации, субвенции, субсидии, трансферты и пр.); 3) программно-целевые, направленные на постановку целей развития сферы услуг, а также концентрацию ресурсов, координацию и систематизацию деятельности субъектов для их достижения (целевые программы, программно-целевое планирование бюджета); 4) информационно-коммуникативные, обуславливающие информационное обеспечение, «обратную связь» между субъектами и объектами управления сферы услуг в регионах.

В ходе исследования нами выявлены следующие закономерности формирования и развития механизма государственного регулирования сферы услуг в регионах:

формирование механизма государственного регулирования сферы услуг в регионах оптимизируется при условии направленности государственной региональной политики на сокращение уровня межрегиональной дифференциации в социально-экономическом состоянии регионов и качестве жизни;

эффективность государственного регулирования сферы услуг в регионах повышается при условии учета приоритетов пространствен-

ного развития и ресурсных ограничений;

интеграция целей, задач, принципов, субъектов, объектов, форм, методов, инструментов государственного регулирования сферы услуг в регионах усиливается при условии определения полномочий и ответственности всех субъектов государственного регулирования исходя из разграничения предметов ведения и компетенций;

синергетический эффект государственного регулирования сферы услуг в регионах возрастает при условии создания эффективной системы налогообложения и консолидации ресурсов муниципальных, региональных и государственных органов власти;

социальная ориентированность механизма государственного регулирования развития сферы услуг повышается при условии его прозрачности и создания системы оценки качества;

качественно новый уровень развития сферы услуг в регионах достигается при условии приоритетности выполнения целей и второстепенности самого механизма государственного регулирования;

качество услуг и условия жизни граждан поднимаются при условии согласования бюджетной, региональной и социальной политики с целью создания необходимой инфраструктуры;

развитие человеческого потенциала оптимизируется при условии обеспечения законодательно установленного минимально допустимого уровня жизни;

конкурентоспособность человеческого капитала повышается при условии поддержки обеспечивающих его социальных секторов экономики;

развитие конкурентных рынков услуг усиливается при условии их комплексного (административно-правового, финансово-экономического, программно-целевого, информационно-коммуникативного) обеспечения и разработки системы стандартизации качества услуг.

На основе вышеизложенного нами предлагается следующая схема функционирования механизма государственного регулирования развития сферы услуг региона (рис. 1).

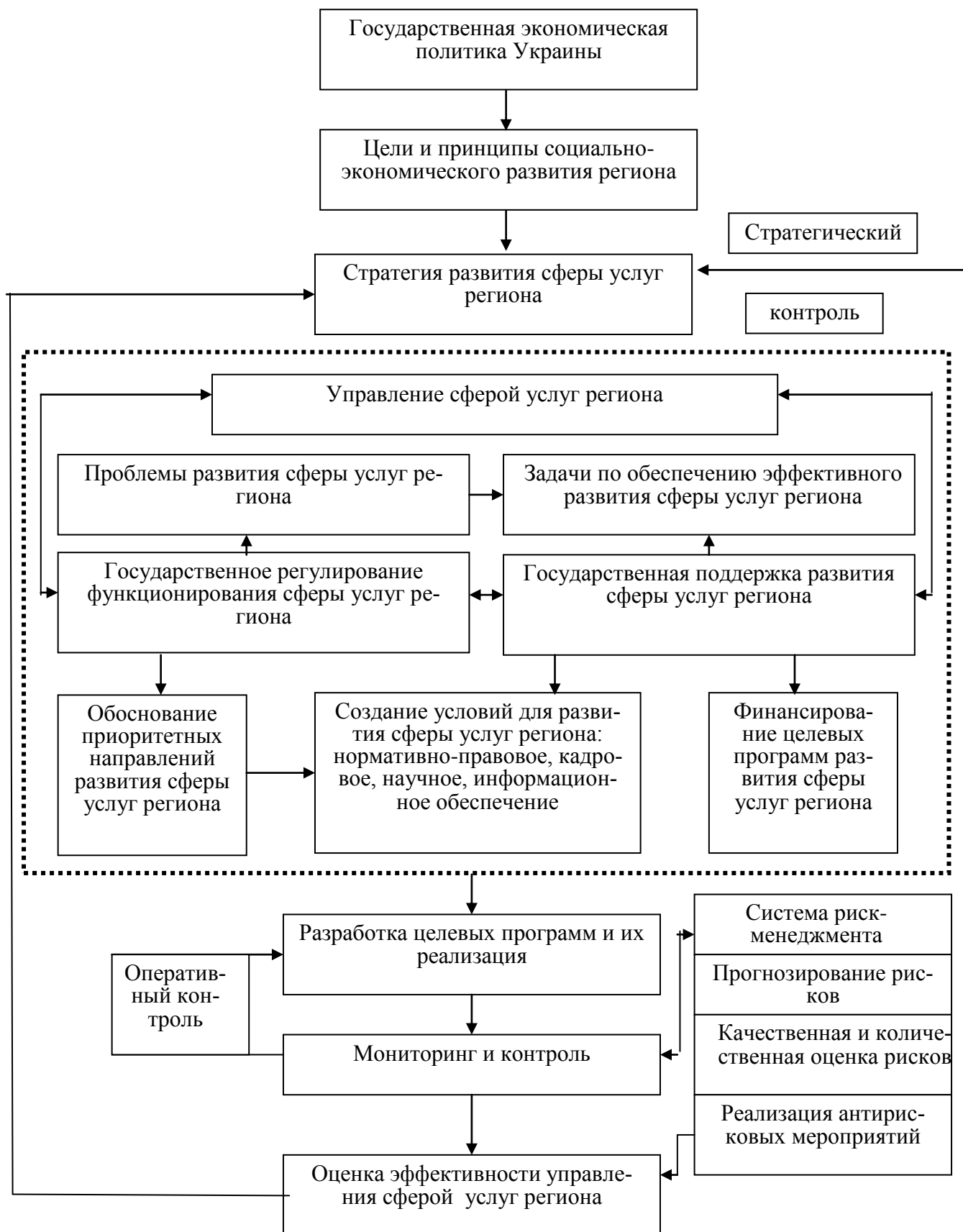

Рис.1. Механизм государственного регулирования развития сферы услуг региона

Поскольку основной целью государственной экономической политики Украины является создание условий для обеспечения экономического роста страны и повышение качества жизни населения, стратегия развития сферы услуг региона должна согласовываться с общегосударственными социальными, экономическими и экологическими интересами, что создаст благоприятные условия для обеспечения устойчивого развития сферы услуг как элемента региональной экономической системы.

Разработка механизма регулирования развития сферы услуг региона, предполагает выявление основных проблем, характерных для функционирования и управления сферой услуг, согласованность целей и задач социально-экономического развития региона и стратегических направлений развития данной сферы, а также реализацию функций контроля, предполагающих проведение мониторинга и оценку эффективности управления.

Качественное отличие предлагаемого механизма состоит в ориентированности на региональные рынки услуг, с целью снижения территориальной социально-экономической дифференциации до уровня, обусловленного объективными различиями регионов.

Выводы и перспективы дальнейших исследований

Обобщая вышеизложенное, можно отметить, что действие механизма государственного регулирования развития сферы услуг регионов должно быть направлено на согласование интересов государственных, региональных и муниципальных органов управления, различных субъектов собственности, территориальных общностей и всех граждан Украины с целью сокращения уровня межрегиональной дифференциации в социально-экономическом состоянии и качестве жизни населения регионов.

Направлением дальнейших исследований является разработка показателей оценки эффективности предложенного механизма государственного регулирования развития сферы услуг регионов.

Література

1. Кузьменко Л.М. Управление функционированием и развитием экономики региона: Монография/ Л.М. Кузьменко – Донецк: Ин-т экономики промышленности 2004. – 284 с.
2. Євдокимова І.М. Сфера послуг за сучасних умов: аналіз і прогнозування: Монографія/ І.М. Євдокимова – К.: НДЕІ, 1996. – 156 с.
3. Крамаренко В.И. Экономика и менеджмент сферы услуг (вопросы теории и методологии): Монография/ В.И. Крамаренко. - Симферополь: Таврида, 1997. - 206 с.
4. Внукова Н.М. Економіка виробничих послуг: Монографія/ Н.М. Внукова, Н.В. Кузьминчук– Х.: ТОВ „Модель Всесвіту”, 2001. – 128 с.
5. Данилишин Б.М. Сфера та ринок послуг у контексті соціальної модифікації суспільства: Монографія/ Б.М. Данилишин, В.И Куценко, Я.В Остафійчук. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2005. – 328 с.
6. .Хозяйственный механизм общественных формаций / [Под общ. ред. Л. И. Абалкина].– М.: Мысль, 1986.– 249 с.
7. Хозяйственный механизм на современном этапе / [Под ред. П. Г. Бунича].– М.: Экономика, 1980.– 232 с.
8. Кульман А. Экономические механизмы: Пер. с фр. / А. Кульман.– М.: АО «Изд. группа «Прогресс, «Универс», 1993.– 192 с.
9. Механизм хозяйствования предприятий и объединений трансформационной экономики: Монография / И. П. Булеев, Н. О. Прокопенко, Н. Е. Брюховецкая и др.– Донецк: НАН Украины. Институт экономики промышленности, 2007.– 526 с.
10. Hurwicz L. On informationally decentralized systems // Decision and Organization / R. Radner, C. V. McGuire (eds.). Amsterdam: North-Holland, 1972.
11. Гурвиц Л. Разработка экономического механизма [Текст] / Л. Гурвиц, С. Рейтер. – Кембридж , 2006.

УДК 65.012.12:33

ТИПОЛОГІЯ ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ З ПІДТРИМКИ ПРОБЛЕМНИХ РЕГІОНІВ

*Манойленко О.В., д.е.н., професор,
НТУ «ХП»,*

Савченко Н.В., аспірант,

*Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН
України*

У статті досліджено вміст моделей регіонального розвитку та представлено авторську типологію форм реалізації функцій держави з підтримки проблемних регіонів країни.

В статье исследовано содержание моделей регионального развития и представлена авторская типология форм реализации функций государства по поддержке проблемных регионов страны.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Проблема економічної безпеки досить гостро стоїть не тільки для країни в цілому, але і для окремого регіону. Кожен регіон, відчуваючи сильний вплив загальних для України економічних тенденцій і явищ, в той же час має свої проблеми безпеки, які визначаються особливостями регіону: географічним положенням, кліматичними умовами, структурою галузей економіки, національним складом населення і культурно-історичними традиціями його поведінки. Регіональну безпеку доцільно розглядати концептуально, як проекцію економічної безпеки держави на регіональний рівень у плані забезпечення захисту життєво важливих інтересів індивіда, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Економічна безпека регіону включає в себе: забезпечення інтересів регіону в галузі економіки; оцінку зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці регіону; формування економічної політики, інституційних перетворень і необхідних механізмів, що усувають або пом'якшують вплив факторів, які підривають стійкість регіональної економіки і призводять її до випадання з єдиного ринкового простору; організаційне забезпечення економічної безпеки регіону [1 – 4].

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Забезпечення економічної безпеки вимагає постійної діяльності з виявлення та діагностики загроз регіональним інтересам у галузі економіки та розробці заходів щодо їх запобігання та подолання. Державна політика підтримки територій має бути селективною (вибірковою), а в умовах гострого дефіциту бюджету – високоселективною. Об'єктами особливої підтримки за умов масових кризових ситуацій соціально-економічного, природно-ресурсного та екологічного характеру стає відносно невелика група регіональних (населені пункти, обмежені території) структур, тобто таких, де ці ситуації аномаль-

но загострені, а власних ресурсів для перелому негативних тенденцій недостатньо. У регіональних системах до таких структур насамперед належать проблемні території.

Підтримка проблемних регіонів ґрунтується на ідеї двокомпонентної регіональної економічної політики, згідно якої вона включає два типи політики: загальносистемну і селективну. Загальносистемна політика є основою державної регіональної політики, мета якої – створення інституційного середовища регіонального розвитку. Заходи такої політики не мають виборчого призначення, вони рівномірно впливають на всі регіони, тобто за характером дії вона є загальнодержавною. Селективна регіональна політика є свідомою діяльністю органів державного управління з метою досягнення рівномірного і ефективного розподілу господарської діяльності по території країни. Селективність державного втручання служить цілям усунення вад господарської системи, що перешкоджають нормальному функціонуванню ринкових механізмів.

Можна виділити два основні підходи до розуміння ролі і місця селективної регіональної політики в регіональній економічній політиці держави. Селективна регіональна політика або ототожнюється з регіональною економічною політикою держави [5] або розглядається як її складова частина [6]. Вибір об'єктів селективної регіональної політики залежить від цілей регіональної економічної політики держави, які, як відомо, формують дві моделі регіональної політики (ефективність/рівність) і залежно від цільових орієнтирів, можуть вибірково впливати або на проблемні регіони (модель «рівність»), або на розвинені регіони – «полюси зростання» (модель «ефективність»).

Виходячи з вмісту моделей регіональної політики, селективна політика може бути підрозділена на поляризовану і вирівнюючу (табл. 1). Поляризована селективна регіональна політика передбачає пріоритетну підтримку одного або декількох виділених регіонів, що мають найбільш високий економічний і інвестиційний потенціал, в збиток іншим регіонам.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика видів регіональної селективної політики держави [5 – 6]

Ознака	Селективна політика		
	поляризована	вирівнююча	
		стимулююча	стримуюча
Загальні принципи	Принципи нодальної системи, коли у регіоні існує «вузол», що генерує поступальний рух з метою максимізації національного доходу	Принципи соціальної справедливості, коли жителі всіх регіонів мають приблизно рівні можливості для досягнення добробуту	
Об'єкти селективної політики	Регіони, що мають максимальний потенціал економічного зростання	Відсталі та депресивні регіони, райони нового освоєння, прикордонні території	Перевантажені міські агломерації
Мета селективної політики	Максимізація загальнонаціонального добробуту за рахунок ефективного використання економічного потенціалу регіонів – полюсів зростання	Зниження міжрегіональних відмінностей шляхом стимулювання зростання відсталих і депресивних регіонів	Зниження міжрегіональних відмінностей шляхом заборони зростання мегаполісів
Задачі селективної політики	Раціональний розподіл виробництва у просторі. Стимулювання ефективною просторовою організацією виробничих сил	Вирівнювання економічного і соціального розвитку регіонів. Скорочення числа проблемних регіонів. Вирішення проблем розвитку проблемних регіонів	Заборона зростання економічного потенціалу міської агломерації для нівеляції міжрегіональних відмінностей
Основні методи та механізми селективної політики	Розробка великомасштабних програм організації території на базі полюсів зростання, центрів і осей розвитку. Стимулювання розвитку внутрішніх аралів найбільших агломерацій	Розробка крупних регіональних програм відсталих регіонів. Економічні важелі регулювання проблемних територій. Стимулювання максимального використання внутрішнього потенціалу проблемних регіонів (створення зон вільного підприємництва, промислових і наукових парків, стимулювання розвитку дрібного і середнього бізнесу)	Контроль за розміщенням виробничих потужностей в крупних містах і використання інших адміністративних методів регіональної політики

Ознака	Селективна політика		
	поляризована	вирівнююча	
		стимулююча	стримуюча
Країни, що використовують конкретний вид селективної регіональної політики	КНР (1970 – 1990-е рр.), Греція (1960 – 1980-е рр.), Республіка Корея (1960 – 1980 рр.), Японія (1960 – 1970-е рр.)	США, Європейський Союз, Канада, Нідерланди (друга половина 1960-х рр.), Республіка Корея (1990-е рр.)	Нідерланди (1990-е рр.), Франція (1950 – 1970-е рр.), Великобританія (1950 – 1970-е рр.), Японія (1970 – 2000 рр.)

Це дозволяє забезпечити приплив інвестицій у виділені регіони країни, які використовуються як «локомотив» («полнос зростання») для прискореного розвитку всієї економіки. У свою чергу, державне економічне зростання приводить до поступового підйому економіки відсталих регіонів.

Спираючись на основний зміст моделі «ефективності» регіональної політики, можна сформулювати основні завдання поляризованої селективної політики, а саме: раціональний розподіл виробництва в просторі; використання виробничого потенціалу кожного регіону з метою зростання загальнонаціонального добробуту; стимулювання ефективної просторової організації країни.

Вирівнююча селективна регіональна політика є політикою вирівнювання економічного розвитку й інвестиційних потенціалів регіонів країни. Об'єктами даної моделі селективної регіональної політики є проблемні регіони. Вибір регіонів, які повинні стати об'єктами вирівнюючої селективної регіональної політики, є складним завданням, яке вирішується кожною країною самостійно. Залежно від цього вибору визначається і набір інструментів селективної регіональної політики, за допомогою якого власті мають намір вирішити їх проблеми.

Коли об'єктами вирівнюючої політики виступають регіони, що відстають в розвитку, можна говорити про її стимулюючий характер, якщо ж об'єктами селективної політики є перенаселені міські ареали – мегаполіси, то вирівнююча політика носить стримуючий характер.

Як стимулююча так стримуюча політика базуються на загальному принципі соціальної справедливості, тобто такому просторовому розподілі економічної активності, при якому жителі всіх регіонів мають рівні можливості досягнення бажаного добробуту. Даний принцип відображає зміст моделі «рівності» регіональної економічної політики.

Проте цілі досягнення заявленого принципу в стимулюючої і стримуючої селективної політики різні. Метою стимулюючої селективної політики є вирівнювання економічного і соціального розвитку країни за рахунок вирішення проблем депресивних і відсталих регіонів. В разі реалізації стримуючої селективної політики досягнення принципу «соціальної справедливості» забезпечується заборонаю (обмеженням) зростання економічного потенціалу міської агломерації.

Стимулююча селективна політика проблемних регіонів направлена на реалізацію лише таких цілей, які не можуть бути досягнуті автоматично в результаті дії ринкових механізмів. На нашу думку, селективна підтримка проблемних територій відрізняється від інших заходів державного регулювання територіального розвитку (наприклад, від абсолютно знеособлених трансфертів) обов'язковою адресною і цільовою спрямованістю.

Виходячи із запропонованого підходу до формування селективної політики, доцільно класифікувати інструменти впливу держави на регіональний розвиток. За характером дії на об'єкт селективної регіональної політики, можуть бути виділені дві групи інструментів: такі, що обмежують економічний розвиток або стимулюють розвиток регіону.

Стимулюючі інструменти регіонального розвитку можуть застосовуватися і в разі проведення поляризованої, і при реалізації вирівнюючої селективної політики. Різниця полягає лише в об'єктах селективної регіональної політики: поляризована політика направлена на стимулювання розвитку регіонів «полюсів зростання»; при використанні вирівнюючої політики об'єктом стимулювання виступають проблемні регіони. Інструменти, що стимулюють внутрішній потенціал

розвитку регіону, направлені на використання природних переваг тих або інших територій.

Обмежуючі інструменти використовуються лише при проведенні вирівнюючої політики, об'єктами якої виступає перенаселена міська агломерація.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Резюмуючи, доцільно відмітити: селективна регіональна політика є самостійним типом регіональної політики держави, вміст якої залежить від вибраної державою на даному історичному етапі моделі регіональної політики; селективна регіональна політика держави за об'єктами впливу підрозділяється на вирівнюючу і поляризовану, а за характером дії на стимулюючу і стримуючу, що дозволяє формувати диференційовану селективну політику залежно від мети селективної регіональної політики; запропонована двохкритерійна класифікація інструментів селективної регіональної політики дозволяє визначити обмежуючий і стимулюючий характер дій держави при розробці регіональної політики підтримки проблемних територій.

Література

1. Вавдіюк Н.С. Діагностика забезпечення економічної безпеки держави на регіональному рівні Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.10.01 / Н.С. Вавдіюк; Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2005. – 20 с.
2. Похилюк В. В. Держава в транзитивній економіці: регулювання економіки, аналіз та стан економічної безпеки: [монографія] / В. В. Похилюк. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008 – 403 с.
3. Тумакова М. С. Экономическая безопасность государства в разрезе привлечения иностранных инвестиций / М. С. Тумакова // Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку: зб. тез II Міжнародної наук.-практ. конф. – Макіївка, 2010. – Том III. – 164 с.
4. Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Богдан Володимирович Губський. – К. : ДП Укрархбудінформ, 2001. – 122 с.
5. Зінченко О.П. Регіональна політика підтримки інноваційної діяльності в малому бізнесі [Текст] / О. П. Зінченко [и др.] ; Науково-дослідний ін-т соціально-економічних проблем міста. - К. : НДІСЕП, 2005. - 99 с.
6. Регіональна політика та механізми її реалізації [Текст] / ред. М. І. Долішній ; НАН України, Інститут регіональних досліджень. - К. : Наукова думка, 2003. - 504 с.

УДК 613.64.

УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМ ЗДОРОВ'ЯМ В УМОВАХ ЗАЛЕЖНОСТІ ОКРЕМИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ ВІД ШКІДЛИВИХ ЗВИЧОК

*Марова С.Ф., д.держ.упр., професор,
Донецький державний університет управління*

В статті розглянуто управління суспільним здоров'ям в умовах залежності окремих груп населення від шкідливих звичок. Наведена структура «алкогольних збитків». Проаналізована нормативно-законодавча база виробництва і розповсюдження алкогольних напоїв.

В статье рассмотрено управление общественным здоровьем в условиях зависимости отдельных групп населения от вредных привычек. Приведена структура «алкогольного ущерба». Проанализирована нормативно-законодательная база производства и распространения алкогольных напитков.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Негативні явища, які супроводжують розвиток сучасної цивілізації (психоемоційні стреси, інформаційні перевантаження, техногенні дії, зміна характеру харчування внаслідок використання генетично змінених і хімічно забруднених продуктів), викликали процеси руйнування здоров'я, широке поширення неінфекційних захворювань: серцево-судинних, пухлинних, захворювань органів дихання, шлунково-кишкового тракту тощо. Це зумовило появу нової галузі знань – екології людини або екопатології. Екопатологію визначають як «розділ медицини, що вивчає захворювання, які викликаються хімічними, фізичними і біологічними чинниками навколишнього середовища і умовами життєдіяльності як професійного, так і непрофесійного генезу» [1]. До основних завдань цього напряму науки належать такі:

вивчення стану здоров'я населення й соціально-трудового потенціалу даної генерації;

дослідження динаміки здоров'я й соціально-трудового потенціалу даної генерації в аспекті природно-історичного й соціально-економічного розвитку;

прогноз стану майбутніх генерацій;

вивчення впливу окремих чинників і їх комплексів на здоров'я й життєдіяльність популяції;

розробка шляхів підвищення рівня здоров'я й соціально-трудового потенціалу населення;

розробка науково обґрунтованих нормативів корекції компонентів життєдіяльності та ін.

Аналіз поставлених завдань свідчить про усвідомлення суттєвого впливу образу життя на стан здоров'я населення й необхідність корекції умов життєдіяльності з метою підтримки генофонду нації.

Загальна мета дослідження

Закономірно постає питання оцінки різних аспектів, що впливають на суспільне здоров'я, в т.ч. й такого актуального чинника, як відхилення від норм здорового способу життя.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Останніми роками рівень здоров'я населення розглядається як показник, що відображає немедичні аспекти життєдіяльності. Наприклад, такі вчені, як М.М. Білинська [2 - 4], В.Долот [5], Д.В. Карамішев [6], Я.Ф.Радиш [7], вивчають проблему громадського здоров'я з точки зору організації системи державного управління охороною здоров'я. Науковці розглядають здоров'я як важливу складову національного багатства та чинника економічного зростання держави. Тому питання перешкоджання розповсюдженню шкідливих звичок, які негативно впливають на стан здоров'я, особливо серед молоді - є дуже актуальними.

Темою статті є розвиток управління суспільним здоров'ям в умовах залежності окремих груп населення від шкідливих звичок.

Викладення основного матеріалу. Доволі часто при вивченні категорії «здоров'я» з погляду екології людини науковці вважають за доцільне застосування цього поняття не тільки до окремої людини, але й до об'єктів трьох рівнів інтеграції живих систем: індивідуума;

популяції; екосистеми.

Перший рівень – індивідуальний – формується як в умовах життєдіяльності людини в суспільстві і певній групі, так і на основі фізіологічних і психологічних особливостей індивіда, його особистого способу життя. Для оцінки стану індивідуального здоров'я й можливості впливати на формування суспільного (популяційного) здоров'я важливо мати уявлення про людину як про біологічну, соціальну, духовну категорію.

Здоров'я популяції (другий рівень) зумовлене специфікою діяльності даної групи людей (трудового колективу, сім'ї, безпосереднього оточення), всі члени якого піддаються однаковим впливам.

Третій рівень характеризує стан здоров'я населення загалом і являє собою цілісну систему, визначувану моральними, матеріальними, культурними відносинами й традиціями.

Причому, кожен рівень повинен враховувати не тільки здоров'я людини або групи людей (незалежно від її розміру), але й взаємозв'язок здоров'я з умовами життєдіяльності. Постійна дія на живі системи цілого спектру зовнішніх чинників – від екологічних до соціальних – безпосередньо впливають на життєдіяльність, здоров'я і, з рештою, тривалість життя. Орієнтовний внесок різних чинників в здоров'я оцінюється за чотирма позиціями: спосіб життя, генетика (біологія) людини, зовнішнє середовище й охорона здоров'я.

Аналіз літературних даних свідчить, що сьогодні вплив способу життя набуває все більшої ваги. Одним з чинників, якій потребує пильної уваги з точки зору способу життя – використання алкогольних та слабоалкогольних напоїв. Алкоголь здійснює сильний негативний фізіологічний, психологічний та соціальний вплив. З використанням алкоголю пов'язаний ряд соматичних порушень: цироз печінки, інсульт, артеріальна гіпертензія, вроджені аномалії розвитку тощо. За даними [8], використання алкоголю обумовлює 10 % хвороб та 7,4 % ранніх смертей в Європі.

Статистичні дані підтверджують, що 5 % чоловіків та 1 % жінок

в країнах ЄС (загалом 23 млн. осіб) страждають на алкоголізм. При цьому показники алкогольних напоїв, що споживаються, різняться в різних країнах як за кількісними, так і за якісними характеристиками (табл. 1).

Таблиця 1

Показники використання алкогольних напоїв в різних країнах світу (в перерахунку на етиловий спирт)

Країна	Кількість вжитого щорічно алкоголю, л/особу
Ісландія	6
Норвегія	6
Канада	8,3
США	8,5
Італія	9,1
Велика Британія	10,4
Румунія	11,0
Чехія	11,0
Україна	11,5
Іспанія	12,3
Німеччина	12,9
Франція	13,5

Причому, якщо в Іспанії, Італії, Франції, Португалії перевагу віддають винам, в США, Канаді, Великій Британії – міцним напоям, то в Німеччині, Чехії, Австрії відповідні показники досягаються за рахунок використання пива.

Нажаль, Україна не стоїть осторонь від впливу цих шкідливих звичок. Статистика свідчить, що останніми роками горілки в Україні стали пити більше, ніж раніше. В Україні на кожні 100 тис. громадян – 1,7 тисячі, які хворіють на алкоголізм, алкогольний психоз, мають інші патології, викликані споживанням спиртного. Незважаючи на намагання держави зменшити рівень алкоголізму, згідно даних [8], в Україні 61 % підлітків достатньо часто вживають пиво, 68 % - слабоалкогольні напої, 47,5 % - вино, а 29,9 % - міцні алкогольні напої. Це підтверджує факт, що ступінь контролю за дотриманням законодавства України щодо продажу алкогольних напоїв неповнолітнім осо-

бам знаходиться на дуже низькому рівні.

Ще однією проблемою використання алкогольних напоїв є те, що, нарощуючи кількість, люди майже не зважають на якість питва. В результаті не тільки людина, а й держава несе доволі значні збитки. За даними Р.Г. Хачатряна [9] алкогольні збитки мають таку структуру:

33 % - втрата із-за тимчасової або постійної непрацездатності (алкогольні каліцтва), а також летальні випадки на виробництві, дорогах тощо. Люди, що споживають алкоголь в 3,6 р. частіше травмуються на виробництві, ніж ті, хто веде здоровий спосіб життя; 19 % - страхові витрати; 16 % - втрата власності за виною алкоголіка; 16 % - не вироблена продукція: алкоголіки в 2,7 р. частіше пропускають роботу, ніж інші працівники; 9 % - збитки від пожеж, причиною яких є алкоголіки; 7 % - медичні витрати.

Сьогодні держава намагається врегулювати виробництво й продаж алкогольних напоїв, оскільки їх вплив на якість життя дуже значний. Посилення принципів державної відповідальності за здоров'я населення, реформування системи охорони здоров'я в напрямку укріплення профілактичної складової, пошук прогресивних механізмів соціального захисту людей з кожним роком стає все більш нагальною проблемою. Чинник здоров'я став індикатором розвитку соціально-економічної формації, розглядається як результат забезпечення сприятливих умов життєдіяльності. Це спонукає шукати напрями удосконалення механізмів управління суспільним здоров'ям в умовах залежності окремих груп населення від шкідливих звичок.

З цією метою запроваджуються обмеження на використання міцних напоїв у громадських місцях. Так, в Україні така заборона поширюється на освітні заклади, громадський транспорт, заклади культури та спорту, дитячі майданчики, приміщення органів влади тощо. Порушення цієї норма тягне за собою попередження або штраф.

Дуже часто державна політика в цьому напрямі обирає шлях скорочення обсягів споживання алкоголю шляхом повного або часткового обмеження його у вільному продажі.

Ще одним напрямом державного управління обігом алкогольних напоїв є укріплення нормативно-правової бази в сфері виробництва, продажу та споживання алкоголю. В Україні були прийняті й діють наступні законодавчі акти:

Закон України від 15 вересня 1995р. № 329/95-ВР «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби»;

Постанова КМУ від 26 червня 1996р. № 701 «Про вдосконалення управління підприємствами спиртової та лікєро-горілкової промисловості»;

Указ Президента України від 18 червня 1998р. №653/98 «Про деякі питання, пов'язані із встановленням ставок акцизного збору та ввізного мита»;

Постанова КМУ від 3 серпня 1998р. №1200 «Про ставки акцизного збору на деякі товари (продукцію)»;

Постанова КМУ від 7 серпня 2001р. № 940 «Про заходи щодо посилення державного контролю за виробництвом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів та справлянням акцизного збору».

Держава постійно переглядає законодавчу базу та вносить зміни до деяких з них. Але досвід свідчить, що ані обмеження, ані підвищення ціни на алкогольні вироби не призводять до скорочення їх використання. Ці способи не допомагають корінним способом вирішити проблему.

Так, деякі документи, наприклад, пропонують підвищити віковий ценз на продаж алкоголю. Але, на нашу думку, потрібні не стільки нові обмеження, скільки жорсткий контроль за вже існуючими нормативами.

Сфера життєдіяльності, яка запроваджує здоровий спосіб життя, як ніяка інша, потребує посилення дії механізмів морально-етичного впливу. Причому тут можливе застосування самих різних інструментів. Це й бесіди зі школярами, які мають проводити не тільки вчителі, співробітники органів внутрішніх справ, але й працівники медичних установ, наркологічних диспансерів. В державі повинні проводитись

дні боротьби з алкогольною та наркотичною залежністю, має розповсюджуватися інформація про наслідки шкідливих звичок.

Особливу роль можуть відігравати роботодавці, які зацікавлені у здорових працівниках. Так, на підприємствах можливе застосування наступних заходів: наявність усталеної корпоративної політики у відношенні застосування алкоголю; тестування працівників під час прийому на роботу на предмет алкогольної залежності; надання співробітникам допомоги у лікуванні алкогольної залежності.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Більшість вказаних заходів не потребує вкладання великих коштів, але дає певний позитивний ефект. Ця робота довгострокова, вимагає наполегливості, терпіння, але без неї широкі верстви населення дуже підвернені впливу шкідливих звичок, що може привести до загрози не тільки окремих територій, а всієї держави.

Література

1. Хоружая Т.А. Оценка экологической опасности / Т.А. Хоружая. – М.: Книга сервис, 2002. – 208 с.
2. Білинська М.М. Державне управління екологічним суспільним здоров'ям в контексті сталого розвитку / М.М. Білинська, А.В. Янчевська // Державні механізми управління природокористуванням : зб. наук. пр. / ДонДУУ. – Донецьк: ДонДУУ, 2009. – Т.Х. – С.31 – 39. (Державне управління; вип. 119).
3. Білинська М.М. Процедура оцінки впливів політичних рішень на стан суспільного здоров'я / М.М. Білинська // Вісник НАДУ при Президентіві України. – 2006. – № 1. – С. 294 – 301.
4. Білинська М. Державне управління забезпеченням національної безпеки та чинники суспільного здоров'я / М. Білинська, Н. Рингач // Теорія і практика державного управління : зб. наук. праць. – Харків: ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – Вип. 1. – С. 417 – 425.
5. Долот В. Домінанти політики України в галузі охорони здоров'я : нова парадигма / В. Долот, Л. Радиш, Я. Радиш // Вісник НАДУ при Президентіві України. – 2006. – № 1. – С. 207 – 212.
6. Карамішев Д.В. Проблеми і перспективи розробки та виконання галузевих програм охорони здоров'я / Д. Карамішев, Я. Радиш // Вісник НАДУ при Президентіві України. – 2006. – № 3. – С. 226 – 234.
7. Радиш Я. Рівень здоров'я громадян України як інтегральний показник соціальної політики та державного управління в галузі охорони здоров'я / Я. Радиш // Вісник Української Академії державного управління при Президентіві України. – 2003. – № 3. – С. 306 – 315.

УДК 336.746

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ ЄС

*Мойсеєнко К.Є., ст. викладач,
Крицина Н.О.,*

Донецький державний університет управління

В статті здійснено порівняльний аналіз монетарної політики країн ЄС за показниками макроекономічних індикаторів її реалізації, виділено групи країн ЄС за ознаками: позиція країни по відношенню до цінової стабільності та позиції країн ЄС щодо макроекономічних дисбалансів

В статье осуществлен сравнительный анализ монетарной политики стран ЕС по показателям макроэкономических индикаторов ее реализации, выделены группы стран ЕС по признакам: позиция страны по отношению к ценовой стабильности, позиции стран ЕС относительно макроэкономических дисбалансов.

Постановка проблеми в загальному виді, зв'язок з науковими й практичними завданнями

Проблема досягнення на національному та наднаціональному рівнях рівноваги та цінової стабільності, що характеризується повною зайнятістю та відсутністю інфляції, а також мінімізацією впливів негативних факторів зовнішнього середовища є необхідним елементом загальноекономічної політики Європейського Союзу за сучасних умов розвитку світової економіки та суттєвих загроз економічних криз.

Більш того, на даному етапі розвитку європейського співтовариства перед лідерами країн-членів ЄС, як і перед Україною, гостро постають питання встановлення нових пріоритетів економічної політики з метою забезпечення відповідного підґрунтя для стабільного соціально-економічного розвитку, а саме цінову стабільність та низьку інфляцію у довгостроковому періоді, реалізація чого може бути досягнута завдяки ефективному використанню монетарного інструментарію як одного з найважливіших знарядь впливу держави на економічні процеси у розвинутій ринковій економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Виділення нерозв'язаних питань

Теоретико-методологічною основою дослідження послужили праці зарубіжних та вітчизняних вчених у галузі питань монетарної політики. Вагомий внесок у розвиток теорії макрорегулювання та його монетарного інструментарію зробили Дж. М. Кейнс, М. Фрідман, Дж. Долан, Й. Амбекар, А. Хечінгер.

Д. Мороз, Б. Луців, Дж. Тобін, О. Базилінська та інші плідно досліджували проблеми грошово-кредитної політики в Україні та світі, а також теоретичні та методологічні засади її здійснення разом з проблемами формування монетарної політики на державному та наддержавному рівнях. Проблеми монетарної трансмісії та грошово-кредитної політики в Україні ґрунтовно досліджуються вітчизняними вченими, серед яких варто виділити праці В. Міщенко, О. Петрика, А. Сомика, Р. Лисенко та ін. Питання грошово-кредитної політики досліджені з позицій теорії економічної безпеки й економіки яскраво висвітлені у наукових працях Бугрій В., Мокій А. та Флейчук М. Медведкіна Є. зверталися в своїх наукових працях до теоретичних та практичних аспектів формування монетарної політики України на державному рівні.

Разом з тим, за наявності глибоких досліджень даної проблематики, питання порівняльного аналізу країн-членів ЄС на основі макроекономічних індикаторів реалізації монетарної політики в умовах трансформаційного процесу не знаходили належного відображення в теоретичних та практичних дослідженнях і наукових розробках. Складність проблеми та можливість руйнівного впливу з точки зору різноманіття європейських національних режимів регулювання економічного розвитку.

Загальна мета дослідження

Метою дослідження виступає у виявленні особливостей монетарної політики країн-членів ЄС на базі порівняльного аналізу їх макроекономічних індикаторів реалізації монетарної політики.

Викладення основного матеріалу. Обґрунтування отриманих результатів

Економічний та Монетарний Союз може бути розглянутий як ключовий фактор зміцнення автономності Європейської політики через низку причин:

Фіксація європейських валютних курсів за допомогою грошово-кредитної об'єднання суттєво зменшує вірогідність негативного впливу зовнішніх факторів, таких як американська політика на глобальній арені чи фінансові спекуляції.

Запровадження ефективної системи гнучкого обмінного курсу для Європейської валюти дозволить ЄЦБ зосередитись на провадженні внутрішніх програм та цілей євро-зони.

ЕМС на національному рівні дозволяє країнам-членам ЕС зберегти макроекономічну гнучкість, що забезпечується інтеграцією ринків капіталу, та в той же час надає можливість ігнорувати істотні інституційні відмінності між державами-членами.

Монетарна політика є основою економічного та монетарного (валютного) союзу (ЕМС). Регулюється статтями 105 – 111 Договору про заснування Європейської Спільноти [1]. Процедури ухвалення рішень в ЕМС варіюються залежно від питання:

карбування монет у країнах-членах – процедура співпраці після консультацій з Європейським центральним банком (ЄЦБ);

формулювання керівних положень щодо політики обмінного курсу – Рада ухвалює рішення кваліфікованою більшістю за рекомендацією ЄЦБ або Комісії після консультації з ЄЦБ;

застосування заходів, передбачених статутом Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ), а також умов, за яких ЄЦБ має право стягувати штрафи – Рада вирішує кваліфікованою більшістю за рекомендацією ЄЦБ і після консультацій з Європейським Парламентом та Комісією;

технічні зміни до Статуту ЄСЦБ - Рада вирішує кваліфікованою більшістю за рекомендацією ЄЦБ і після консультацій з Комісією за згоди Європейського Парламенту;

обмінний курс євро відносно валют третіх країн (за межами ЄС) - Рада ухвалює одностайно за рекомендацією ЄЦБ або Комісії після консультацій з Європейським Парламентом.

З іншого боку, не можливо не брати до уваги різноманітність європейських національних режимів регулювання, тому що неоднорідність режимів національного регулювання є джерелом потенційних конфліктів, пов'язаних з проведенням грошово-кредитної політики, що має серйозні наслідки для капіталізації Європейського економічного і валютного Союзу, а також збільшення потенціалу автономності політики. Саме тому інституційну різноманітність національного режиму регулювання між державами-членами ЄС та базові макроекономічні індикатори реалізації монетарної політики було взято за основу для проведення порівняльної характеристики країн-членів ЄС.

Стабільність цін, виражена макроекономічним показником рівня інфляції, є пріоритетною ціллю реалізації монетарної політики в рамках ЕМС. Тим не менш історичний тренд коливань рівня даного показника країни, що увійшли в зону євро [2], значно відрізняється один від одного. Беручи за основу порівняльної характеристики країн-членів євро-зони показники рівня інфляції та рівня безробіття, можна зробити висновок про те, що при наявності альтернативного вибору між впливом низької інфляції та низького рівня зайнятості в короткостроковій перспективі, країни з більш високими темпами інфляції в минулому, можуть бути більш чутливими до високих показників безробіття, а не помірної інфляції.

На противагу цьому, такі країни як Німеччина, Австрія і Нідерланди чутко реагують саме на зміни рівнів інфляції [3]. Таким чином, перший критерій, що структурує національне відношення до мети цінової стабільності під час кризи є «інфляційні тренди» країни та її залежність від інфляційних коливань (табл. 1).

До групи країн з високим рівнем темпів економічного відновлення на базі ВВП та більшою чутливістю економіки до коливань рі-

вня інфляції, ніж до коливань показника безробіття відносяться Австрія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія.

Таблиця 1

Позиція країни по відношенню до стабільності цін

Індикатори потенційних темпів економічного відновлення	ня	Історія інфляції	
		Низький уклін інфляції	Менш стурбовані інфляцією
	Країни з високим рівнем продуктивності	Австрія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія	Франція
	Країни з низьким рівнем продуктивності	Естонія, Мальта, Словаччина, Словенія	Греція, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Португалія

Всі ці країни характеризуються високими темпами приросту ВВП, незначними коливаннями індексу безробіття протягом 2000-2012рр. в межах природного рівня інфляції 6-7 %, але в той же час значними коливаннями індексу інфляції протягом заданого періоду. Варто зазначити, що в межах даної групи найвищий показник рівня безробіття має Німеччина.

Естонія, Мальта, Словаччина та Словенія, на противагу вищезазначеним країнам, відноситься до країн з високою чутливістю до коливань показника інфляції та низькими темпами приросту показника ВВП.

Естонія, Словаччина, Словенія, Франція можуть бути охарактеризовані як країни з високою чутливістю до коливань рівня безробіття, що пояснюється соціальними особливостями даних держав, та високими темпами росту ВВП. На противагу їм Греція, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Португалія мають дуже низькі темпи росту ВВП. Всі графічні та табличні матеріали, на підставі яких було виконано порівняльний аналіз за показниками темпів росту ВВП, рівнів інфляції та безробіття [4].

Питання щодо макроекономічних дисбалансів є також проблемним для подальшого вивчення на європейському рівні, що пояснюється в першу чергу наявністю дисбалансів усередині зони євро через суттєвий розрив між профіцитними та дефіцитними країнами. Таким чином в якості бази для наступного порівняльного аналізу країн-членів зони євро було використано показник сальдо рахунку поточних операцій як економічний показник для визначення інституційного потенціалу для відновлення конкурентоспроможності у валютному союзі з плином часу для вищезгаданих країн ЄС (табл. 2).

Таблиця 2

Позиція країн-членів ЄС щодо макроекономічних дисбалансів

Індикатор потенціалу країн для відновлення конкурентоспроможності в ЕМУ	Сальдо рахунку поточних операцій	
	Країни з профіцитом	Дефіцитні / збалансовані країни
	Установи, що встановлюють рівень ЗПЛ та є спроможними для стратегічної координації	Австрія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина
Установи, що встановлюють рівень ЗПЛ та є менш спроможними для відновлення конкурентоспроможності		Греція, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Мальта, Португалія, Словаччина, Словенія

Аналізуючи статистичні дані щодо сальдо рахунку поточних операцій вищенаведених країн [5], а також інституційний механізм та терміни відновлення ними конкурентоспроможності національної економіки, всі країни, що входять до євро зони можна умовно поділити на три класифікаційні групи, а саме:

Група 1 – країни з позитивним сальдо поточних операцій, інституційний механізм яких спроможний до швидкого та ефективного відновлення національної економіки та рівня конкурентоспроможності - Австрія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина.

Група 2 – країни з негативним сальдо поточних операцій, інституційний механізм яких також спроможний до швидкого та ефективного відновлення національної економіки та рівня конкурентоспроможності – Бельгія, Фінляндія, Франція.

Група 3 – з негативним сальдо поточних операцій, інституційний механізм яких не спроможний до швидкого та ефективного відновлення національної економіки та рівня конкурентоспроможності – Греція, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Мальта, Португалія, Словаччина, Словенія.

Для кожної країни зони євро вирішальним кроком є її готовність до реалізації стратегії сталого зростання економіки та імплементації необхідних для цього програм. Зокрема, країнам з позитивним сальдо необхідно стимулювати внутрішнє зростання, наприклад, дерегулюючої сфери послуг та створення стимулів для приватних інвестицій.

Дефіцитним країнам навпаки необхідно відновити міжнародну конкурентоспроможність через додаткові стратегічні цілі та централізоване стримування зростання заробітної плати за рахунок перерозподілу ресурсів в торгових секторах і високої продуктивності, а також шляхом зміцнення їх фінансового сектора, щоб зробити їх менш залежними від іноземного капіталу [6].

Проаналізовані особливості країн показують наявність слабкої кластерної однорідності та схожості регіонів Франції та Німеччини в зоні євро. Навіть незважаючи на групи малих країн, в яких кластеризація відбувається навколо Франції або Німеччини, вона не завжди проходить в тій же послідовності та за тими ж принципами, які були характерними для вищезазначених держав. Країни, які найбільш близькі за своїми економічними показниками та інституційною моделлю управління до Франції в основному за капіталістичною моделлю є середземноморськими, в меншій мірі до цієї моделі приєднується Ірландія.

Німеччина найбільш часто співпадає за характеристиками з Австрією та Нідерландами. Положення Люксембургу та Бельгії теоретично менш ясно відповідно до соціально-культурних особливостей країн. Тим не менш, за необхідне вважається додатковий збір подальших емпіричних даних, а також релевантної політичної інформації для подальшої класифікації та пояснення сучасної позиції всіх країн-членів євро-зони по відношенню до чотирьох цілей монетарної політики ЄЦБ.

Варто також зазначити, що існування європейського монетарного союзу засновані на існуванні єдності між Францією і Німеччиною щодо вирішення спільних стратегічних цілей в якості вирішального фактору успіху валютного союзу. Порівняння національних інтересів Франції та Німеччини в умовах фінансової кризи, проте, говорить про те, що дві найбільш потужні країни в зоні євро навряд чи поділяють спільну думку по відношенню до заходів для досягнення чотирьох економічних цілей монетарної політики.

Навіть в період світової фінансової кризи 2008 року довгострокові конкурентні переваги Німеччини перетворилися з двигуна німецької економіки в її гальмівну систему. Наприклад, в сегменті попиту технологічної сфери рівень конкуренції різко зріс через зростаючу конкурентоспроможність аналогічних товарів Японії, Кореї та Китаю. Більш того, можна сказати, що на даному етапі розвитку вищезазначені країни Азійського регіону освоїли практично всі технології, що визначають технологічне лідерство Німеччини за такими ж параметрами якості, але за меншими витратами.

З точки зору цивілізаційного аналізу, уповільнення високих темпів інтенсивного науково-технологічного розвитку можна частково компенсувати прискоренням екстенсивного розвитку за рахунок зовнішньої або внутрішньої колонізації. Але Німеччина практично позбавлена такої можливості, тому що проведення зовнішнього розширення ЄС вже не є доцільним за рахунок того, що можливості для зовнішньої та внутрішньої колонізації надзвичайно обмежені.

Висновки й перспективи подальших досліджень

Для проведення порівняльного аналізу країн-членів євро-зони за основу було взято інституційну різноманітність національного режиму регулювання між державами-членами ЄС та базові макроекономічні індикатори реалізації монетарної політики, а саме

показники ВВП,

рівня інфляції та безробіття,

сальдо руху поточних операцій, а також інституційний механізм підвищення рівня конкурентоспроможності держави та їх протидія негативним факторам зовнішнього середовища. Це дало змогу згрупувати вищезгадані країни за такими напрямками, як позиція країни по відношенню до цінової стабільності та позиції країн ЄС щодо макроекономічних дисбалансів.

Література

1. Посельський В. Європейський союз: інституційні основи європейської інтеграції. – К.: Смолоскип, 2002. – 168 с.
2. Hechinger A. What makes reforming EMU so difficult? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecprnet.eu/databases/conferences/papers/275.pdf>
3. Стус В. Германия как зеркало кризиса Евросоюза. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.director.com.ua/upravlenie/germaniya-kak-zerkalo-krizisa-evrosoyuza>
4. International Monetary Fund, World Economic Outlook Database
5. Eurostat. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
6. ECB: European Central Bank. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecb.int/home/html/index.en.html>

УДК: 351.84

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

*Настюк С.С., аспірант,
Донецький державний університет управління*

В даній статті розкрито зміст категорії «соціальна політика», розглянуто еволюцію систем соціального захисту у країнах Європи. Соціальна політика розглядається як фактор стійкого економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності, забезпечення високої якості життя населення та стабільності у суспільстві.

В данной статье раскрыто содержание категории «социальная политика», рассмотрена эволюция систем социальной защиты в странах Европы. Социальная политика рассматривается как фактор устойчивого экономического развития, повышения конкурентоспособности, обеспечения высокого качества жизни населения и стабильности в обществе.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

У наш час в новому соціальному й економічному контексті системи соціального захисту розвинених країн світу стикаються із серйозними труднощами й виявляються нездатними в нових умовах чітко провести необхідні реформи. З порядку денного не знімаються об'єктивно необхідне скорочення вантажу соціальних витрат держави, розподіл соціальної відповідальності між державою, бізнес-колами й суспільством, переорієнтація реформ соціального захисту на користь сфери зайнятості. Необхідно також відзначити й розширення законодавчого регулювання соціально-трудових відносин у рамках правових систем країн світу.

Сьогодні політична й економічна обстановка у світі породила нові загрози і виклики національній безпеці. Зокрема, мова йде про розвиток нових інформаційних і комунікаційних технологій, фінансово-економічної кризи, яка спричинила різке збільшення рівня безробіття, старіння населення, бідність, регіональні дисбаланси, диспропорції в попиті та пропозиції робочої сили.

Процеси, що виявили себе наприкінці минулого століття - інтег-

рація, глобалізація, широке використання технічних інновацій, інформатизація - по-новому поставили питання про співвідношення економічних і політичних процесів і соціального розвитку. Виявилося, що проблему соціальних наслідків всіх процесів, які відбуваються у світі, сьогодні не можна ігнорувати.

В соціальній політиці одержують відбиття явища, що мають місце в різних сферах. Але існує й зворотний зв'язок: соціальні проблеми й способи їхнього врегулювання завжди впливали на всю систему економічних, політичних, правових, моральних відносин, визначали характер і темпи еволюції суспільства. Все це приводить до розуміння необхідності розробки нових концепцій соціального миру, соціального вирівнювання й соціальної справедливості, що відповідають вимогам часу. В Україні розвиток ринкових форм господарювання кардинальним образом змінює роль держави в рішенні соціальних проблем. Особливу значимість для української держави здобуває вивчення досвіду розвинених країн світу щодо інноваційного потенціалу соціальних реформ і тих соціальних наслідків, які вони викликають у результаті свого здійснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Фундаментальні підходи, а також особливості соціальної політики досліджувались та розроблялись багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами. Огляд економічної літератури показав, що питання трансформаційних процесів у соціально-економічних системах країн Заходу вимагають проведення додаткових досліджень.

Загальна мета дослідження

Метою статті є дослідження теоретичних поглядів щодо сутності категорії «соціальна політика», її впливу на економічні процеси в державі, а також вивчення еволюції систем соціального захисту у країнах Європи

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Державна соціальна політика є складним соціальним інститу-

том, який містить такі елементи: систему установ та організацій держави, громадських організацій, політичних партій, об'єднання громадян та інших суб'єктів державної соціальної політики, правил взаємодії держави з економічними і соціальними агентами, процеси і процедури [1].

Щоб глибше розібратися в сутності категорії «соціальна політика», варто звернутися до історії її формування, розглянути фактори, що впливають на соціальний розвиток суспільства, зрозуміти перспективи взаємодії соціальної політики з економічним ростом, політичними трансформаціями, глобальними процесами, властивими ХХІ ст.

Соціальна політика формувалася пізніше інших на відміну від загальної економічної, аграрної, фінансової політики країн світу. Про соціальну політику встало питання, коли вже були наявними результати, досягнуті в інших областях, насамперед в економіці.

На формування соціальної політики європейських країн вплинула ще католицька думка, яка почала приділяти увагу проблемам відносин праці й капіталу в ХІХ ст. [2]. Засновники Європейського Співтовариства Робер Шуман, Альчідо де Гаспері, підтримуючи заклик, що містився в енцикліках ХХ ст. [3, 4] пропонували здійснювати перебудову сучасного суспільства шляхом відповідних реформ, у тому числі в соціальній сфері. Це положення не втратило своєї актуальності дотепер.

Шлях від зародження європейської соціальної ідеї до загальної соціальної політики Європейського Союзу (ЄС) пролягав через кілька століть європейської історії. Він був відзначений найгострішими соціальними колізіями, пов'язаними з економічними потрясіннями й політичними конфліктами.

Пошук рішення складних соціальних проблем і згладжування протиріч у руслі єдиної політики особливо активізувався з настанням ХХ ст. Тому було чимало причин. Європа вступила в ХХ ст. в умовах різкої поляризації: нечисленна група людей сконцентрувала у своїх руках переважну частину національних багатств, і протистояння в су-

спільстві наближалось до критичної межі. Страйковий рух на початку століття продемонстрував небувалу солідарність трудящих усього континенту. Революція 1905 р. і жовтень 1917 р. у Росії, революційні події в Німеччині, Австрії, Угорщині, Фінляндії, виникнення організованого міжнародного комуністичного руху наочно показали, що нерозв'язаність соціальних проблем ставить під питання саме існування капіталістичного суспільства в його тодішньому вигляді.

Економічна криза 1929-1933 р., коли промислове виробництво впало на 35-40%, розорила маси й дала новий поштовх загостренню класової напруженості. Перед правлячими колами й суспільством у цілому усе гостріше вставала дилема: або їх чекають революційні й інші потрясіння, або вони знаходять вихід із соціального тупика. Найбільш далекоглядні представники капіталу й правлячої еліти західноєвропейських держав прийшли до висновку, що можна регулювати соціальні конфлікти, використовуючи потенційні можливості капіталізму, і висунули свою програму рішення соціальних проблем. Вони виходили з того, що тиском, репресіями, силою не забезпечити поступальний розвиток суспільства, а вигідніше відповідну стратегію будувати з урахуванням суспільних потреб, навіть якщо вони не збігалися з їх миттєвими інтересами, і домагатися стабілізації в суспільстві шляхом компромісів.

Соціально-політична нестабільність, що підсилилася в умовах економічного неблагополуччя, створювала серйозну загрозу для підвалин влади й суспільства в цілому. Вона перешкоджала також пожвавленню економіки західноєвропейських країн, прирікала її на екстенсивний шлях розвитку, гальмувала науково-технічну революцію, що вимагала змін у структурі виробництва, характері робочої сили, системах освіти, охорони здоров'я й інших сфер.

Під впливом цих факторів західноєвропейські правлячі кола почали відчувати потребу в урегулюванні проблем соціального розвитку, використовуючи для цього можливості капіталізму. Розроблялися соціальні програми, покликані виправити сформоване положення.

Однак ні масштаби, ні ступінь реалізації цих програм не відповідали реальним потребам. Тим більше що, заохочуючи кроки з розвитку економіки в умовах жорсткої міжнародної конкуренції, уряди йшли на скорочення соціальних витрат.

Пошук рішення складних соціальних проблем, що розгойдують суспільство, почав здійснюватися в руслі європейської інтеграції. Як наслідок еволюції соціальної політики ЄС з'явилося поняття «соціальне право». Соціальне право стало частиною комплексної правової системи ЄС і знаходить висвітлення в його основних документах. Воно координується й тісно пов'язане з податковою, бюджетною, трудовою й іншою галузями європейського права.

Під впливом глобалізації, технологічних інновацій, інформатизації суспільства по-новому ставиться питання про співвідношення економічних, політичних процесів і соціального розвитку. Керівники ЄС, опираючись на надійно працюючі в багатьох державах-членах системи соціального захисту, проголосили своєю метою створення суспільства, здатного за своєю соціальною структурою й можливостям, які воно надає громадянам, підтримувати функціонування й конкурентоспроможність економічного механізму. Останній в ідеалі покликаний забезпечувати прибуток підприємцям і гарантувати основні соціальні права найманим робітникам на основі політики соціального партнерства.

Далеко не завжди це проходило безболісно. Доводилося регулювати процеси, що відбуваються в суспільстві, домагатися за допомогою юридичної практики потрібного балансу інтересів, іноді стримувати розгін у галузі економіки або політики, поступатися чимось, задовольняючи вимоги одних і неминуче викликаючи негативну реакцію інших.

В 60-і роки ХХ ст. в основу моделей економічного росту лягли багато ідей Дж. М. Кейнса, в 70-і ж стала популярною стратегія капіталоутворення за рахунок скорочення споживання. Саме в цих рамках будувалися антикризові програми більшості країн Західної Європи

(політика доходів у Великобританії, політика твердої економії у Франції та ін.).

Платформи християнських буржуазно-консервативних партій у Німеччині опиралися на модель «соціального ринкового господарства». Її використав один з родоначальників теорії «народного капіталізму» Людвіг Ерхард для обґрунтування концепції «сформованого суспільства», що була націлена на приведення до загального знаменника суперечливих суспільних інтересів шляхом досягнення загального благополуччя.

В 70-і роки відбулося принципове зближення доктрин буржуазного реформізму й соціал-демократії. У перших знаходили висвітлення соціальні проблеми, а в других - підприємницькі. Різниця між ними практично зникла в 80-і роки, коли національні уряди й власники капіталу в масовому порядку беруть курс на розширення соціальних гарантій і поліпшення «якості життя» як засобів, що дозволяють запобігати наростанню соціальної напруженості.

До середини 90-х років соціальна політика не тільки була оголошена одним із пріоритетів діяльності ЄС, але й реально зайняла видне місце в ній. Сформулювавши загальні напрямки соціального розвитку й заклавши основи адекватної правової бази, ЄС одночасно напружував досвід запровадження спеціалізованих соціальних програм, у тому числі й довгострокових.

Важливим етапом у справі посилення й модернізації Європейської соціальної моделі, відзначеним нерозривним зв'язком між економічним процвітанням і соціальним прогресом, є підготовка «соціальних повісток дня».

Соціальні повістки дня, будучи програмами дій Євросоюзу в соціальній області, не є документами, що мають юридичну силу. Хоча вже неодноразово висловлювалася загальна думка про необхідність закріплювати їх положення відповідними правовими актами. Така «соціальна повістка дня» на 2006-2010 р. була підготовлена й прийнята в Лісабоні в 2005 році [6].

У березні 2010 року була схвалена нова європейська стратегія розвитку на найближчі 10 років - «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого й всеосяжного росту». Стратегія «Європа 2020» розкриває європейську соціально-економічну концепцію 21-ого століття, важлива увага у ній приділяється реалізації соціальної політики ЄС [5].

Стратегія «Європа 2020» містить три основні фактори зміцнення економіки: розумний ріст - розвиток економіки, заснований на знаннях і інноваціях; стійкий ріст - формування економіки, заснованої на доцільному використанні ресурсів, екології й конкуренції; всеосяжний ріст - сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної й територіальної згоди.

У зв'язку з цим ЄС ставить перед собою наступні головні цілі: працевлаштування 75% населення у віці від 20 років до 64 років; інвестування 3% ВВП в дослідження й розробки; рішення завдань енергетичної політики й політики із приводу зміни клімату; зменшення частки учнів, що кинули школу до 10%; збільшення частки молоді із вищою освітою до 40%; скорочення числа людей, що перебувають на межі бідності, на 20 млн. чоловік.

Пріоритетними напрямками діяльності ЄС спрямованими на розвиток й досягнення поставлених цілей є:

«Інноваційний Союз» - поліпшення умов і можливостей фінансування досліджень і інновацій, що буде сприяти економічному росту й створенню нових робочих місць.

«Рух Молоді» - посилення результативності освітніх систем і сприяння залученню молодих людей до ринку праці.

«План розвитку цифрових технологій у Європі» - прискорення повсюдного розвитку високошвидкісного інтернету й надання можливостей участі в загальному цифровому комерційному просторі для приватних осіб.

«Доцільне використання ресурсів у Європі» - економічний ріст незалежний від ресурсів, перехід на економіку з низьким змістом вуглецю, збільшення використання джерел поновлюваної енергії, прове-

дення модернізації транспортного сектора й забезпечення розумного використання джерел енергії.

«Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію» - поліпшення підприємницького середовища, з метою підтримки розвитку потужної й стійкої промислової бази для повсюдної глобалізації.

«План з розвитку нових здібностей і збільшенню кількості робочих місць» - модернізація ринків праці, можливість одержання робітниками нових знань і навичок, поліпшення співвідношення попиту та пропозиції на ринках праці, включаючи трудову мобільність.

«Європейська політика проти бідності» - поширення на всій території ЄС соціальної й територіальної взаємодії; зниження рівня бідності на основі досягнень в сфері економічного розвитку й зайнятості населення.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Аналізуючи послідовно документи ЄС, що стосуються соціальної політики, правомірно зробити висновок про те, що поступово відбувається її переорієнтація. Від зусиль, спрямованих на соціальний захист населення (він, як правило, гарантується конституціональними законами держав-членів), акцент переноситься усе помітніше на продуктивність і рентабельність соціальної політики в цілому.

У документах Співтовариства інвестиції в соціальну політику розглядаються тепер як «продуктивні інвестиції», соціальне зімкнення як «продуктивний фактор», а витрати на соціальний захист як «продуктивні вкладення».

Вивчаючи досвід країн світу, що пройшли довгий шлях розвитку соціально-орієнтованих моделей ринкового господарства, Україна повинна будувати свою власну модель на умовах поєднання економічної, соціальної політики й політики зайнятості шляхом зосередження їх на загальних цілях підвищення конкурентоспроможності економіки, прагнення до забезпечення повної зайнятості й соціальної захищеності населення.

Інноваційна економіка припускає збільшення ролі людського

капіталу, що забезпечує розвиток науково-технічного прогресу, і формування робочої сили нового типу, кваліфікація якої, здатність до адаптації й управління будуть сприяти розвитку всієї економічної системи. Серед інших соціальних інновацій, здатних адаптувати суспільство до вимог ХХІ ст., слід зазначити новий рівень соціального партнерства, використання якого вже кілька десятиліть допомагає Європейському Союзу зберігати стабільність у суспільстві.

Уміле застосування практики соціального партнерства допомагає досягти певного ступеня взаєморозуміння між представниками капіталу, менеджменту й праці, прийти до компромісів при прийнятті рішень, життєво важливих для економічного й політичного розвитку.

Сучасна держава добробуту повинна бути функціональною по відношенню до сучасного ринку праці й знайти можливості для регулювання негативних наслідків неминучих змін в економічній системі.

Україна в наш час стоїть перед необхідністю глибоких змін у соціальній політиці. Керівництву країни необхідно в більшій мірі брати на себе турботу про соціальні наслідки економічного розвитку для різних верств населення, про його безпеку, забезпечення зайнятості, дотримання основних прав і свобод громадян. Інакше кажучи, керівництву країни потрібно брати на себе нові за своїм характером соціальні зобов'язання й намагаться виконувати їх через оновлену соціальну політику.

Література

1. Лопушняк Г.С. Інституційне забезпечення державної соціальної політики: теоретико-проблемні аспекти / Г.С. Лопушняк // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – №2(40). – С.31-38.
2. Офіційний сайт Ватикану Full text of Rerum Novarum. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vatican.va/>
3. Офіційний сайт Ватикану Mater et Magistra. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vatican.va/>
4. Офіційний сайт Ватикану Pacem in terris. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vatican.va/>
5. Офіційний сайт Європейського союзу «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого й всеосяжного росту». [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm
6. The Treaty of Lisbon. Official Journal of the European Union 306/42, 17.12.2007

УДК 338.24 : 334.723

АДАПТАЦИЯ МЕХАНИЗМА ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ

*Надворная Г.Г.,
Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского*

В статье проведен анализ механизма эффективного функционирования экономического потенциала предприятий туризма, определен состав его основных элементов, осуществлена систематизация современных тенденций развития туристической сферы, определены основные критерии и направление адаптации экономического потенциала предприятий туристической сферы в современных условиях хозяйствования.

У статті проведено аналіз механізму ефективного функціонування економічного потенціалу підприємств туризму, визначено склад його основних елементів, здійснено систематизацію сучасних тенденцій розвитку туристичної сфери, визначені основні критерії та напрямки адаптації економічного потенціалу підприємств туристичної сфери в сучасних умовах господарювання.

Постановка проблемы в общем виде.

Связь с научными и практическими задачами

Современное состояние финансово-экономической политики и рекреационной экономики ставит актуальной задачей выбора главных приоритетов по адаптации механизма эффективного функционирования экономического потенциала предприятий сферы туризма. Несмотря на огромный туристический потенциал, Украина и в частности АРК остаются страной с регионами, обладающими низким уровнем развития туризма. Необходимыми условиями успешного развития туризма в Украине являются формирование качественного туристического продукта, разработка стратегии продвижения внутреннего туристического продукта на украинском рынке, отработанного метода рекламно-информационной политики, создание системы профессиональной подготовки персонала, экологизация управления, привлечение инвестиций в развитие туристско - рекреационной инфраструктуры.

Механизм результативного функционирования экономического потенциала представляет собой систему мероприятий направленную на повышение формирования и использования экономических ресурсов, представленных в данной связи (рекреационными ресурсами) и экономических результатов, имеющих значение рекреационных результатов.

Возрастание рекреационных потребностей определяет необходимость рекреационного освоения этих ресурсов и появление для этой цели соответствующих механизмов управления. Повышенный спрос на рекреационные ресурсы приведет к тому, что не смотря на большие затраты, связанные с рекреационным освоением в разряд рекреационных ресурсов попадают природные и социальные факторы, не обладающие благоприятными условиями для рекреации. Это предполагает изучение механизма эффективного функционирования экономического потенциала туризма с позиции его макроструктуры, микроструктуры и мезоструктуры.

Анализ последних исследований и публикаций.

Выделение нерешенных вопросов

В настоящий момент нет единого подхода в планировании и регулировании развития рекреационной сферы, отсутствует целостный экономический механизм его функционирования, существуют значительные расхождения в подходах к формированию теоретических и методологических основ рекреационного туризма. Поэтому масштабность рекреационной деятельности, в частности туризма, ее системный характер и сложность организации свидетельствуют о том, что в условиях возрастания рекреационных потребностей рациональная организация рекреации приобретает характер принципиально новой и крупной социально-экономической проблемы.

Проблемы механизма эффективного функционирования экономического потенциала туризма затрагивали такие отечественные ученые, как Асланов Д.И. [1], Берлин С.И. [2], Побирченко В.В. [3], Штрек П.А. [4] и др. Так Асланов Д.И. определяет механизм эффективного функционирования экономического потенциала как «наибо-

лее эффективный, который носит системный характер и включает меры, реализуемые на федеральном, региональном, субрегиональном, локальном и отраслевых уровнях» [1]. Автор подчёркивает, что такие меры должны осуществляться в виде комплекса действий на каждом уровне управления. Применение такого механизма должно способствовать улучшению реализации общественных потребностей населения и отдельных групп граждан в лечении, отдыхе и досуге. Инструменты такого механизма должны способствовать организованному функционированию и развитию туристических предприятий, способствовать их адаптации к меняющимся условиям среды.

Берлин С.И. в своих научных исследованиях механизма эффективного функционирования экономического потенциала ставит вопрос о границах рынка рекреационных услуг - «с одной стороны сокращение платежеспособного спроса и падение уровня жизни ведут к тому, что многие виды рекреационных услуг становятся недоступными для значительного числа потенциальных потребителей, с другой стороны рекреационные услуги приносят трудно измеримый, но очевидный социальный эффект, являясь составной частью процесса воспроизводства рабочей силы. Экономико-правовые границы рынка в сфере рекреационных услуг определяются финансово-экономической политикой в вопросах регулирования рекреационной экономики и характером социальной политики [2].

Общая цель исследования

Формирование новой концептуальной модели эффективного функционирования экономического потенциала предприятий сферы туризма.

Изложение основного материала.

Обоснование полученных результатов

Нами был определен состав основных элементов микроструктуры, мезоструктуры, макроструктуры механизма эффективного функционирования экономического потенциала.

Макроструктура механизма экономического потенциала вклю-

чает в себя такие составляющие оценки, формирования и использования экономического потенциала, как (3 этапа):

предварительный этап, заключающийся в проведении экспресс-диагностики имущественного состояния, т.е. состояния и динамики рекреационных ресурсов;

трансформационный этап, заключающийся в оценке качественных показателей взаимодействия рекреационных ресурсов и рекреационных результатов, т.е. процесс перенесения стоимости рекреационных ресурсов на туристический продукт;

результативный этап, воплощающийся в получении рекреационных результатов в контексте оценки эффективности прибыльности туристического продукта.

Соответственно каждому этапу функционирования экономического потенциала свойственны показатели и информационные источники, которые и формируют микроструктуру экономического потенциала. Тогда связующим звеном непосредственного процесса формирования и использования рекреационных ресурсов является трансформационный этап, который обуславливает мезоструктуру механизма экономического потенциала. Наличие мезоструктуры непосредственно доказывает и объясняет характер взаимодействия экономических ресурсов и экономических результатов, в нашей ситуации рекреационных ресурсов и рекреационных результатов. Именно в этом ключевом звене нами были определены основные критерии оценки эффективного функционирования экономического потенциала: ликвидность и рентабельность. Механизм эффективного функционирования экономического потенциала предприятий туристической сферы нами отражен на рис. 1.

Субъектами рынка рекреационных услуг, в частности туризма, являются население, предприятия и государство. Характер их взаимодействия определяется механизмом функционирования экономики. Предприятия и организации функционирующие в этой специфической сфере объединяются в различные ассоциации, призванные содей-

ствовать развитию рынка рекреационных услуг, удовлетворению спроса на эти услуги, обеспечению качества предоставляемых услуг, координации деятельности и функционирования рекреационной отрасли и индустрии рекреации, защите интересов предприятий и организаций рекреационного комплекса.

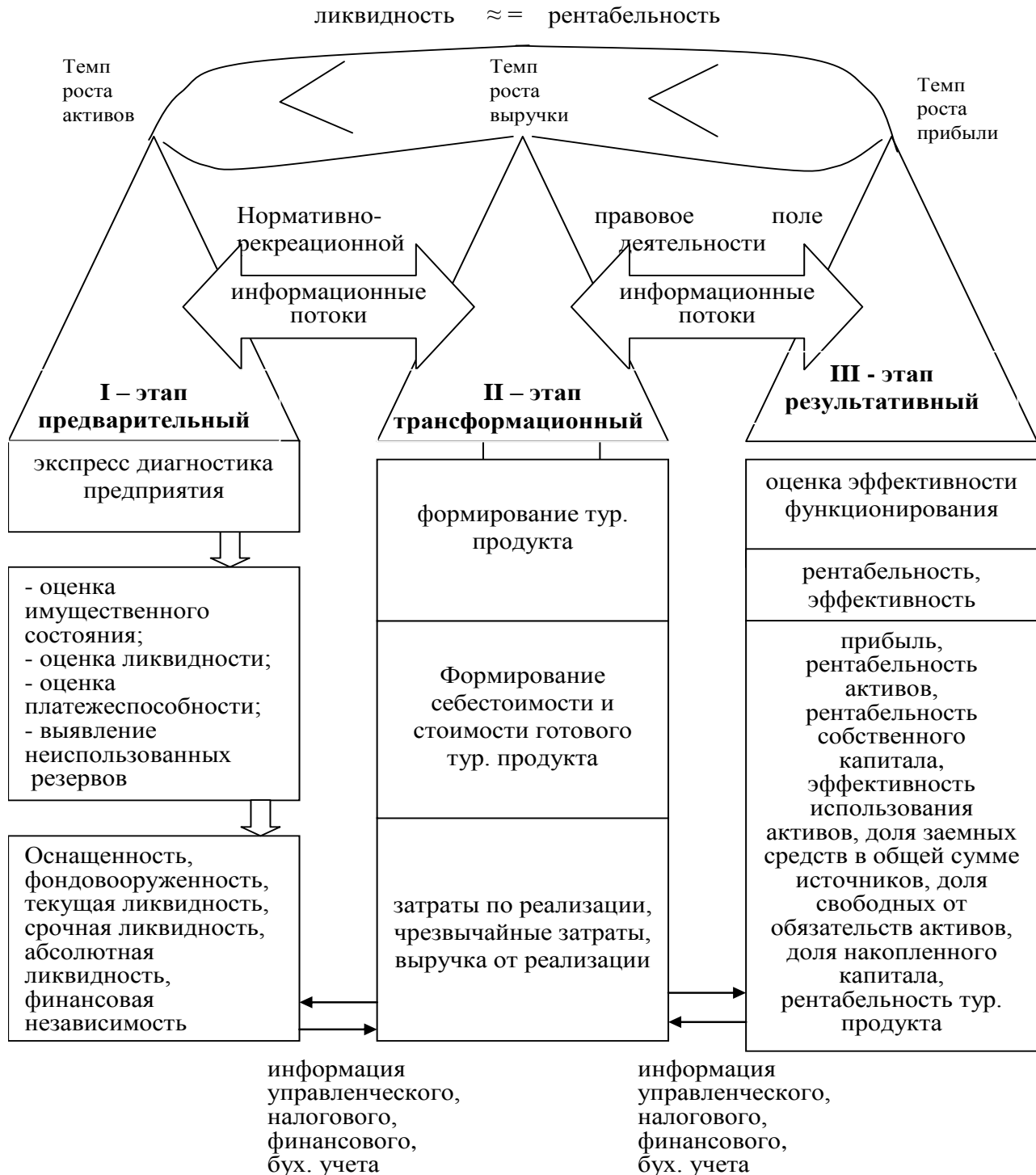

Рис. 1. Механизм эффективного функционирования экономического потенциала предприятий туристической сферы.

На современном этапе система управления развитием рекреационной сферы не получила должного развития. Однако, прямое и косвенное воздействие государства на рекреационную сферу несомненно и проявляется в формировании нормативно-правового поля для осуществления рекреационной деятельности. При этом особо следует отметить такую особенность рекреационной сферы как наличие значительных «выгод перелива», заключающихся в том, что рекреационная деятельность приносит пользу не только индивиду, приобретающему рекреационные услуги, но и обществу в целом. Можно определить некоторые проблемы функционирования рынка рекреационных услуг, которые накладывают отпечаток на формирование эффективного механизма экономического потенциала:

характеристика сущности и особенности туристического продукта;

определение границ и субъектов рынка туристических услуг;

анализ особенностей механизмов ценообразования и конкуренции на рынке рекреационных туристических услуг.

Особенностью продукта является то, что преобладающая его часть составляет туристско – рекреационные услуги. К специфическим чертам этих услуг относятся: участие в процессе обслуживания предприятий различных отраслей народного хозяйства (комплексность); уникальность услуг (вытекает из разнообразия и неповторимости рекреационных ресурсов); возможность реализации в процессе потребления услуг целого комплекса функций. По критериям целей природа рекреационных услуг имеет двойственный характер: во-первых, они составляют потребительский аспект, обусловленный необходимостью организации свободного времени граждан; во-вторых, рекреационное обслуживание населения выступает как важный фактор экономического потенциала. Однако в современной ситуации в любых государствах независимо от общественного строя проблемы устранения внешних эффектов становятся все более острыми, а возможности их учета и смягчения все более актуальными. Рассматриваемые нами пред-

приятія не являються виключенням, в сучасних умовах вони не можуть розвиватися без допомоги держави, тому результативність розвитку рекреації повинна забезпечуватися державою при допомозі системи регулюючих заходів. Це обумовлено наступними тенденціями:

нерівність доходів робить неможливим розподілити рекреаційні послуги використовуючи тільки ринковий механізм відповідно до реальних потреб населення;

депресивні підприємства не в змозозі виділити на цілі соціального виробництва необхідні ресурси, що веде до зниженого обсягу виробництва і споживання різних видів рекреаційних послуг;

фактор асиметричності в сфері виробництва і споживання послуг вимагає наявності позаринкових структур підконтрольних споживачам;

частина рекреаційних послуг надається тільки в пакеті;

деякі рекреаційні послуги є атрибутом національних традицій, підтримка яких не може залежати від ринкової кон'юнктури;

частина рекреаційних послуг, які є суспільними благами, споживається на основі «присутства», не заявленого платіжеспособного попиту.

Окрім зазначених нами особливостей діє ряд факторів, які передбачають використання елементів механізму економічного потенціалу в максимальній ступені;

наявність елітного рівня споживання, заснованого на високому платіжеспособному попиту;

диверсифікація рекреаційних послуг, форм і методів обслуговування;

розширення мережі малого бізнесу і конкуренції;

комерціалізація інноваційної діяльності в сфері рекреаційного обслуговування населення.

Таким образом, механизм эффективного функционирования экономического потенциала предприятия сферы туризма включает в себя по значимости все компоненты воспроизводства на уровне предприятий и их взаимодействия с государством с учетом не только его осуществления в настоящее время, но также возможностей интенсификации в перспективе. Иными словами, он сориентирован на выявление резервов и включение качественных факторов экономического роста, который зависит от взаимодействия рекреационных ресурсов и рекреационных результатов. Функционирование данного механизма предусматривает взаимодействие всех элементов воспроизводственного процесса. Нельзя не отметить существенное значение природных факторов, способствующих или ограничивающих возможности освоения и эксплуатации туристических ресурсов. Характер пространственного распределения и взаимного сочетания природных факторов существенно влияет на особенности организации туристско-рекреационных комплексов. Но вместе с тем, роль отдельных факторов в процессе туристической деятельности неоднозначна. Это определяется разнообразием целей отдыха (лечебные, оздоровительные, познавательные, спортивные), а также его видов и форм организации, многокомпонентным составом природной среды и множественностью рекреационных свойств [4].

Степень влияния государства на рекреационную сферу рассматривается авторами неоднозначно. Так Побирченко В.В. определяет рекреационную систему как саморегулирующуюся и лишь отчасти целенаправленно управляемую систему [3].

Автор отмечает, что: главным механизмом самоорганизации территориальных рекреационных систем служит противоречие между интересами туристов и целями обеспечения устойчивого развития среды туристических занятий. В условиях рыночной экономики это выражается в противоречии между рекреационным спросом и рекреационным предложением. Основной же движущей силой самоорганизации рекреационной системы выступает адаптация как относительно

безконфликтная, гибкая и в основных своих проявлениях приспособительная форма ответных реакций любых социальных систем на изменение в окружающей среде [3].

Мы можем сделать вывод, что влияние государственного механизма на рекреационную систему все же имеет характер косвенного воздействия, в разных ситуациях разнообразно и разнопланово. Это лишь подтверждает, что исследуемый нами механизм функционирования экономического потенциала нуждается в адаптации к рыночной среде. Рыночная адаптация рекреационной системы Крыма уже сегодня немыслима без отказа на всех уровнях от стереотипной концепции максимального полного удовлетворения рекреационных потребностей и внедрения таких категорий качественной оценки как соотношение рентабельности и ликвидности. Причем такое соотношение будет определять границы рекреационных возможностей, будет реализовывать «золотое правило» развитие экономики, будет наиболее и в полном объеме характеризовать эффективное функционирование экономического потенциала. «Параллельно с рыночными приоритетами в решение проблем адаптации на передний план необходимо выдвинуть фактор организации и управления рекреационной индустрией» [3].

Обнищание отечественного потребителя рекреационных услуг Крыма в сочетании с другими недостатками переходного периода обуславливают хроническое недозаполнение емкостей рекреационной индустрии региона даже в разгар летнего сезона. Такая отрицательная тенденция затрудняет функционирование экономического потенциала предприятий туристической сферы.

Так программой развития туризма, принятой Советом министров АРК предусматривается развитие материально-технической базы, непосредственно модернизации, с доведением до уровня мировых стандартов существующих санаторно-курортных, оздоровительных учреждений и объектов туристической индустрии; выделение в эксплуатацию недостроенных рекреационных объектов на основе разра-

ботки экономического механизма стимулирования инвестиционной деятельности; приоритетное развитие материально-технической база и инфраструктуры спортивно-оздоровительных видов туризма; первоочередное обеспечение развития строительства и реконструкции объектов, инженерной инфраструктуры курортов на основе использования современных технологий; разработка экономического механизма привлечения негосударственных инвестиций для восстановления и реконструкции памятников истории, государственная поддержка санаторно-курортных учреждений, ориентированных на реабилитацию, восстановительное лечение; развитие производства товаров курортного и туристического спроса; создание рынка сувенирной продукции; организация производства косметических средств и медицинских препаратов [5]. Государственная политика управления экономическим потенциалом туристической сферы предусматривает диверсификацию услуг, деятельности, однако определению границ рекреационного бизнеса в данной программе не уделяется достаточного внимания, а это основной критерий, как эффективного функционирования экономического потенциала, так и задел будущей оптимизации.

В данной программе предусматривается изменение механизма функционирования курортно-рекреационного и туристического комплекса Крыма, в частности экономическому стимулированию развития рекреационной индустрии независимо от формы собственности и организационной подчиненности участвующих субъектов. Это, прежде всего, создание акционерного рекреационного туристического банка Крыма с вариантами участия иностранных инвесторов; создание инвестиционных фондов с долевым участием частного капитала и зарубежных инвесторов для реализации крупных рекреационных проектов регионального уровня; дифференцированная налоговая и ценовая политика (введение системы льгот по сезонам, регионам Крыма, субъектам рекреационного процесса, видам туризма); стимулирование развития и внедрения современных технологий в рекреационную деятельность на основе залогово - возвратных схем льгот-

ного кредитования; низкопроцентных и долгосрочных кредитов; создание свободных финансово-экономических зон туристического типа; усиление поли экономических методов управления санаторно-курортной сферой на основе вздания свободных экономических зон в пределах территории курортов и курортных местностей; развитие КРТК малого предпринимательства и учреждений различных форм собственности; создание финансово-промышленных групп; разработка системы нормативно-правового и методического обеспечения [5].

Выводы и перспективы дальнейших исследований

Обобщая изученный материал, мы классифицировали и систематизировали современные тенденции развития туристической сферы, что позволило нам определить основные критерии и направление адаптации экономического потенциала предприятий туристической сферы в рыночных условиях хозяйствования (табл.1).

Таблица 1

Современные тенденции функционирования экономического потенциала предприятий сферы туризма

Тенденции функционирования экономического потенциала	Основной критерий адаптации механизма экономического потенциала	Направление адаптации механизма экономического потенциала
Неудовлетворительная инфраструктура рекреационной системы	Самоорганизация рекреационной системы по принципу приспособления к реакциям социальных систем. - реализация проектов стратегических инноваций	Сглаживание противоречий между рекреационным спросом и рекреационным предложением
Низкая покупательная способность населения, неполная эксплуатация туристических мощностей	- снижение порога доступности рекреационной индустрии; - пересмотр профиля рекреационных предприятий; - расширение ассортимента рекреационных ресурсов; - упрощение процедуры пользования рекреационными услугами.	Рыночная трансформация рекреационной системы

Тенденции функционирования экономического потенциала	Основной критерий адаптации механизма экономического потенциала	Направление адаптации механизма экономического потенциала
Отсутствие единого банка данных рекреационных услуг	Устранение недружественной конкуренции в системе рекреационного бизнеса улучшения представительской и рекламной деятельности; - инвентаризация наличия мест;	Создание единого регионального банка данных информационного обеспечения предоставляемых рекреационных услуг
Низкая инвестиционная привлекательность	- создание акционерного рекреационного туристического банка; - создание инвестиционных фондов с долевым участие частного капитала; - дифференцированная налоговая и ценовая политика; - внедрение современных технологий на основе залогово-возвратных схем; - создание свободных финансово-экономических зон;	Экономическое стимулирование развития рекреационной индустрии
Устаревание материально-технического оснащения	- доведение до уровня мировых стандартов существующих стандартов санаторно-курортных, оздоровительных учреждений; - введение в эксплуатацию недостроенных объектов;	Развитие и обновление материально-технической базы
Низкий социально-культурный уровень	- комплексная подготовка обслуживающего персонала; - создание общерегиональной биржи рекреационных бумаг; - проведение рекреационных аукционов; - восстановление и реконструкция памятников истории;	Активация культурно-представительской деятельности
Отсутствие действенного механизма экономического потенциала	- финансовый контроль за соотношением ликвидности и рентабельности как границ безубыточной и эффективной деятельности	Повышение эффективности формирования и использования рекреационных ресурсов

Вышеперечисленные мероприятия должны рассматриваться в качестве первоочередных и получить приоритетное стратегическое направление.

В условиях рыночного хозяйства система управления социально-экономическими процессами включает саморегулирование и государственное регулирование, формы и соотношения которых могут быть различными в зависимости от менталитета страны, традиций, обычаев, особенностей функционирования секторов экономики – государственного, кооперативного, частного.

Все вышеизложенное позволяет сформировать новую концептуальную модель управления рекреационными услугами, состоящую из следующих блоков:

разработка концепции социального воспроизводства в стране в разрезе институциональной социокультурной и профессиональной парадигм рекреации;

формирование целей и приоритетных направлений развития рекреационной деятельности;

определение социальных групп населения, имеющих доступ к социальным рекреационным услугам (предоставляемым на бесплатной или частично оплачиваемой основе);

разработка системы баланса интересов участников (государства, рекреационных предприятий, инвесторы и потребители);

определение форм и методов поддержки рекреационной деятельности со стороны государства, рекреационных предприятий и инвесторов;

формирование инвестиционного механизма поддержания и развития рекреационной индустрии;

организация системы отбора и подготовки кадров для различных уровней управления рекреационной деятельностью;

разработка и утверждение государственной программы совершенствования системы социально-экономического воспроизводства.

Каждое из указанных направлений концепции представляет собой комплекс сложных нерешенных задач по оптимизации эффекти-

вного функціонування економічного потенціала підприємств сфери туризму.

Література

1. Асланов Д.И. Механизм регулирования инновационной деятельности в санаторно-курортном комплексе Кавказских минеральных вод. // Эконом. науки, №12. 2007.- 396-398.
2. Берлин С.И. Финансово-экономическая политика и рекреационная экономика: модели взаимодействия. Эконом. науки №4, 2007.- с128-132.
3. Побирченко В.В. Уровни и пути рыночной трансформации // Ученые записки №3 /42. 2011.
4. Штрек П.А. Экологизация управления в сфере туристическо-рекреационных услуг. Специальность 08.00.05 - Экономика и управление народным хозяйством (рекреация и туризм), автореферат дисс. к.э.н. /Санкт-Петербург, 2010.
5. Курортно-туристический потенциал Автономной Республики Крым. <http://old/crimea-portal.gov.ua/index.php?v=5&tek=5&par=&art=1914>.

УДК 330.341.1:658

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА НІВЕЛЮВАННЯ ДИСБАЛАНСІВ У ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА З УРАХУВАННЯМ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ

*Нестерова З.І., аспірант,
Інститут економіки промисловості НАН України*

У статті удосконалено методичний підхід до визначення та нівелювання дисбалансів в технічному забезпеченні при впровадженні нової технології на промисловому підприємстві

В статье усовершенствован методический подход к определению и нивелированию дисбалансов в техническом обеспечении при внедрении новой технологии на промышленном предприятии

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Процес переходу до нових технологій в різній мірі вже торкнувся багатьох машинобудівних підприємств, від невеликих приватних підприємств до галузевих гігантів. Перехід на нові технологічні верстати дає ряд переваг, таких як: зростання продуктивності праці, зменшення виробничих площ, скорочення кількості персоналу та ін.

Проте на практиці не завжди вдається реалізувати весь потенціал від впровадження нової технології виробництва. В першу чергу ця проблема стосується рівня складності впровадження комплексу нового обладнання. Неможливо замінити все існуюче обладнання на підприємстві одночасно. Буде потрібно зупинити виробництво, а отже припинити випуск продукції, що неприйнятно, або побудувати нове виробництво. Але для цього потрібні виробничі площі і персонал, який має досвід роботи на верстатах, що впроваджуються. Також будуть потрібні величезні фінансові ресурси, що виправдано тільки для випуску перспективних виробів. Тому заміну існуючого обладнання на нові технологічні верстати зазвичай виробляють поетапно, в міру виробничої необхідності і з появою можливостей реалізувати таку модернізацію. Таким чином нові технологічні верстати впроваджуються локально, а у виробничому процесі присутні як старі, так і нові технології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Загальні закономірності управління технічним й технологічним розвитком промислових підприємств сформульовані в роботах М. Кондратьєва, Х. Менша, К. Фрімена, Е. Менсфілда, Р. Солоу, О.І. Амоші, М.О. Кизима, В.М. Порохні, С.Я. Салиги, Г.А. Семенова, Р.Б. Тяна, В.А. Панкова, В.Л. Петренка, О.М. Тридіда.

У той же час техніко-технологічний розвиток промислових підприємств є недостатньо вивченою областю вітчизняного менеджменту. Розгляд даної проблеми актуальний з позицій практики, в якій недостатньо науково-обґрунтованих методичних рекомендацій, що дозволяють підвищити ефективність використання виробничого потенціалу промислових підприємств, прискорити їхній технологічний розвиток і забезпечити конкурентоспроможність.

Загальна мета дослідження

Метою роботи є удосконалення методичного підходу до визначення та нівелювання дисбалансів в технічному забезпеченні при

впровадженні нової технології на промисловому підприємстві

Викладення основного матеріалу. Обґрунтування отриманих результатів

Багато з інструментів для поліпшення продуктивності, запропоновані в заходах при впровадженні нового технологічного обладнання, є найбільш ефективними, якщо вони спочатку використовуються при розробці нової технології. А впровадження нової технології в існуюче технологічне середовище може зайняти більше часу, оскільки вона може не мати повної сумісності з існуючим техніко-технологічним середовищем на підприємстві.

Основні труднощі при впровадженні нової технології виникають при перших її практичних застосуваннях, які відносяться до першого або другого типу впроваджень [1]. Тому далі в роботі акцентується увага на факторах, що сприяють успішності впровадження нової технології на підприємстві.

Ці фактори можна розділити на дві великі групи: характеристики самої технології (внутрішні чинники) і характеристики оточення, в якій їй належить працювати (зовнішні фактори) [3].

Практично всі характеристики, існуючи з точки зору використання технології можна об'єднати в понятті її якості:

1. Функціональність. Цей аспект визначає, які завдання технологія вирішує. Він включає її придатність до виконання певних робіт, ступінь правильності отриманих результатів, можливість вирішення інших, побічних завдань.

2. Ефективність. Цей аспект якості показує, як співвідносяться ресурсовитрати на впровадження та використання технології з вигодами від її застосування. Він включає ставлення прямих і непрямих вигод від використання технології, до витрат на навчання персоналу, на придбання необхідної апаратури, час окупності впровадження технології, підсумкове підвищення продуктивності праці при вирішенні за допомогою цієї технології завдань певного виду та ін.

3. Комфортність використання. Цей аспект показує, наскільки

легко технологія освоюється і застосовується, які трудовитрати на вирішення певних завдань при роботі за цією технологією.

4. Гнучкість. Цей аспект відображає можливість використання технології в різних умовах, зокрема, в різних проектах, організаціях, культурних середовищах, з різним персоналом, з різними інструментами, в поєднанні з різними іншими технологіями й техніками, з різним масштабом завдань - для проведення невеликих мобільних проектів або для проведення величезних, ресурсоемних проектів із залученням великої кількості людей.

5. Модифікованості. Цей аспект визначає, наскільки легко технологію пристосувати для вирішення інших завдань, додати до неї нові можливості.

6. Надійність. Цей аспект якості пов'язаний з імовірнісними характеристиками технології, що показують розподіл «поганих» ситуацій, недоліків технології з точки зору всіх інших, перелічених раніше аспектів.

Визначено, що серед головних критеріїв ефективності при впровадженні нової технології є досягнення техніко-технологічної рівноваги (збалансованості) між існуючим обладнанням та обладнанням, що впроваджується в виробничий процес (що є наслідком впровадження нової технології).

Під збалансованістю в технічному забезпеченні розуміється такий стан рівноваги між існуючим обладнанням на підприємстві та обладнанням, що впроваджується в виробничий процес в рамках прийняття рішення про застосування нової технології, при якому відбувається стиківка між технічними, фізичними, виробничими характеристиками та властивостями всіх одиниць обладнання, що забезпечують безперебійний технологічний процес.

Проте, як було наголошено вище, досягнення повної гармонії між необхідним технічним забезпеченням нової технології та існуючим на підприємстві є досить капіталомістким та складним процесом, що провокує створення різноманітних дисбалансів.

Під дисбалансом в технічному забезпеченні необхідно розуміти ситуацію протилежну за змістом збалансованості.

В широкому сенсі дисбаланси в технічному забезпеченні можна поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні дисбаланси відносяться до організаційних процесів впровадження нової технології:

досягнення компромісу між інтересами продавця та покупця нової технології;

досягнення компромісу між інтересами підприємства, що впроваджує нову технологію та стратегічними елементами його зовнішнього оточення (постачальники, споживачі продукції, органи виконавчої влади держави та ін.);

досягнення компромісу між інтересами підприємства та зовнішніми інвесторами, що приймають участь при впровадженні нової технології в виробничий процес підприємства та ін.

Зупинимося детальніше на розгляді внутрішніх дисбалансів в технічному забезпеченні нової технології в процесі її впровадження.

Застосування нової технології в виробничому процесі обумовлює виникнення змін в технологічних операціях та технологічних потоках на підприємстві [2; 4]. Відволікаючись від конкретних технологій, розглянемо будову і форму технологічної операції та технологічного потоку, тобто їх морфологію на предмет визначення можливих дисбалансів при впровадженні нової технології (рис. 1).

Таким чином, досягнення збалансованості між існуючим технічним забезпеченням на підприємстві та технічним забезпеченням, якого вимагає впровадження нової технології пов'язано перш за все зі стабілізацією входів та виходів окремих операцій. В процесі впровадження нової технології швидкість потоку при функціонуванні обладнання непостійна на різних ділянках, а саме функціонування періодично переривається через втручання людини.

Щільність потоку також неоднакова на всіх ділянках і дуже мала внаслідок великих відстаней між об'єктами обробки, а їх положення не є оптимальним.

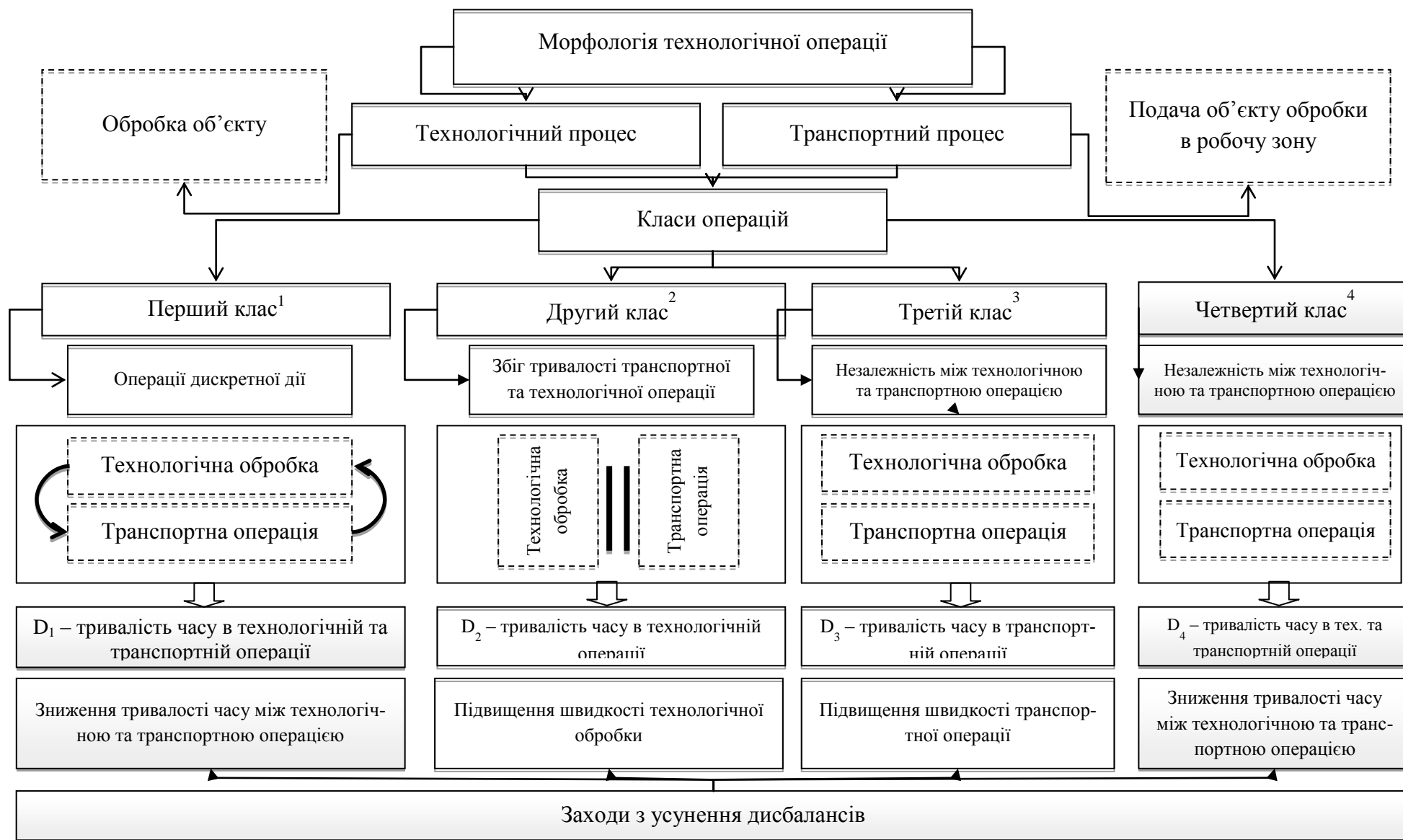

Рис. 1 Місце дисбалансів в морфології технологічної операції

Висновки і перспективи подальших досліджень

Тому для досягнення збалансованості в процесі об'єднання існуючого обладнання та обладнання, що вимагає впровадження нової технології потрібні міжопераційні транспортні, керуючі, контролюючі та інші допоміжні пристрої. Всі ці пристрої не підвищують продуктивності, а вартість їх приблизно така ж, як самого технічного забезпечення нової технології, що призводить до її подорожчання і подовженню строку її окупності настільки, що вона зношується фізично, а частіше морально раніше, ніж окупається.

Література

1. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики / Н.Д. Кондратьев. – М.: Экономика, 1989. – 525 с.
2. Кизим Н.А. Организация крупномасштабных экономико-производственных систем / Н.А. Кизим. – Х.: Бизнес Информ, 2000. – 108 с.
3. Лепа Н.Н. Моделирование процессов управления развитием промышленных предприятий: моногр. / Н.Н. Лепа, Р.Н. Лепа, А.И. Пушкарь; под ред. Н.Н. Лепы. – Донецк: Юго-Восток, Лтд, 2005. – 348 с.
4. Тридед А.Н. Модели стратегий предприятия / А.Н. Тридед // Вестник Харьковского гос. политех. университета. – 2000. – № 92. – С. 158-161.

УДК 658.51

МЕХАНІЗМ РОЗРОБКИ І РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

*Пілецька С.Т., к.е.н., доцент,
Донбаська державна машинобудівна академія*

Запропоновано організаційно-економічний механізм розробки і реалізації екологічної стратегії промислового підприємства.

Предложен организационно экономический механизм разработки и реализации экологической стратегии промышленного предприятия.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Сучасне промислове виробництво характеризується високим рівнем дії на природне довкілля. На сьогодні щорічні збитки України від неефективного природокористування та забруднення довкілля становлять від 15 до 20% її валового національного доходу [5]. У зв'язку з відсутністю мотивації, більшість промислових підприємств

або зовсім нехтує питаннями охорони навколишнього середовища, або впроваджує заходи, які є частиною пасивної екологічної стратегії, що припускає винятково відповідність нормативам законодавства.

Проблемам раціонального природокористування, формування екологічної інфраструктури, розвитку управління еколого-економічними процесами присвячено значну кількість сучасних наукових досліджень, в яких аналізується стан екологічної ситуації в Україні в рамках становлення ринкової економіки, пропонуються шляхи потенційного розвитку еколого-економічної системи на основі використання світового досвіду вирішення екологічних проблем як на макро-, так і на мікрорівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Зазначені питання набули наукового розвитку у працях таких вчених, як Л. Гринів, Б. Данілішин, М. Долішній, Л.Г. Мельник, І.М. Сотник, Г. Черніченко, М. Чумаченко, В. Шевчук та ін. Інструментарій регулювання і управління еколого-економічними процесами розроблений і вдосконалений А. Амошею, А. Садековим, І. Сінякевичем та ін. Але не достатньо розглядається механізм управління еколого-економічними процесами в умовах негативного впливу політико-економічного середовища. впливу. У цьому зв'язку загострюється необхідність дослідження такого питання, як розробка екологічної стратегії в рамках стратегії фінансової незалежності підприємств від впливу політико-економічного середовища.

Загальна мета дослідження

Метою даної роботи є розробка теоретико-методологічних засад формування екологічної стратегії в рамках стратегії фінансової незалежності підприємств від впливу політико-економічного середовища.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Стратегія фінансової незалежності - це сукупність взаємозв'язаних компонентів і елементів, що визначають систему дій по забезпеченню функціонування підприємства при несприятливій дії політич-

ної кон'юнктури і виступає частиною системи стратегічного управління підприємством. Стратегічне управління припускає не тільки формування однієї генеральної стратегії, але і розробку окремих її видів, що визначають перспективи розвитку в певній сфері діяльності промислових підприємств. Однією з найважливіших компонентів стратегічного управління в рамках стратегії фінансової незалежності є розробка і реалізації екологічної стратегії підприємства.

Екологічна стратегія повинна органічно входити до загальної стратегії фінансової незалежності, забезпечивши при цьому взаємодію екологічну діяльність з іншими функціональними сферами діяльності підприємства, сприяючи виникненню синергічного ефекту і, надаючи підприємству конкурентні переваги. Екологічні цілі підприємства є значущими напрямками його діяльності, що самостійно визначаються, здійснюються і, по можливості, кількісно і якісно ним оцінюються. Вони встановлюються відповідно до принципів і зобов'язань екологічної політики підприємства; при цьому враховуються виявлені пріоритетні екологічні аспекти його діяльності і пов'язані з ними дії на навколишнє середовище, а також законодавчі і інші нормативно-правові вимоги, що пред'являються по відношенню до них.

Аналіз літературних джерел [4, с.40 – 50; 2, с.87 – 88; 1, с.283 – 288] дозволяє визначити деякі ознаки екологічних стратегій (табл. 1).

Розробка екологічної стратегії повинна відповідати ряду наступних вимог: послідовність розробки; перманентність розробки; відповідність генеральній стратегії фінансової незалежності підприємства; відповідність зовнішньому і внутрішньому середовищу функціонування підприємства. Етапи розробки екологічної стратегії підприємства представлені на рис. 1. Метою механізму реалізації екологічної стратегії є: підвищення ефективності генеральної стратегії фінансової незалежності підприємства від впливу політико-економічного середовища; зосередження уваги на відповідальності за розробку та її реалізацію, вдосконалення функцій управління і контролю за процесом реалізації і оцінки ефективності здійснюваних заходів із порівнянням зміни визначених показників та індикаторів.

Таблиця 1

Класифікація екологічних стратегій [4; 2; 1]

Ознака	Екологічні стратегії	Мета
Конкурентна позиція підприємства	Лідерство в екології. Лідерство у витратах. Диференціація.	Досягнення конкурентних переваг за допомогою економії на витратах виробництва, або шляхом диференціації продукції і підвищення її якості
По рівнях стратегії підприємства	Корпоративні. Бізнесу. Функціональні.	Оптимізація розрахунку параметрів стратегії для підприємств залежно від рівня
Функціональні стратегії	Виробництва Персоналу Маркетингу, збуту	Оптимізація розрахунку параметрів стратегії для підприємств залежно від функціонального підрозділу
Цільова спрямованість	Цільова Інтегрована Комплексна	Оптимізація витрат ресурсів на вирішення екологічних проблем в бізнесі, структурному підрозділі, напрямку
По ступеню дії на навколишнє природне середовище	Сильне Помірне Слабке	Оптимізація розрахунку параметрів стратегії для підприємств з різною дією на навколишнє природне середовище (НПС)
Призначення стратегії	Виконання вимог Вихід на нові ринки Гонка за конкурентами	Розробка екологічної стратегії з урахуванням її призначення в рамках розвитку підприємства
По ступеню глобалізації	Локальні Національні Міжнародні Глобальні	Розробка екологічної стратегії з урахуванням цілей підприємства по розширенню діяльності в межах регіону, країни або при виході на міжнародний ринок
По ступеню обліку екологічних вимог і норм	Пасивні (компенсуючі) Активні (превентивні)	Для узгодження процесу управління підприємством в цілому
Екологічні стратегії, що відпо-відають за кон-цепції сталого розвитку бізнесу	Достатності Дематеріалізації і реци- кловання Екоефективності і еко- справедливості Кооперації Чистого виробництва	Такі стратегії об'єднує ідея інновацій сталого розвитку, які несуть потенціал проривного ефекту у вирішенні екологічних проблем
За принципами формування стратегії	Ресурсо- і енергозбере- ження Адаптації Обережності Мінімізації відходів	Для оптимізації витрат ресурсів на формування екологічних стратегій
В залежності від впливу на економічних суб'єктів/стратегія впливу попит	Стратегія «Pull» (тягну- ти) [4, 50; 2, 87-88] «Push» (штовхати) [4, 50; 2, 87-88] або страте- гія впливу на пропози- цію [1, 283]	Для вирішення екологічних проблем: «Pull» - унаслідок посилення вимог з боку споживчого попиту і ринку (покупці, конкуренти, партнери). «Push» - ініціюється законодавством і вимогами громадськості. [4, 50; 2, 87-88, 1, 283-286]

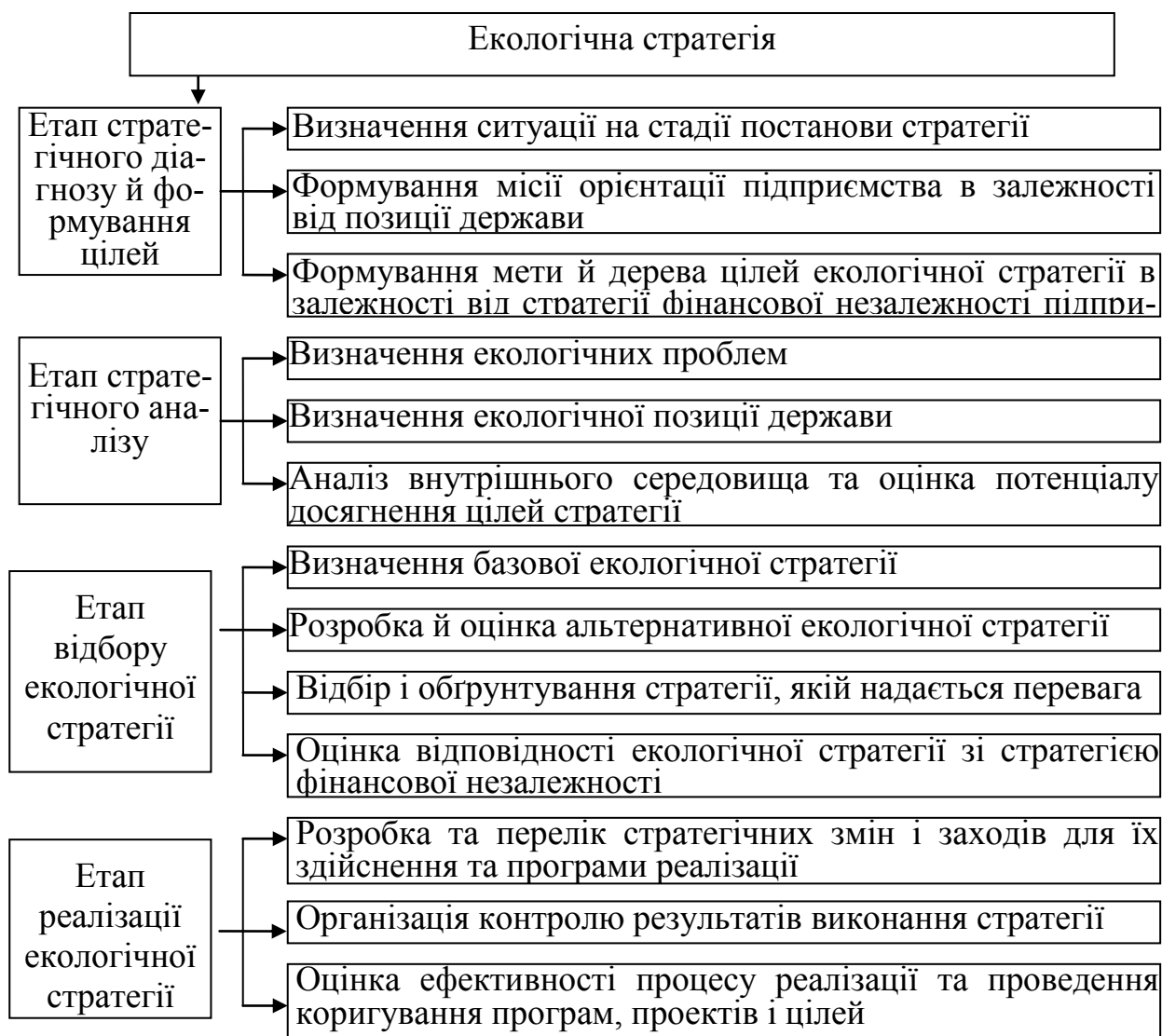

Рис. 1. Етапи розробки екологічної стратегії підприємства

Механізм реалізації екологічної стратегії (рис. 2) за своєю сутністю повинний: являти собою циклічний процес планування на принципах управління заходами в напрямі досягнення цілей за допомогою моніторингу; бути заснованим на повторюваних циклах аналізу прийняття рішень, плануванні та впровадженні завдань із конкретними цілями та визначеним терміном їх вирішення; містити постійний моніторинг та оцінку досягнення цілей за змістом стратегії та обраними заходами; сприяти координації дій виконавців стратегії із застосуванням моніторингу, аналізу та наявністю джерел фінансування заходів.

Рис. 2. Механізм реалізації екологічної стратегії підприємства

Екологічна стратегія є унікальною за своєю природою, а процес її формування та прийняття постійно ускладнюється під впливом політико-економічного середовища, що дозволяє виокремити деякі вимоги до цього процесу, які полягають у такому:

ситуаційна виправданість розробки, прийняття та реалізації екологічної стратегії, яка сприяє реалізації стратегії фінансової незалежності підприємства та його економічного росту;

існування чіткої уяви про механізм реалізації, а саме мету дії, завдання, порядок її виконання (організацію, мотивацію, контроль), можливості вчасно визначати необхідні організаційні зміни в стратегії, орієнтуючись при цьому на досягнення кінцевої мети не тільки екологічної стратегії, але і стратегії фінансової незалежності;

максимальне використання потенційних можливостей підприємства та навколишнього середовища в процесі реалізації екологічної стратегії;

ресурсна забезпеченість усіх етапів підготовки та реалізації стратегії;

можливість адекватного корегування екологічної стратегії при зміні стратегії фінансової незалежності;

відкритість доступу виконавців до інформації.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Разом з тим, аналіз організаційного, методичного та інформаційного забезпечення процесу розробки і реалізації екологічної стратегії показує, що цей процес потребує подальшого вдосконалення.

Література

1. Главинская Л. Т. Корпоративный экологический менеджмент: стратегический аспект (на примере предприятий рыбной промышленности). Дис. ... д. э. н.: 08.00.05, СПб, Санкт-Петербургский госуниверситет, 2004. – М.: РГБ (Из фондов РГБ), 2006. – [Электронный ресурс]: // Режим доступа: <http://diss.rsl.ru/diss/06/0321/060321015.pdf>

2. Мельник Л.Г. Экологическая экономика : учебник. / Л.Г. Мельник. – Сумы: Издательство «Университетская книга», 2001. – 350 с.

3. Пілецька С.Т. Стратегічний аналіз потенціалу підприємства в обґрунтуванні стратегії економічного розвитку / С.Т. Пілецька // Економічний вісник Національного гірничого університету. – Дніпропетровськ. – 2009. – №1. – С.100-106.

4. Подметина Д.С. Методы формирования экологических стратегий промышленных предприятий. Дис. ... к. э. н.: 08.00.05, СПб, Санкт-Петербургский гос. инженерно-экономический ун-т, 2005. – Москва: РГБ, 2005 – (Из фондов Российской Госбиблиотеки) – [Электронный ресурс]: // Режим доступа: <http://diss.rsl.ru/diss/05/0593/050593039.pdf>

5. Статистичний щорічник України за 2010 рік / [за ред. О. Г. Осауленка] – К. : Консультант. – 2009. – 566 с.

УДК 339.138

РОЗВИТОК РИНКУ ОКУЛЯРНИХ ПОСЛУГ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

*Решетілова Т.Б., д.е.н., професор,
Державний ВНЗ «Національний гірничий університет»*

На підставі аналізу, узагальнення та систематизації існуючих підходів до процесу державного регулювання ринку окулярних послуг доведено, що підвищення економічної ефективності суб'єктів ринку повинно виходити з інтересів усіх верств населення, включаючи соціально незахищені його категорії. Обґрунтовано необхідність використання корпоративного підходу для розвитку ринку, як механізму узгодження інтересів його суб'єктів.

На основаних аналізів, обобщення и систематизации существующих подходов к процессу государственного регулирования рынка отических услуг доказано, что повышение экономической эффективности субъектов рынка должно исходить из интересов всех слоев населения, включая социально незащищенные его категории. Обоснована необходимость использования корпоративного подхода для развития рынка, как механизма согласования интересов его субъектов.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Офтальмологічна патологія займає одне з провідних місць за рівнем поширення в Україні, вона також є однією з причин зниження працездатності і інвалідності населення. Очні захворювання, з якими можливо боротися засобами окулярної корекції складають 24,3%, що є високим показником [1].

Практично кожен другий житель середнього або великого міста має дефекти зору, кожен п'ятий вимушений використовувати засоби корекції (постійно або періодично): засобів корекції зору потребує 58% населення країни, що складає більше 26 млн. осіб. За оцінками експертів темпи зростання ринку в Україні складають 10-15% в рік [2]. Виходячи з цього можливі обсяги продажу товарів покупцям, у яких є потреба в них і які проявляють інтерес до продукції даного ринку розраховані для окулярів, лінз для окулярів із скла і лінз для окулярів з інших матеріалів. Було виявлено, що потенційна ємність цього

сегменту ринку складає близько 8 млрд. грн. Якщо врахувати лише тих осіб, які постійно звертаються в оптики при купівлі раз на рік на суму 300 грн., то ємність реального ринку складе 3,5 млрд. грн.

На збільшення ємності ринку окулярних послуг впливає ціла низка важливих чинників. По – перше, це процеси глобальної інформатизації усіх сфер життєдіяльності людини (телебачення, комп'ютерна техніка і таке інше), погіршення екологічної обстановки, по – друге, низка соціально – економічних чинників до яких входять і тенденції моди по окремих регіонах. Усі чинники, що впливають на кон'юнктуру ринку окулярних послуг, мають тенденцію до посилення, що збільшує значущість та привабливість даного ринку, що актуалізує питання державного регулювання розвитком ринку. Завдання підвищення ефективності роботи на ньому повинні вирішуватись з урахуванням інтересів усіх суб'єктів ринку, включаючи соціально незахищені верстви населення, вітчизняних виробників, господарюючих суб'єктів усіх форм власності, професійних об'єднань і самої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Аналіз монографічної і періодичної літератури з даної тематики свідчить, що вона недостатньо досліджена. Разом з тим, відправною точкою вивчення соціально-економічних проблем ринку оптичної корекції зору стали роботи таких відомих зарубіжних вчених, як Ф. Букерель, А. Дайан, П. Дойль, Ф. Котлер, Ж. Ламбен, Р. Ланкар, К. Маркс, А. Маршалл, А. Маслоу, М. Мескон, Г. Мінцбергер, Р. Рассел, Б. Рендер, Д. Рікардо, А. Сміт, Ф. Хайєк, К. Хаксевер, Д. Хеллоурі та ін. В їх роботах досліджуються теоретичні основи і особливості різноманітних послуг.

Загальнотеоретичні проблеми управління соціально орієнтованою ринковою економікою розглянуті в працях Д. Белла, Х. Ламперта, Л. Мізеса, М. Портера, Дж. Стігліца, К. Еклунда.

Управління ринку послуг в діючій національній практиці дослі-

джувалось російськими вченими І. Аренковим, В. Бугаковим, С. Блиндою, А. Гапоненком, О. Панкрухіним, В. Уколовим та ін.

Питання соціальної політики відображені в працях російських вчених Н. Герасименка, С. Глазьєва, І. Ільїна, В. Якимця та ін. Серед українських вчених слід відзначити праці В. Базилевича, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Ільїна, Л. Романенко та ін. У той же час в наявних дослідженнях майже не аналізуються особливості управління ринком оптичних послуг, як на національному, так і на регіональних рівнях. Це вимагає подальшого теоретичного аналізу і узагальнення.

Загальна мета дослідження

Метою даного дослідження є обґрунтування концепції управління розвитком ринку окулярних послуг в інтересах соціально незахищених верств населення.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

В Україні немає виробництва окулярних лінз з полімерних матеріалів. Обсяги виробництва оправ малі, і лише виробництво скляних лінз має суттєві показники. Згідно Державної служби статистики України в 2012 році було вироблено 2997,8 тис.од. окулярних лінз, з них не реалізованими залишилося 1962,6 тис. од. Темпи зростання виробництва до 2011 року склали 39,5% [12].

Вітчизняна продукція за якістю програє імпортним товарам. За ціною ж окуляри, виготовлені з вітчизняних комплектуючих, доступні навіть пенсіонерам та малозабезпеченим громадянам. Отже української продукції в сучасних салонах продається досить мало. Вона реалізується переважно засобами виносної торгівлі.

За даними Державної служби статистики України в період 2007-2012рр. показники обсягів імпорту окулярної продукції були наступними (табл.1). Як можна бачити, зростання обсягів імпорту у 2009 – 2010рр. у натуральному вимірі значно відставало від обсягів у грошовому вимірі, що свідчить про значне зростання середньої вартості ім-

портованих лінз, які є малодоступними для малозабезпечених верств населення. Це також свідчить про незахищеність вітчизняних виробників оптичної продукції. Потреби малозабезпечених верств населення як сегменту ринку задовольняються дешевою продукцією з Китаю та Кореї.

Таблиця 1

Обсяги імпорту скляної окулярної лінзи з 2007 по 2012рр.

Рік	Обсяги, тис. од.	Обсяги, тис. дол. США
2012	446,2	181
2011	2 655,9	19 139
2010	5 476,9	58 687
2009	5 516,1	31 818
2008	5 172,3	12 805
2007	4 067,3	3 755

Як відмічають експерти, основними тенденціями, що спостерігаються у різних сегментах українського ринку окулярної оптики, виступають наступні. Значимою тенденцією, характерною для міжнародного ринку окулярних лінз і в початковій стадії спостережуваній на українському ринку, виступає індивідуалізація окулярних лінз залежно від даних конкретного клієнта, особливостей його зорової активності і потреб. Збільшується кількість окулярних лінз, призначених для роботи в офісі або за комп'ютером. Однією з ключових тенденцій сучасного українського ринку окулярної оптики є поступовий рух до пропозиції споживачеві продукції усе більш високої якості, що витісняє низькоякісні товари нижньої цінової категорії, а також контрафактну імпорتنу продукцію. Спостерігається зростання попиту на органічні окулярні лінзи, зокрема, лінзи з великим коефіцієнтом заломлення. Вже сьогодні доля продажів органічних окулярних лінз істотно перевищує продажі мінеральних лінз, що ще нещодавно займали домінуюче положення на ринку. Тенденція, що спостерігається, відповідає загальносвітовим процесам. Особливе значення, як для світового ринку окулярної оптики, так і для українського ринку зокрема, має поширення лінз з полімерних матеріалів, що використовують для виготовлення дитячих коригуючих окулярів.

Отже, ефективність оптичної послуги повинна базуватись на оцінці її результату тільки після споживання послуги і пов'язана зі суб'єктивним сприйняттям. Тому завжди є можливість інформаційної, соціально – психологічної та навіть ціннісної асиметрії у положенні виробника і споживача.

З соціально – економічної сутності окулярної послуги витікає необхідність посилення соціальної орієнтації ринку оптичних послуг. Це обумовлене: тенденціями загального погіршення зору населення країни; низьким рівнем доходів великої групи споживачів, що не дозволяє бути доступним усьому комплексу необхідних якісних окулярних послуг; наявністю протиріччя в реалізації економічних інтересів соціально незахищених груп споживачів, у зв'язку з чим задоволення їх потреб в цих послугах не відповідає соціальній раціональності вибору.

Розвиток соціально – орієнтованого ринку в Україні, як і в будь – якій країні, передбачає у першу чергу перетворення в його інституціональній сфері. Тому провідна роль в управлінні розвитком ринку повинна належати державі. Метою таких перетворень є створення надійного механізму взаємодії між усіма суб'єктами ринку, а також соціального контролю за цілями спрямованістю їхньої діяльності для реалізації соціально незахищених груп та категорій споживачів, узгодження і координації усіх елементів інституціонального середовища ринку.

Доведена необхідність використання корпоративного підходу при розвитку ринку оптичних услуг як основного механізму узгодження економічних інтересів всіх його суб'єктів. Потенціал корпоративних структур даного ринку найбільшою мірою відповідає соціальним і інституціонально-організаційним вимогам його перетворення. Це пояснюється тим, що:

великі корпоративні структури, що являють собою інституціональні об'єднання первинних ланок господарської діяльності, найбільш ефективно реалізують принципи ринкового підприємництва і соціальної політики. Для них характерний високий рівень організації фінансової діяльності, включаючи такі її напрями, як кредитна і інве-

стиційна політика. Це, в свою чергу, створює сприятливі фінансові умови для проведення соціальної політики корпорацій на ринку оптичних послуг;

формування стратегії корпоративного бізнесу спирається на принципи відкритості, багаторівневості, багатопотоковості, синергізму, що дозволяє виробити їх необхідну стійкість і адаптивність до умов зовнішнього середовища;

соціальне партнерство корпоративних суб'єктів ринку оптичних послуг може стати основою соціальної єдності і стабільності. Виходячи з цього, соціальна відповідальність корпорацій на ринку оптичних послуг може бути реалізована шляхом створення більш тісних економічних відносин і взаємодій між самими корпораціями і громадськими організаціями, що виражають інтереси різноманітних груп споживачів оптичних послуг;

соціальні пріоритети розвитку корпоративного підходу на ринку оптичних послуг базуються на принципах абсолютної добровільності прийняття і реалізації соціальних зобов'язань; взаємній вигоді, яку отримують від соціальної діяльності як самі компанії, так і суспільство; різноманітності форм, методів і напрямів реалізації соціальних програм окремих компаній і бізнес-спільноти в цілому.

Висновки і перспективи подальших досліджень

На підставі аналізу, узагальнення та систематизації існуючих підходів до процесу державного регулювання ринку окулярних послуг доведено, що підвищення економічної ефективності суб'єктів ринку повинно виходити з інтересів усіх верств населення, включаючи соціально незахищені його категорії. Обґрунтовано необхідність використання корпоративного підходу для розвитку ринку, як механізму узгодження інтересів його суб'єктів.

Література

1. Риков С.О. Адекватність сучасної державної статистичної звітності про офтальмологічні захворювання в Україні.// Вісник гігієни і епідеміології. – 2011. - Т.6, №2. - С.153-156.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 336.773:330.31/322(477)

РОЗВИТОК СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

*Перзеке М.Б., старший викладач,
Таврійський національний університет*

У роботі досліджено поточні тенденції розвитку системи банківського інвестиційного кредитування в Україні з урахуванням світової кон'юнктури фінансових ринків. Систематизовано характеристики ринкових продуктів найбільших банків України у сфері інвестиційного кредитування.

В работе исследованы текущие тенденции развития системы банковского инвестиционного кредитования в Украине с учетом мировой конъюнктуры финансовых рынков. Систематизированы характеристики рыночных продуктов крупнейших банков Украины в сфере инвестиционного кредитования.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

На сьогодні механізм банківського фінансування відтворювальних процесів в економіці України піддається значним випробуванням з огляду на зберігання істотних загроз глобального характеру. Якщо на початку світової фінансової кризи, більше п'яти років тому, з її походженням на ринку субстандартного кредитування в США, державні регулятори стикнулися з проблемою різкої переоцінки кредитного ризику, то в даний час епіцентр нестабільності змістився до рівня окремих банків та рефінансованих ринків Єврозони. При цьому зниження рівня фінансової стійкості охопило значну кількість приватних позичальників, а також національних урядів. Слабкі місця у балансових листах позичальників для банків залишаються на першому місці серед побоювань інвесторів, у той час як високий борговий тягар впливає на економічні показники, знижує довіру економічних суб'єктів до заходів адміністративного впливу та формує ризику погіршення динаміки кредитного ринку.

Незважаючи на це, в розрізі активного державного сприяння реалізації стратегічних цілей економічного розвитку Національним банком України серед пріоритетних завдань грошово-кредитної політики на 2012 рік було визначено «стимулювання якісних зрушень кредитної активності банків у напрямку посилення її інвестиційної спрямованості» [8, с. 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Проблематика сучасних тенденцій розвитку системи банківського інвестиційного кредитування (БІК) розглядалася у роботах багатьох вітчизняних науковців, серед яких слід відмітити І. Анненкова [2], О. Воробйову [3], С. Жуйкова [4], Г. Забчук [5], В. Кравченка [7], В. Сидоренка [13], О. Шевчук [14], Н. Шелудько [15] та багатьох інших. Так, І. Анненков [2] зазначає, що комерційні банки, будучи провідною ланкою української фінансової системи, яка масштабно мобілізує та акумулює вільні капітали, в сучасних умовах розвитку недостатньо сприяють вирішенню завдання підтримки стійкого зростання національної економіки на інноваційно-інвестиційному базисі. З метою фінансування інвестицій у розширення реальних виробничих потужностей банківські кредити використовуються досить обмежено. Особливо яскраво це проявилось в умовах глобальної економічної кризи, яка отримала свій початок не в реальному, а саме в фінансовому секторі економіки. З огляду на існування дефіциту вільної ліквідності в українській банківській системі та значного інфляційного тиску на кредитні ресурси надання довгострокових позик для реального сектору економіки майже повністю призупинилося.

Загальна мета дослідження

Виходячи із зазначеного, метою даної роботи є дослідження поточних тенденцій розвитку системи БІК в Україні з урахуванням світової кон'юнктури фінансових ринків.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Фахівці Міжнародного валютного фонду [1] підкреслюють, що

протягом останнього року фрагментація фінансових ринків Європейського союзу істотно збільшилась, а банки, підприємства та домогосподарства намагаються максимально обмежити вплив найбільш вразливих країн з периферії Єврозони. Результиуюча фінансова напруженість, вступаючи у взаємодію зі слабкою платоспроможністю позичальників в одному або кількох секторах, створює небезпечні передумови для замикання кола «кредитна криза – економічний спад». Банки відіграють ключову роль у поширенні фінансового стресу, оскільки вони продовжують відчувати на собі вплив розбалансованого стану рефінансованих ринків (funding markets), погіршення якості активів, а також інтенсивний тиск позикових коштів (табл. 1). У той час як європейські банки відчутно скоротили свій транскордонний вплив, інші великі фінансові установи, зокрема в Азії, почали займати звільнені конкурентні позиції. Це, у свою чергу, збільшило залежність цих банків на ринку фінансування долара, а отже і їх сприйнятливість до потенційних загроз на цьому ринку.

Об'єктивну оцінку стану вітчизняної системи БІК неможливо провести без детального дослідження основних джерел формування капітальних ресурсів вітчизняних суб'єктів господарювання, зокрема в розрізі фінансування останніми відтворення основних фондів (табл. 2). Так, у 2010 році сукупний обсяг капітальних вкладень в основні засоби скоротився більш ніж на один мільярд гривень порівняно з попереднім роком та склав 150,6 млрд. грн. 2011 рік, навпаки, продемонстрував зростання агрегованого показника майже на 40% до рівня 209 млрд. грн., що в цілому свідчить про позитивні зрушення в економіці.

Очевидно, що домінуючим джерелом капітальних ресурсів, розміщених в основні фонди компаній, були і залишаються кошти їх власників, хоча питома вага такого виду фінансування у загальному обсязі відчутно скоротилась у 2011 році до 54,0% порівняно з 63,2% у 2009 році.

Таблиця 1

Індикатори банківської фінансової стабільності¹ [1]

Регіон	Країна	Капітал		Якість активів		Рефінансування (Funding)	Доходи	Ринкова вартість акцій
		Частка капіталу першого рівня ² (Tier 1 capital ratio), %	Показник леведиджу ³ (Leverageratio), %	Відношення непрацюючих кредитів до загального їх обсягу (Gross NPL ⁴ ratio), %	Відношення кредитів та депозитів (Loan-to-depositratio), %	Короткостроковий коефіцієнт рефінансування ⁵ (Short-term funding ratio), %	Рентабельність активів (Return on assets), %	Відношення ринкової ціни акції до її балансової облікової вартості (Price-to-book ratio)
Єврозона	Греція	1,5	-	20,2	154	42	-0,4	0,38
	Ірландія	16,2	8,3	19,1	155	24	-0,8	-
	Італія	9,5	5,2	10,7	176	25	0,4	0,32
	Португалія	9,1	4,5	4,1	132	18	0,3	0,37
	Іспанія	10,5	4,9	5,6	142	14	0,2	0,53
	Австрія	9,9	4,9	8,5	119	19	0,4	0,50
	Франція	11,5	2,5	5,2	116	32	0,2	0,39
	Німеччина	11,9	2,2	3,5	98	10	0,2	0,79
	Нідерланди	14,3	4,0	2,7	99	8	0,4	0,42
Європа (поза Єв-розоною)	Сполучене Королівство	12,6	4,2	7,5	100	6	0,0	0,51
	Данія	19,7	3,5	5,8	220	16	0,1	0,74
	Швейцарія	17,6	2,9	0,8	77	4	0,2	0,69
	Швеція	16,7	3,8	1,8	195	9	0,6	1,22
Північна Америка	США	13,4	7,1	4,8	71	20	0,8	0,88
	Канада	12,7	3,3	0,9	76	11	0,8	1,83
Азія та інші країни	Південна Корея	10,2	7,2	1,7	110	7	0,8	0,73
	Австралія	10,2	4,4	1,3	113	11	0,9	1,76
	Сінгапур	13,6	6,8	1,4	90	11	1,0	1,30
	Японія	12,3	2,8	2,2	73	21	0,5	0,52
	Гонконг	10,4	7,6	0,5	69	4	1,1	1,31

¹ Показники розраховуються на основі незважених середніх значень вибірки, яка формується з великих банків, що складають 50-85% від загального обсягу банківських активів, зареєстрованих у кожній юрисдикції.

² Відношення капіталу 1 рівня (Tier 1) до зважених за ризиком активів банків.

³ Відношення вартості звичайних акцій до матеріальних активів.

⁴ NPL is Gross Nonperforming Loans.

⁵ Короткострокові запозичення протягом одного року, у тому числі РЕПО, короткострокова частина довгострокових позик, а також поточні зобов'язання за договорами фінансової оренди / загальна сума зобов'язань.

Таблиця 2

Динаміка зміни інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування в Україні у 2006-2011 рр. (складено на основі [6])

Рік	2006	2007	2008	2009	2010	2011
млн. грн.						
Всього	125254,0	188486,0	233081,7	151777,5	150667,0	209130,0
у тому числі за рахунок						
коштів державного бюджету	6846,0	10458,0	11576,0	6686,7	9479,0	15599,1
коштів місцевих бюджетів	5446,0	7324,0	9918,2	4161,2	4357,0	6111,2
власних коштів підприємств та організацій	72337,0	106520,0	132138,0	96019,0	83997,0	112988,5
коштів іноземних інвесторів	4583,0	6660,0	7591,4	6859,3	3429,0	6543,7
коштів населення на будівництво власних квартир	7019,0	9879,0	9495,2	4791,7	4653,0	4469,9
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	5110,0	8549,0	11589,0	5502,3	16176,0	15102,9
кредитів банків та інших позик	19406,0	31182,0	40450,9	21581,3	20611,0	37436,4
інших джерел фінансування, в т. ч. коштів інвестиційних фондів	4507,0	7914,0	10323,0	6176,0	7965,0	10878,3
% до загального обсягу						
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
у тому числі за рахунок						
коштів державного бюджету	5,50	5,60	4,97	4,41	6,29	7,46
коштів місцевих бюджетів	4,30	3,90	4,26	2,74	2,89	2,92
власних коштів підприємств та організацій	57,80	56,50	56,69	63,26	55,75	54,03

Рік	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	млн. грн.					
коштів іноземних інвесторів	3,70	3,50	3,26	4,52	2,28	3,13
коштів населення на будівництво власних квартир	5,60	5,20	4,07	3,16	3,09	2,14
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	4,10	4,50	4,97	3,63	10,74	7,22
кредитів банків та інших позик	15,50	16,60	17,35	14,22	13,68	17,90
інших джерел фінансування, в т. ч. коштів інвестиційних фондів	3,50	4,20	4,43	4,07	5,29	5,20

Інвестиційне кредитування за посередництва банківських установ, скоротивши у 2010 році свою частку до 13,7% порівняно з 17,3% у 2008 році, за останній рік відчутно покращило свої позиції (майже 18,0%) з відповідним річним темпом зростання обсягів на рівні 181,6%. Зарубіжні інвестори, хоч і представляють собою протягом усього аналізованого періоду недостатньо впливових гравців на ринку інвестування (3,1% сукупного обсягу фінансових ресурсів), однак за останній звітний рік продемонстрували максимальні темпи нарощування відповідних розмірів вкладень в реальний сектор економіки України (майже у два рази порівняно з 2010 роком – до значення у 6,5 млрд. грн.).

Зазначена в таблиці 1 структура формування капіталу господарюючих суб'єктів пояснюється, серед іншого, існуючою в Україні моделлю корпоративного управління (табл. 3). У першу чергу це стосується діяльності акціонерних товариств та різних нестатутних об'єднань.

Слід однак підкреслити, що домінування власних коштів у стру-

ктурі інвестиційних ресурсів ніяк не передбачає активного біржового обороту емітованих акцій. Так, незважаючи на те, що, згідно з українським законодавством [11], «кожне публічне акціонерне товариство зобов'язане пройти процедуру включення акцій до біржового списку хоча б однієї фондової біржі», частка фінансування інвестиційних проектів корпоративних структур за рахунок інструментів фондового ринку до цього часу залишається низькою.

Таблиця 3

Характеристика моделі корпоративного управління та роль банків у фінансуванні корпорацій в Україні [10]

№	Ознаки моделі	Властивості української моделі корпоративного управління
1	Структура акціонерної власності	Наявність великої кількості міноритарних акціонерів у період від 1999 до 2004 року внаслідок особливостей реалізованого в Україні сценарію приватизації. Стійка тенденція до укрупнення пакетів акцій у подальшому та мінімізація ролі дрібних власників у корпоративному управлінні.
2	Обмеження на інвестиції банків у цінні папери та роль банків як акціонерів	Наявність жорстких вимог до інвестування в цінні папери для універсальних банків. При цьому допускається можливість існування спеціалізованих інвестиційних банків без чіткої детермінації специфіки їх діяльності.
3	Структура фінансування корпоративного сектору	Переважна роль внутрішніх джерел фінансування. Орієнтація на банківське кредитування у політиці залучення зовнішніх капіталовкладень.
4	Роль фондового ринку та ліквідність цінних паперів	Незначна кількість цінних паперів на організованому (фондовому) ринку, низька ліквідність більшості фінансових інструментів.
5	Управління акціонерними товариствами	Трирівнева модель управління: загальні збори акціонерів, наглядова рада акціонерного товариства, виконавчий орган управління компанією (правління, рада директорів, генеральний директор).

З огляду на існування в країні тривалої монетарної нестабільності та необхідність застосування регулятором відповідних заходів (утримання облікової ставки НБУ на високому рівні тощо) виникає

замкнуте коло недофінансування компаній: прихід вітчизняних та зарубіжних інвесторів на організований (фондовий) ринок стримується, у першу чергу, високими процентними ставками за банківськими депозитами, поряд із недостатнім рівнем захисту та державного гарантування прав інвесторів; у той же час попит на банківські довгострокові позики з боку підприємств обмежується, очевидно, зависокими ставками на кредитні продукти та ускладненою процедурою їх отримання.

Слід, однак, відмітити і позитивні зрушення у контексті зростання ролі організованого ринку в країні. Зокрема, у 2011 році уперше за кілька останніх років частка біржового сектору в загальному обсязі проведених операцій на ринку цінних паперів зросла з 2% до 10%. Як зазначають експерти [12], негайне проведення реформ у сфері операцій на фондовому ринку (зокрема, введення пільгової ставки податку на прибуток від операцій із цінними паперами, підвищення вимог до саморегулювальних організацій та вдосконалення інструментів державного моніторингу їх діяльності тощо), призведе до подальшого зростання цієї частки. Такі тенденції можуть посприяти розширенню не лише емісії корпоративних прав, а й обсягів залучення компаніями облігаційних позик. Останні, на нашу думку, становлять перспективний сегмент ринку ІБК.

Існуючі ставки кредитування є відображенням чіткого розділення інвестиційних напрямків кредитування та позик на фінансування поточної діяльності підприємств. Втім, у деяких випадках банками використовуються «мультипродукти», особливо у випадку, коли таке розмежування провести досить складно. Зокрема, ПАТ «Укрексімбанк» в межах одного продукту «Розвиток бізнесу» виокремлює дві лінії:

фінансування капітальних витрат для розвитку бізнесу (у тому числі започаткування нового виду / додаткового напрямку діяльності, придбання комплектуючих в рамках інвестиційного проекту);

кредити на ремонтні роботи, рекламні та маркетингові заходи.

Для першого субпродукту, однак, передбачено обмеження терміну кредитування п'ятьма роками (табл. 4), для другого – не більше 12 місяців. Диференціація присутня і в обсягах початкового внеску позичальника: започаткування нового виду діяльності – не менше 30% від вартості проекту; в інших випадках розмір власного внеску може бути зменшений.

У більшості випадків стандартний розмір інвестиційного кредиту не перевищує 30-40 млн. грн., що представляє собою незначну вартість порівняно з досвідом компаній в інших країнах Центрально-Східної Європи. Зокрема, лідерами даного регіону з фінансування великих проектів (понад 10 млн. євро) та схильності банків надавати такі позики є Чехія та Польща. В останній країні найбільшу динаміку зростання обсягу інвестицій продемонстрував сегмент офісного будівництва [9].

На сьогодні, попри зберігання кризових явищ у вітчизняній економіці, деякі банки намагаються заохочувати впровадження сучасних схем ведення бізнесу за рахунок просування новітніх позикових інструментів. Серед основних переваг вузькоспеціалізованого кредитного продукту для позичальників слід виокремити такі:

- розробка індивідуальної схеми кредитування, оптимізація фінансових потоків підприємства;

- професійне консультування банківськими фахівцями з питань організації бізнесу, оподаткування та подання звітності тощо;

- можливість інформаційної та маркетингової підтримки з боку банку.

Так, єдиним ринковим продуктом на теренах України, що спеціалізується на кредитуванні відносин у сфері підприємницького франчайзингу, є програма «Партнерство-Франчайзинг» від ПАТ «Укрсоцбанк» (UniCredit Bank).

Таблиця 4

Ринкові продукти найбільших банків України у сфері інвестиційного кредитування станом на 01.10.2012 року

Параметр	Банки					
	Укрексімбанк	Райффайзен Банк Аваль	ВТБ Банк	ПУМБ	Укрсиббанк	UniCreditBank – ПАТ «Укрсоцбанк»
Назва продукту / групи продуктів	Розвиток бізнесу, Комерційна іпотека, Транспортні засоби, Обладнання/ устаткування, Агрокредит «Інвестиційний», Агрокредит «Сільгосптехніка»	Інвестиційний кредит на придбання обладнання, Інвестиційний кредит на придбання транспортного засобу	Кредит на придбання основних засобів і здійснення господарської діяльності, Кредит на придбання транспортних засобів, Кредит на придбання обладнання, Кредит на придбання комерційної нерухомості	Кредит на купівлю нового автотранспорту, Кредит на придбання нової с/г техніки	Кредит на придбання обладнання / спецтехніки	Кредит на придбання транспортних засобів, Кредит на купівлю обладнання, Кредит на купівлю основних засобів та нематеріальних активів, Фінансовий лізинг транспортних засобів, «Партнерство-Франчайзинг»
Сума	Від 50 000 гривень до 30 000 000 гривень (або еквівалент в іноземній валюті)	Від 5 млн. грн.	До 10 млн. грн.	-	Мінімальна сума кредиту - еквівалент 5 000 USD	Мінімальна сума кредиту - 3 000 доларів США або еквівалент в іншій валюті. Максимальна сума кредиту розраховується в індивідуальному порядку. Мінімальний розмір для франчайзингу - від 100 000 грн.
Термін	На інвестиційні цілі - до 5 років.	Від 6 місяців до 5 років.	До 60 місяців.	До 60 місяців.	В залежності від виду обладнання. Максимальний термін – 3 роки. Торгова, офісна, складська нерухомість – до 5 років; промислові об'єкти, цілісні майнові комплекси – встановлюється індивідуально, не більше 5 років.	До 5 років. Для кредиту на придбання основних засобів і нематеріальних активів - до 7 років (під заставу нерухомого майна).
Вид	Кредит або невідновлювана кредитна лінія	Кредит або невідновлювана кредитна лінія	Кредит або невідновлювана кредитна лінія	Невідновлювана кредитна лінія	Кредит.	Разовий (простий) кредит або невідновлювана кредитна лінія.
Валюта	Національна або іноземна валюта	Національна валюта	Національна або іноземна валюта	Національна або іноземна валюта	Національна або іноземна валюта	
Авансовий (власний) внесок	У разі: започаткування нового виду діяльності – не менше 30	Від 35% (при кредитуванні терміном більше 12 місяців)	Не вимагається.	Легкові автомобілі - 20-50%; вантажні автомобілі - 25-45%;	Від 30% вартості обладнання	Від 20% вартості авто; від 40% вартості обладнання. Для програми

Параметр	Банки					
	Укресімбанк	Райффайзен Банк Аваль	ВТБ Банк	ПУМБ	Укрсиббанк	UniCreditBank – ПАТ «Укрсоцбанк»
	відсотків від вартості проекту; в інших випадках – власний внесок може бути зменшений.			автобуси всіх видів та причепи - 25-35%.		франчайзингу - участь власними коштами у фінансуванні проекту від 30%.
Процентна ставка, для гривневого кредиту	23,30%	Для клієнтів з річним оборотом до 1 млн. євро - від 20,5-22,0%; від 1 млн. євро - від 21,5-23,0%.	Від 24,9%.	24,00%	-	
Комісійна винагорода	-	Разова комісія за надання кредиту: 0,99%	Від 0,75% до 1,50% річних (в залежності від суми кредиту).	0,5% – одноразова за встановлення ліміту	Комісія за надання кредиту - 1,9% від суми кредиту. Мінімальна комісія - 2000 грн. Комісія за зарахування коштів при достроковому погашенні кредиту - 1% від суми дострокового погашення.	
Періодичність сплати процентів та комісійних платежів	Щомісячно, з 1 по 7 число місяця, наступного за звітним (у січні та травні - до 15 числа)	-	-	-	Щомісячно.	
Погашення	Щомісячно, як правило, рівними сумами у межах кожного року кредитування	-	Ануїтетними платежами або щомісячно рівними частинами. Термін вибірки траншей по невідновлюваній лінії - не більше 6 місяців з дати підписання договору. Можлива відстрочка першого платежу до 6 місяців. Можливе встановлення індивідуального графіка	-	Щомісячно рівними частинами; ануїтет; індивідуальний графік - за рішенням уповноважених органів Банку.	При разовому кредиті – рівними частинами (періодично) або ануїтетними платежами; При невідновлюваній кредитній лінії – рівними періодичними платежами (не рідше ніж 1 раз на квартал) або із встановленням індивідуального графіка погашення кредиту.
Пільговий період	12 місяців (не пізніше ніж протягом 3-х останніх місяців - у разі кредитування на строк до 12 місяців)	-	-	-	-	-

Метою продукту є фінансування компаній з метою покриття витрат, пов'язаних із заснуванням франчайзингового об'єкту «start-up» у відповідності до розробленого бізнес-плану. Значення програми полягає у розширенні кола потенційних франчайзі, а франчайзер отримує можливість просувати власний бренд до більш широкого кола інвесторів на ринку, причому останній не виступає в якості гаранта позичальника (франчайзі).

Альтернативним варіантом зазначеної програми є кредитування ПАТ «Укрсоцбанк» франчайзингу спільно з Українським фондом підтримки підприємництва, що дозволяє позичальнику отримувати фінансування за пільговою ставкою. Остання, проте, варіюється залежно від якості кредитного забезпечення та розміру участі франчайзі власними коштами у фінансуванні інвестиційного проекту.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Виходячи з результатів проведеного дослідження, серед головних тенденцій розвитку вітчизняної системи банківського інвестиційного кредитування слід виокремити наступні:

низька частка кредитів у загальній структурі фінансування інвестиційних проектів суб'єктів господарювання;

обмежена вартість кредитів, які надаються на реалізацію великих інвестиційних проектів;

помірні темпи впровадження новітніх ринкових пропозицій у сфері фінансування виробничого капіталу;

існування прямого взаємного впливу високої вартості кредитних ресурсів та нерозвиненості вітчизняного фондового ринку.

Зазначені тенденції мають місце на фоні зберігання боргової кризи в Єврозоні, зростання фінансових ризиків для інвесторів та погіршення індикаторів фінансової стійкості європейських банків.

Література

1. Global Financial Stability Report [E-resource] / International Monetary Fund. – Access mode: <http://www.imf.org/external/pubs/>
2. Анненков, І. В. Довгострокове банківське кредитування підприємств: інституціональний аспект : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 [Текст] / І. В. Анненков ; Інститут економіки промисловості НАН України. – Донецьк,

2009. – 23 с.: рис., табл. – укр.

3. Воробйова, О. І. Кредитно-інвестиційний потенціал банків України : автореф. дис. ... доктора екон. наук : 08.00.08 [Текст] / О. І. Воробйова ; Київський нац. екон. університет ім. В. Гетьмана. – Донецьк, 2011. – 39 с.: рис., табл. – укр.

4. Жуйков, С. Г. Банківське інвестиційне кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 [Текст] / С. Г. Жуйков ; Нац. наук. центр «Інститут аграрної економіки» НААН України. – К., 2011. – 19 с.: рис., табл. – укр.

5. Забчук, Г. М. Кредитні важелі стимулювання виробництва в умовах перехідної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 [Текст] / Г. М. Забчук ; Терноп. нац. екон. університет. – Тернопіль, 2010. – 23 с.: рис., табл. – укр.

6. Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування у 2011 році [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Кравченко, В. В. Економічний механізм підвищення ефективності функціонування виробничого капіталу в промисловості : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 [Текст] / В. В. Кравченко ; Інститут економіки промисловості НАН України. – Львів, 2008. – 20 с.: рис., табл. – укр.

8. Основні засади грошово-кредитної політики на 2012 рік [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>

9. Польща є лідером фінансування великих проєктів [Електронний ресурс] / Polskie Radio. Українська служба. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/119/Artykul>

10. Прасолов, І. Ефективність дивідендної політики акціонерних товариств у контексті посилення інвестиційної спрямованості банківського сектору України [Текст] / І. Прасолов // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 5. – С. 4-8.

11. Про акціонерні товариства: Закон України № 514 від 17.09.2008 [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

12. Румянцев, С. Оподаткування операцій з цінними паперами [Електронний ресурс] / С. Румянцев // Цінні папери України. – 2012. – № 41. – Режим доступу: http://www.securities.org.ua/securities_paper

13. Сидоренко, В. А. Кредитний процес у комерційних банках України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 [Текст] / В. А. Сидоренко ; Університет банківської справи НБУ. – К., 2011. – 24 с.: рис., табл. – укр.

14. Шевчук, О. М. Фінансово-кредитний механізм підтримки розвитку підприємництва : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 [Текст] / О. М. Шевчук ; Львівська держ. фін. академія Міністерства фінансів України. – Львів, 2009. – 22 с.: рис., табл. – укр.

15. Шелудько, Н. М. Кредитний механізм реалізації інвестиційної політики : автореф. дис. ... доктора екон. наук : 08.00.08 [Текст] / Н. М. Шелудько ; Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К., 2008. – 40 с.: рис., табл. – укр.

УДК 336.62

ФІНАНСОВА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТОРГІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

*Перловська Н.В., к.е.н., доцент,
СНУ імені Володимира Даля*

Надано критичну оцінку ефективності функціонування торгівельних підприємств споживчої кооперації, їх кооперативної політики та організаційно-кооперативної роботи. Визначено специфічні особливості фінансів споживчих товариств, обґрунтовано фінансову стратегію їх розвитку, яка ґрунтується на реорганізації системи споживчої кооперації України, лібералізації порядку використання та розпорядження кооперативним майном.

Дана критическая оценка эффективности функционирования предприятий торговли потребительской кооперации, их кооперативной политики и организационно-кооперативной работы. Определены специфические особенности финансов потребительских обществ, обоснована финансовая стратегия их развития, которая основывается на реорганизации системы потребительской кооперации Украины, либерализации порядка использования и распоряжения кооперативным имуществом.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Сьогодні споживча кооперація України продовжує відігравати важливу роль у вітчизняній економіці, забезпеченні населення продуктами харчування та іншими соціально орієнтованими товарами, а також є рушійною силою розвитку інфраструктури на селі, торговельного обслуговування і забезпечення зайнятості населення. На тлі становлення українського ринку та зростання конкуренції всередині системи споживчої кооперації почали послаблюватися економічні зв'язки, зменшуватися обсяги та показники її господарської діяльності. Тим часом свою діяльність активізували приватні вітчизняні та іноземні товаровиробники і торговельні мережі. Завдяки скоординованій та централізованій на загальнодержавному рівні господарській діяльності, а також значним інвестиціям вони почали витісняти з ринку підприємства споживчої кооперації. Більше того, загострення конкурентної боротьби відбувається в умовах втрати споживчими то-

вариствами, їх спілками та створеними ними підприємствами свого майна. За оцінками спеціалістів та працівників споживчої кооперації, за період незалежності система втратила понад 80 % свого майна, суттєво зменшилася її частка на ринку роздрібною торгівлі тощо. Таким чином, реформування системи споживчої кооперації, завершення її адаптації до умов ринкової економіки та сучасного законодавства наразі є нагальною потребою, від реалізації якої залежить подальша доля споживчої кооперації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Перспективний розвиток споживчої кооперації неможливий без науково обґрунтованої стратегії та її аналітичного забезпечення [1]. Аналіз сучасних концепцій економічного розвитку підтверджує той факт, що у несприятливі для економіки періоди перевагу отримують ті види економічної діяльності, в яких коротший термін обороту капіталу: сфера торгівлі, фінансові і посередницькі операції [2]. Торгівля, і в першу чергу роздрібною, є домінуючою серед галузей споживчої кооперації. Однак, дослідження практики управління якістю в організаціях і на підприємствах торгівлі споживчої кооперації зводиться до розгляду торговельного обслуговування, якості праці, якості товарів відповідно до міжнародних стандартів ISO [3, с.9]. Проблеми розробки фінансової стратегії розвитку торговельних споживчих товариств залишаються поза увагою.

Загальна мета дослідження

Метою статті є обґрунтування фінансової стратегії розвитку торговельних підприємств споживчої кооперації.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

У ретроспективному плані споживчі товариства сформувались як самостійні, демократичні організації, які здійснювали господарську діяльність на засадах взаємовиручки та взаємодопомоги, не з метою отримання прибутку, а для поліпшення свого матеріального та соціального стану. Історія довела активізацію кооперативних форм

діяльності у період кризових економічних явищ, що дозволяє суспільству краще мобілізувати внутрішні резерви для їх подолання [4, с.133]. У сучасних умовах фінансової нестабільності, скорочення платоспроможності населення важливим є зростання економічного потенціалу системи кооперативних організацій, їх підприємств (об'єднань), захист майнових прав та інтересів їх членів, залучення в них широких верств населення шляхом формування фінансових ресурсів та придбання товарів в кооперативних магазинах [5]. Аналіз основних тенденцій розвитку оптової торгівлі споживчої кооперації в пострадянський період засвідчив, що ринкові трансформації в економіці України призвели до значного скорочення обсягів діяльності та чисельності оптових баз, зниження їх ролі в організації товаропостачання відомчої роздрібною торговельною мережі, порушення взаємозв'язків із товаровиробниками, в тому числі з внутрісистемними [6, с.11]. Сучасний стан оптової торгівлі споживчої кооперації оцінюється як критичний. Поряд із зовнішніми чинниками цьому сприяли негативні тенденції в розвитку всіх галузей діяльності споживчої кооперації: роздрібною торгівлі, ресторанного господарства, заготівельно-виробничого комплексу, скорочення обсягів товарообороту та чисельності підприємств роздрібною торгівлі, частки споживчої кооперації в загальному роздрібному товарообороті України.

Скорочення роздрібною торговельною мережі споживчої кооперації відбулося у найвигідніших сегментах сільського споживчого ринку та міській місцевості [7, с.9]. Роздрібні торговельні підприємства далеко не в повному обсязі реалізують економічні переваги, які вони мають у порівнянні з конкурентами, зокрема: розвинену матеріально-технічну базу, багатопрофільний характер діяльності споживчої кооперації, наявність пайовиків як гарантованих покупців тощо. Пайова природа кооперації стала дедалі виявляти свою обмеженість і програвати у змаганні з малим бізнесом; надто фондомістка інфраструктура споживчої кооперації, розміщена переважно в сільській місцевості, зазнала цінового тиску; низька платоспроможність сільських товаро-

виробників та населення зупинили прискорення окупності об'єктів кооперативної інфраструктури [8, с.18]. Тому у сучасних умовах постає потреба гармонійно поєднати історично сформовані принципи діяльності споживчих товариств із ринковими умовами економіки та забезпечити конкурентоспроможність цих кооперативних утворень із суб'єктами підприємницької діяльності.

Програма подальшого реформування системи споживчої кооперації України [9] розроблена відповідно до Конституції України, Закону України «Про споживчу кооперацію», Закону України «Про кооперацію», Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України та інших актів законодавства України, а також локальних актів Центральної спілки споживчих товариств України (Укоопспілки)/

Враховуючи сучасний стан та перспективи розвитку споживчої кооперації України, реформу доцільно спрямувати за такими основними напрямками, які відображають ключові проблемні питання системи (табл. 1).

Система споживчої кооперації володіє значною кількістю майна та має усі необхідні ресурси і висококваліфікованих фахівців для створення потужного бізнесу загальнодержавного масштабу та об'єднання на основі спільного господарювання усіх ланок системи зі збереженням за ними їх власності. Утім, ці ресурси є обмеженими. Враховуючи це, споживчим товариствам, їх спілкам і створеним ними підприємствам необхідно визначитися з господарськими пріоритетами, перепрофілювати або відмовитися від нерентабельних і затратних галузей та зосередитись на напрямках діяльності, які традиційно є сильною стороною української споживчої кооперації. Зокрема до них належать: роздрібна торгівля продовольчими та непродовольчими товарами, оптово-логістична діяльність, організація ринкової торгівлі та надання ринкових послуг тощо. Частка оптової, роздрібною торгівлі та ринкових послуг у деяких областях досягає більше 80 % від загального товарообороту облспоживспілки.

Таблиця 1

Основні напрями подальшої реформи споживчої кооперації України

Напрямок подальшого реформування	Цілі напрямку подальшого реформування	Основні дії за напрямом
Створення на базі майна споживчої кооперації ефективного бізнесу	збереження цілісності та єдності системи споживчої кооперації; підвищення ефективності господарської діяльності системи споживчої кооперації; підвищення добробуту працівників системи споживчої кооперації та пайовиків	розробка бізнес-проектів загальнодержавного рівня, в яких братимуть участь усі ланки системи споживчої кооперації на умовах економічної вигоди; практична реалізація бізнес-проектів: створення на базі майна споживчої кооперації ефективного бізнесу, який забезпечуватиме стабільний прибуток споживчим товариствам, їх спілкам та створеним ними підприємствам зі збереженням за ними їх власності
Удосконалення кооперативної політики та організаційно-кооперативної роботи	активізація організаційно-кооперативної роботи та пропаганди кооперативних ідей і цінностей; формування мотивації у пайовиків брати активну участь у діяльності кооперативних організацій; стимулювання споживчого попиту та лояльності пайовиків-споживачів до товарів і послуг підприємств споживчої кооперації	проведення перереєстрації пайовиків; проведення систематичних заходів з організаційно-кооперативної роботи з метою популяризації нової кооперативної політики, кооперативних ідей та цінностей; розробка та запровадження системи мотивації пайовиків брати активну участь у діяльності системи споживчої кооперації, придбавати товари і послуги в її підприємствах, організаціях.
Реорганізація системи споживчої кооперації України	збереження цілісності та єдності системи споживчої кооперації; захист майна споживчої кооперації; узгодження структури системи споживчої кооперації з вимогами сучасного законодавства	створення споживчими товариствами безпосередньо нових спілок (облспоживспілок та Центральної спілки споживчих товариств), які будуть зосереджені на функціях з реалізації кооперативної політики та надання підтримки організаціям і підприємствам системи; вихід споживчих товариств та райспоживспілок з існуючих облспоживспілок та Укоопспілки.
Лібералізація порядку використання та розпорядження кооперативним майном	спрощення порядку використання та розпорядження кооперативним майном; скорочення переліку майна, щодо якого встановлюються обмеження на використання; зміцнення інституту власності в системі споживчої кооперації; формування суспільного іміджу споживчої кооперації як ефективного власника	відмова від концепції подільного та неподільного майна і перехід до концепції стратегічного та нестратегічного майна; формування переліку стратегічного майна: майно для підтримання діяльності системи та майно для спільного бізнесу; скасування обмежень на розпорядження нестратегічним майном споживчими товариствами та їх спілками з урахуванням вимог законодавства.

Як свідчить досвід систем споживчої кооперації Норвегії, Угорщини, Швеції, Великобританії тощо, такий шлях є єдино правильним для того, щоб зберегти споживчу кооперацію, її цінності та соціальну спрямованість в умовах жорсткої ринкової конкуренції.

Вирішення цього завдання потребуватиме від споживчої кооперації:

модернізації підприємств, оптимізації їх потужностей, концентрації господарської діяльності та раціонального розташування кооперативних господарських об'єктів;

диверсифікації господарської діяльності на базі нових технологій, методів та форм господарювання;

впровадження конкурентних стратегій, ефективних методів конкурентної боротьби, реалізації конкурентних переваг споживчої кооперації.

Спільний бізнес на основі взаємовигідного інтересу дозволить забезпечити єдність та цілісність системи споживчої кооперації України, а також її стабільність та благополуччя в майбутньому.

Пайовиками споживчої кооперації є майже 500 тисяч осіб. Однак в останні роки більша частина з них фактично займає пасивну позицію: не бере участі в житті споживчих товариств, не докладає жодних зусиль, не вкладає коштів у розвиток і навіть не підтримує споживчу кооперацію через придбання товарів та послуг в кооперативних магазинах та інших закладах.

Сьогодні члени споживчих товариств мають вільний доступ до всього розмаїття товарів та послуг, але не отримують ніяких пільг при їх придбанні в магазинах та закладах споживчої кооперації. Крім того, у зв'язку зі складним економічним становищем у державі, а також зниженням ефективності господарювання в системі вони в багатьох випадках не отримують і виплати на свої паї. Природно, що за таких обставин пайовики втрачають зацікавленість у споживчій кооперації та немотивовані брати активну участь в її житті.

Водночас відповідно до законодавства кожен пайовик має один

голос, незалежно від розміру свого пайового внеску та реальної участі в діяльності споживчого товариства. Як наслідок, ключові питання діяльності споживчих товариств не завжди можуть бути вирішені або вирішуються неоперативно, оскільки пасивні пайовики не беруть участі в зборах - рішення не набирає необхідної кількості голосів.

Для активізації членів споживчих товариств та усунення вказаних перешкод і ризиків необхідно якісно оновити кооперативну політику та активізувати організаційно-кооперативну роботу серед населення. Основною метою нової кооперативної політики має стати повернення споживчої кооперації до своєї первинної ідеї - задоволення споживчих очікувань і потреб пайовика-споживача. Для максимально ефективної реалізації цього напряму подальшої реформи необхідно провести перереєстрацію членів споживчих товариств системи Укоопспілки з метою визначення їх поточної кількості, а також споживчих очікувань від діяльності системи споживчої кооперації України. Зазначений підхід дасть змогу зберегти цінності та дух кооперації, її соціальну місію, а також мотивувати членів споживчих товариств брати активну участь у діяльності системи.

При цьому запорукою успіху нової кооперативної політики є підвищення ефективності господарської діяльності в системі. В умовах вільного доступу пайовиків до товарів та послуг за ринковими цінами, вони будуть зацікавлені в тому, щоб придбавати їх для споживання на якомога вигідніших умовах. Споживча кооперація завжди була одним з лідерів торговельного обслуговування населення і має зберегти за собою цю позицію. Для цього споживчі товариства, їх спілки та створені ними підприємства повинні об'єднати зусилля і можливості та створити умови, за яких пайовики зможуть придбавати різноманітні товари і послуги високої якості за цінами, нижчими, ніж у конкурентів. Разом з ефективною організаційно-кооперативною роботою це мотивуватиме членів споживчих товариств обирати в першу чергу магазини та заклади споживчої кооперації для задоволення своїх споживчих потреб. Більше того, це сприятиме зміцненню іміджу

споживчої кооперації як соціально свідомої та відповідальної організації, а також зростанню обсягів і показників її господарської діяльності.

На сьогоднішній день устрій системи Укоопспілки не повною мірою відповідає положенням Закону України «Про споживчу кооперацію», який є основним актом законодавства про споживчу кооперацію в державі [10]. Зокрема відповідно до статті 8 цього Закону «об'єднуватися у місцеві спілки, в тому числі Центральну спілку споживчих товариств України» можуть лише споживчі товариства. Тобто Закон чітко визначає, що споживспілки можуть бути створені лише споживчими товариствами. Самим споживспілкам Закон такого права не надає. Як наслідок, прямими засновниками спілок, які входять до складу системи (райспоживспілок, облспоживспілок та Укоопспілки), можуть бути тільки споживчі товариства, а не їх спілки різного рівня. Така організація системи дає підстави споживспілкам відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про споживчу кооперацію» здійснювати делеговані повноваження щодо «представництва і захисту прав та інтересів споживчих товариств, їх членів та обслуговуваного населення у відповідних державних та інших органах, а також у міжнародних організаціях».

Система споживчої кооперації України побудована інакше, ніж це передбачено Законом України «Про споживчу кооперацію». В існуючій системі споживчі товариства є прямими засновниками райспоживспілок. В окремих областях деякі зі споживчих товариств є прямими засновниками обласних спілок. У більшості ж випадків членами обласних спілок є не споживчі товариства, як це передбачено Законом, а райспоживспілки. Аналогічна ситуація і щодо Укоопспілки, яка об'єднує обласні спілки споживчих товариств та Кримспоживспілку, а не споживчі товариства. Тобто устрій системи споживчої кооперації не повною мірою узгоджується з положеннями основного Закону про споживчу кооперацію України.

Більше того, це зумовлює суперечливість підстав, на яких спо-

живспілки зараз виконують делеговані повноваження та функції, оскільки не завжди вони були делеговані їм споживчими товариствами. Наведені обставини свідчать про необхідність перегляду засад організації системи споживчої кооперації та її перебудови з тим, щоб адаптувати до умов ринкової економіки, сучасного законодавства та захистити кооперативні організації і підприємства від зазіхань та тиску з боку сторонніх осіб.

У системі споживчої кооперації України діє концепція неподільного майна, яка передбачає спеціальні процедури щодо продажу, передачі в оренду, заставу тощо кооперативного майна, включеного до переліку неподільного майна. Метою її запровадження було забезпечення збереження майна споживчої кооперації та запобігання його недобросовісному відчуженню на користь сторонніх осіб.

Для розпорядження неподільним майном споживчим товариствам, їх спілкам та створеним ними підприємствам необхідно проводити аукціони та отримувати згоду спілки вищого рівня, в тому числі й Укоопспілки. Така процедура подекуди може тривати кілька місяців, а споживчі товариства та їх спілки не мають змоги приймати оперативні господарські рішення і ефективно використовувати майно, в тому числі шляхом його продажу чи передачі в користування стороннім особам. У такій ситуації система з одного боку захищає споживчі товариства, їх спілки та створені ними підприємства від рішень, які можуть призвести до заподіяння їм шкоди, а з іншого - створює перешкоди для розвитку їх господарської діяльності та ефективного використання кооперативного майна.

Дія концепції неподільного майна зумовлює те, що споживчі товариства та їх спілки усіх рівнів хоча формально і є власниками закріпленого за ними майна, але на практиці не можуть повною мірою реалізовувати свої права власника: володіти, користуватися та розпоряджатися цим майном, їх правомочності обмежені локальними нормативними актами, які діють в системі.

У ході реформування доцільно переглянути цю концепцію та

принципи формування переліку неподільного майна. Слід визначити необхідний мінімум майна, який забезпечуватиме діяльність системи та може бути використаний для налагодження економічних зв'язків загальнодержавного рівня в системі споживчої кооперації - стратегічне майно. Решту майна можна віднести до нестратегічного, яким споживчі товариства, їх спілки та створені ними підприємства можуть вільно розпоряджатися відповідно до закону.

Більше того, суперечливими є і самі терміни «подільне майно» та «неподільне майно». Тому в рамках реформи доцільно відмовитися від їх використання і запровадити поняття «стратегічне майно» та «нестратегічне майно», що більшою мірою відображатиме зміст та причини існування в системі обмежень на розпорядження майном, необхідним для забезпечення її діяльності та подальшого розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень

1. Фінансові відносини системи споживчої кооперації поділяються на дві групи: централізовані і децентралізовані. Подвійна сутність товариства споживчої кооперації як неприбуткового із правом ведення підприємницької діяльності обумовлює специфіку організації фінансів. Критерієм ефективності основної діяльності є задоволення матеріальних і соціальних інтересів членів, а підприємницької – максимізація прибутку.

2. Фінансова стратегія розвитку торговельних підприємств споживчої кооперації має ґрунтуватися на таких принципах: удосконалення організаційно-правової форми; підвищення ефективності господарської діяльності; покращення кооперативної політики та організаційно-кооперативної роботи; лібералізація порядку використання та розпорядження кооперативним майном

3. Потужним фактором збільшення фінансової конкурентоспроможності роздрібною мережі споживчої кооперації є збільшення обсягу продаж товарів пайовикам. Необхідно також активізувати роботу з відновлення оптової ланки як ефективної системи товаропостачання роздрібною мережі з застосуванням логістичних підходів.

4. У системі споживчої кооперації майно і власність концентрується на різних щаблях, що обумовлює специфічний прояв функцій фінансів. Фінансова стратегія розвитку торговельних споживчих товариств має передбачати відмову від концепції «неподільного майна» на користь «стратегічного» майна. Реалізація цього напряму реформування дозволить зміцнити інститут власності в системі, поліпшити імідж споживчої кооперації як власника та дасть змогу споживчим товариствам і їх спілкам вільно та оперативно використовувати наявні у них ресурси відповідно до чинного законодавства України.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні стратегічної картки розвитку фінансової діяльності торговельних споживчих товариств.

Література

1. Жукевич, С.М. Стратегічний аналіз діяльності підприємств споживчої кооперації: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 [Текст] / С.М. Жукевич; Терноп. держ. екон. ун-т. - Т., 2006. - 20 с.
2. Ананьєв, О. Особливості динаміки розвитку торговельних підприємств у системі споживчої кооперації України в транзитивний період [Електронний ресурс] / О.М. Ананьєв, О.І. Белей // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2009. – №10. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Torg/2009_10/03.pdf
3. Рибалко, Л.А. Формування системи управління якістю споживчої кооперації України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 [Текст] / Л.А. Рибалко; Полтав. ун-т спожив. кооп. України. - Полтава, 2008. - 20 с.
4. Зеліско, А.В. Споживчі товариства як вид непідприємницьких товариств [Текст] / А.В. Зеліско // Університетські наукові записки. – 2005. – №4(16). – С.132-136.
5. Масленніков, О.Ю. Основні аспекти розбудови стратегічної концепції розвитку споживчої кооперації [Текст] / О.Ю. Масленніков, С.О. Журба // Науковий вісник НЛТУ. – 2008. – Вип. 18.1 - С.159-162.
6. Балабан, М.П. Ефективність функціонування та стратегія розвитку оптової торгівлі споживчої кооперації: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.05 [Текст] / М.П. Балабан; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. - Х., 2004. - 18 с.
7. Лісіца, В.В. Ефективність територіальної організації роздрібної торгівлі споживчої кооперації: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.05 [Текст] / В.В. Лісіца; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. - Х., 2004. - 18 с.
8. Маркіна, І.А. Управління споживчою кооперацією як соціально-економічною системою: теорія та практика: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.02.03 [Текст] / І.А. Маркіна; Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім.

М.Туган-Барановського. - Донецьк, 2006. - 38 с.

9. Про Програму подальшого реформування споживчої кооперації України: Постанова XXI (позачергового) з'їзду споживчої кооперації України від 4 жовтня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN78327.html

10. Про споживчу кооперацію: Закон України від 10.04.1992 № 2265-ХІІ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>

УДК 336.13.051 (477)

АНАЛИЗ ПОДХОДОВ К АДМИНИСТРИРОВАНИЮ ИНФОРМАЦИОННЫХ КОМПЛЕКСОВ СОПРОВОЖДЕНИЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕССА

Прокопенко Р.В., к.е.н., с.н.с.,

Институт экономики промышленности НАН Украины

В статье проведен анализ подходов к администрированию информационных комплексов сопровождения бюджетного процесса и сделан, что наиболее перспективным является использование трехзвенной архитектуры разработки и администрирования.

У статті проведено аналіз підходів до адміністрування інформаційних комплексів супроводу бюджетного процесу та зроблено висновок що найбільш перспективним є використання триланкової архітектури розробки та адміністрування.

Постановка проблемы в общем виде.

Связь с научными и практичными задачами

Одним из главных факторов устойчивого экономического роста Украины является экономически эффективная и социально справедливая бюджетно-налоговая политика. Вместе с тем, на данный момент ситуация с прогнозированием последствий бюджетно-налоговой политики является неудовлетворительной, органы государственной власти, принимая стратегически важные решения об изменениях бюджетного и налогового законодательства, не имеют в своем распоряжении инструментов, которые бы позволяли рассчитывать разные варианты такой политики и предусматривать, по крайней мере, среднесрочные последствия своих действий.

Для обеспечения выбора научно обоснованных направлений развития бюджетно-налоговой политики на основе использования достижений экономики, математического моделирования и информационных технологий Национальной академией наук Украины был создан прототип Интеллектуальной автоматизированной информационно-аналитической системы сопровождения бюджетного процесса на региональном уровне. По существу – это реализованный на уровне современных информационных технологий комплекс экономико-математических моделей, который дает возможность прогнозировать последствия бюджетно-налоговой политики государства для экономики, начиная с отдельных областей Украины и к государству в целом.

Анализ последних исследований и публикаций.

Выделение нерешенных вопросов

Исследования в данном направлении с применением современных информационных технологий являются новыми для Украины, основные положения и принципы рассматриваемой информационно-аналитической системы излагались в работах [1-7]. В данных работах в основном рассматривались вопросы модельного и организационно-информационного обеспечения системы сопровождения бюджетного процесса, в то время как проблема администрирования оставалась нерешенной.

При внедрении информационно-аналитической системы сопровождения бюджетного процесса на уровне областей Украины возникает ряд проблем, для решения которых необходима разработка инструментов обеспечения ее внедрения и администрирования. В частности, на данный момент остаются нерешенными вопросы, какие универсальные методы администрирования сложных информационных комплексов могут быть использованы для решения задач ИАСБП

Общая цель исследования

Целью статьи является анализ подходов к администрированию информационных комплексов сопровождения бюджетного процесса.

Изложение основного материала.

Обоснование полученных результатов

Исследования вопросов администрирования сложных информационных комплексов начались одновременно с достижением технических возможностей по реализации этих информационных комплексов, начиная с конца XX столетия. При этом выделялись как общие проблемы администрирования, свойственные всем сложным информационным системам, так и специфические задачи, которые возникают только при администрировании узкоспециализированных систем.

Наиболее типичными общими проблемами администрирования можно считать: администрирование пользователей; администрирование систем управления базами данных; оптимизация производительности системы; техническое обслуживание; обеспечение информационной безопасности; аудит информационной системы.

Специфика администрирования информационной системы во многом определяется ее архитектурой, которая может быть монолитной, клиент-серверной и многозвенной. Информационно-аналитические системы сопровождения бюджетного процесса могут быть реализованы во всех типах архитектуры, в зависимости от специфики их использования и стадии развития. Так, информационно-аналитическая система сопровождения бюджетного процесса на уровне области, разработанная в Институт экономики промышленности НАН Украины [1] в процессе своего развития и совершенствования прошла все стадии архитектуры, а разрабатываемая там же Автоматизированная система прогнозирования развития города на данный момент является монолитной.

В монолитной информационной системе все функции и расчеты выполняются на одном компьютере и являются однопользовательскими. Большая часть задач администрирования при этом существенно упрощена, так как нет необходимости в администрировании сетевой архитектуры и распределенных вычислений, упрощено администри-

рование учетных записей пользователей и безопасности системы.

Клиент-серверная информационная система является более сложной с точки зрения администрирования, при этом специфика администрирования зависит от особенностей распределения задач между клиентом и сервером. Как правило, клиентская часть выполняет задачи клавиатурного ввода, формирования поисковых запросов, отображения результатов расчетов. Серверная часть осуществляет хранение данных, их обработку и формирование отчетов. При этом клиентская и серверная части могут рассматриваться как самостоятельные полнофункциональные информационные системы, которые взаимодействуют по определенному протоколу. Кроме того, один сервер может взаимодействовать сразу с несколькими клиентскими частями, построенными на различных платформах. При этом возникают задачи администрирования сервера, клиентских частей и отдельного администрирования протокола их взаимодействия.

Особенности администрирования клиент-серверной информационной системы зависят от специфики распределения функций между клиентом и сервером. Так, часть проверки и обработки данных может осуществляться клиентской частью, предоставляя серверу только хранение данных и наиболее ресурсоемкие расчеты. В таком случае применяются методы администрирования так называемых «толстых клиентов». В случае, если клиент осуществляет только ввод и вывод данных, без каких-либо расчетов, применяются методы администрирования «тонких клиентов». Тонкий клиент является более простым в администрировании самого клиента, но при этом усложняется администрирование протокола взаимодействия.

Наиболее перспективной является многозвенная архитектура информационной системы. Ввиду своей сложности большинство информационно-аналитических систем сопровождения бюджетного процесса требуют применения трехзвенной архитектуры, состоящей из клиентских станций, сервера приложений и сервера данных.

Трехзвенная архитектура имеет ряд достоинства сточки зрения

администрирования по сравнению с монолитной или клиент-серверной: легкая масштабируемость; конфигурируемость – изолированность уровней друг от друга позволяет быстро и простыми средствами переконфигурировать систему при возникновении сбоев или при плановом обслуживании на одном из уровней; легкость администрирования безопасности; более высокая надёжность; низкие требования к скорости обмена данными между клиентскими станциями и сервером приложений; низкие требования к производительности и техническим характеристикам клиентских станций, как следствие снижение их стоимости (при этом терминалом может выступать не только полноценный персональный компьютер, но и различные компьютерные устройства – мобильные телефоны, планшеты, электронные книги).

В то же время имеются некоторые недостатки: более высокая сложность разработки приложений; администрирование требует более высокой квалификации персонала; высокие требования к производительности серверов приложений и сервера базы данных; высокие требования к скорости обмена данными между сервером базы данных и серверами приложений.

Выделение сервера приложений в трехзвенной структуре позволяет получить следующие преимущества с точки зрения администрирования: целостность данных; централизация администрирования; единая точка администрирования безопасности; поддержка транзакций.

Сервер базы данных обеспечивает хранение данных с помощью реляционной или объектно-ориентированной системы управления базами данных. Он содержит базу данных вместе с хранимыми процедурами, триггерами и схемой, описывающей приложение в терминах реляционной модели и позволяет программному интерфейсу связывать клиентские компоненты с прикладной логикой базы данных.

Основные достоинства и недостатки рассмотренных подходов к администрированию информационных систем приведены в табл. 1.

Таблица 1

Достоинства и недостатки подходов к администрированию информационных систем с точки зрения сопровождения бюджетного процесса

Задачи администрирования	Архитектура		
	Монолитные	Клиент-серверные	Трёхзвенные
Администрирование пользователей	Высокая сложность управления учетными записями и правами	Легкое администрирование на базе стандартных шаблонов	Сложная первоначальная настройка, однако более легкое последующее администрирование
Администрирование систем управления базами данных	Неудовлетворительные возможности координации и согласования данных	Велика вероятность повреждения данных из-за неактуальных алгоритмов обработки данных в не обновленных приложениях	Максимально эффективное администрирование
Оптимизация производительности системы	Практически невозможна в случае большого количества разнотипных пользователей	Зависит от специфики распределения вычислительных задач между серверной и клиентской частями	Отличается легкостью ввиду необходимости оптимизации только серверной части
Техническое обслуживание	Требует большого количества технического персонала в случае большого количества пользователей	Средняя сложность и необходимость высококвалифицированного технического персонала для обслуживания серверной части	Высокая сложность и необходимость высококвалифицированного технического персонала для обслуживания серверной части
Обеспечение информационной безопасности	Неудовлетворительное	Достаточно эффективное	Максимально эффективное
Аудит информационной системы	Затруднен	Достаточно эффективен	Достаточно эффективен

Таким образом, может быть сделан вывод, что с точки зрения администрирования такой сложной системы, как информационно-аналитическая система сопровождения бюджетного процесса наиболее перспективным является использование трехзвенной архитектуры.

Литература

1. Вишневский В.П. Как обосновать бюджетно-налоговую политику государства. Опыт научного проектирования и реализации автоматизированной системы сопровождения бюджетного процесса на региональном уровне: моногр. / В.П. Вишневский, Р.Н. Лепа, Р.В.Прокопенко. – Донецк: ИЭП НАНУ, 2011. – 116 с.
2. Прокопенко Р.В. Пути реализации и перспективы развития комплекса моделей влияния налогово-бюджетной политики на экономику региона / Налоговые реформы. Теория и практика. Коллективная монография / Прокопенко Р.В. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 463 с., С.374-380.
3. Лепа Р.М. Організаційно-інформаційне забезпечення інформаційно-аналітичної системи супроводження бюджетного процесу на регіональному рівні / Современные подходы к моделированию сложных социально-экономических систем: моногр. / Р.М. Лепа, Р.В. Прокопенко. – Х.: ФЛП Александрова К.М.; ИД «Инжек», 2011. – С. 168-181.
4. Лепа Р.Н. Забезпечення впровадження інформаційно-аналітичної системи супроводу бюджетного процесу //Складні системи і процеси: науковий журнал / Р.Н. Лепа, Р.В. Прокопенко. – Запоріжжя:Класичний приватний університет, №2/2010, С.46-52.
5. Лепа Р.М. Організаційне забезпечення інформаційно-аналітичної системи супроводу бюджетного процесу // Р.М. Лепа, Р.В. Прокопенко // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою. Зб.наук.праць Донецьк: ДонДУУ, 2010. – т. XI. – (серія – Економіка; вип. 173). – С.180-188.
6. Прокопенко Р.В. Оптимізація бюджетно-податкової політики за допомогою інформаційно-аналітичної системи /Р.В. Прокопенко // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою: зб.наук.праць. –Донецьк: ДонДУУ, 2010.– №166, вип. 11. – С. 217-226.
7. Прокопенко Р.В. Моделирование машиностроительной отрасли региона /Р.В. Прокопенко // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою: зб.наук.праць. – Донецьк: ДонДУУ, 2010.– т. XI. – (серія “Економіка”; вип. 157). – С. 165-172.
8. Мацешек Л.А. Анализ требований и проектирование систем. Разработка информационных систем с использованием UML / Л.А. Мацешек. – 2002, М.:Вильямс. – 432 с.
9. Schmauch С.Н. ISO 9000 for Software developers / С.Н.Schmauch. – ASQC Quality Press, 1994. – 156 p.
10. Elmasri R. Fundamental of Database System / R. Elmasri, S.B.Navathe. – Addison-Wesley, 2000. – 956 p.

11. Connalen J. Building web application with UML / J. Connalen/ – Addison-Wesley, 2000. – 300 p.

12. Stewen P. Using UML Software engineering with objects and components / P. Stewen, R. Pooley. – Addison-Wesley, 2000. – 256 p.

13. Клейменов С.А. Администрирование в информационных системах / С.А. Клейменов, В.П. Мельников, А.М. Петраков. – М.: Академия, 2008. – 271 с.

14. Мельников В. П. Информационная безопасность и защита информации / В.П. Мельников, С.А. Клейменов, А.М. Петраков. – М.: Академия, 2011. – 336 с.

15. Бармаков Б. Роль информационного обеспечения / Б. Бармаков // Управление компанией, 2007. – № 2. – С. 44-50.

16. Буряк В.В. Механизм управления информационными ресурсами промышленных предприятий / И.Б. Швец, В.В. Буряк // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2005. – № 1. – С. 207-210.

УДК 342.12

ЦІНОУТВОРЕННЯ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЦУКРУ В УКРАЇНІ

*Рижикова Н.І., к.е.н.,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка*

В роботі проаналізовано вплив цінової політики держави на ефективність роботи підприємств бурякоцукрового підкомплексу. Запропоновано механізм розрахунку мінімальних цін на цукрові буряки та цукор як складової формування цінової політики в бурякоцукровому підкомплексі, що прямо впливає не тільки на ефективність виробництва як цукрових буряків так і цукру з нього, а й на ефективне функціонування внутрішнього ринку цукру, підвищення конкурентоспроможності продукції галузі на світовому ринку.

В работе проанализировано влияние ценовой политики государства на эффективность работы предприятий свеклосахарного подкомплекса. Предложен механизм расчета минимальных цен на сахарную свеклу и сахар как составляющей формирования ценовой политики в свеклосахарного подкомплекса, что напрямую влияет не только на эффективность производства как сахарной свеклы так и сахара из него, но и на эффективное функционирование внутреннего рынка сахара, повышения конкурентоспособности продукции отрасли на мировом рынке.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Вивчення світового досвіду формування, функціонування і розвитку ринку цукру в розвинених країнах – виробниках цукру свідчить про загальні закономірності цих процесів і створює підстави для визначення основних напрямів створення ефективного ринку цукру в Україні. Основними виробниками цукру з цукрових буряків є країни з розвинутою системою регулювання галузі і організації планування. Це США, Євросоюз, Китай. Найбільші виробники тростинного цукру – Бразилія, Індія, Куба, Таїланд, країни Південної Африки. Із загальних закономірностей формування ринку цукру в розвинених країнах виділяємо такі: 1) у всіх країнах, особливо в тих, де виробляється цукор з цукрових буряків, ринок регулюється з боку держави і недержавних органів, причому, при погіршенні економічної ситуації в бурякоцукровому підкомплексі регулююча і координуюча роль держави зростає, а надалі із становленням організаційно-економічних механізмів, важелів і стимулів здійснюються процеси перерозподілу регулюючих функцій держави на користь недержавних структур і перехід виключно до економічних, непрямих методів; 2) регулювання ринку цукру завжди вводиться як вимушений, рятівний для цукрової промисловості захід, в першу чергу унаслідок відносного перевиробництва цукру, що викликає зниження цін на нього і робить неминучим банкрутство цукрових заводів; 3) у всіх країнах, що виробляють цукор для регулювання ринку використовуються економічні важелі і стимули (квоти, інтервенційні ціни і закупівлі та ін.), приймаються заходи по захисту свого внутрішнього ринку від товарної інтервенції ззовні за допомогою митних бар'єрів, застосовується державна підтримка і стимуляція своїх цукровиробників до експорту надлишків цукру; 4) практично у всіх країнах проведена реструктуризація і концентрація цукрових заводів для переробки 6,0 тис. т цукрових буряків за добу і вище, тільки у цих умовах можна забезпечити мінімальні витрати і підвищити конкурентоспроможність цукру на внутрішньо-

му і зовнішньому ринках [1].

У всіх країнах – цукровиробниках дотримуються загальних для всіх суб'єктів ринку цукру правил, які закріплюються в Міжгалузевій угоді партнерів бурякоцукрового підкомплексу. Зі вступом України до СОТ потрібно приймати до уваги умови та тенденції функціонування ринку цукру у країнах Європейського Союзу як найближчого до нас партнера. Країни-виробники бурякового цукру здійснюють державне регулювання цін на цукрові буряки та цукор з метою ефективного функціонування ринку цукру, підтримки доходів товаровиробників, забезпечення незалежності від імпорту.

Мінімальні ціни, як правило, нижче ринкових (оптових і роздрібних). Вони виступають гарантією для виробників і застосовуються тільки у випадку, якщо ринкова ціна на цукор складається нижче мінімальної.

Рада аграрних міністрів країн-членів Європейського Союзу (ЄС) у Брюсселі прийняла рішення про запровадження нової системи (реформи) ринку цукру до 30 вересня 2015 року. Реформа відповідно до програми реструктурування галузі передбачає поетапне скорочення квот на цукор, що означає обмеження у майбутньому виробництва та збуту цукру на внутрішньому ринку ЄС. Це пов'язано з тим, що темпи його виробництва випереджають темпи споживання. До того ж імпорт цукру ЄС повинен залишатися незмінним на рівні 2,26 млн т на підставі договірних зобов'язань на закупівлю цукру-сирцю в країнах АКР (Африки, Карибського і Тихоокеанського басейнів), а реекспорт цього цукру-сирцю заборонено СОТ [2]. Обмеження виробництва та збуту цукру на внутрішньому ринку країн ЄС, реформування цінової політики створює вимоги, які ставляться до виробників цукрових буряків та їх переробників, – точне планування виробництва цукрових буряків і збуту цукру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Враховуючи актуальність наукових завдань з підвищення ефек-

тивності функціонування підприємств бурякоцукрового підкомплексу для розвитку аграрного сектору України, багато вчених приділяли їх розв'язанню особливу увагу в своїх дослідженнях. Питання стану бурякоцукрового підкомплексу, функціонування ринку цукру висвітлено у працях В.Я. Амбросова, П.П. Борщевського, О.С. Зайця, Є.В. Імаса, М.Ю. Коденської, В.Д. Слюсаря, А.В. Фурси, О.М. Шпичака, В.О. Штангеєва, М.М. Ярчука та інших.

Водночас є низка питань, на які сьогодні фахівці дають суперечливі відповіді, у більшості наукових досліджень увага приділяється питанням ефективного функціонування підприємств окремих сфер підкомплексу. Однак, враховуючи те, що ця проблема багатогранна та динамічна у часі, а економічна криза в досліджуваній галузі триває багато років, постає об'єктивна необхідність проведення подальших досліджень, у яких системно та комплексно було б вирішено питання підвищення економічної ефективності функціонування підприємств бурякоцукрового підкомплексу в цілому з урахуванням змін і тенденцій розвитку світового цукрового виробництва.

Зважаючи на нові умови функціонування ринку цукру в Європі, можна зробити висновок, що Україні буде складно потрапити до складу країн-імпортерів ЄС. Оцінюючи основні положення реформи цукру в ЄС та її наслідки, важливо на цьому етапі реструктуризації галузі в Україні зосередитись на формуванні, забезпеченні ефективного функціонування і розвитку внутрішнього ринку цукру з метою оптимального насичення ринку цукром власного виробництва та створення умов для незалежності від імпорту.

Загальна мета дослідження

Дослідити та проаналізувати вплив цінової політики держави на ефективність роботи підприємств бурякоцукрового підкомплексу. Запропонувати механізм розрахунку мінімальних цін на цукрові буряки та цукор як складової формування цінової політики в бурякоцукровому підкомплексі, що прямо впливає не тільки на ефективність виробництва як цукрових буряків так і цукру з нього, а й на ефективне

функціонування внутрішнього ринку цукру, підвищення конкурентоспроможності продукції галузі на світовому ринку.

**Викладення основного матеріалу.
Обґрунтування отриманих результатів**

На ринку цукру в Україні крім ринкових цін застосовуються, згідно статті 6 Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» № 758 від 17 червня 1999 року (далі Закон), мінімальні ціни на цукор квоти «А» і мінімальні (гарантовані) ціни на цукровий буряк для виробництва цукру квоти «А» з урахуванням базисної цукристості і з застосуванням щомісячних індексів інфляції.

До основних принципів, на яких повинно ґрунтуватися визначення мінімальної ціни, слід віднести такі: 1) ціни на цукрові буряки і цукор повинні забезпечувати мінімальну прибутковість виробникам, стимулювати підвищення урожайності і цукристості; 2) між цінами на цукор і цукрові буряки повинне існувати постійне співвідношення; 3) питання ціни на цукор і цукрові буряки повинні вирішуватися в комплексі з питаннями визначення об'ємів виробництва цукру і необхідних для цього об'ємів вирощування цукрових буряків, постачання цукру на внутрішній ринок (квот), а також формування ринкової системи оптової торгівлі цукром; 4) необхідно враховувати стан міжнародного ринку цукру: експорт повинен бути вигідним для виробників і держави, а імпорт не повинен знижувати ціни на внутрішньому ринку; при визначенні ціни на цукрові буряки необхідно враховувати світові ціни на цукор-сирець, який є конкурентом вітчизняної цукросировини.

При встановленні справедливої, адекватної та оптимальної мінімальної ціни, яка б забезпечувала прибутковість виробництва цукрових буряків та цукру виникають певні проблеми. Мінімальні ціни на цукор та цукровий буряк встановлюються згідно Закону до 01 січня поточного року на маркетинговий рік, що діє з 01 вересня поточного по 01 вересня наступного року. Таким чином, виникає ситуація, коли мінімальні ціни встановлюються протягом діючого маркетингового

року, тобто, для їх розрахунків беруться калькуляційні данні та ціни попереднього періоду, які часто не відповідають реальній ціновій ситуації, наприклад, подорожчання навесні паливно-енергетичних ресурсів, мінеральних та органічних добрив, ріст мінімальної заробітної плати. Так складається ситуація, коли мінімальні ціни встановлюються нижче собівартості виробництва як цукру так і цукрових буряків. З наведених даних у табл. 1 можна зробити висновок, що рівень мінімальних цін був штучно занижений, не проводилась індексація з урахуванням рівня інфляції, як це передбачено законодавством.

Таблиця 1

Ефективність реалізації цукрових буряків і цукру за мінімальними цінами у Харківській області в 2003–2011 роках*

Маркетингові роки	Цукрові буряки			Цукор		
	мінімальна ціна цукрових буряків без (ПДВ), грн/т	повна собівартість, грн/т	рівень рентабельності, %	мінімальна ціна цукру без (ПДВ), грн/т	повна собівартість, грн/т	рівень рентабельності, %
01.09.2003 - 01.09.2004	137,50	119,5	15,1	1975,00	1911,9	1,03
01.09.2004 - 01.09.2005	137,50	132,3	3,9	1975,00	2108,9	-6,3
01.09.2005 - 01.09.2006	141,67	165,8	-14,6	1975,00	2239,7	-11,8
01.09.2006 - 01.09.2007	162,50	168,3	-3,4	2375,00	2284,3	4,0
01.09.2007 - 01.09.2008	141,67	187,9	-24,6	2083,33	2948,9	-29,4
01.09.2008 - 01.09.2009	141,67	205,6	-31,1	2083,33	3576,0	-41,7
01.09.2009 - 01.09.2010	215,00	290,7	-26,04	3125,00	4950,0	-36,87
01.09.2010 - 01.09.2011	291,66	378,7	-22,98	4250,00	5820,0	-26,98

* Джерело: складено та розраховано на основі даних Головного управління статистики у Харківській області [3], асоціації «Харківцукор» та постанов Кабінету Міністрів України .

А нормативні витрати у натуральних одиницях, що повинні використовуватися для розрахунку мінімальної ціни, залишаються не-

змінними, тоді як запровадження новітніх технологій вирощування цукрових буряків високої урожайності та якості зумовлює використання нових ефективних сортів насіння, сучасних мінеральних добрив та засобів захисту рослин.

Виходячи з розуміння сутності досліджуваної проблеми, ми вважаємо доцільним встановлювати мінімальні ціни на цукор та цукровий буряк до мінімального строку початку сезону бурякоцукрового виробництва, тобто до початку польових робіт по збиранню цукрових буряків. Оскільки сільськогосподарські роботи розпочинаються з середини вересня [4], то мінімальні ціни на цукор та цукровий буряк доцільно встановлювати до 01 вересня поточного року на маркетинговий рік, що діє з 01 вересня поточного року по 01 вересня наступного року, що дасть змогу використовувати в розрахунках фактичні показники рівня інфляції на початок МР.

Мінімальна ціна на цукор повинна складатися з мінімальної ціни на цукрові буряки стандартної якості у кількості необхідній для виробництва 1 т цукру та витрат цукрового заводу на переробку цієї кількості сировини. Вихід цукру у відсотках до прийнятої на переробку сировини або коефіцієнт виробництва заводу (відношення цукру, що надійшов на завод у сировині, до отриманого цукру) при нормативній цукристості 16,0% повинен встановлюватись нормативно, але з урахуванням середньої величини цього показника по галузі. Так, наприклад, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 472 від 11.07.1994 року «Про перехід на приймання та оплату цукрової сировини з урахуванням фактичної цукристості» він становить 75,0%. Він не повинен бути заниженим, що призведе до збільшення витрат на переробку додаткової сировини та необґрунтованому підвищенню мінімальної ціни цукру при її розрахунку. Його розмір повинен стимулювати виробників цукру до фактичного підвищення цього коефіцієнта відносно нормативного за рахунок скорочення втрат цукру при зберіганні, внутрізаводському транспортуванні, переробці та в мелясі, що призведе до отримання

прибутку в рамках мінімальної ціни. Коефіцієнт виробництва для розрахунку мінімальної ціни цукру, повинен становити 85,0 %. По Харківській області він в середньому за 2006 – 2011 роки становить 76,7 %, а в розвинутих країнах-виробниках цукру з цукрових буряків – 85,0 – 87,0 %. Витрати цукрового заводу на технічну переробку сировини, необхідної для виробництва 1 т цукру, мають визначатися на нормативній основі, з метою виключення впливу непродуктивних витрат на її вартість, що буде сприяти запровадженню товаровиробниками прогресивних ресурсозберігаючих технологій, спонукати їх до скорочення виробничих витрат і підвищення якості продукції. Але витрати за статтями калькуляції переробки сировини мають бути реальними та адекватними, при розрахунку нормативних витрат треба враховувати середні ціни по регіонам та по країні в цілому. Обов'язково треба враховувати ріст цін на паливо-енергетичні матеріали, допоміжні та транспортні витрати, ріст заробітної плати з врахуванням інфляційних процесів. Таким чином, мінімальну ціну 1 т цукру можна розрахувати за формулою:

$$C_{ц} = \frac{1}{1 \times C_{б.} \times K_{з.}} (C_{ц.б} + PC_{пер.}) \times P_{м}, \quad (1)$$

де $C_{б.}$ – базисна (нормативна) цукристість сировини, %;

$K_{з.}$ – коефіцієнт виробництва заводу;

$C_{ц.б}$ – мінімальна ціна 1 т цукрових буряків, грн;

$PC_{пер.}$ – повна собівартість переробки 1 т цукрових буряків,

грн;

$P_{м}$ – мінімальний рівень рентабельності виробництва, %.

Виходячи з проведених досліджень та враховуючи положення «Методики встановлення мінімальної закупівельної ціни на окремі об'єкти державного цінового регулювання» затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 26 травня 2005 року № 399 [5], ми вважаємо за доцільне запропонувати розрахунок мінімальної ціни на цукор та цукрові буряки здійснювати з урахуванням мінімального рівня рентабельності – 5,0 %. Це дасть можливість цукровим заводам та

бурякосійним підприємствам одержати прибуток, за рахунок якого переробні підприємства зможуть компенсувати різницю між ринковою та мінімальною ціною на цукрові буряки, а бурякосійним підприємства отримають можливість здійснення простого відтворення виробничих фондів.

Мінімальна ціна на цукрові буряки повинна складатися з нормативних виробничих витрат та витрат, що додаються для визначення повної собівартості виробництва (витрати на збут, адміністративні витрати, фінансові витрати та інші). Вони, як показують наші дослідження, в середньому за 2006 – 2011 роки складають 16,0 % до виробничої собівартості. Їх зростання пов'язано із збільшенням частки фінансових витрат (відсотків по кредитах) в загальній їх кількості. Виробнича собівартість повинна бути розрахована на основі нормативних матеріальних витрат та витрат праці на 1 т цукрових буряків та фактичних середніх цінах на ресурси з урахуванням прогнозного сумарного місячного рівня інфляції. Нами була розрахована нормативна виробнича собівартість 1 т цукрових буряків при урожайності 350 ц/га станом на 01.09.2010 року з використанням нових ефективних сортів насіння, сучасних мінеральних добрив та засобів захисту рослин [6]. Таким чином, мінімальну ціну 1 т цукрових буряків можна розрахувати за формулою:

$$Ц_{ц.б.} = BC \times B_{н.с.} \times P_{м.}, \quad (2)$$

де BC – нормативна виробнича собівартість 1 т цукрових буряків, грн;

$B_{н.с.}$ – витрат, що додаються для визначення повної собівартості виробництва цукрових буряків, %;

$P_{м.}$ – мінімальний рівень рентабельності виробництва, %.

За нашими підрахунками на 01.09.2010 рік нормативна виробнича собівартість 1 т цукрових буряків становить 308,10 грн, отже, користуючись формулою (1.2) їх мінімальна ціна на 2010 – 2011 МР без ПДВ повинна складати:

$$Ц_{ц.б.} = 308,1 \times 1,16 \times 1,05 = 375,3 \text{ грн.}$$

Користуючись формулою (1.1), при базисній цукристості сировини – 16,0 %, коефіцієнта виробництва заводу – 85,0 % мінімальна ціна 1 т цукру на 2010 – 2011 МР без ПДВ повинна складати:

$$C_{ц} = \frac{1}{1 \times 0,16 \times 0,85} (375,3 + 209,7) \times 1,05 = 4516,54 \text{ грн,}$$

де 209,7 – середні витрати на переробку 1 т цукрових буряків по Харківській області у 2010 році, грн.

Користуючись отриманими результатами дослідження, встановлено, що мінімальна ціна на цукрові буряки на 2010 – 2011 МР у розмірі 291,66 грн без ПДВ за 1 т була на 83,64 грн менше за ціну, що була розрахована на основі нормативних витрат [6], що зумовлює збитковість їх виробництва та відсутність зацікавленості у сільгоспвиробників у їх вирощуванні. Мінімальна ціна на цукор у цей період також була штучно занижена на 266,54 грн за 1 т без ПДВ, що сприяє створенню умов для зосередження значної частки прибутку від виробництва та реалізації цукру у підприємств оптової торгівлі, вимиванню обігових коштів у переробних підприємств та створенню умов для розвитку спекулятивних процесів на ринку цукру.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Отже, як виявлено дослідженням, ефективне державне регулювання ринку цукру за допомогою квотування виробництва та формування цінової політики в бурякоцукровому підкомплексі прямо впливає на ефективність виробництва як цукрових буряків так і цукру з них. Слід зазначити, що гарантована ціна на цукрові буряки і мінімальна ціна на цукор не суперечать принципам ринку, бо вони застосовуються тільки у разі відсутності попиту на них. У решті випадків ціни на цукрові буряки і цукор на внутрішньому ринку складаються під впливом попиту і пропозиції. Разом з тим, держава повинна системно, комплексно використовувати основні важелі регулювання ринку цукру так, щоб забезпечити стійкий рівень співвідношення попиту і пропозиції для того, щоб механізм викупу цукру по інтервенційних цінах не застосовувався.

Література

1. Заєць О. С. Цукрова промисловість в Україні: становлення, розвиток, реструктуризація / О. С. Заєць. — [2-е стереотип. видання]. — К. : Наук. думка, 2004. — 327 с.
2. EU Zuckermarktreform treibt Weltmarktpreis hoch // Zuckerrube. — 2005. — № 6. — S. 301.
3. Основні показники виробничо-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств Харківської області за 2003-2010 роки : статистичний щорічник. — Харків : Головне управління статистики у Харківській області. — 2004-2011.
4. Организация сырьевой базы и эффективность сахарного производства / З. Н. Пантелеева, Г. В. Шевчук, Н. Н. Доценко, М.П. Васильчук. — М. : Легкая и пищевая пром.- сть, 1982. — 64 с.
5. Методика встановлення мінімальної закупівельної ціни на окремі об'єкти державного цінового регулювання : Постанова Кабінету Міністрів України № 399 від 26 травня 2005 р. // Офіційний вісник України. — 2005. — № 22 – ст. 1215.
6. Інноваційні агротехнології : [монографія] / [Мазоренко Д. І., Мазнун Г. Є., Тіщенко Л. М., Бобловський О. Ю.] ; за ред. Д. І. Мазоренка, Г. Є. Мазнева. — Харків : ХНТУСГ. — 2007. — 385 с.

УДК 336.6

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ РИЗИКІВ У СТРАХУВАННІ

*Сінельнік В.В., аспірант,
Науково-дослідний фінансовий інститут
Академії фінансового управління*

У статті досліджено теоретичні основи ідентифікації ризиків у страхуванні, що може бути використано страховими організаціями у власній діяльності. Ідентифікація ризиків один із головних етапів розвитку системи управління ризиками страхових компаній.

В статье исследованы теоретические основы идентификации рисков в страховании, что может быть использовано страховыми организациями в своей деятельности. Идентификация рисков один из главных этапов развития системы управления рисками страховых компаний.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

В останні роки в Україні значно збільшилась увага до управління ризиками у діяльності страхових компаній як зі сторони науковців, практиків, так і зі сторони органу державного регулювання

у сфері страхових послуг. Світові тенденції відзначились дослідженням принципів системи управління ризиками, категорії ризику, а також мінімальних стандартів для ефективного управління. Досвід впливу світової фінансової кризи на учасників фінансового ринку обумовлює здійснення модернізації регулювання платоспроможності та фінансової стійкості страхових компаній, виділення функції управління ризиками із заданими функціями і завданнями в окрему структурну одиницю, побудову адекватної системи управління ризиками у страховика, встановлення вимог щодо моделі, процесів та процедур управління ризиками.

Ідентифікація потенційних джерел ризиків у діяльності будь-якого суб'єкта господарювання є важливим для успішного ведення діяльності. Система управління ризиками страхової організації стає невід'ємним елементом організації та матиме значні наслідки для всіх учасників страхових відносин.

Кризові явища у світовій економіці негативно вплинули як на фінансову систему України в цілому, так і на сектор небанківських фінансових установ, зокрема, страхових компаній. Особливої актуальності набуло своєчасне виявлення, оцінка, управління та моніторинг ризиків на які наражаються страховики в процесі своєї діяльності.

На сьогоднішній день державні органи регулювання та нагляду за фінансовим ринком в Україні на законодавчому рівні вимагають від суб'єктів нагляду розкривати інформацію щодо наявності системи управління ризиками та її ключові характеристики.

Актуальність дослідження основ ідентифікації ризиків, які властиві страховим компаніям полягає у природі здійснення страхової діяльності, сучасному стані ринкових відносин, що зумовлює необхідність створення ефективною системи управління ризиками. Побудова системи управління ризиками є невід'ємною частиною реалізації державної політики у сфері регулювання ринку страхових послуг. Першочерговими заходами щодо впровадження

системи пруденційного нагляду за страховою діяльністю є розробка загальних принципів ідентифікації та оцінки ризиків діяльності страховика. [1]

Ідентифікація ризиків дає можливість страховикам вживати адекватних заходів реагування з метою пом'якшення або запобігання впливу негативних наслідків на власну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Вагомий внесок у дослідження питань управління ризиками у страхуванні здійснено рядом зарубіжних та вітчизняних науковців, практиків: Єрмошенко А.М., Іванюк І.С., Іллічевський С.О., Маруженко Д.С., Осадець С.С., Соболев Р.Г., Ковелло В.Т., Меркхофер М.В. Ці вчені дають обґрунтовані визначення ризику, їх класифікацію, однак малодослідженим залишається тема ідентифікації ризиків у страхуванні та системи управління ризиками страхової організації.

Загальна мета дослідження

Метою статті є узагальнення та розширення теоретичних положень ідентифікації ризиків у системі управління ризиками страхової організації.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Зміст страхування полягає у припущенні, об'єднанні та перенесенні ризиків так, щоб зменшити ризик несприятливих фінансових наслідків для фізичних та юридичних осіб, які є страхувальниками. З цієї причини розуміння типів ризиків, їх характеристики і взаємозалежності, джерел ризиків і їх потенційний вплив на діяльність учасників страхових відносин має важливе значення для страховиків. Наглядові органи повинні прагнути до компетентного розуміння страховиками ризиків і реалізації ефективної практики управління. Метою управління ризиками і капіталом страховика є захист страхувальників від несприятливих подій.

Будь-які дії призводять до подій і наслідків, які можуть представляти собою як потенційно «позитивні» можливості, так і «небез-

пеки» негативні наслідки для організації. Ризик – це комбінація ймовірності події та її наслідків. [2]

На думку Осадця С.С. ідентифікація ризиків (діагностика) або кваліфікація ризиків, є одним із перших етапів аналізу ризиків у комплексній системі управління ризиками (ризик-менеджмент). Цей процес полягає у своєчасному виявленні ризиків, характерних для певного виду діяльності, та у визначенні їх характеристик. [3, с. 69]

Іванюк І.С. та Маруженко Д.С. об'єднують ризики, які притаманні страховим компаніям у такі окремі групи: страхові ризики, фінансові ризики, операційні ризики, стратегічні ризики, інвестиційні ризики, ризики форс-мажорних обставин. [4, с. 79]

Ідентифікація ризику (лат. *identifico* – ототожнювати, розпізнавати) полягає у системному вивченні та виявленні (розпізнаванні) ризиків, які вони охоплюють. Вагомого значення набуває інформація про фактори ризику, а саме: первинні причини які зумовлюють появу ризиків як таких, що мають об'єктивний характер (стихійні лиха, аварії, війни і т. ін.), та ризиків, що впливають на ймовірність настання збитків та їх величину, але самі не є причиною збитку, це фактори, які поділяються на суб'єктивні (наявність охоронної системи, місце знаходження об'єкту, вік та стать людини) і об'єктивні (пов'язані із поведінкою та рисами людини).

Ковелло В. Т., Меркхофер М. В., у своїх дослідженнях висловлюють думку, що «ризик – це характеристика ситуації або дії, коли ймовірні два і більше наслідки, існує невизначеність щодо конкретного результату і, принаймні, одна з ймовірностей небажана». [5]

Ризик-менеджмент це процес планування, організації, керівництва і контролю над ресурсами та діяльністю організації з метою зведення до мінімуму негативних наслідків ймовірних втрат при найменших витратах.

Ідентифікація ризиків у страхуванні дає можливість ефективніше управляти ризиками та грошовими потоками, зосереджувати увагу на реальних та виявлених загрозах (небезпеках) для

здійснення власної діяльності, застосовувати гнучкість в андерайтингу страхових продуктів з метою адаптації до ризиків, які постійно змінюються.

Основною метою опису виявлених ризиків є докладна характеристика ідентифікованих ризиків у певному форматі, що дозволяє здійснити їх подальший аналіз, з подальшим формуванням карти ризиків (профіль ризиків). Беручи до уваги наслідки і ймовірність настання кожного з ризиків, належний формат опису ризиків дає можливість визначити пріоритети і виділити ті ризики, які необхідні для подальшого вивчення. Ризики бізнес-процесів можуть бути ідентифіковані як стратегічні, проектні/тактичні та операційні. Процес управління ризиками має стати невід'ємною частиною як на стадії формування концепції (стратегії) здійснення страхової діяльності страховика, так і на всіх стадіях своєї фактичної діяльності.

Метою ідентифікації ризиків є формування вихідних положень з аналізу ризиків, їх класифікація та ранжування за ступенем значущості, подальшого здійснення оцінки та визначення заходів щодо їх зменшення.

З метою зменшення імовірності виникнення значних негативних подій у діяльності суб'єкта господарювання у ризик-менеджменті використовується системний підхід до проблеми ідентифікації ризиків. Важливими методами ідентифікації ризиків є контрольні списки страхових полісів, анкети аналізу ризиків, блок-схеми, аналіз фінансової звітності.

Основними принципами управління ризиками, які лежать в основі побудови ризик-менеджменту страхової компанії є:

безперервна оптимізація – динамічна система управління ризиками відображає зміни в бізнесі і його операційному середовищі;

узгодження – рівень капіталу і доходи повинні відображати та відповідати рівню прийнятним ризикам;

повна участь – співробітники на всіх рівнях повинні приймати участь в управлінні ризиками діяльності пропорційно зі своїми служ-

бовими обов'язками;

кількісний та якісний аналіз – управління ризиками поєднує кількісний і якісний аналізи особливостей, природи, масштабу і складності здійснення діяльності страховика;

відповідність – цілі управління ризиками відповідають стратегічним цілям;

повнота – управління ризиками відображає всі бізнес-процеси і враховує всі ризики.

Ідентифікація ризиків з урахуванням зазначених вище принципів є складовою загальної системи управління ризиками яка повинна виявляти та контролювати усі притаманні для страховиків ризики.

Платоспроможність страховика є об'єктивним показником його поточного фінансового стану, здатності здійснювати свої платіжні зобов'язання завдяки сформованим страховим резервам та активам, які знаходяться у розпорядженні страхової компанії. Діяльність страхової компанії пов'язана із ризиками, які притаманні як самому процесу страхування, так і веденню страхової діяльності. Тому, важливого значення для страхової компанії набуває побудова власної адекватної системи ризик-менеджменту.

Дослідження літературних джерел з даної тематики дало змогу виділити такі основні групи ризиків, які впливають на діяльність страхової організації:

індивідуальні (представляють собою ризики, під які підпадають страхові компанії як окремі суб'єкти господарювання);

систематичні (впливають на фінансовий стан страховиків за рахунок зовнішніх чинників, які впливають на всю страхову галузь);

системні (пов'язані з економікою країни в цілому і включають в себе політичні, економічні, ризики навколишнього середовища). [6]

Також слід зазначити таку класифікацію ризиків: ризики небезпеки (загрози), операційні, фінансові та стратегічні. [7]

Для ідентифікації ризиків необхідний методологічний підхід з

тим, щоб виявити максимальне число ризиків, яким піддається страхова організація у всіх сферах власної діяльності.

Державний регулятор орієнтиром розвитку страхового ринку обрав Solvency II (Платоспроможність II). [8] Однією з основних вимог даної Директиви є забезпечення достатнього рівня капіталу (solvency capital requirement) страхової компанії протягом одного року. Адекватність розрахунку відповідного рівня капіталу відбувається за допомогою стандартної формули, внутрішньої моделі або поєднання стандартної та внутрішньої моделей, що базується на ідентифікованих ризиках.

Ключові ризики, що виникають в силу внутрішніх та зовнішніх факторів провадження страхової діяльності страхових компаній наведені на рис. 1.

У сучасних умовах розвитку суспільних відносин в Україні у результаті реалізації процесів ризик-менеджменту ідентифікуються нові види та типи ризиків, що зумовлюють появу нових продуктів страхового захисту, таких як страхування предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування, страхування життя і здоров'я волонтерів на період надання волонтерської допомоги.

Страховий ризик пов'язаний з ризиками зобов'язань, що передбачені у договорах страхування. Активи страхової компанії піддаються впливу фінансового та операційного ризиків. Операційні ризики не входять до страхового ризику і виділяються в окрему категорію дослідження.

Ідентифікація ризиків здійснюється з використанням таких методів та технологій: метод «спонтанного» визначення/виявлення можливих ризиків; анкетування; дослідження бізнес-процесів з виявленням внутрішніх і зовнішніх чинників та їх впливу на організацію; галузевий аналіз; аналіз розвитку різних сценаріїв; робочі групи з оцінки ризиків; аналіз інцидентів і аварій.

Рис. 1. Ключові зовнішні та внутрішні фактори впливу на діяльність страхових компаній

Під управлінням ризиком та його мінімізацією розуміється мінімізація перш за все такого фактора ризику як імовірність втрати частини власних ресурсів, недоотримання доходів або збільшення страхових виплат.

Загальне управління ризиком страховика включає: планування, ціноутворення та андеррайтинг страхових полісів; стратегія залучен-

ня фінансових ресурсів для підтримки реалізації обраного плану функціонування діяльності страхової компанії; оцінка розміру і волатильності зобов'язань, пов'язаних з запланованою діяльністю (бізнес-планом); визначення необхідного обсягу власного капіталу, страхових резервів страховика; політика перестраховування; оновлення всіх цих елементів з певною періодичністю та врахування іншої інформації, яка стала доступною або через зміну основних процесів здійснення страхування; адекватне розкриття інформації про діяльність страховика зацікавленим сторонам, а саме: потенційним інвесторам, страхувальникам, перестраховикам-партнерам та регулятору; періодичний фінансовий аналіз стану страхової організації, забезпечення перспективного розвитку компанії в цілому.

Практичні розрахунки фінансових ризиків та ймовірності банкрутства страхових компаній з використанням штучних нейронних мереж здійснив Іллічевський С.О. [9, с.253-258]

Потенційними небезпеками при ідентифікації ризиків у страхуванні є: складність одержання необхідної інформації щодо проведення об'єктивної оцінки ризиків; зростаюча потреба у працівниках, здатних проводити об'єктивну оцінку ризиків; зростаюча потреба у відповідному навчанні.

Необхідний рівень капіталу може розглядатись як друга лінія захисту платоспроможності страхової компанії і її страхувальників. Перша лінія захисту – безперервне управління ризиками.

Ідентифіковані ризики дають можливість адекватно здійснити розрахунки страхових платежів (нетто-премій) для збереження принципів планування страхових фінансових операцій. Обсяг фінансових зобов'язань на момент укладання договору страхування це поточна вартість очікуваних страхових виплат за весь період дії договору згідно з переліком страхових подій, від яких здійснюється страховий захист. Необхідно, щоб поточна вартість чистих страхових премій (або нетто-премій), сплачуваних страхувальником одним платежем або у розстрочку, була рівна вище вказаній величині.

Достатнє інформаційне забезпечення страхової компанії характеризується такими ознаками як:

Комплексність. Інформаційне забезпечення охоплює всі сфери діяльності господарюючого суб'єкта;

Повнота інформації: включення до інформаційної бази специфіку діяльності господарюючого суб'єкта; розроблення карти ризиків з урахуванням потреб повноти та цілісності; використання сучасних баз даних, що передбачають контроль цілісності використовуваних даних.

Узгодженість. Інформаційні потоки, наведені в карті ризиків, повинні бути узгоджені з реальною структурою органів нагляду.

Оперативність інформації. Управлінські рішення приймаються у режимі реального часу незалежно від складності вирішуваних питань і обсягів циркулюючої інформації.

Аналітичність. Можливість отримання певної агрегованої інформації, яка є результатом аналізу даних, що зберігаються в базі даних. Для отримання високоякісної аналітичної інформації дана інформаційна система включає математичні методи аналізу (теорія прийняття рішень, методи прогнозування, евристичні, економетричні, актуарні методи та ін.).

Кращий досвід ідентифікації ризиків у ризик-менеджменті не спрямований на усунення ризику. Швидше за все, метою є максимально ефективно врахувати ризик у прийнятті рішення для забезпечення здійснення ефективності діяльності установи, в той же час трансформуючи невизначеність на ризики, які можуть бути ідентифіковані, оцінені та виміряні.

Прийняття рішень у підприємницькій діяльності ґрунтується на плануванні одержанні потенційного прибутку, збалансований з знанням, розумінням та оцінкою всіх ризиків, які ідентифікуються для забезпечення отримання потенційної вигоди страховика.

Висновки. Як показав проведений аналіз, ідентифікація ризиків у страхуванні та належне реагування є важливим етапом у

запобіганні неплатоспроможності страховика та важливим фактором фінансової стійкості страхової компанії і захисту інтересів страхувальників. Здатність страхової організації об'єктивно оцінювати, контролювати і ефективно управляти ризиками безперечно є значною конкурентною перевагою, що дозволяє забезпечити належний рівень платоспроможності та фінансової безпеки страховика. Досягнення мети процесу ризик-менеджменту ускладнюється існуванням прямої залежності між ризиком і прибутком, тому страхова компанія має самостійно визначати в межах чинного законодавства той рівень ризику, який буде прийнятним з метою отримання запланованих прибутків та спроможністю здійснювати розрахунки за власними зобов'язаннями.

Повноцінне функціонування підсистем ідентифікації ризиків у ризик-менеджменті страхової компанії є головною передумовою для недопущення зниження платоспроможності та невиконання зобов'язань за укладеними договорами страхування.

Подальше вивчення зазначених питань сприятиме удосконаленню системи управління ризиками у страхових компаніях, що підвищить розвиток страхового ринку в Україні.

Література

1. Концепція запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та Програма розвитку системи пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами, затверджена розпорядженням Держфінпослуг від 15.07.2010 № 585.

2. New Standards for the Management of Risk. [Електронний ресурс] ISO 31000:2009 – ISO/IEC 31010 & ISO Guide 73:2009. Режим доступу до станд.: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=51073

3. Осадець С.С. Страхування: підручник/ Керівник авт. Колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

4. Іванюк І.С., Маруженко Д.С. Теоретичні підходи до визначення категорії «фінансова стійкість страхової компанії» // Фінанси України. – 2006. – № 11. – С. 77 – 89.

5. V.T. Covello, M.V. Merkhofer "Risk Assessment Methods", Plenum Press, [Електронний ресурс] London. 1993. Режим доступу до статті: <http://classwebs.spea.indiana.edu/dhenshel/e311/Covello.Merkhofer-IntroRiskAssessment.pdf>

6. Єрмошенко А.М. Ризики діяльності страховиків і шляхи їх зменшення

// Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6 (96). – С. 207–215.

7. Miccolis J., Shah S. Risk Value Insights: Creating value Through Enterprise Risk Management. A Practical Approach for the Insurance Industry. Tillinghast-Towers Perrin Monograph. April, 2011. Режим доступу до статті: <http://www.tillinghast.com>

8. Директива 2009/138/ЄС ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ТА РАДИ від 25 листопада 2009 року про початок і ведення діяльності у сфері страхування і перестраховування (Платоспроможність II). [Електронний ресурс]. Режим доступу до директ.: <http://www.dfp.gov.ua>

9. Іллічевський С.О. Поєднання актуарних моделей і штучних нейронних мереж для розрахунку фінансових ризиків і ймовірностей банкрутства страхових компаній // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №1 (115). – С. 253–258.

УДК 338.001.36

СПЕЦИФІКА ПРОВЕДЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РИНКІВ (ЧАСТИНА 1)

*Ситнік І.В., д.е.н., доцент,
Стьопочкін А.І.,*

Донецький державний університет управління

У статті розглянуто специфіку та проблеми проведення фундаментального аналізу сучасних інвестиційних ринків в умовах посилення впливу світової фінансової кризи на розвиток національної економіки; обґрунтовано методiku проведення фундаментального аналізу та прийняття інвестиційних рішень на прикладі міжнародного валютного ринку, основні принципи якої можуть бути застосовані на всіх видах інвестиційних ринків.

В статье рассмотрено специфику и проблемы проведения фундаментального анализа современных инвестиционных рынков в условиях усиления влияния мирового финансового кризиса на развитие национальной экономики; обусловлено методiku проведения фундаментального анализа и принятия инвестиционных решений на примере международного валютного рынка, основные принципы которой могут быть использованы на всех видах инвестиционных рынков.

Постановка проблеми в загальному вигляді,

зв'язок з науковим і практичними завданнями

Поступова інтенсифікація процесу фінансово-економічної глоба-

лізації та стрімке відокремлення фінансового сектору економіки від реального призвели до появи так званої економіки віртуальних фінансів, головною ознакою якої є завищений рівень дохідності та ліквідності активів без виробництва товарів та послуг. Основою такої економіки є розвинута інфраструктура фондового ринку, відкриття вільного доступу фізичних та юридичних осіб на торгівельні платформи міжнародного валютного ринку з застосуванням фінансового левериджу та розвиток ринку похідних або вторинних фінансових інструментів інвестування.

Високий рівень рентабельності спекулятивних операцій на зазначених інвестиційних ринках приваблює інвесторів та обумовлює перетік грошових ресурсів з реального сектору економіки до фінансового. Це знижує можливості домінуючих галузей національного господарства щодо залучення інвестиційних ресурсів та відповідно рівень їх інноваційно-інвестиційної активності, рентабельності, ліквідності. Це обумовлює низький рівень конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника на внутрішніх та зовнішніх товарно-сировинних ринках, занепаду реального сектору економіки й дефіцитності грошової маси в обігу. За таких умов, складність визначення впливу кожного окремого з політичних, економічних або структурних факторів розвитку національної економіки на кон'юнктуру інвестиційних ринків визначає сьогоденну специфіку проведення фундаментального аналізу та актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Питанням дослідження впливу фундаментальних факторів розвитку національної економіки на курсові коливання фінансових інструментів інвестування присвячені праці зарубіжних та вітчизняних науковців серед яких Буторина О.В. [1], Миклашевська Н.А. [2], С. Фредерік [3] та інші.

Загальним підсумком проведених досліджень у зазначеній сфері є

виявлення значного кореляційного взаємозв'язку між політичними, економічними та іншими факторами розвитку національної економіки та динамікою курсових коливань емітованих грошових знаків. Проте недостатнім є розгляд проблеми використання фінансових інструментів інвестування, зокрема грошових знаків емітованих лідируючими країнами світу та інтеграційними об'єднаннями для побудови інвестиційної стратегії на міжнародному валютному ринку та отримання прибутку.

Таким чином, в сучасних економічних умовах, актуальним є проведення подальших досліджень у сфері формування можливих інвестиційних стратегій на міжнародному валютному ринку з дотриманням принципів фундаментального аналізу, а також використання означеної специфіки на інших інвестиційних ринках сьогодення.

Загальна мета дослідження

Метою дослідження є виявлення впливу фундаментальних факторів розвитку національних економік на курсові коливання фінансових інструментів інвестування та побудова інвестиційної стратегії на прикладі міжнародного валютного ринку з використанням головних конвертованих валют світу: долару США та Євро.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Специфіка проведення фундаментального аналізу сучасних інвестиційних ринків обумовлюється процесом фінансово-економічної глобалізації, значним рівнем дестабілізації світової фінансової системи, посиленням негативного впливу зовнішнього середовища на розвиток національної економіки, а також складністю визначення спрямованості векторів цього впливу при дослідженні економік двох або більше країн для прийняття інвестиційних рішень. Значна кількість та складність взаємозв'язків між факторами такого роду обумовлює необхідність їх класифікації за ступенем впливу на формування кон'юнктури досліджуваного інвестиційного ринку та курсову динаміку обраного фінансового інструменту інвестування. За таких умов

визначення об'єкту, предмету та властивостей досліджуваного об'єкту є необхідними для проведення достовірного фундаментального аналізу, а також прийняття інвестиційних рішень.

Процес визначення фундаментальних факторів, що впливають на кон'юнктуру досліджуваного інвестиційного ринку та етапність проведення фундаментального аналізу інвестиційних ринків за умови сьогоденної специфіки можна представити наступною схемою (рис. 1).

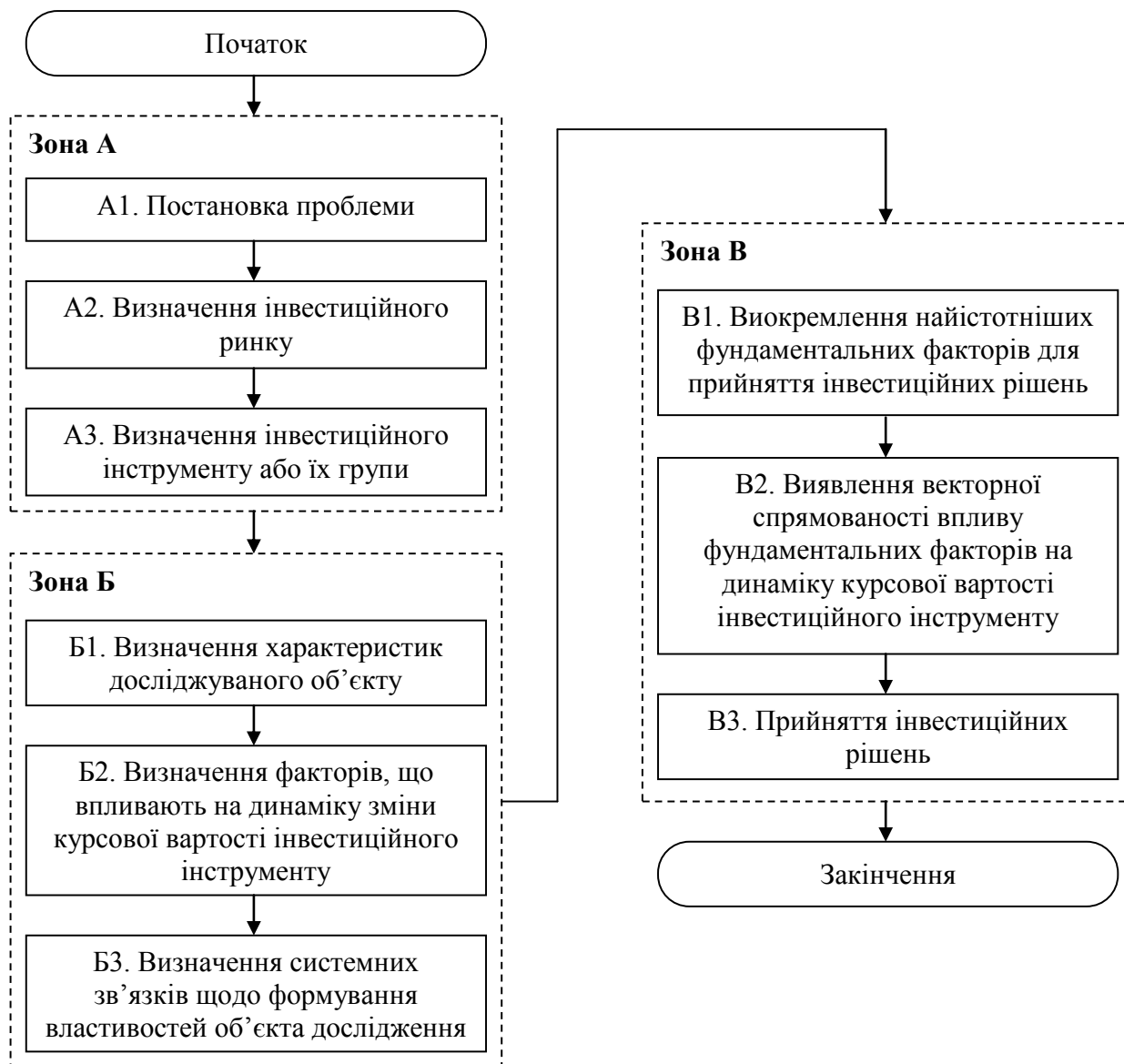

Рис. 1. Схема проведення фундаментального аналізу сучасних інвестиційних ринків

Згідно результатів проведеного дослідження етапи фундаментального аналізу сучасних інвестиційних ринків можна поділити на

три основні предметні зони:

А - зона, де формулюється проблема та відповідно до обраних методів її вирішення визначається інвестиційний ринок, обираються інструмент або їх група при формуванні інвестиційного портфелю для диверсифікації фінансових ризиків;

Б - зона, де відбувається аналіз сутності та властивостей об'єкту дослідження (інвестиційного інструменту), а також виокремлюється сукупність показників, які впливають на динаміку його прибутковості або курсової вартості;

В - зона, де на основі виявлення найістотніших фундаментальних факторів та векторної спрямованості їх впливу на динаміку дохідності або курсової вартості інвестиційного інструменту приймаються інвестиційні рішення, як короткострокового так і довгострокового характеру.

Складові «зони А» спрямовані на вибір інвестиційного ринку та інструментів інвестування на основі поставленої перед аналітиком-інвестором проблеми. Для формування проблеми можна визначити наступні основні вимоги до майбутньої інвестиційної стратегії: середній рівень дохідності та ризикованості, задовільний рівень максимальної просадки депозиту або активів при застосуванні розробленої інвестиційної стратегії, обсяг необхідних інвестиційних ресурсів для здійснення діяльності на обраному інвестиційному ринку, а також термін вилучення інвестиційних ресурсів для здійснення заходів щодо фінансового забезпечення інвестиційної стратегії.

Отримані результати цього етапу фундаментального аналізу можуть бути представлені у вигляді таблиці за наступною формою, що включає три складові (табл. 1).

Слід зазначити, що вибір міжнародного валютного ринку у якості демонстрації специфіки проведення фундаментального аналізу сучасних інвестиційних ринків обумовлено значним рівнем його ліквідності, дохідності, доступності та ризикованості. На практиці застосування наведеної схеми проведення фундаментального аналізу та

запропонованої системи векторної оцінки впливу фундаментальних факторів на курсову динаміку фінансових інструментів інвестування може здійснюватися на фондовому ринку при використанні у якості інвестиційних інструментів фондових індексів або цінних паперів так і на інших світових фінансових та товарно-сировинних ринках (форвардні контракти, контракти на різницю). Проте, при використанні інструментарію інших ринків слід переглянути перелік головних чинників впливу на курсову динаміку та можливість їх ранжирування.

Таблиця 1

Результати першого етапу фундаментального аналізу інвестиційних ринків

Складові першого етапу фундаментального аналізу	Отримані результати за складовими
A1. Постановка проблеми	Побудова короткострокової (до 1 року) інвестиційної стратегії для забезпечення максимально можливого рівня прибутковості активів при рівні ризикованості (не більш ніж 50% від суми активів), наявний рівень інвестиційних ресурсів 500К дол. США.
A2. Визначення інвестиційного ринку	Для диверсифікації інвестиційних ризиків частину вільних інвестиційних ресурсів (100К дол. США) спрямовано до високодохідного та ліквідного міжнародного валютного ринку з використанням кредитного важеля 1:10.
A3. Визначення інвестиційного інструменту або їх групи	Для розробки інвестиційної стратегії на міжнародному валютному ринку у якості інвестиційного інструменту було обрано валютну пару EUR/USD (Євро/долар США).

Першою складовою в зоні Б наведеної схеми проведення фундаментального аналізу є визначення характеристик досліджуваного об'єкту. Оскільки у якості інструменту інвестування було обрано дві міжнародні валюти то об'єктом дослідження виступає валютна пара EUR/USD. Це обумовлює надання характеристики обраному інвестиційному інструменту з позиції міжнародного платіжного засобу, його функціонування та ролі в системі світогосподарських

зв'язків.

Згідно отриманим результатам проведеного дослідження структури міжнародного валютного ринку за валютними парами (табл. 2) домінуючою є валютна пара EUR/USD, частка якої у квітні 2010 р. за середньоденним показником складала 28% або 1101 млрд. дол. США.

Таблиця 2

Обсяг міжнародного валютного ринку за валютними парами [4]

Валютна пара	2010 р., середньоденний у квітні	
	Кількість, млрд. дол. США	Частка, %
Долар США / Євро	1101	28
Долар США / Японська єна	568	14
Долар США / Фунт стерлінгів	360	9
Долар США / Австралійський долар	249	6
Долар США / Швейцарський франк	168	4
Долар США / Канадський долар	182	5
Долар США / Шведська крона	45	1
Долар США / інші	705	18
Євро / Японська єна	111	3
Євро / Фунт стерлінгів	109	3
Євро / Швейцарський франк	72	2
Євро / інші	162	4
Інші валютні пари	149	4
Загалом валютні пари	3981	100

Згідно офіційним даним Міжнародного валютного ринку та Світового банку ранжирування валют за часткою в зовнішньоторговельному обсязі міжнародного валютного ринку відбувається наступним чином (табл. 3).

Перше місце займає долар США частка якого на кінець 2010 р. складала 84,9%, що робить дану валюту домінуючою, обумовлює його застосування у якості головного міжнародного платіжного засобу та свідчить про рівень доларизації світової фінансової системи. Друге та третє місце займають Євро частка якої дорівнює 39,10% та Японська єна – 19% відповідно.

Таблиця 3

Розподіл валют за часткою в зовнішньоторговельному обсязі міжнародного валютного ринку [4], %

Найменування валюти	Рік				
	1998	2001	2004	2007	2010
Долар США	86,80	89,90	88,00	85,60	84,90
Євро	-	37,90	37,40	37,00	39,10
Японська єна	21,70	23,50	20,80	17,20	19,00
Фунт стерлінгів	11,00	13,00	16,50	14,90	12,90
Австралійський долар	3,00	4,30	6,00	6,60	7,60
Швейцарський франк	7,10	6,00	6,00	6,80	6,40
Канадський долар	3,50	4,50	4,20	4,30	5,30
Інші валюти	66,90	20,90	21,10	27,60	24,80
Загалом	200,00	200,00	200,00	200,00	200,00

Загальна частка валют в зовнішньоторговельному обсязі міжнародного валютного ринку складає 200%. Це пояснюється тим, що при проведенні кожної окремої операції з купівлі продажу (конвертації) участь беруть дві валюти. Наведені статистичні дані також використано з поправкою на місцевий та транскордонний міждилерський подвійний рахунок.

Таким чином, загальна характеристика досліджуваного об'єкту, а саме валютної пари EUR/USD може бути наступною: домінуючий інструмент на міжнародному валютному ринку; обрана валютна пара включає дві міжнародні валюти, одна з яких відноситься до домінуючих, а інша до головних; валютна пара є найбільш ліквідною та динамічною, що пояснює першими двома характеристиками.

Головним припущенням фундаментального аналізу є залежність динаміки ринкового курсу інвестиційного інструменту від ряду факторів зовнішнього та внутрішнього по відношенню до даного інструменту характеру. Оскільки складовими обраного інвестиційного інструменту є національні валюти двох домінуючих економік світу, це обумовлює вибір у якості факторів впливу на динаміку зміни курсової вартості інвестиційного інструменту фактори, що впливають на динаміку курсу національної валюти. Згідно

економічної теорії до них відносяться наступні (рис. 2) [1, 2, 3].

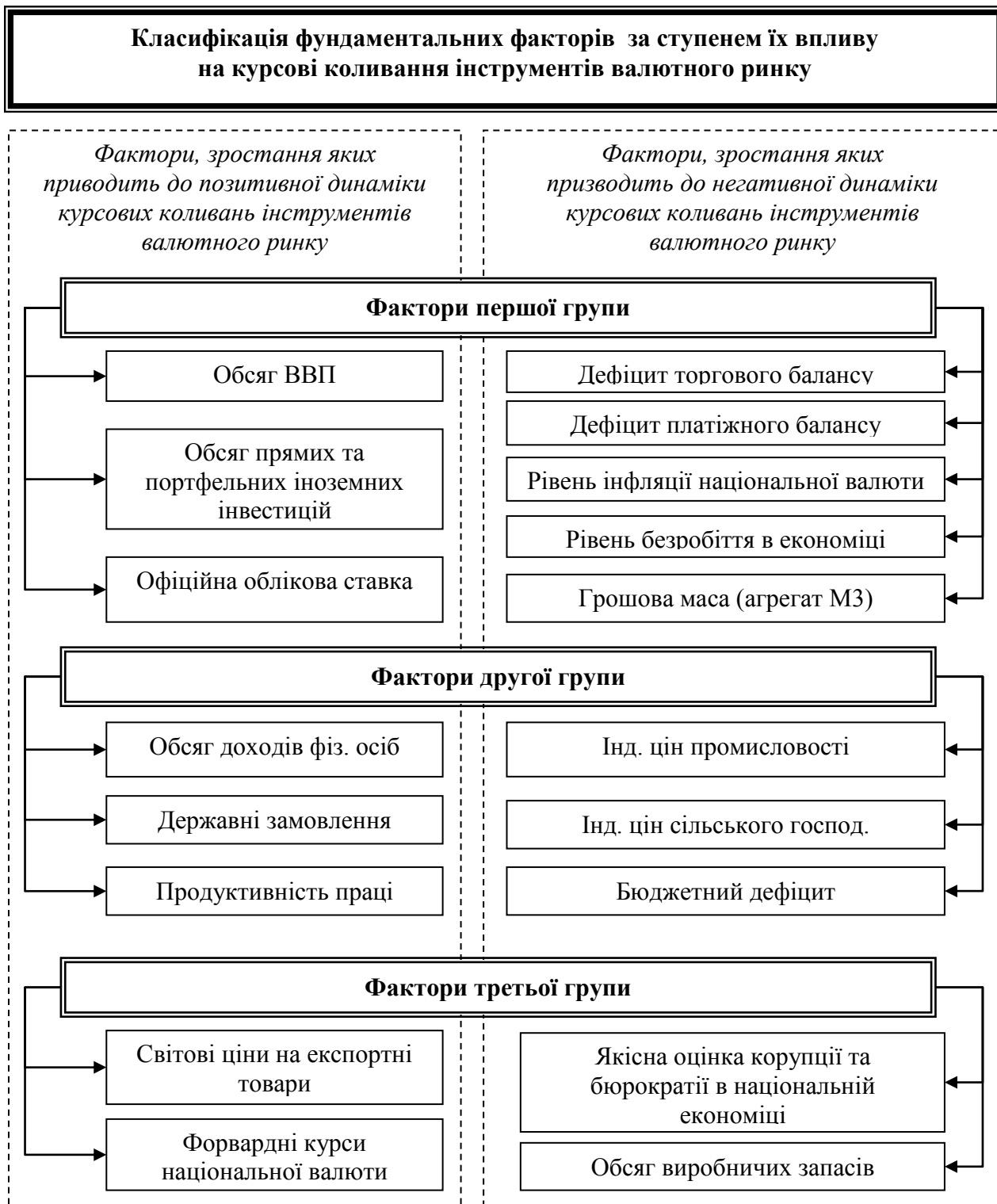

Рис. 2. Класифікація фундаментальних факторів за ступенем їх впливу на курсові коливання інструментів міжнародного валютного ринку

До першої групи факторів відносяться найбільш важливі економічні та структурні показники розвитку національної

економіки, які дозволяють виявити наявні тенденції та спрогнозувати подальший напрямок та ефективність функціонування системи національного господарства.

Фактори цієї групи мають високий ступень відокремленості, самостійності, тобто не мають підлеглого, вторинного характеру. Аналогічний характер мають й фактори другої групи, однак їх вплив менш очевидний, не такий суттєвий, як для факторів першої групи. Фактори третьої групи – це доволі «слабкі» фактори, найменш самодостатні, більш підвернені залежності від факторів, які включено до першої групи.

Основний постулат фундаментального аналізу інвестиційних ринків можна сформулювати наступним чином: розбіжність між ринковою вартістю та внутрішньою вартістю інвестиційного інструменту перманентно знаходиться у стані коливання. Це обумовлює прив'язку внутрішньої вартості інвестиційного інструменту до визначеного комплексу факторів, що мають різну силу впливу, різний період розкриття, різну тривалість, випадковий або прогнозований характер прояву. Таким чином, потенціал руху на сучасних інвестиційних ринках полягає в переважаючій за часом нерівності ринкових котирувань з «внутрішньою вартістю» інвестиційного інструменту або їх групи та інертності ринку через що відбувається прослизання точки рівноваги. Це обумовлює появу нових передумов до курсових коливань на ринку.

З урахуванням вище сказаного, фундаментальним фактором є якісний або кількісний показник ефективності проведення внутрішньої або зовнішньої політики, а також фінансово-економічний процес, який відбувається в національній економіці та має ряд параметрів, властивостей або характеристик, які формують вектор його впливу на зміну властивостей досліджуваного об'єкту (інвестиційного інструменту або їх групи). Визначення системних зв'язків щодо формування властивостей об'єкта дослідження може проводитись у вигляді побудови логіко-структурної або економіко-

математичної моделі таких зв'язків. Приклад логіко-структурної моделі з застосуванням факторів першої групи згідно наведеної класифікації зображено на рис. 3.

Згідно запропонованої логіко-структурної моделі системних зв'язків між факторами першої групи маємо. По-перше, одним з головних чинників залучення прямих іноземних інвестицій до економіки країни є облікова ставка, яка визначає середній рівень дохідності фінансового сектору національного господарства, що формується при виконанні операцій з банківського кредитування та фінансового лізингу.

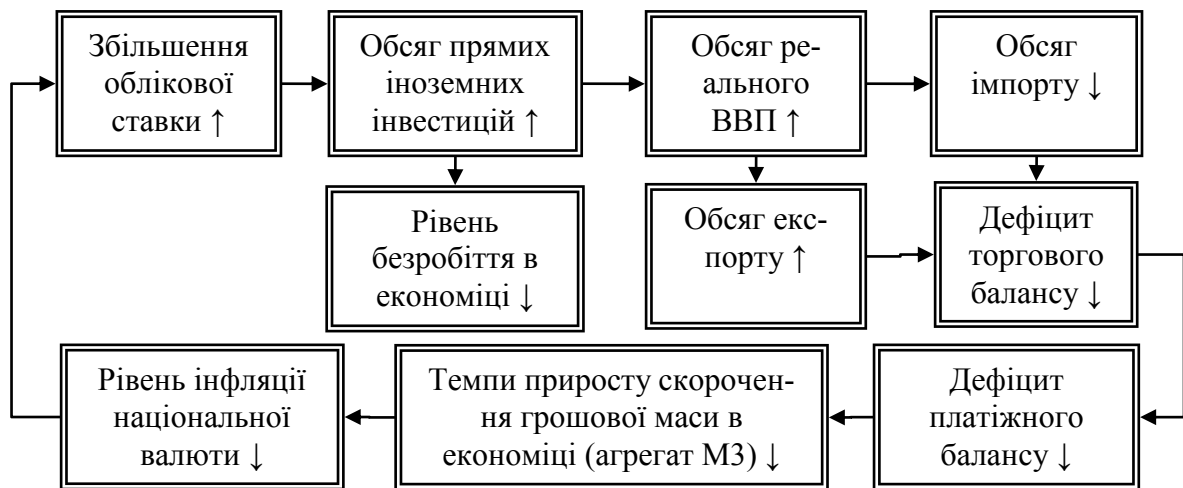

Рис. 3. Приклад побудови логіко-структурної моделі взаємозв'язку між факторами впливу та зміною властивостей інструментів валютного ринку

Таким чином, збільшення рівня облікової ставки призводить до підвищення інвестиційної активності з боку іноземних контрагентів. По-друге, взаємодія перших двох факторів, а саме облікової ставки та прямих іноземних інвестицій приведе до покращення стану реального сектору економіки, зменшення рівня безробіття в країні, посилення конкурентоспроможності національної економіки та на цій основі збільшення обсягів реального ВВП. Це також обумовить збільшення обсягу експорту, що дозволить знизити дефіцитність торгового ба-

лансу. По-третє, оскільки різниця між експортом та імпортом товарів та послуг складає значну частину платіжного балансу, то ці дії дозволять знизити його дефіцитність. По-четверте, різницю між дефіцитом торгового та платіжного балансів країни НБУ може покривати за рахунок наступних дій: залучення іноземних інвестицій до економіки країни, додатковою емісії національної валюти або її девальвацією. Оскільки в ряді країн діє валютна політика, яка заснована на штучному утриманні валютного коридору, то девальвація національної валюти є небажаним заходом, однак в довгостроковій перспективі є неминучою. Обсяг залучених прямих іноземних інвестицій може не покривати дефіцит товарного балансу країни. За цих умов, єдиним вірним в короткостроковій перспективі кроком залишається додаткова емісія грошової маси (агрегат М3). Таким чином, збільшення обсягу національної валюти призведе до інфляційних процесів в країні, що негативно відбивається на національній економіці в цілому. Це дозволяє зробити висновок, що чим нижчим є рівень інфляції національної грошової одиниці тим більш позитивною є її курсова динаміка відносно головних конвертованих валют світової фінансової системи та рівень інвестиційної привабливості національного господарства для іноземних контрагентів. Всі фактори в запропонованій логіко-структурній системі є взаємозалежними та взаємообумовленими з безліччю можливих сценаріїв, тому в запропонована система зв'язків є однією з найбільш можливих та економічно обґрунтованих.

Наступною складовою наведеної схеми проведення фундаментального аналізу інвестиційних ринків за умови сьогоденної специфіки є «В1. Виокремлення найістотніших фундаментальних факторів для прийняття інвестиційних рішень». Згідно наведеної вище класифікації фундаментальних факторів за ступенем їх впливу на курсові коливання інструментів валютного ринку до найістотніших можна віднести фактори першої групи. Для подальшого дослідження будемо використовувати реальний обсяг ВВП та дефіцит платіжного

балансу, як базові індикатори розвитку національної економіки. Однак, для отримання повноти інформації при прийнятті інвестиційних рішень на міжнародному валютному ринку слід враховувати всі фактори першої групи та доповнювати обрану систему показників факторами другої та третьої групи. За умови проведення фундаментального аналізу інших інвестиційних ринків система показників може змінюватися та доповнюватися. Розподіл фундаментальних факторів за силою їх впливу – є одним з можливих підходів типологічного дослідження в фундаментальному аналізі.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Специфіка проведення фундаментального аналізу інвестиційних ринків на сучасному етапі становлення світової фінансово-економічної системи полягає в значній множині взаємозалежних та взаємообумовлених векторів спрямованості різних факторів, показників та індикаторів розвитку національних економік та їх складових: реального й фінансового секторів на динаміку курсової вартості інвестиційного інструменту й кон'юнктуру інвестиційного ринку. Таким чином, саме питанню виявлення векторної спрямованості фундаментальних факторів та їх впливу на прийняття інвестиційних рішень, що є складовою третього етапу наведеної схеми проведення фундаментального аналізу сучасних інвестиційних ринків присвячено другу частину даного дослідження.

Література

1. Буторина О.В. Международные валюты: интеграция и конкуренция / Буторина О.В. – М.: Издательский дом «Деловая литература», 2003. – 368 с.
2. Миклашевская Н.А. Международная экономика / Миклашевская Н.А. – М.: Издательский дом «Дело и сервис», 2004. – 352 с.
3. Мишкін, Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Мишкін С. – К.: Основи, 1998. – 963 с.
4. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду – [Електронний ресурс] – точка доступу <http://www.imf.org/>
Симонов ,Сабадаш, - Напрями удосконалення оподаткування промислових підприємств в системі фінансового розвитку

УДК 457.12

ІННОВАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

*Смерічевський С.Ф., д.е.н., професор,
Кисельова О.В., к.е.н., доцент,
Донецький державний університет управління*

В статті обґрунтовано доцільність розвитку інноваційної діяльності підприємства, доведено, що інновації виступають тим інструментом, який дозволяє підвищити рівень інвестиційної привабливості та залучити фінансові ресурси у розвиток підприємства.

В статтє обоснована целесообразность развития инновационной деятельности предприятия, доказано, что инновации выступают тем инструментом, который позволяет повысить уровень инвестиционной привлекательности и привлечь финансовые ресурсы в развитие предприятия.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Ефективний розвиток національної економіки вирішальним чином залежить від масштабів впровадження новітньої техніки та технологій. Підвищення активності інноваційної діяльності вітчизняних підприємств є однією з головних передумов стабільності та сталого розвитку економіки. Але водночас суб'єкти господарювання в умовах невизначеності стикаються з такою серйозною перешкодою як хронічний дефіцит інвестиційних ресурсів. Вивчення світового та вітчизняного досвіду переконливо свідчить, що вирішення проблем інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств полягає у першу чергу в обґрунтуванні теоретико-методичних підходів для збільшення обсягів притоку інвестицій. В ринковому середовищі, яке постійно змінюється, інноваційна діяльність підприємства буде здійснюватися успішно лише за умови збільшення обсягів ресурсів і їх ефективного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Проблеми залучення інвестицій в інноваційну сферу економіки, а також питання оцінювання інвестиційної привабливості підприємств досліджувались багатьма вченими, серед яких слід виділити таких фахівців, як Б. Маліцький, Л. Безчасний, Ю. Шкворець, В. Соловйов, І. Єгоров, Л. Федулова, Ю. Клюка, А. Пересада, С. Ілляшенко, Д. Черваньов, А. Шеремет, Р. Сайфулін, А. Садеков, В. Карпов, Н. Лисова, А. Янковой, А. Чупіс. Окремі важливі аспекти, пов'язані з методологією оцінювання інвестиційної привабливості підприємств, що займаються інноваційною діяльністю на основі інтегральних показників знайшли своє відображення в роботах Л.Матросової, В.Чиркова, В.Федоренка, М. Крупка, Є. Якушева. Однак певні теоретичні та науково-методичні проблеми інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних підприємств залишились не вирішеними у повній мірі, а саме: обґрунтування ефективних підходів щодо вибору об'єктів інвестування та оцінки інвестиційної привабливості інноваційних об'єктів.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

На сучасному етапі розвитку України, коли відбувається поступовий перехід від планового, командно-контрольного типу економіки з переважною часткою державної власності на підприємства до ринкових відносин і зростанням кількості підприємств, які знаходяться у приватній власності, зменшується можливість держави прямо вказувати керівництву підприємств та населенню на те, як і які рішення приймати, зокрема – у які види діяльності і скільки інвестувати власних коштів.

З огляду на ці обставини, особливого значення набувають інструменти, що дозволяють спрямувати інвестиції у потрібне (в тому числі – державним органам влади) русло без прямого тиску на потенційних інвесторів. Такі "непрямі" інструменти забезпечення ін.новаційного розвитку підприємств є в арсеналі податкової

політики: податки, пільги, субсидії, звільнення від оподаткування, інвестиційний податковий кредит, прискорена амортизація тощо. Далі детально розглянуто, як саме і які інструменти податкової політики використовуються для стимулювання державної інвестиційної політики у світі.

В першу чергу слід зазначити, що для інвестора велике значення має стабільність економічних умов, зокрема – у податковій сфері. Це обумовлено тим, що під час розробки інвестиційного проекту інвестор очікує отримати деякий розмір прибутку. Проте, якщо під час реалізації проекту змінюються норми державного регулювання, пов'язані з податковою сферою, сума прибутку може виявитися значно нижчою. За таких умов у інвесторів не буде стимулів здійснювати нові інвестиції.

Підприємство, незалежно від характеру своєї основної діяльності, виступає джерелом інноваційного розвитку в конкурентному середовищі на рівні регіону, країни тощо. Інноваційна діяльність підприємства є одним з головних засобів досягнення достатнього рівня конкурентоспроможності. Головним важелем вдалого інноваційного розвитку підприємств є залучення інвестицій, які сприяють утворенню інноваційних угруповань: інноваційних центрів, фінансово-промислових груп, технопарків, спільних підприємств. Основним напрямком інноваційного розвитку виявляється удосконалення методів адаптації підприємства промисловості в конкурентному середовищі.

Інноваційна діяльність в значній мірі залежить від інвестиційної привабливості. Створення вигідних умов для вигідного вкладення інвестицій є основою для розширення інноваційної активності. При їх відсутності інноваційна активність знижується.

Саме тому інновації виступають тим інструментом, що забезпечує залучення коштів у розвиток підприємства.

Інвестиційна привабливість - це комплексна економічна категорія. Інвестиційна привабливість може розглядатися на рівні країни,

галузі, регіону, підприємства.

Інвестиційна привабливість формується завдяки конкурентоспроможності продукції, клієнтоорієнтованості підприємства, що виражається в найбоже повному задоволенні за-тань споживачів. Немаловажне значення для посилення інвестиційної привабливості має рівень інноваційної діяльності в рамках стратегічного розвитку підприємства.

А. Кретинин відзначає [2], що готовність інвесторів до вкладення капіталів в тій чи іншій державі, залежить від існуючого в ньому інвестиційного клімату. Поняття «інвестиційний клімат» відображає ступінь сприятливості ситуації, що складається в тій чи іншій країні (регіоні, галузі), за відносинам до інвестицій, які можуть бути зроблені в країну (регіон, галузь).

У визначенні, запропонованому І.А. Бланком, основні складляючі інвестиційної привабливості є узагальнюючою характеристикою інвестиційних якостей конкретного об'єкта і оцінюються конкретним інвестором. Підхід І.А. Бланка до визначення інвестиційної привабливості більшою мірою відображає її спрямованість на вироблення інвестиційної політики підприємства і дозволяє її розглядати як один з факторів прийняття інвестиційного рішення.

Один з основних етапів її розробки, визначає найбільш ефективні шляхи використання капіталу в ході інвестування, - визначення окремих напрямків інвестиційної діяльності. При цьому оцінюється об'єкт інвестування, а також основні чинники, що впливають на нього. З цієї точки зору, інвестиційна привабливість - узагальнююча характеристика переваг і недоліків інвестування окремих напрямків інноваційного розвитку підприємства і об'єктів з позиції конкретного інвестора.

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що інвестиційна привабливість - це комплексна економічна категорія. Інвестиційна привабливість може розглядатися на рівні країни, галузі, регіону, підприємства. На ній зосереджено увагу всіх учасників (суб'єк-

тив) інноваційної діяльності, де кожен суб'єкт має свій інтерес. З цієї точки зору найближче до суті іншої категорії знаходиться визначення Г.Л. Ігольникова, який вважає, що інвестиційна привабливість підприємства - це економічна (або соціально-економічна) доцільність інвестування, заснована на узгодженні інтересів і можливостей інвестора та реципієнта інвестицій (у тому числі ініціатора інноваційного проекту), яке забезпечує досягнення цілей кожного з них при прийнятному рівні прибутковості і ризику інвестицій [1].

Підприємство в цій системі є кінцевою точкою застосування засобів, де реалізуються конкретні інноваційні проекти. А привабливість кожного проекту буде визначатися привабливістю всіх названих складових. Іншими словами, для стратегічного інвестора не будуть достатньо переконливими аргументами інвестування коштів в якусь галузь, якщо її розвиток в масштабах національної економіки знаходиться в кризовому стані.

Незважаючи на всю фінансову вигідність інноваційного проекту, ризик політичної й економічної нестабільності в державі не дозволить залучати капітал у необхідному обсязі.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Таким чином, перед інвестором стоїть завдання вибору в якості об'єктів інвестування таких інноваційних проектів, які мають найкращі перспективи розвитку і можуть забезпечити найбільш високу ефективність інвестицій. Основою такого вибору є оцінка і прогнозування привабливості окремих потенційних об'єктів інвестування, що мають інноваційний потенціал розвитку.

Література

1. Иванов И.В. Финансовый менеджмент: стоимостной подход: Учебное пособие [текст] / И.В. Иванов, В.В. Баранов. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. - 504 с.
2. Инвестиционная деятельность: Учебное пособие [текст] / Н.В. Киселева, Т.В. Боровикова, Г.В. Захарова и др.; под ред. Г.П. Подшиваленко и Н.В. Киселевой. - М.: КНОРУС, 2005. - 432 с.
3. Крылов, Э.И. Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятия [текст]: Учебное пособие / Э.И. Крылов, В.М. Власова, И.В. Журавкова. - М.: Финансы и статистика, 2003. - 608 с.

УДК 326.17

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

*Сімонов О.А., аспірант,
Чилікін О.І., д.е.н., професор,
Донбаська державна машинобудівна академія*

В роботі доведено, що показник розвитку підприємства з урахуванням його значення для розвитку національної економіки повинен бути визначений як інтегрована оцінка рівня технічної та алокативної ефективності промислового виробництва, що дозволить врахувати рівень впровадження заходів інтенсифікації виробництва.

В работе доказано, что показатель развития предприятия с учетом его значение для развития национальной экономики должен быть определен как интегрированная оценка уровня технического и алокативной эффективности промышленного производства, что позволит учесть уровень внедрения мер интенсификации производства.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

На сучасному етапі розвитку світової економіки економічне зростання характеризується провідною роллю науково-технічного прогресу й інтелектуалізацією основних факторів виробництва. У глобальній економічній конкуренції виграють країни, які забезпечують сприятливі умови для наукових досліджень та науково-технічного прогресу. Разом з тим спеціалістами всіх рівнів управління визнається, що в Україні на сьогодні не існує законодавчо та методично оформленого ефективного механізму управління інноваційною діяльністю розвитку промислових підприємств на основі інтенсифікації промислового виробництва.

Загальна мета дослідження

Розробити алгоритм для визначення показника розвитку підприємства з урахуванням його значення для розвитку національної економіки на основі інтегрованої оцінки рівня технічної та алокативної ефективності промислового виробництва, що дозволить врахувати рівень впровадження заходів інтенсифікації виробництва.

Викладення основного матеріалу. Обґрунтування отриманих результатів

Перехід економіки на інноваційний шлях розвитку економіки вимагає нових підходів в оцінці ефективності інтенсифікації промислового виробництва на основі оцінки стійкості її функціонування.

При цьому варто враховувати, що виявлення факторів та визначення критеріїв і показників оцінки ефективності промислового виробництва на основі інтенсифікації його розвитку слід розглядати з позицій прискорення впровадження досягнень науково-технічного прогресу в практику. Це проявляється в зростанні обсягів кінцевої продукції, поліпшення її якості і в більш результативному дослідженні наявних і доданих ресурсів для інтенсифікації при зростаючій рентабельності виробництва.

На рівні підприємств науково-технічний прогрес реалізується у вигляді інновацій, тому ми вважаємо, що характеристика інноваційної діяльності на рівні підприємства є одним з головних напрямків ефективного розвитку промислового виробництва. З іншого боку, сучасне промислове підприємство в більшій частині є складовою корпоративної структури. Саме тому, вивчення основних напрямів, чинників, передумов і умов, а також проведення оцінки економічної ефективності функціонування галузі слід розглядати на рівні інтегрованих корпоративних структур. Це зобов'язує здійснювати інституційно-системний похід до оцінки функціонування даного інтегрованого комплексу.

Узагальнюючий критерій ефективності промислового виробництва на основі інтенсифікації його розвитку визначає кінцеві цілі та перспективні напрямки розвитку інтеграції на національному рівні і повинен бути доповнений приватними критеріями, що дозволяють оцінити ефект розвитку інноваційних процесів з позицій всіх підприємств промисловості за видами економічної діяльності. В якості таких критеріїв доцільно використовувати стратегічний, операційний та фінансовий ефекти.

Представляється, що критерій виражає узагальнений результат

економічної ефективності, який є мірилом оцінки інноваційних заходів. Як правило, даючи загальне визначення ефективності, його представляють як максимум виробничого результату при мінімумі витрат ресурсів. За визначенням критеріїв ефективності в цілому існує безліч різних думок.

Судити про доцільність заходів пов'язаних з інтенсифікацією виробництва, найбільш повно можна по ефективності, або результативності. У цьому випадку ефективним є той комплекс людської діяльності, який приносить користь, дозволяє отримати бажаний результат. Його можливо досягти лише при цілеспрямованій людської діяльності. Виходячи з цього ефективність можливо розглядати як максимізацію результату по досягненню мети при мінімізації витрат живої і матеріалізованої праці на отримання результатів. Причому максимальна ступінь досягнення поставлених цілей можлива за умови мінімальних витрат суспільної праці на кожний доданок загального результату, тому що розвиток відбувається в умовах обмежених ресурсів.

Чим більше при цьому ефект і менше ресурси, тим вища ефективність, яка показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, при найменших сукупних витратах.

У зв'язку з цим необхідно відновлення масштабів виробництва продуктів, що забезпечують внутрішній ринок промислового виробництва і підвищення імпортозаміщення за рахунок випуску конкурентоспроможної продукції. Цьому, насамперед, повинна сприяти подальша реалізація ланцюжка: «інтенсифікація - виробництво - переробка - споживання» на основі вдосконалення механізмів нововведень, використання внутрішніх резервів підвищення ефективності.

Тому в нових умовах господарювання, переходу на інноваційний шлях розвитку інтенсифікація промислового птахівництва стає не тільки головним напрямком його розвитку, але і практично єдиною можливістю подальшої стабілізації виробництва.

Таким чином, можна зазначити, що в сучасних умовах переходу на інтенсивний шлях розвитку, з посиленням значущості соціальних

підходів до розвитку суспільства, критерієм ефективності промислового розвитку може бути показник, що отриманий на синтезі критеріїв результативності системи оподаткування підприємств певної галузі з чітко розмежованими ставками в залежності від виду економічної діяльності та розвитку підприємства з урахуванням його значення для розвитку національної економіки. Тобто, в нових умовах господарювання інтенсифікація промислового птахівництва стає першорядним завданням подальшого підвищення його економічної та соціальної ефективності допомогою науково-технічного прогресу, впровадження ресурсозберігаючих технологій виробництва.

З метою ефективного управління процесом інтенсифікації промислового виробництва, об'єктивної оцінки її рівня потрібне уточнення окремих елементів оцінки ефективності інтенсифікації та підвищення ефективності виробництва.

Виділяють ще один показник, що дозволяє в залежності від методики, використовуваної при його розрахунку і розкладанні на компоненти, визначати вплив технічної та алокативної ефективності фірм, а також технічного прогресу на якісну складову економічного зростання, що є дуже важливим для сучасних умов підвищення інтенсифікації і ефективності промислового виробництва. Цей показник – загальна продуктивність факторів виробництва. Її вимір є обов'язковою умовою для емпіричного аналізу у багатьох дослідницьких областях інноваційного розвитку.

Показники алокативної ефективності містять інформацію про те, чи використовуються фактори виробництва в пропорціях, які забезпечують максимальний випуск за заданих цінах. Основний метод оцінки алокативної ефективності - визначення вартості граничного продукту - VMP (value of marginal product). Вона обчислюється на базі економетричної оцінки виробничих функцій.

Показники технічної ефективності відбивають, наскільки ефективно господарства використовують наявні ресурси для виробництва певної кількості кінцевого продукту, тобто чи досягається максима-

льний випуск при використанні даного набору факторів виробництва. У літературі представлені два основні підходи до оцінки технічної ефективності: параметричний - stochastic frontier analysis (SFA) та не-параметричний - data envelopment analysis (DEA). Обидва підходи визначають індекс ефективності спостережуваних фірм (підприємств), який є мірою відстані точки, що описує виробничий процес на підприємстві, від границі виробничих можливостей. Підприємства, що лежать на цьому кордоні, є повністю ефективними, а неефективність інших підприємств зростає із збільшенням відстані від виробничої межі [1-15].

Таким чином, можна зазначити що показник розвитку підприємства з урахуванням його значення для розвитку національної економіки повинен бути визначений саме як інтегрована оцінка рівня технічної та алокативної ефективності промислового виробництва, що дозволить врахувати саме рівень впровадження заходів інтенсифікації виробництва.

Для проведення оцінок алокативної і технічної ефективностей передбачається використовувати наступний алгоритм:

1. Використовуючи достовірний статистичний матеріал, отриманий за результатами обстеження конкретних промислових підприємств будується виробнича функція.

2. Проводиться аналіз виробничої функції. Аналіз виробничої функції дозволить оцінити взаємозв'язок між випуском продукту і ресурсами виробництва, а також є основою для оцінки еластичності випуску по ресурсах. Крім цього, аналіз виробничої функції дозволить зробити важливі узагальнення про номенклатуру та ієрархії основних ресурсів, що лімітують збільшення обсягів випуску продукту.

3. Проводиться оцінка алокативної ефективності - оцінка адекватності рішень щодо обсягів застосовуваних ресурсів. Передбачуваний метод оцінки алокативної ефективності, виходячи з наявного досвіду і аналізу сучасної наукової літератури, - метод вартості граничного продукту (VMP - Value of Marginal Product).

При цьому використовуються оцінки еластичності випуску по ресурсах, отримані на попередньому етапі дослідження. Аналіз алокативної ефективності дасть підставу судити: надлишковим, оптимальним або недостатнім є використання того чи іншого ресурсу.

4. Проводиться оцінка технічної ефективності фермерських господарств. Передбачуваний метод оцінки технічної ефективності - непараметричний метод аналізу оболонки даних - Data Envelopment Analysis (DEA) для опуклої моделі, з постійним і змінним ефектами масштабу, радіальним відстанню, орієнтований на максимум випуску продукції і мінімум витрат ресурсів.

Отримані результати дозволять провести змістовну оцінку факторів, що визначають технічну ефективність, і аналіз можливих причин і методів усунення технічної неефективності.

5. Використовуючи отримані дані з технічної ефективності промислових підприємств інтегрованої корпоративної структури, проводиться розрахунок зміни технічної ефективності щодо попереднього періоду. Для цих цілей передбачається використовувати індекс Малмквіста.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Реалізація даного алгоритму поряд з дослідженням системи оподаткування промислових підприємств певного виду економічної діяльності дозволить визначити критерій ефективності промислового розвитку на основі синтезу критеріїв результативності системи оподаткування підприємств певної галузі з чітко розмежованими ставками в залежності від виду економічної діяльності та розвитку підприємства з урахуванням його значення для розвитку національної економіки.

Література

1. Forsund F., Nemaes E. (1993) A Comparative Analysis of ferry Transport in Norway. / Charnes A., Cooper W., Lewin A., Seiford L. (1993) Data Envelopment Analysis: Theory, Methodology, and Application. Kluwer Academic Publishers. 1993. Boston /Dordrecht/ London. P. 285–312.

УДК 338:334.722.

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПОДАТКОВОГО РЕФОРМУВАННЯ

*Талан Г.О., аспірант,
Донбаська державна машинобудівна академія*

В статті досліджено перспективні напрями реструктуризації регуляторної політики держави в умовах податкового реформування за рахунок впровадження CRM-систем для моніторингу.

В статье исследованы перспективные направления реструктуризации регуляторной политики государства в условиях налогового реформирования за счет внедрения CRM-систем для мониторинга.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

На сьогодні державна регуляторна політика в Україні є недостатньо ефективною. Труднощі, які виникають в результаті внутрішньої неузгодженості такої політики, часті зміни концептуальних орієнтирів, створюють необґрунтовані ризики і бар'єри на шляху здійснення підприємницької діяльності. При проведенні аналізу регуляторного впливу не завжди враховуються реальні ринкові очікування, що обумовлено неправильною оцінкою інформації при аналізі, слабкою методологією аналізу, урахуванням неповного об'єму даних, що характеризують поточні умови та зовнішнє середовище та рівень податкового навантаження.

Сьогодні в Україні досить гостро стоїть питання податкового навантаження. Адже даний показник є основним критерієм ефективності системи оподаткування країни, який впливає на наповнення державних доходів, рівень податкових надходжень у структурі ВВП і відповідно частку ВВП на душу населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Теоретичні аспекти забезпечення державної регуляторної політики та її моніторингу досліджували О. Балабенко, З. Варналій, М. Долішній, Т. Кравцова, О. Кушнік, В. Ляшенко, А. Олійник, Н.

Осадча, М. Петрушенко, Л. Птащенко, А. Толмачова, О. Юлдашев та інші вчені.

Проблеми, порушені у проведених дослідженнях, підтверджують нагальність і доцільність реструктуризації регуляторної політики у концептуальному аспекті для адекватного виконання множини практичних завдань, які виникають у процесі розвитку економіки.

Проте, не дивлячись на підвищений інтерес до питань регуляторної політики, багато аспектів цієї складної проблеми є недостатньо розробленими. зокрема, недостатньо уваги приділяється реструктуризації регуляторної політики держави в умовах податкового реформування, тоді як саме цей механізм є важливим її елементом.

Загальна мета дослідження

Загальна мета – дослідити перспективні напрями реструктуризації регуляторної політики держави в умовах податкового реформування

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Державна регуляторна політика розглядається як важливий інструмент державної макроекономічної політики, спрямований на вдосконалення та розвиток регулювання відносин, які складаються у сфері господарської діяльності, а також у сфері адміністративної діяльності між органами, що здійснюють регуляторну політику, або іншими органами державної влади та суб'єктами, що здійснюють господарську діяльність. Державна регуляторна політика сприяє зменшенню ступеню втручання регуляторних органів та інших державних органів у діяльність суб'єктів, що здійснюють господарську діяльність, зменшенню кількості прийнятих недоцільних з економічної точки зору та неефективних регуляторних актів, уникненню перешкод для розвитку діяльності у сфері господарювання, що здійснюється відповідно до Конституції та нормативних актів України [1].

Теоретичні моделі дозволяють визначити основні проблеми, які

потребують вирішення найближчим часом, зокрема, у регуляторній політиці. Важливим аспектом є проблема дотримання державою принципів прозорості у процесі забезпечення та здійснення державної політики, взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства. У розробці та реалізації державної політики повинні приймати участь всі рівні управління, починаючи з найнижчого, базового рівня – рівня громади. Саме громадяни мають визначати можливість прийняття рішень, що впливають на їхнє життя, і реалізовувати ці рішення через владу громади.

Регуляторна (нормотворча) діяльність виступає основним об'єктом регуляторної політики. Згідно з нормативним її визначенням регуляторною вважається діяльність з підготовки регуляторних актів, їх прийняття, відстеження результативності та перегляду, яку здійснюють регуляторні органи, фізичні та юридичні особи, їх об'єднання, територіальні громади у спосіб, у межах та у порядку, який встановлено Конституцією України, Законом про регуляторну політику та актами, що регулюють питання регуляторної діяльності [1].

Дотримання принципів регуляторної діяльності, зокрема принципу прозорості та відкритості діяльності органів влади, нормативними актами передбачає планування регуляторної діяльності. З цією метою передбачається, що регуляторними органами щорічно розроблюються та затверджуються плани діяльності на наступний календарний рік, у яких знаходять висвітлення питання підготовки проектів регуляторних актів. Ці плани містять визначення виду і назву проектів регуляторних актів, мету їх прийняття, терміни їх підготовки, порядок проведення відстеження, назву органів і підрозділів, відповідальних за розробку.

На сьогоднішній день сформовані засади економічного забезпечення регуляторної політики, зокрема впроваджені у практичну діяльність рекомендації щодо розрахунку ефективності регуляторних актів й запроваджені заходи щодо організаційного забезпечення регуляторної політики [2].

Крім того, на забезпечення прозорості у процесі здійснення регуляторними органами державної регуляторної політики та виконання ними рішень щодо регулювання сфери господарської діяльності затверджено Закон «Про прискорений перегляд регуляторних актів, прийнятих органами та посадовими особами місцевого самоврядування» [3].

Однією з важливих функцій організаційно-економічного механізму регуляторної політики є сприяння покращанню бізнес-клімату в країні та регіоні. Регуляторні акти дозволяють вирішувати цілий комплекс проблем, що стосуються таких питань, як: вдосконалення податкової системи, фінансово-бюджетні аспекти підприємницької діяльності, підтримка підприємництва за галузями економіки, підтримка аграрного сектору, реструктуризація економіки, удосконалення банківської системи, вирішення проблем соціальної сфери та підтримка економіки регіонів.

Визначення доцільності дії регуляторних актів проводиться у строки: щодо актів, час дії яких не визначено, – один раз на два роки; щодо регуляторних актів, які мають обмежений термін дії, – за три місяці до припинення дії регуляторного акта [4, 5].

Визначені групи показників вигод та витрат, які використовуються при визначенні наслідків дії регуляторного акта, застосовуються у якості показників економічної та соціальної ефективності, що притаманні певним регуляторним актам, наприклад: покращання ступеня соціального забезпечення; зменшення цін на продукцію; покращання стану навколишнього природного середовища, збільшення попиту на продукцію; збільшення бази оподаткування; зменшення обсягів виробництва та ринків збуту; покращання безпеки при здійсненні підприємницької діяльності або якості продукції; збільшення кількості робочих місць; зменшення кількості нещасних випадків на виробництві та аварій, покращання здоров'я населення; збільшення обсягів доходу тощо.

При проведенні оцінювання наслідків впровадження регулятор-

них актів застосовуються реальні якісні та кількісні показники впровадження регуляторних актів, вимірювання яких здійснюється через визначені періоди часу для того, щоб об'єктивно підтвердити економічні та соціальні наслідки впровадження. У роботі з оцінювання наслідків дії регуляторного акта, важлива роль належить достовірності інформації, що використовується при проведенні оцінки, та періодичність проведення заміру результатів у процесі дії регуляторного акта.

Наприклад, при аналізі впливу регуляторного акта стосовно порядку подання в електронній формі податкової звітності за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку, базове відстеження результативності здійснюється шляхом проведення контролю за дотриманням відповідних положень Закону України «Про податок на додану вартість» органами державної податкової служби, а також за допомогою моніторингу звернень як платників податків, так і податкових органів з питань, що врегульовані вказаним наказом у період до набрання чинності проекту регуляторного акта.

При здійсненні регуляторної політики особливо важливим є удосконалення взаємодії між органами державної влади з цих питань.

Паперовий обіг документів, що використовується у комунікаціях між органами місцевого самоврядування та виконавчої влади у наш час обумовлює значні витрати ресурсів, які необхідні для роботи експедицій, поштових і кур'єрських служб, змушених здійснювати реєстрацію вхідних та відправлення вихідних документів [34].

Висновки і перспективи подальших досліджень

Впровадження CRM-систем для моніторингу регуляторної політики спрямоване в цілому на рішення наступних основних завдань:

реалізацію стратегічних пріоритетів в державному управлінні, формування єдиного механізму міжвідомчої координації моніторингу регуляторної політики відповідно до цілей соціально-економічного розвитку;

розповсюдження практики надання громадянам і організаціям доступу до відкритої інформації про діяльність органів державної влади у сфері регуляторної політики відповідним державним інформаційним ресурсам, зокрема через мережу Інтернет;

організацію інтерактивної взаємодії з організаціями і громадянами з використанням сучасних інформаційних технологій;

забезпечення ефективної координації між суб'єктами регуляторної політики в ході моніторингу регуляторних актів.

Література

1. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 9. – Ст. 79.

2. Про затвердження методик проведення аналізу впливу і відстеження результативності регуляторного акта : Постанова Кабінету Міністрів від 11 березня 2004р. № 308 // Офіційний вісник України від 26.03.2004 – 2004 р. – № 10. – Ст.166.

3. Про прискорений перегляд регуляторних актів, прийнятих органами та посадовими особами місцевого самоврядування : Закон України від 14 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – 24. – Ст. 169.

4. Карпінський Б. А. Розробка економіко-організаційного механізму формування та управління збалансованістю фінансової системи території // Актуальні проблеми економіки / Б. А. Карпінський, О.В. Герасименко. – 2005. – № 6(48). – С.30–38.

5. Кашуба Я.М. Дозвільна система та регуляторна політика на місцевому рівні / Я.М.Кашуба, С.Я.Кулина, В.В.Фалюта. – Л.: ПАІС, 2007. – С.12-20.

6. Головка Т.В., Сагова С.В. Стратегічний аналіз: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / За ред. М.В. Кужельного. – К.: КНЕУ, 2002. – 198с.

УДК 336.6

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ІКС

*Тельнова Г.В., к.е.н.,
Донбаська державна машинобудівна академія*

В статті досліджується механізм управління основними засобами підприємств корпоративної структури в системі фінансового менеджменту інтегрованої корпоративної структури. Зроблено акцент на взаємозв'язку функції управління основними засобами з підсистемами фінансового менеджменту.

В статье исследуется механизм управления основными средствами предприятий корпоративной структуры в системе финансового менеджмента интегрированной корпоративной структуры. Сделан акцент на взаимосвязи функции управления основными средствами с подсистемами финансового менеджмента.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим та практичним завданням

В сучасних умовах подолання наслідків фінансової кризи 2008-2009 р. в економіці України спостерігається спад виробництва та, як наслідок, виникає проблема відновлення нормального відтворювального процесу. Ефективне управління основними засобами є важливим елементом визначення потенціалу промислових підприємств у відтворювальному процесі.

Відомим та безсуперечливим фактом є те, що фінансова стійкість підприємства, його конкурентоспроможність, перспективи розвитку багато в чому залежать від ефективності використання його основних засобів, завдяки чому відбувається збільшення обсягу виробництва. При цьому висуваються підвищені вимоги до процесу використання основних засобів в управлінні фінансовими ресурсами. Таким чином, підвищення ефективності управління основними фондами є одним із головних чинників майбутнього ефективного функціонування підприємства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Виділення невирішених питань

Управлінню основними засобами присвячено праці Фурса А.В., Ковальова А.Ф., Палтеровича Д.М., Ример М.І., Покропивного С.Ф., Гуляєвої Н.М., Бобрової О.Г., Кленіна О.В., Григорової З.В., Паська О.В., Бондаренка О.А. та інших вчених, які досліджували процеси впливу інтенсифікації відтворення основних засобів на ефективність їх використання, питання управління ефективністю використання основних засобів з урахуванням впливу процесів відтворення. Але недостатньо обгрунтованим залишається підхід щодо управління основними засобами в системі фінансового менеджменту, зокрема вдосконалення потребує механізм управління основними засобами в системі фінансового менеджменту інтегрованих корпоративних структур.

Загальна мета дослідження

Метою роботи є вдосконалення механізму управління основними засобами в системі фінансового менеджменту інтегрованих корпоративних структур.

Викладення основного матеріалу.

Обгрунтування отриманих результатів

Метою управління основними засобами будь-якого промислового підприємства має бути збереження (підвищення) рівня конкурентоспроможності продукції, що ним випускається. Виходячи з того, що цілі фінансового менеджменту підприємств корпоративних структур (ПКС) підлеглі та визначаються метою діяльності інтегрованої корпоративної структури (ІКС), найважливішою метою організаційно-економічного механізму управління основними засобами ПКС є досягнення стійких ринкових позицій ІКС. На наш погляд, організаційно-економічний механізм управління основними засобами ПКС має працювати постійно у тісному інформаційному зв'язку з системою фінансового менеджменту ІКС, а не визначатися суб'єктивним рішенням керівництва ПКС. Політика управління основними засобами ПКС є частиною загальної стратегії інтегрованої ко-

корпоративної структури, яка спрямована на досягнення стійкого розвитку у довгостроковій перспективі та забезпечується в тому числі своєчасністю оновлення та високою ефективністю використання основних засобів підприємств корпоративної структури.

Отже, з метою забезпечення ефективного використання основних засобів ПКС керівництво підприємства має сприяти здійсненню наступних заходів: оптимізація складу та структури основних засобів підприємства; впровадження інноваційних процесів в управління основними засобами шляхом введення в експлуатацію нового устаткування, його модернізації або заміни; зниження фондомісткості, підвищення фондovіддачі та показників продуктивності праці; ефективна реалізація амортизаційної політики на підприємствах корпоративної структури; удосконалення механізму матеріального стимулювання робітників, діяльність яких сприяє виявленню та організації використання резервів більш ефективної експлуатації об'єктів основних засобів.

Внаслідок цього, управління основними засобами ПКС визначається вимогами цих змін. Якщо розглядати управління основними засобами з позицій фінансового менеджменту, то треба відзначити визначення, що представлено в працях Бланка І.О.: „...- це частина загальної фінансової стратегії підприємства, що полягає в фінансовому забезпеченні своєчасного їх відтворення та високій ефективності використання” [1]. В даному випадку акцентується увага на фінансовому забезпеченні відтворення основних засобів та їх ефективного використання, що не в повній мірі характеризує весь процес управління зазначеним видом активів підприємства. В праці Скорби О.А., який досліджував фінансовий менеджмент відтворення основних засобів, зустрічаємо розширене трактування даного процесу з позицій теорії менеджменту [2]. Автор фактично описує менеджмент відтворенням основних засобів на кожній стадії кругообігу основних засобів, проте відсутнє згадування про управління фінансуванням даного процесу, що є найбільш важливим в умовах обмеженості фінансових ресурсів

підприємства на сучасному етапі розвитку ринкових відносин.

Пропонується визначити управління основними засобами, як функцію фінансового менеджменту підприємства, яка полягає у ефективному плануванні, аналізі, фінансуванні, використанні, відтворенні та контролі основних засобів у тісному взаємозв'язку з підсистемами фінансового менеджменту.

При підготовці управлінських рішень щодо основних засобів в системі фінансового менеджменту ПКС треба брати до уваги різні аспекти діяльності підприємства. Підсистеми фінансового менеджменту ПКС забезпечують виконання функцій управління, в тому числі управління основними засобами.

Найбільш вагомий вплив на функцію управління основними засобами, на нашу думку, здійснює підсистема маркетингу. Служба маркетингу підприємства має проводити серйозні дослідження у сфері прогнозування попиту на внутрішньому і світовому ринках як продукції, що випускається підприємством, так і нової, що відповідає профілю підприємства, але ще ним не освоєна. Крім того, на нашу думку, маркетингові дослідження підприємства мають бути тісно пов'язані з аналізом результатів науково-дослідних і проектно-конструкторських робіт, що ведуться у сфері створення нової продукції вищого інноваційного рівня та здійснюються інститутами і бюро ІКС, галузі. Має проводитися постійний порівняльний аналіз попиту на продукцію, що випускається ПКС, і очікуваного попиту на розроблені нові види продукції, результатом якого мають бути пропозиції маркетингової служби, що створює першу й одну з найважливіших ланок організаційно-економічного механізму управління основними засобами підприємства.

У створенні наступної ланки системи управління основними засобами відіграє підсистема планування, яка допомагає вирішувати такі завдання: складання оптимальної виробничої програми ПКС з урахуванням цілей ІКС на найближчий період і розробка її проекту на довгострокову перспективу; аналіз рівня фізичного і морального зно-

су основних засобів, що діють; складання плану вибуття невживаних об'єктів, а також об'єктів, моральний і фізичний знос яких робить їх подальше використання економічно недоцільним; визначення потреби в придбанні (будівництві, виготовленні) нових основних засобів; визначення джерел фінансування основних засобів.

Прийняття управлінських рішень щодо основних засобів неможливе без участі в їх забезпеченні підсистеми економічної діагностики, яка дозволяє оцінити склад й структуру основних фондів, вплив використання основних фондів на кінцеві результати діяльності підприємства корпоративної структури, тобто ефективність їх використання в господарському обороті. Аналіз складу й структури основних фондів дає можливість виявити, які в дійсності виробничі можливості ресурсного потенціалу підприємства.

Ефективність основних фондів – результат у вигляді отриманого ефекту від їх використання, що співвідноситься з витраченими ресурсами. Підвищення ефективності полягає в досягненні найбільших результатів при відповідному рівні розвитку продуктивних сил порівняно з витратами праці, використаними на створення продукції. Для визначення ефективності використання основних засобів, застосовують систему натуральних і вартісних показників, а також співвідносні оцінки темпів зростання випуску продукції і темпів зростання обсягу фондоозброєності праці та її продуктивності. Для узагальнюючої характеристики ефективності використання основних засобів служать показники фондівіддачі, фондомісткість, рентабельність.

Підсистема ризику фінансового менеджменту дозволяє оцінити ймовірність збитків, пов'язаних з використанням основних засобів.

Підсистема контролінгу супроводжує всі етапи управління основними засобами. Як відомо, застосування контролінгу дозволяє координувати управлінську діяльність, регулювати її на основі виявлення відхилень від плану та визначення причин таких відхилень.

Механізм управління основними засобами наведено на рис. 1.

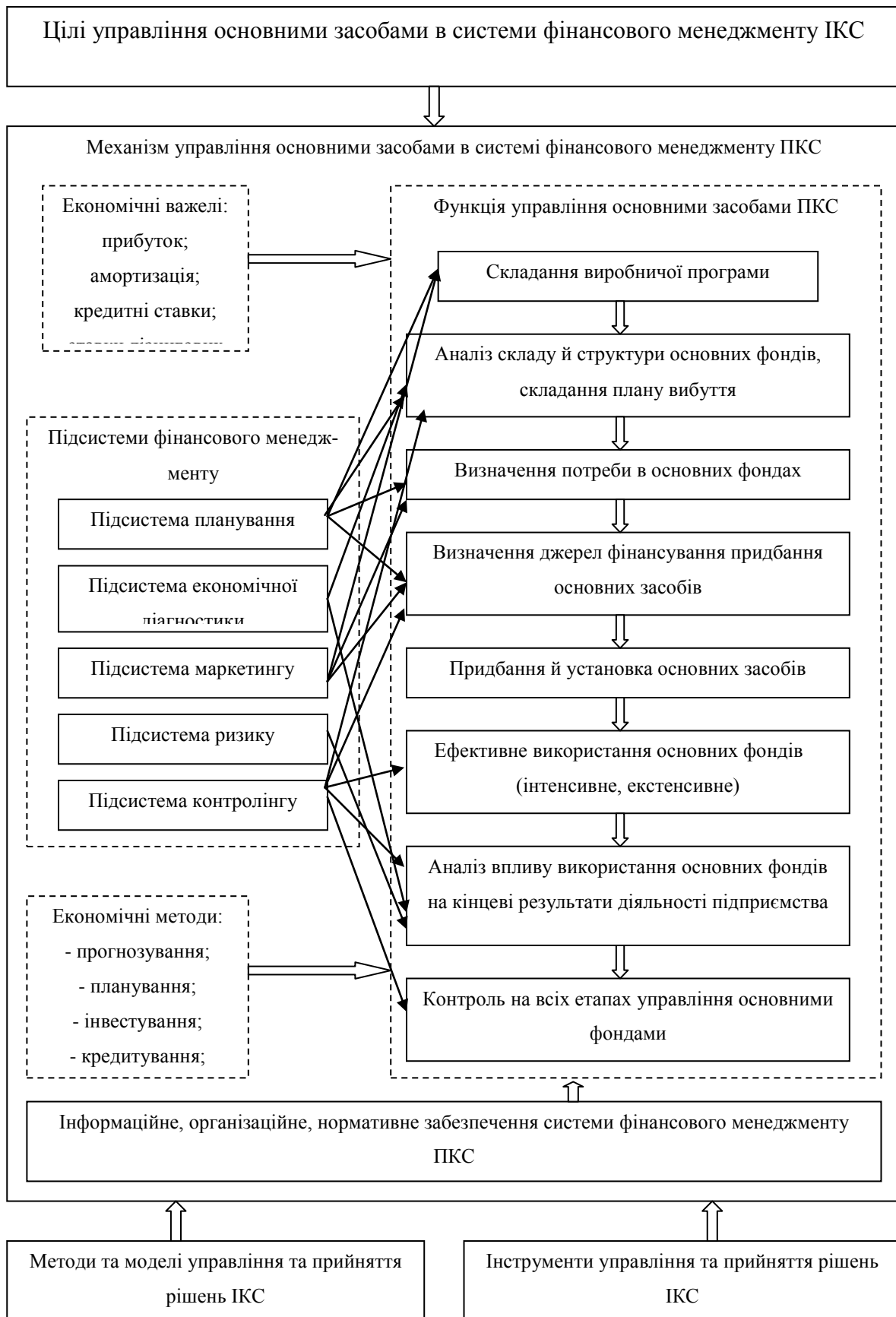

Рис. 1. Механізм управління основними засобами в системі фінансового менеджменту ІКС (розроблено автором)

Крім підсистем фінансового менеджменту, механізм управління основними засобами (рис. 1) включає економічні важелі (прибуток, амортизація, кредитні ставки, ставки лізингових платежів) та економічні методи (прогнозування, планування, інвестування, кредитування, лізинг).

Інформаційне, організаційне, нормативне забезпечення системи фінансового менеджменту є невід'ємними елементами будь-якого механізму. Їх побудова визначається на рівні ПКС, та в сукупності формують забезпечення системи фінансового менеджменту ІКС.

Інструменти, методи, моделі управління та прийняття рішень ІКС забезпечують ефективне виконання функції управління основними засобами окремого ПКС.

Висновки і перспективи подальших розробок

Таким чином, проведені дослідження та запропонований механізм управління основними засобами дозволяють зробити висновок про те, що для підвищення дієвості та ефективності механізму управління раціональним використанням та оновленням основних засобів ПКС, необхідне виконання принципу системності в управлінні, реалізація організаційних та методичних підходів до побудови ефективної системи фінансового менеджменту ІКС за умови врахування таких аспектів:

1) найважливішою метою організаційно-економічного механізму управління основними засобами ПКС є досягнення стійких ринкових позицій ІКС. На наш погляд, організаційно-економічний механізм управління основними засобами ПКС має працювати постійно у тісному інформаційному зв'язку з системою фінансового менеджменту ІКС, а не визначатися суб'єктивним рішенням керівництва ПКС;

2) підсистема маркетингу підприємства має проводити серйозні дослідження у сфері прогнозування попиту на внутрішньому і світовому ринках як продукції, що випускається підприємством, так і нової, що відповідає профілю підприємства, але ще ним не освоєна. Крім того, на нашу думку, маркетингові дослідження підприємства

мають бути тісно пов'язані з аналізом результатів науково-дослідних і проектно-конструкторських робіт, що ведуться у сфері створення нової продукції вищого інноваційного рівня;

3) підсистема планування, яка допомагає вирішувати завдання складання оптимальної виробничої програми ПКС, вибуття невживаних об'єктів, визначення потреби в придбанні нових основних засобів з урахуванням цілей ІКС на найближчий період і на довгострокову перспективу;

4) підсистеми ризику та контролінгу фінансового менеджменту дозволяє оцінити ймовірність збитків, пов'язаних з використанням основних засобів, координувати управлінську діяльність, регулювати її на основі виявлення відхилень від плану та визначення причин таких відхилень.

Література

1. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: Учебный курс / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр : Эльга, 2002. – 528 с.

2. Скорба О.А. Фінансовий менеджмент основних виробничих фондів підприємства (на прикладі асоціації „Сумим'ясопром”) / О.А. Скорба. - автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Спеціальність 08.04.01. - Суми – 2001.- 16 с.

УДК 658

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ НАУКОМІСТКИМИ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

***Тімашкова О.А.,
ДВНЗ АДІ ДонНТУ***

У статті дано визначення наукомістким промисловим підприємствам, розглянуті специфічні особливості їх управління. Наведено проблеми управління вітчизняними наукомісткими промисловими підприємствами

В статье дано определение наукоёмким промышленным предприятиям, рассмотрены специфические особенности их управления. Приведены проблемы управления отечественными наукоёмкими промышленными предприятиями

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Проблеми розробки та розповсюдження наукоємних технологій актуальні в силу їх особливої значущості для розвитку економіки і суспільства, оскільки вони сприяють і забезпечують підвищення життєвого рівня за рахунок інтенсивних факторів:

зростання продуктивності праці;

зниження відносного рівня споживання;

підвищення ефективності використання невідновних природних ресурсів.

Радикальні перетворення у вітчизняній економіці об'єктивно тягнуть за собою необхідність розвитку методології та інструментарію планування і управління техніко-економічними системами і великомасштабними науково-технічними програмами та проектами у нових умовах господарювання. Пріоритетний розвиток сучасних наукоємних галузей, які є базою економічного зростання, висуває жорсткі вимоги до якості довгострокових прогнозів і управлінських рішень, наслідки яких можуть мати стратегічне значення як для окремих підприємств, так і для економіки країни в цілому [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Одним з варіантів підвищення економічної ефективності промислових галузей є розвиток наукоємних підприємств. Успішна діяльність цих підприємств підвищує економічні показники розвитку народного господарства на місцевому, регіональному та державному рівні.

Важливі сторони цієї актуальної проблеми досліджувалися такими відомими вченими, як: В.Дергачов, Н.Кухарська, Д.Лук'яненко, О.Мазур, Ю.Макогон, В.Піла, Д.Черваньов, О.Чмір, М.Портер, І.Титаренко, Є.Балицький, А.Плоткін, А.Шадрін, А.Семенов.

Незважаючи на значне число досліджень, проблему вдосконалення підтримки розвитку наукоємних промислових підприємств не

можна вважати повністю вивченою у зв'язку з її кросгалузевим характером і перманентною мінливістю.

Загальна мета дослідження

Метою даної статті є дослідження основних проблем та специфічних особливостей управління наукомісткими промисловими підприємствами.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Наукоємність – це один з показників, що характеризують технологію, що відображає ступінь її зв'язку з науковими дослідженнями і розробками.

Наукомісткою є технологія, яка включає в себе обсяги досліджень і розробок, що перевищують середнє значення цього показника в певній галузі економіки, наприклад, в обробній промисловості, у добувній промисловості, у сільському господарстві або в сфері послуг.

Галузь господарства, в якій переважно, ключове значення відіграють наукомісткі технології, відноситься до числа наукомістких галузей. Наукоємність галузі зазвичай вимірюється як відношення витрат на дослідження та розробку до обсягу збуту. Нерідко використовується і інший показник – відношення до обсягу збуту чисельності вчених, інженерів і техніків, зайнятих в галузі. Наукомісткою продукцією є вироби, у собівартості або в доданій вартості яких витрати на дослідження та розробку вище, ніж в середньому по виробках галузей даної сфери господарства [2].

Високопромислові підприємства відіграють передову роль у розвитку економіки країни. Основна частина науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок матеріалізується безпосередньо на даних підприємствах. Саме наукомісткі і високотехнологічні компанії використовують сучасні інформаційні технології, впроваджують досягнення в області автоматизації процесів виробництва, активно використовують у виробництві нові матеріали. Науково-технічний і

економічний потенціал країни залежить від розмірів наукомісткого сектора. Висока значимість наукоємного сектора для економіки країни робить актуальною проблему аналізу сучасного стану організації виробництва наукоємних промислових підприємств.

Організація виробництва наукомісткої продукції повинна відрізнятися використанням праці висококваліфікованого наукового, інженерно-технічного та виробничого персоналу. Кадровий потенціал повинен бути достатнім для створення конкурентної на світовому ринку продукції, утримання лідерства у розвитку певних наукових і технологічних напрямках, а також своєчасного впровадження результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок у виробничу діяльність [3].

За останні десятиліття в українській економіці відбулися докорінні зміни: минула приватизація; обмеженість бюджетних джерел фінансування; нестабільна ситуація кредитно-фінансових установ.

Все це значно вплинуло на функціонування наукоємних промислових підприємств, поставило керівництво вітчизняних наукомістких підприємств перед складним завданням орієнтації та виживання в умовах постійно мінливих економічних і соціально-політичних відносин. Нинішня технологічна база вітчизняних наукоємних промислових підприємств морально застаріла, її знос впритул наблизився до критичної межі. Це зумовило необхідність дослідження процесів і механізмів забезпечення конкурентоспроможності наукомістких підприємств[2].

Технологічне переозброєння є пріоритетною національною завданням. Однак системного рішення цього завдання поки що не знайдено, що свідчить про надзвичайну складність.

Повноцінне зростання наукомістких промислових підприємств стримується через відсутність вирішення низки проблем. Аналіз цих проблем дозволяє виділити три основні напрями:

науково-технічне забезпечення технологічного переозброєння. На сучасному ринку технологій прагнуть зберегти наявну перевагу в

технологічному розвитку, жорстко контролюють продаж і поширення найбільш наукоємного обладнання та технологій, які належать до технологій подвійного призначення. Тому технологічне переозброєння повинно базуватися на вітчизняному наукомісткому технологічному обладнанні. Це є питанням національної безпеки;

організаційно-методичне (інжинірингове) забезпечення технологічного переозброєння. Технологічне переозброєння підприємств необхідно вести системно. Потрібна ув'язка проектів модернізації та оновлення різних, в тому числі, технологічно пов'язаних між собою виробництв з метою мінімізувати бюджетні витрати на їх реалізацію та виключити багаторазову закупівлю обладнання на одні й ті ж цілі. Важливо також забезпечити переважне використання імпортозамінного вітчизняного обладнання;

кадрове забезпечення технологічного переозброєння. Ключовою проблемою є наростаюча нестача кваліфікованих кадрів всіх рівнів – від робітників, техніків та інженерів до керівників середньої та вищої ланки. Брак кваліфікованих кадрів відчувають навіть самі благополучні підприємства. Це стала головною перешкодою при впровадженні нових технологій і обладнання.

Об'єднання вищеперелічених напрямів призводить до загальної задачі формування системи з освітніх, науково-проектних, інжинірингових і виробничих установ, організацій і підприємств, спрямоване на забезпечення масштабного технологічного переозброєння наукоємних промислових підприємств [4].

Головними специфічними особливостями управління наукомісткими промисловими підприємствами є наступні [5 – 7]:

їх комплексний характер, що дозволяє вирішувати всі проблеми створення техніки від наукових досліджень і дослідно-конструкторських робіт до серійного виробництва і експлуатації;

поєднання цільової спрямованості досліджень, розробок і виробництва на конкретний результат з перспективними напрямками робіт загальносистемного, фундаментального призначення;

високий науково-технічний рівень продукції, що не має зарубіжних аналогів або не поступається їм;

великий обсяг науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт, що виконуються науково-дослідними інститутами, конструкторськими бюро і заводами, в результаті чого в останніх значні виробничі потужності завантажуються виконанням експериментальних зразків продукції, їх удосконаленням протягом усього часу виробництва шляхом конструктивних змін і модифікацій. Такий характер виробництва вимагає встановлення міцних зв'язків між учасниками створення техніки, органічного з'єднання їх в єдиний науково-виробничий комплекс;

домінування процесу зміни технології над стаціонарним виробництвом і пов'язана з цим необхідність регулярного оновлення основних виробничих фондів, розвитку дослідно-експериментальної бази;

значна тривалість повного життєвого циклу техніки, що досягає для деяких її видів 20 і більше років, що ускладнює управління виробництвом через запізнювання в часі ефекту керуючих впливів і підвищує відповідальність за вибір стратегії розвитку;

диверсифікованість і велика номенклатура виробництва;

висока динамічність розвитку виробництва, що виявляється в постійному оновленні її елементів (об'єктів досліджень, розробок і виробництва, технологій, схемних і конструктивних рішень, інформаційних потоків і т.ін.), зміну кількісних і якісних показників, вдосконаленні науково-виробничої структури і управління. Динамічність випуску продукції у часі ускладнює завдання рівномірного завантаження та використання потенціалу наукомісткого промислового підприємства;

розгалужена внутрішньо- і міжгалузєва кооперація, викликана складністю наукомісткої продукції і спеціалізацією підприємств;

високий ступінь невизначеності (ентропії) в управлінні найсучаснішими розробками, коли при прийнятті рішень використовуються прогнозні оцінки технологій майбутнього. Створення якісно нової

продукції, як правило, здійснюється паралельно з розробкою основних компонентів (схемних і конструкторських рішень, фізичних принципів, технологій тощо). Досягнення заданих технічних і економічних параметрів цієї продукції характеризується в загальному випадку високим ступенем науково-технічного ризику. Ризик у створенні нових компонентів системи диктує стратегію, засновану на пошукових дослідженнях у фундаментальних і прикладних областях науки і техніки, на розробках альтернативних варіантів компонентів. Однак ця стратегія може привести до значного збільшення витрат ресурсів, доцільність яких не завжди виправдана;

інтенсивний інвестиційний процес – найважливіший фактор досягнення цілей досліджень і розробок високого науково-технічного рівня, що супроводжує реалізацію великих проектів;

наявність унікальних колективів з великою часткою вчених, висококваліфікованих інженерно-технічних працівників і виробничого персоналу у загальній чисельності зайнятих в розробках і виробництві.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Отже, керівництву підприємств слід ширше залучати фахівців наукових установ, які можуть запропонувати свої послуги у формі консультацій, розробок науково обґрунтованих концепцій, методологій, методик, наукового супроводу проектів з організації інноваційно-інвестиційної діяльності на підприємстві.

Серйозним недоліком при управленні вітчизняними наукомісткими промисловими підприємствами є прагнення до копіювання досвіду розвинених країн без врахування національних особливостей і ступеня завершеності ринкових реформ. В результаті, прийняті заходи не приносять бажаного результату.

Стратегія і механізми управління наукомісткими промисловими підприємствами повинен базуватися на результатах не тільки ретельного аналізу загальних тенденцій розвитку світової господарської системи, а й скрупульозної оцінки ситуації в кожен значущий для країни момент.

Література

1. Хрусталёв Е.Ю. Проблемы организации и управления в наукоемких отраслях экономики России // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. - №1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mevriz.ru/articles/2001/1/915.html>.
2. Богдашкина С.Г. Методические аспекты формирования системы управлен тратами на промышленном наукоемком предприятии // Вестник МГТУ «Станкин». – 2008. - №4. С. 186 – 193.
3. Анисимов Ю.П., Повеквечных С.А. Особенности управления наукоемкими предприятиями при освоении новой продукции в рыночных условиях // Организатор производства. – 2010. -№2. С. 69 – 73.
4. Григорьев С.Н. Решение задач технологического перевооружения машиностроения // Вестник МГТУ Станкин. – 2008. - №3. С. 5-9.
5. Багриновский К.А., Бендиков М.А., Хрусталев Е.Ю. Новое в методологии управления крупными научно-техническими программами в современной экономике. – М.: ЦЭМИ РАН, 1998.
6. Багриновский К.А., Хрусталев Е.Ю. Методические основы построения модельной информационно-аналитической системы планирования и реализации крупных социально-экономических проектов и программ // Экономика и математические методы. – 1996. – т. 32. – вып. 4.
7. Балашевич М.И. Малый бизнес: Учебное пособие. Минск: НКФ “Экоперспектива”, 1995.

УДК 330.101.541

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*Хромих Ю.О., здобувач,
Донецький державний університет управління*

В статті проведено аналіз основних макроекономічних показників економічного розвитку національної економіки України за 2011 рік та виявлено основні причини їх змін.

В статье проведено анализ основных макроэкономических показателей экономического развития национальной экономики Украины за 2011 год и выявлено основные причины их изменений.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Процес формування, становлення та розвитку будь-якої країни неможливий без якісного, постійного економічного розвитку

національної економіки. Він відображає зрілість, цілісність та впевненість країни. Особливо сьогодні, під час не завжди позитивних змін у світовій економіці, які постійно відбуваються, особливо гостро стоїть питання розвитку. Кожна держава ставить для себе першочергову мету досягти високого рівня економічного розвитку, не впливаючи негативно на інші сфери діяльності. Про стан економічного розвитку свідчать стан та зміни макроекономічних показників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Дослідженню даної проблеми присвячено багато наукових праць. Цю проблему вивчали такі науковці, як Стельмахук А.М., Швайка Л.А., Стеценко Т.О., Тищенко О.П., Горбатенко В.П., Бутовська І.О., Арутюнов В.Х., Свінціцький В.М., Мариганова Е.А., Шапиро С.А., Чистов С. М., Никифоров А. Є., Куценко Т.Ф., Шершньова З.Є. Кожен з вчених трактує причини змін та розглядає їх вплив на економічний розвиток держави по-своєму. Вважаємо необхідним висловити свою думку щодо цього питання.

Загальна мета дослідження

Метою статті є проведення аналізу основних макроекономічних показників економічного розвитку національної економіки України за 2011 рік та виявлення основних причин їх змін.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

В Україні існує Закон «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» (далі – Закон), який містить основні засади даного процесу на макроекономічному рівні. Одним із моментів, який він регулює, є розробка програм економічного і соціального розвитку держави. Згідно ч.3. ст.5 Закону, прогнозні і програмні документи економічного і соціального розвитку розробляються у строки та у порядку, встановлені Кабінетом Міністрів України [1]. По результатам діяльності держави наприкінці року на підставі статистичних даних можна визначити стан економічного розвитку України.

Основним, але не єдиним показником, який характеризує економічний розвиток, є величина валового внутрішнього продукту. Так, чим він вищий, тим, за умови позитивного значення та росту інших, вище вартість усіх кінцевих товарів та послуг, вироблених за рік у всіх галузях економіки. Статистичні дані [2] свідчать про те, що за 2011 рік даний показник, в порівнянні з попередніми роками (2010, 2009) значно виріс. Більш детально представлено на діаграмі (Рис.1).

Таким чином, можна відзначити, що у період 2009-2011 рр. ВВП України виріс на 43%, що означає позитивні зрушення в економіці держави. Одним з позитивних факторів такої динаміки можна відзначити зміцнення національної валюти, яка підкріплена більшою кількістю вироблених товарів.

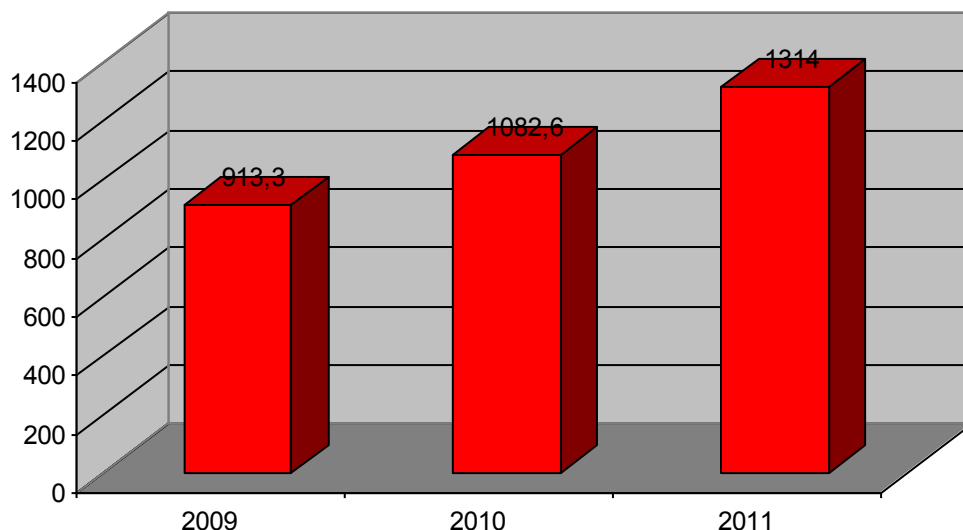

Рис.1. Ріст ВВП за 2009-2011 рр.

Також вважаємо за необхідне проаналізувати зміну споживчих цін. Так, у 2009 році, у порівнянні з попереднім, відсоткове значення зміни становило 12,3%, у 2010 – 9,1% та у 2011 – 4,6%. Бачимо, що ціни збільшуються, проте їх приріст скорочується, тобто інфляційні очікування також мінімізуються. Це свідчить про позитивний розвиток країни в економічному аспекті.

Що стосується індексу промислової продукції, який відображає динаміку обсягу промислового виробництва, його підйому чи спаду та визначається як співвідношення поточного обсягу виробництва у

грошовому вираженні до обсягу промислового виробництва у минулому чи іншому базисному році, то його динаміку більш чітко зображено на графіку (Рис.2).

Динаміка свідчить про те, що в цілому вироблення продукції у 2011 році, у порівнянні з 2010 роком, збільшилося. Сукупний приріст склав 73%. Виключення складає декілька галузей. Так, виробництво харчових продуктів, напоїв, та тютюнових виробів знизилося на 0,7%. Зниження невелике, проте у порівнянні з машинобудуванням, приріст виробництва якого склав 16,9%, спад суттєвий. Целюлозно-паперове виробництво, видавнича діяльність та виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення зменшилося на 1,7% та 8,5% відповідно. Якщо ж порівнювати загальний приріст, то у 2010 році цей показник був вищий. Така динаміка є негативною та може призвести до занепаду промислового виробництва, а також, відповідно, і економіки, в цілому.

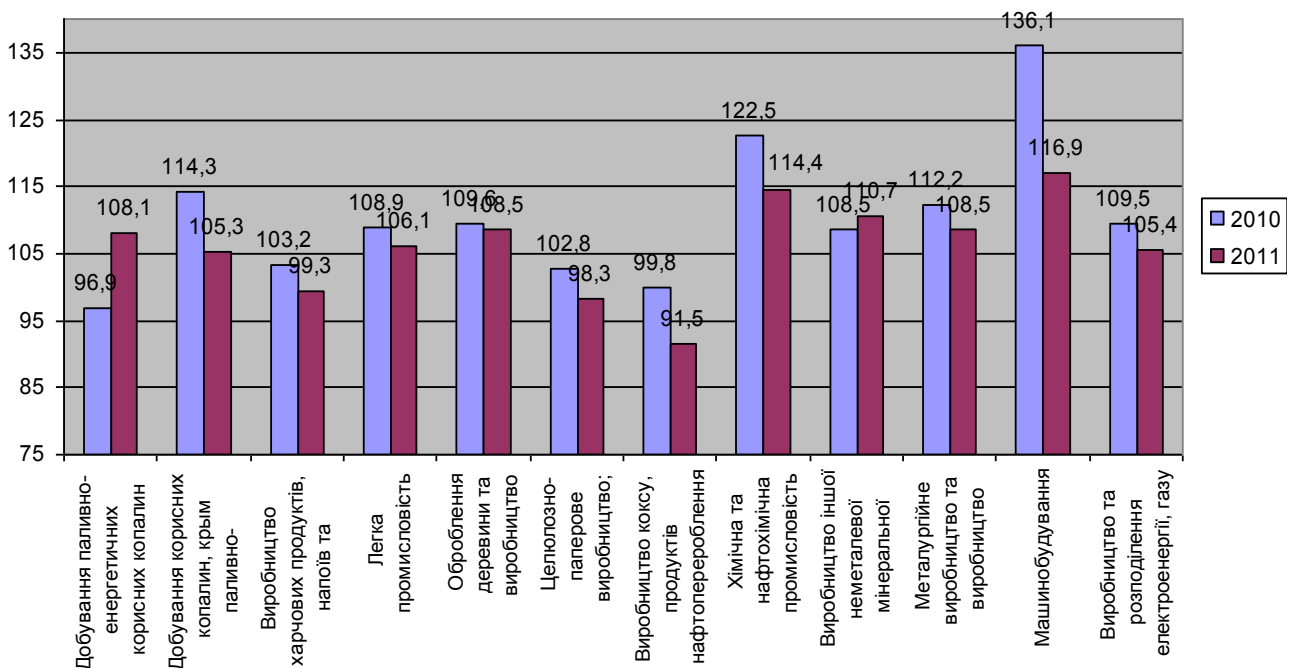

Рис. 2. Індекси промислової продукції за видами діяльності до відповідного періоду попереднього року, % [2]

На прикладі показників ВВП та індексу промислової продукції за видами діяльності ми роздивилися розвиток виробництва у 2009-

2011 роках. Що стосується фінансової діяльності, то одним з немало-важливих показників є зміна залучення іноземних та вітчизняних інвестицій.

Роздивимось динаміку зміни інвестування в основний капітал. Це інвестування в капітальне обладнання довгого використання, яке має використовуватись довгий час та амортизуватися протягом декількох років. У табл. 1 [2] видно темпи змін таких інвестицій за роками.

Таблиця 1

Темпи зростання, зменшення інвестицій в основний капітал, %

	До відповідного періоду попереднього року	До 1990 року
1991	92,9	92,9
1992	63,1	58,6
1993	89,6	52,5
1994	77,5	40,7
1995	71,5	29,1
1996	78	22,7
1997	91,2	20,7
1998	106,1	21,9
1999	100,4	22
2000	114,4	25,2
2001	120,8	30,4
2002	108,9	33,1
2003	131,3	43,5
2004	128	55,7
2005	101,9	56,8
2006	119	67,6
2007	129,8	87,7
2008	97,4	85,4
2009	58,5	50
2010	99,4	49,7
січень-вересень 2011	121,2	x

Як бачимо, у 1991-1997 роках та у 2008-2010 роках темпи росту зменшувалися у порівнянні з попередніми роками. Це можна обґрунтувати кризами. У 1991-1997 роках Україна після набуття незалежності переживала занепад. Економіка була на найнижчому

рівні. Безробіття було дуже поширеним, інфляція сягала неймовірних розмірів. Невчасні виплати та затримки заробітної плати – все це характеризує той період. З 1998 року до 2008 року економіка країни була на підйомі. Розвивалося виробництво, міжнародні відносини, Україна була інвестиційно привабливою як для іноземних, так і для вітчизняних інвесторів. Спад інвестування, починаючи з 2008 року пояснюється світовою кризою, коли кожна країна намагалася подолати стагнацію в економіці, вкласти кошти у короткострокові проекти, прибутковість яких окупалася майже одразу та за коротких термін дозволяла покращити становище галузей. З 2011 року ця динаміка змінилася на позитивну.

Що ж стосується прямих іноземних інвестицій, їх динаміка дещо інша. Так (Рис.3), можна сказати, що піку значення показника приросту прямих інвестицій досягло у 2007 році. Інвестиції склали 7 935,4 млн.дол.США. Порівнюючи з найменшим їх показником у 1995 році (413,4 млн.дол.США), слід відмітити, що за 16 років інвестиції збільшилися у 19,19 разів.

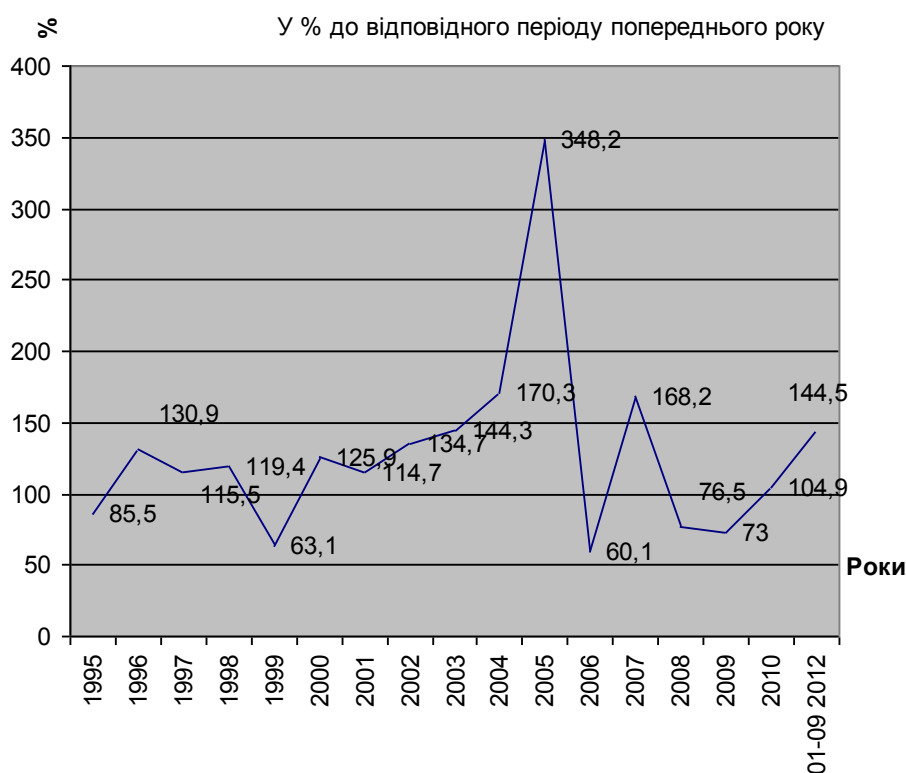

Рис. 3. Приріст прямих інвестицій (акціонерний капітал) [2]

Такий стрімкий ріст, з одного боку, є позитивним, так як росте виробництво та з'являються нові компанії, з іншого – негативний, так як частка підприємств з іноземним статутним капіталом збільшується, відповідно й економіка України стає більш залежною від економічної, політичної ситуації інших держав, курсу їх валют.

За даними Державного комітету статистики України, найбільшими країнами-інвесторами на 1 жовтня 2011 року є Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Австрія [2].

Не менш важливою у аналізі економічного розвитку України, як і будь-якої іншої держави, є зміна структури експорту та імпорту товарів та послуг. Як відомо, експорт – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів. Імпорт – купівля (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами [3]. Кожна з країн прагне, щоб експорт товарів перевищував імпорт, адже така ситуація означатиме, що країна виробляє стільки товарів, що здатна задовольнити свої потреби та частину продати за кордон. Роздивимось на графіку співвідношення експорту та імпорту товарів і послуг у динаміці з 2002 по 2011 рр. (Рис.4) [2].

Як бачимо, у період з 2002 по 2005 роки у структурі експорту та імпорту переважав експорт, що свідчить про позитивні процеси в економіці. З 2006 по 2011 рр. динаміка змінилася у сторону імпорту. Це характеризує негативні зрушення в економіці країни. На наш погляд, такі зміни відбулись у результаті глобалізації України, а саме – підготовка та вступ держави до СОТ, членство у якій передбачає

спрощення міжнародної торгівлі між країнами. Серед товарів, експорт яких знизився у 2011 році в порівнянні з 2010, можна назвати такі: недорогоцінні метали та вироби з них, продукція машинобудування, продукція АПК та харчової промисловості, продукція легкої промисловості, деревина, паперова маса та вироби з неї. Вважаємо за необхідне приділити більшу увагу цим товарам, знайти шляхи підвищення їх імпорту та збільшення виробництва.

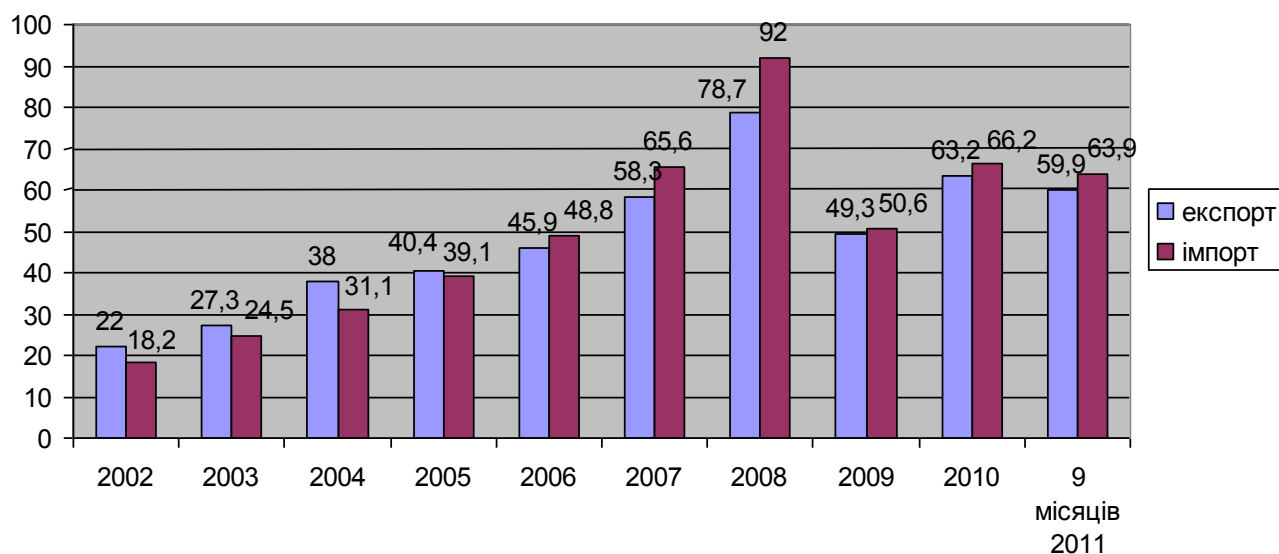

Рис. 4. Динаміка обсягів експорту-імпорту товарів і послуг, млрд.дол.США.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Таким чином, проаналізувавши основні показники 2011 року у динаміці та в порівнянні з попередніми роками, можна сказати, що стан економіки України можна поділити на два періоди – до 2006 року та після. У перший з них відбувався ріст основних макроекономічних показників та підйом економіки. Після 2006 року відбувається спад. Найнижчі показники спостерігаються у 2008 році. Їх можна характеризувати як кризові. Таке негативне явище пояснюється світовою кризою. Вона не могла не відзначитись негативно на розвитку багатьох країн. Завдяки спільним зусиллям держав її подолали та не дали зруйнувати багаторічну працю та довести до занепаду економіки країн. Починаючи з 2009 року деякі показники,

такі як ріст ВВП, темпи змін інвестицій в основний капітал, приріст прямих інвестицій зростають, що дає надію на відродження та позитивний розвиток економіки України. У той же час індекси промислової продукції у 2011 році в порівнянні з 2010 роком, та експорт товарів знижуються. Ріст одних показників та спад інших наводить на думку, що Україна переживає не кращі часи. Власне виробництво спадає, проте росте інвестиційна привабливість країни, що в майбутньому може врятувати державу.

Література

1. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» №1602-III від 23.03.2000р. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» N 959-XII від 16.04.1991р.

УДК 658.11.330.341.1

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Черкашина Л.О., к.е.н.,

ДІМГ ДВНЗ «Київський університет бізнесу та підприємництва»

Запропоновано сучасний підхід фінансування за рахунок визначення обсягів фінансових ресурсів у розрізі їх потреби на промисловому підприємстві, реалізація якого підвищить раціональне використання фінансових ресурсів інноваційного розвитку вітчизняних підприємств в умовах нестабільної економіки.

Предложен современный подход финансирования за счет определения объемов финансовых ресурсов в разрезе их потребности на промышленном предприятии, реализация которого повысит рациональное использование финансовых ресурсов инновационного развития отечественных предприятий в условиях нестабильной экономики.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

Розвиток господарських відносин у сучасній економічній системі України потребує від промислових підприємств суттєвої зміни кількісних і якісних параметрів діяльності. Одним з основних напрямів

стратегії розвитку України на сучасному етапі є модернізація економіки, адже тільки інноваційно орієнтована економіка здатна забезпечити випереджальні темпи розвитку країни.

Аналіз господарської практики свідчить, що сучасні темпи інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств є вкрай незадовільними. Попри те, що впровадження інновацій на промислових підприємствах є одним із способів удосконалення структури виробництва, підтримки високих темпів розвитку та рівня прибутковості, інновації досі не стали належним засобом підвищення конкурентоспроможності машинобудування в Україні. Це зумовлено рядом внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких найвагомим є недосконалість процесу управління фінансовим забезпеченням інноваційного розвитку. Проблеми фінансування машинобудівних підприємств, у яких, на відміну від орієнтованих на споживчі ринки, виробничий цикл триваліший за термінами і вимагає більших обсягів інвестицій та фінансування.

Така постановка потребує вдосконалення розробки ефективних методів управління фінансовим забезпеченням підприємств машинобудування, які б відповідали умовам інноваційного розвитку та особливостям національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Істотно вплинули на розвиток теорії й практики управління фінансуванням інноваційного розвитку праці західних учених Є. Боди, Р. Брейлі, Дж. Ваховича, С. Майерса, М. Міллера, М. Модільяні, Дж. Стигліца, Дж. Ван Хорна, Р. Фостера, Й. Шумпетера та ін. Серед вітчизняних дослідників цієї проблеми необхідно відзначити: Б. Андрушківа, В. Александрову, О. Амошу, Ю. Бажала, І. Бланка, А. Гальчинського, М. Долішнього, П. Завліна, М. Козоріз, О. Лапко, С. Онишко, А. Пересаду, А. Савчука, Л. Федулову, Н. Чухрай та ін.

Визначено, що для отримання необхідних інвестиційних ресурсів вітчизняним промисловим підприємствам необхідно створити

ефективний механізм залучення фінансових ресурсів, який відповідав би умовам інноваційного розвитку та особливостям національної економіки. Таким чином розробка сучасного підходу щодо фінансування інноваційного розвитку промислових підприємств набуває актуальності.

Загальна мета дослідження

Метою статті є розробка сучасних підходів, щодо механізму фінансування інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Галузева структура машинобудування України незважаючи на проблеми перехідного періоду та системну структурну кризу залишається достатньо різноманітною. Найбільш розвинуті його ланки – важке машинобудування, верстатобудування, приладобудування, радіотехнічне, транспортне, сільськогосподарське, та електротехнічне виробництво.

Традиційно підприємства машинобудівного комплексу забезпечують технічне переозброєння господарства, задовольняють споживчий попит населення на різноманітні апарати та прилади побутового призначення, створюють основу економічного та оборонного потенціалу країни. Регіональне розміщення сучасних машинобудівних підприємств України залежить безпосередньо від техніко-економічної спеціалізації виробництва, насамперед, від таких його особливостей, як конструкторська складність виробів, розвиток кооперації, матеріало- та енергозабезпечення. Для отримання необхідних інвестиційних ресурсів вітчизняним машинобудівним підприємствам та промисловості загалом необхідно створити ефективний механізм залучення фінансових ресурсів [2].

Традиційно інвестування суб'єктами господарювання починається із пошуку джерел фінансування, що має місце на першому етапі управління технічним та технологічним оновленням. На етапі світо-

вої фінансової кризи з малою імовірністю одержати необхідні ресурси українські підприємства можуть на фондовому ринку шляхом емісії акцій та облігацій, а також з великими труднощами за рахунок банківського кредитування. Як перше, так і друге джерело залишаються важкодоступними для машинобудівних підприємств з однієї сторони, а з іншої – погіршують їх критичний фінансовий стан.

В сучасних умовах ефективність реалізації інноваційного розвитку промислового підприємства залежить від здатності керівників своєчасно приймати рішення про впровадження та фінансування інноваційних проектів. Як правило, прийняття рішень щодо фінансування проекту інноваційного розвитку між підприємством та інвестором не завжди є взаємоузгодженим і потребує додаткового часу та ресурсів для всебічного урахування інтересів сторін, що, в свою чергу, ставить під загрозу факт впровадження інновацій. Тому особливої актуальності набуває розробка ефективних методів вирішення завдання вибору оптимального обсягу власних та залучених коштів в залежності від очікуваного розміру доходу інноваційних проектів, реалізація яких дозволить досягти оптимальності інтересів між підприємством та інвестором. Обсяг фінансування інноваційного розвитку на 60,5% здійснюється за рахунок власних коштів підприємств. Це означає, що на сьогодні в Україні, враховуючи специфіку функціонування промислових підприємств, найбільш реальним у застосуванні на практиці є самофінансування інноваційного розвитку [3].

Таким чином, самофінансування, так само, як і інші, має свої обмеження у використанні, найбільшим з яких є обмеженість власних ресурсів підприємства. Тому першочерговим завданням стає виявлення обмежень у фінансуванні проектів інноваційного розвитку підприємства за рахунок власних коштів, а саме аналіз формування та перерозподілу чистого прибутку, амортизаційних відрахувань, виявлення та використання внутрішньогосподарських резервів підприємства. Але через обмеженість власних коштів підприємства цілком імовірно, що на певних етапах фінансування інноваційного розвитку бу-

де здійснюватися також за допомогою залучених інвестицій [1].

У сучасних умовах підприємства самостійно розподіляють прибуток, який залишається у їх розпорядженні. Раціональне використання прибутку передбачає урахування таких чинників як плани подальшого розвитку підприємства, а також дотримання інтересів власників, інвесторів і працівників. У загальному випадку чим більше прибутку спрямовується на розширення господарської діяльності, тим меншою є потреба в додатковому фінансуванні. Величина нерозподіленого прибутку залежить від рентабельності господарських операцій, а також від політики підприємства щодо виплат власникам (дивідендна політика).

Для оцінки здатності підприємства до самофінансування (self-financing – SF) і прогнозування його обсягів у відповідному періоді може бути використане співвідношення:

$$SF = (EBIT - I)(1 - T) + DA \times T - DIV \quad (1)$$

де:

EBIT - прибуток до виплати відсотків і податків;

I – витрати на обслуговування позик (процентні виплати);

DA – амортизація;

T – ставка податку на прибуток;

DIV – виплати власникам.

Як видно з цієї формули, на здатність підприємства до самофінансування безпосередньо впливають, крім ефективності господарської діяльності, здійснювана позикова, амортизаційна і дивідендна політика.

Процес визначення здатності підприємства до фінансування інноваційних проектів шляхом перегляду та корегування розміру витрат, пов'язаних з господарською діяльністю та розміру витрат, віднесених на забезпечення позикової, амортизаційної та дивідендної політики, може бути основою моделювання механізму визначення часткової участі фінансового забезпечення проектів інноваційного

розвитку підприємства за рахунок власних та залучених коштів [6].

Попри переваги внутрішніх джерел фінансування, їх обсяги, як правило, недостатні для реалізації проектів інноваційного розвитку. У зв'язку з цим виникає необхідність додаткового залучення коштів із зовнішніх джерел.

При забезпеченні власними ресурсами витрат, пов'язаних з реалізацією інноваційного проекту, підприємство має змогу підвищити фінансову стійкість за рахунок сформованого прибутку, отриманого від реалізації інноваційного проекту, формування і використання власних коштів, відбувається стабільно упродовж року. Також при самофінансуванні використовується спрощений механізм прийняття управлінських рішень.

Однак, як вже було зазначено, найбільшим та найсерйознішим обмеженням при самофінансуванні інноваційних проектів є брак власних коштів підприємства. Тому для розширення фінансових можливостей підприємства необхідне залучення додаткових позикових коштів з метою збільшення вкладень у проекти інноваційного розвитку, отримання більшого економічного ефекту. У зв'язку з цим перед підприємством постає завдання визначення оптимального розміру власних інвестованих коштів в проекти інноваційного розвитку та залучених інвестиційних коштів. Ефективність і гнучкість управління формуванням позикового капіталу сприяють створенню оптимальної фінансової структури капіталу підприємства [4].

Позначимо $K=\{1,2,\dots,k\}$ – множина інвесторів, $k \geq 1$, $N=\{1,2,\dots,n\}$ – множина підприємств, $n \geq 1$. Інвестор j має витрати $C_{si} \geq 0$ (C_{si} його внесок в фінансування проекту i -го проекту) і отримує дохід (повернення інвестицій), $d_{li} \geq 0$, $i \in N$. Сумарні витрати інвестора на інвестиції в підприємства дорівнюють:

$$C = \sum_{s=1}^m \frac{C_{si}}{(1+in)^l}, \quad (2)$$

А його сумарний дохід від проектів інноваційного розвитку підприємства становитиме:

$$d = \sum_{l=1}^m \frac{d_{li}}{(1+r)^l} \quad (3)$$

Підприємство з номером i здійснює власні інвестиції $SSp \geq 0$ в проекти свого розвитку, $i \in N$. Фінансовий результат проекту інноваційного розвитку i -го підприємства OD^{**} залежить від витрат CSO^* та OSS^* на цей проект, а також від m - кількості інвестицій в проект, від in - середній рівень інфляції, від r - коефіцієнту дисконтування потоку грошових коштів, що сплачуються інвестору згідно бажаного відсотка щорічного повернення інвестиційних витрат та від l - кількість періодів (років) інвестицій у проект.

Цільова функція i -го інвестора:

$$I_1 = F_1(CSO, DSO) = \sum_{l=1}^M \sum_{i=1}^N \frac{d_{li}}{(1+r)^l} - \sum_{s=1}^m \sum_{i=1}^N \frac{C_{si}}{(1+in)^l} \rightarrow \max_{CS; DSO}, \quad (4)$$

де, $C_{si} \geq CP_{si}$

CP – предельні можливості інвестора;

s – кількість зовнішніх інвестицій.

Таким чином, цільовою функцією i -го підприємства є:

$$I_2 = F_2(OSD, OSS) = \sum_{l=1}^M \sum_{i=1}^N \frac{SD_{pi}}{(1+r)^l} - \sum_{s=1}^m \sum_{i=1}^N \frac{SS_{pi}}{(1+in)^l} \rightarrow \max_{OSD; OSS}, \quad (5)$$

де, p – кількість власних інвестицій;

i – послідовність інвестицій у проект;

Цільова функція проекту від зовнішніх та внутрішніх інвестицій для підприємства є:

$$I_3 = F_2(OD, OSS, CSO) = \sum_{l=1}^M \sum_{i=1}^N \frac{d_{li}}{(1+r)^l} + \sum_{p=1}^{M_1} \sum_{i=1}^N \frac{SD_{pi}}{(1+r)^l} - \sum_{s=1}^M \sum_{i=1}^N \frac{C_{Si}}{(1+sn)^l} - \sum_{p=1}^{M_1} \sum_{i=1}^N \frac{SS_{pi}}{(1+in)^l} \rightarrow \max_{OD, CSO, CS} \quad (6)$$

У рамках запропонованої загальної моделі фінансування проектів інноваційного розвитку можна ставити та вирішувати різні завдання досягнення взаємоузгодженості інтересів суб'єктів фінансування з урахуванням тих чи інших обмежень [5].

Припустимо, що має місце повна інформованість, тобто всі цільові функції, допустимі множини та інші параметри відомі всім учасникам (інвестори та підприємства).

Перший клас завдань взаємоузгодженості інтересів учасників фінансування (які регламентують прийняття рішень підприємством)

складають методи самостійного фінансування: $SS = \sum_{p=1}^{M_1} \frac{SS_p}{(1+in)^l}$. Вони

визначають залежність власних інвестицій підприємства від їх типів, а також зовнішніх інвестицій (з боку інвестора) та умов повернення інвестицій.

Другий клас взаємоузгодженості інтересів учасників фінансування (які регламентують взаємодію «інвестор-підприємство») складають методи розподілу ресурсів (коштів інвестора): по-перше, це

методи повернення інвестицій $DSO = \sum_{l=1}^M \sum_{i=1}^N \frac{d_{li}}{(1+r)^l}$, що визначають,

якими мають бути виплати з боку підприємства інвестору в залежності від обсягу інвестицій в проект підприємства. Методи повернення можуть залежати від обсягу власних інвестицій, тобто мати вигляд:

$$SD = \sum_{p=1}^{M_1} \frac{SD_p}{(1+r)^l}.$$

По-друге, це методи розподілу інвестицій $CS = \sum_{s=1}^M \sum_{i=1}^N \frac{C_{si}}{(1+r)^l}$, що

визначають, якими мають бути обсяги інвестицій в проекти підприємства з боку інвестора в залежності від типів останніх (тобто пропонує для фінансування проектів інноваційного розвитку). По-третє, методи змішаного фінансування

$$CSO = SS + OSS = \sum_{s=1}^M \sum_{i=1}^N \frac{C_{si}}{(1+in)^l} + \sum_{p=1}^{M_1} \sum_{i=1}^N \frac{SS_{pi}}{(1+in)^l},$$

що визначають, якими мають бути обсяги інвестицій в проекти підприємства з боку інвестора в залежності від типів та обсягів власних інвестицій підприємства.

Одним з можливих підходів до формування передумов досяг-

нення високого рівня інноваційного розвитку підприємства є постановка та вирішення завдання результативного використання фіксованого та граничного фінансового ресурсу з метою отримання додаткової вигоди в довгостроковій перспективі. У відповідності з універсальним принципом Парето будь-яка зміна в економіці, яка не супроводжується появою збитків, але підвищує результативність одного або декількох об'єктів, є покращенням [5]. Оптимальним будемо називати такий обсяг фінансування з внутрішніх та зовнішніх джерел, при якому неможливо покращити результативність впровадження інноваційних проектів, не погіршуючи результативності фінансової діяльності власників коштів. Завдання полягає в оптимальному виборі всіх можливих варіантів визначення обсягу власних та інвестованих коштів, який активізує внутрішні стимулюючі та мотивуючі інструменти інтенсифікації інноваційних процесів. Слід пам'ятати, що критерієм «оптимальності за Парето» є не сумарна максимізація, а максимальна корисність для кожного окремого суб'єкта інвестування, згідно з наявними ресурсами та економічними можливостями. Визначимо межі можливих оптимальних співвідношень між обсягами фінансування з внутрішніх та зовнішніх джерел [5].

Під фінансуванням з внутрішніх та зовнішніх джерел будемо розуміти обсяг грошового потоку, який формується, розподіляється та використовується суб'єктом господарювання для забезпечення та підтримки свого інноваційного розвитку.

При плануванні і розробці проектів інноваційного розвитку слід прагнути досягнення найкращого результату, наприклад, точки С. Очевидно, що Парето-оптимумів суттєво менше, ніж варіантів визначення співвідношень, а оптимальних рішень в складі економічного ядра ще менше, але досягнення компромісу цілком реальне.

Якщо припустити, що розмір інвестицій фіксований та відомий всім учасникам, то кожен з них може приймати рішення незалежно, а саме:

підприємство   обиратиме   обсяги   власних   інвестицій,

розв'язуючи таку оптимізаційну задачу:

$$I_2 = F_2(OSD, OSS) = \sum_{l=1}^M \sum_{i=1}^N \frac{SD_{pi}}{(1+r)^l} - \sum_{s=1}^m \sum_{i=1}^N \frac{SS_{pi}}{(1+in)^l} \rightarrow \max_{OSD; OSS} \quad (7)$$

Інвестор обиратиме оптимальний з його точки зору обсяг фінансування:

$$I_1 = F_1(CSO, DSO) = \sum_{l=1}^M \sum_{i=1}^N \frac{d_{li}}{(1+r)^l} - \sum_{s=1}^m \sum_{i=1}^N \frac{C_{si}}{(1+in)^l} \rightarrow \max_{CS; DSO} \quad (8)$$

Ефективність обраних обсягів фінансування з внутрішніх та зовнішніх джерел можна оцінити як відношення ефекту (суми цільових функцій всіх учасників) до витрат (які визначаються сумарними витратами інвестора та сумарними власними інвестиціями підприємства):

Оцінка ефективності проекту для підприємства з вкладу власних коштів в проект (K1) складає:

$$K_1 = \frac{OSD^*}{OSS^*}, \quad (9)$$

де, OSD* - дохід підприємства від власних інвестицій в декілька проектів при рішенні задачі оптимальності;

OSS* - власні кошти підприємства в декілька проектів при рішенні задачі оптимальності.

Інвестор може оцінити ефект вкладення в проект (K2) складає:

$$K_2 = \frac{DSO^*}{CSO^*}, \quad (10)$$

де, DSO* - загальний дисконтований дохід від декілька проектів при рішенні задачі оптимальності;

CSO* - зовнішніх інвестицій вкладені в декілька проектів при рішенні задачі оптимальності.

Ефективність обсягів фінансування із внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування (проектів) (K3) складає:

$$K_3 = \frac{OD^{**}}{CSO^* + OSS^*}, \quad (11)$$

де, OD^* - фінансовий результат (цільова функція проекту) з зовнішніх та внутрішніх інвестицій для підприємства при рішенні задачі оптимальності;

CSO^* - зовнішніх інвестицій вкладені в декілька проектів при рішенні задачі оптимальності;

OSS^* - власні кошти підприємства в декілька проектів при рішенні задачі оптимальності.

Завдання визначення оптимальних обсягів фінансування полягає в пошуку варіантів, які максимізують ефективність (12):

$$I_3 = F_2(OD, OSS, CSO) = \sum_{l=1}^M \sum_{i=1}^N \frac{d_{li}}{(1+r)^l} + \sum_{p=1}^{M_1} \sum_{i=1}^N \frac{SD_{pi}}{(1+r)^l} - \sum_{s=1}^M \sum_{s=1}^N \frac{C_{Si}}{(1+sn)^l} - \sum_{p=1}^{M_1} \sum_{i=1}^N \frac{SS_{pi}}{(1+in)^l} \rightarrow \max_{OD, CSO, CS} \quad (12)$$

Таким чином, завдання досягнення множини Парето-станів, які не досягаються окремо ні для обсягу з внутрішніх джерел, ні для обсягу з зовнішніх джерел, але забезпечують підвищення ефективності при їх сумісному функціонуванні стає можливим за умов розв'язання оптимізаційної задачі.

Визначення оптимальних обсягів фінансування інноваційних проектів підприємства та інвестора обумовлює підвищення ефективності реалізації впровадження інноваційних проектів.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Таким чином, запропоновано сучасний підхід до вибору оптимального обсягу фінансування інновацій на вітчизняних підприємствах, заснований на використанні статичної моделі фінансування проектів, реалізація якої дає змогу встановити оптимальні за Парето обсяги фінансових ресурсів з внутрішніх та зовнішніх джерел з урахуванням інтересів підприємства та інвестора, не порушуючи максимізації ефективності використання капіталу. Щодо перспектив розвитку

машинобудування, то використання ефективних механізмів господарювання дає підстави сподіватись на позитивні наслідки, хоча передбачаються і негативні тенденції. До позитивних відносять: покращення матеріально-технічного та інформаційного забезпечення, покращення показників ефективності, покращення внутрішньогосподарського виробничого процесу за рахунок підвищення інноваційної активності та інвестиційної привабливості. До негативних: прискорення морального старіння та матеріальної зношеності основних засобів, збільшення кількості збиткових підприємств, брак власних коштів для фінансування виробництва, відсутність інновацій та розвитку науково-технічного забезпечення, скорочення інвестицій у галузь машинобудування з боку вітчизняних та іноземних інвесторів.

Література

1. Андрушків Б.М. Інноваційна діяльність підприємств та організацій як метод стабілізації економіки регіонів України /Андрушків Б.М., Кирич Н.Б., Погайдак О.Б. // Вісник економічної науки України. - 2009.- №1(15). - С.23-25.
2. Гринчук І.П. Сучасні економічні проблеми фінансування машинобудівних підприємств України / М.В. Ніколайчук, І.П. Гринчук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький. – 2010. – №6. – Т.3. – С. 75 – 79.
3. Денисюк В. Інноваційна активність національної економіки: вдосконалення методології, показники промислових підприємств, державна підтримка / В. Денисюк // Економіст. – 2005. – № 8. – С.45 – 49.
4. Кузнєцова А.Я. Деякі аспекти фінансування інвестиційно-інноваційних проектів за рахунок власних коштів підприємств / А. Я. Кузнєцова, Г. В. Возняк // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7. – С. 42–53.
5. Репин В.В. Бизнес-процессы: регламентация и управление / В.В. Репин, В.Г. Елиферов. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 319 с.
6. Хачатуров В. Р. Математические методы регионального программирования/ В.Р. Хачатуров. – М.: Наука, 1989. – 304 с.

УДК 347.734

СИСТЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

*Чилікін О.І., д.е.н., професор,
Іващенко А.І., к.е.н.,
Солтусенко О.М.,*

Донецький державний університет управління

У статті розкрита суть необхідності державного регулювання банківської сфери в Україні та вплив цих факторів на розвиток економіки держави. Також розглянута динаміка основних макроекономічних показників, які характеризують стан сучасних банків у країні. Розглянуті основні методи державного регулювання та запропоновані шляхи щодо їх удосконалення.

В статье раскрыта сущность необходимости государственного регулирования банковской сферы в Украине и влияние этих факторов на развитие экономики государства. Также рассмотрена динамика основных макроэкономических показателей, характеризующих состояние современных банков в стране. Рассмотрены основные методы государственного регулирования и предложены пути по их усовершенствованию.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

В умовах загострення фінансово-економічної кризи в економіці, в умовах спаду виробництва, зростання безробіття, економічної та політичної невизначеності лише ефективно функціонуюча банківська система здатна забезпечувати стабільність фінансової системи держави. При цьому особливо важливим завданням банківської системи держави в умовах кризи повинно бути забезпечення мобілізації грошових коштів та їх концентрації на пріоритетних напрямках розвитку економіки, що сприятиме подоланню інфляційних та кризових процесів, посиленню кредитної та інвестиційної діяльності, стабілізації економіки держави загалом.

Особливої актуальності в сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки набувають питання належного функціонування банківської системи у країні. Здійснення банківської діяльності пов'язано з висо-

ким ступенем ризику, у зв'язку з чим виникає потреба у формуванні такого механізму її регулювання, який б реально забезпечив належний рівень безпеки банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Питанням державного регулювання банківською діяльністю присвячено багато наукових праць вітчизняних вчених-економістів: І.О. Бланка, О.В. Васюренка, О.Дзюблюка, С.К. Реверчука та інших.

Незважаючи на значну кількість публікацій, які стосуються переважно дослідження питань оптимальної побудови системи банківського регулювання, на сьогодні недостатньо приділено увагу такому питанню, як підвищення рівня ефективності державного регулювання діяльності банківських установ України задля підвищення рівня розвиненості надання послуг на грошово-кредитному ринку. Цим і обумовлюється актуальність цього дослідження.

Загальна мета дослідження

Метою статті є аналіз державного регулювання банківської сфери в Україні та взаємозалежності банківської діяльності від структурних чинників розвитку економіки, визначення та розробка шляхів активізації і напрямів удосконалення державного регулювання банківської діяльності на сучасному етапі ринкової трансформації економіки України.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Головною метою регулювання банківської сфери є підвищення рівня надійності, стабільності банківської системи в цілому та захист інтересів кредиторів і вкладників [1].

Банківська система в Україні у сучасних умовах являє собою дуже складну систему взаємовідносин на рівні держава-банк-держава. Це обумовлено тим, що на ринку банківських послуг дуже поширена конкуренція та кількість цих установ є достатньо великою. Тому на даному етапі, коли кількість складає 176 банків [6], це являє насам-

перед як позитивну так і негативну тенденцію. Наприклад, для урегулювання цієї кількості банків потрібна складна система державного регулювання та контролю за цими установами. Для більш детальнішого аналізу треба розглянути динаміку розвитку банківської системи за останні 4 роки (табл. 1).

Проаналізувавши ці дані можна зробити такі висновки: кількість зареєстрованих банків протягом аналізованого періоду поступово зменшується; збільшується кількість банків, які перебувають на стадії ліквідації (з 13-2009 р., до 24 – в 2012 р.); кількість фактично функціональних банків в Україні протягом аналізованого періоду має тенденцію до зменшення; серед загальної кількості банків, які функціонують в Україні значно зростає частка з іноземним капіталом (зростання протягом аналізованого періоду становить 23 %); зростає і частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків.

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України [6,8]

№ з/п	Показник	Роки			
		2009	2010	2011	2012
1	Кількість банків за Реєстром	198	197	194	176
2	Виключено з Державного реєстру банків з початку року	7	6	6	24
3	Кількість банків, що знаходиться у стадії ліквідації	13	14	18	24
4	Кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій	184	182	176	175
5	з них: з іноземним капіталом	53	51	55	55
6	у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	17	18	20	23
7	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	36,7	35,8	40,6	42,9

Аналіз результатів діяльності банків України та показників рентабельності (табл. 2) доводить таке: на фоні зростання обсягів наданих банками кредитів (в 4,3 раза), зростає і частка проблемних кредитів (в 5,3 раза); протягом аналізованого періоду знижується рівень рентабельності активів та рентабельність капіталу.

Таблиця 2

Аналіз результатів діяльності банків України та показників рентабельності

№ з/п	Показники	Роки			
		2009	2010	2011	2012
	Активи, усього	223024	353086	619004	973332
1	Надані кредити	156385	269688	485507	792384
2	Довготермінові кредити	86227	157224	291963	507715
3	Проблемні кредити	3379	4456	6357	18015
	Пасиви, усього	213878	340179	599396	926086
1	Власний капітал	25451	42566	69578	119263
2	Зобов'язання банків	188427	297613	529818	806823
	Результат діяльності	2170	4144	6620	7304
	Рентабельність активів, %	1,31	1,61	1,50	1,03
	Рентабельність капіталу, %	10,39	13,52	12,67	8,51

Аналіз діяльності банків свідчить про загострення їхніх фінансових проблем, що зумовлені: посиленням кризи в економіці і, насамперед, у сфері виробництва; відсутністю виробленої стратегії і тактики роботи в ринкових умовах.

Аналіз кількості банків по регіонах України за 2011 рік свідчить, що найбільшою є їхня кількість саме в економічно розвинених регіонах (м. Київ, Київська, Дніпропетровська, Донецька, Харківська області) (рис 1.).

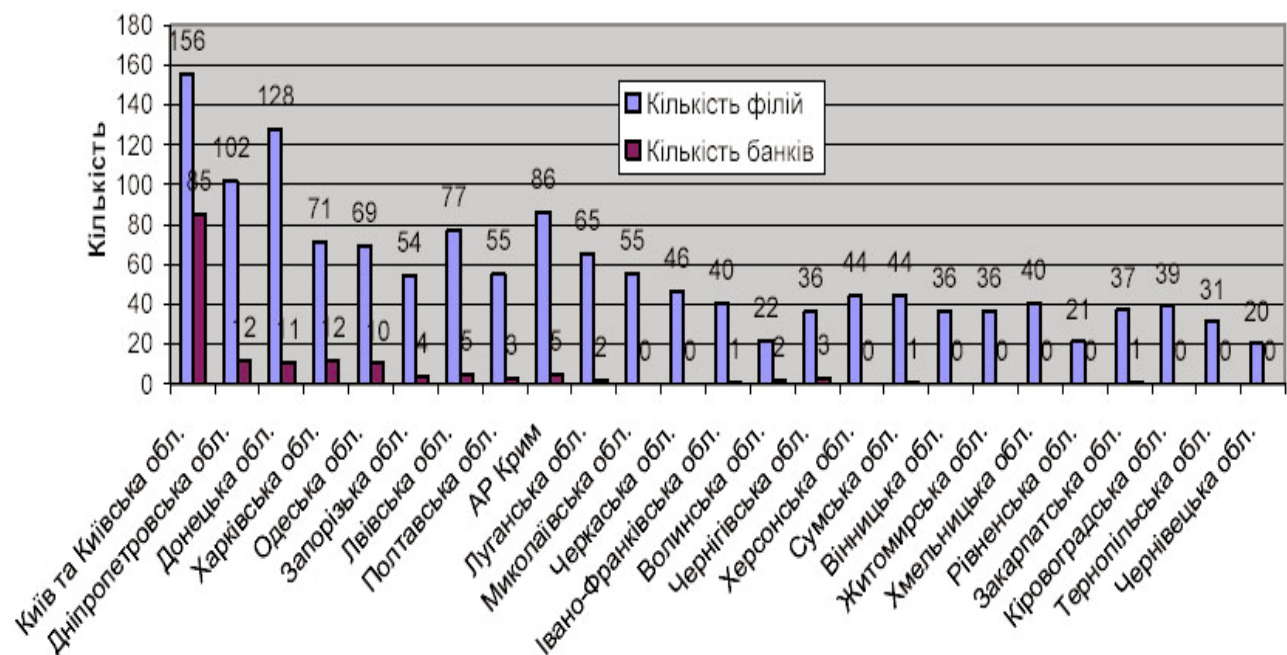

Рис. 1. Кількість банків та філій за регіонами України у 2011 р.

В Україні відповідальність за банківський нагляд несе Національний банк. Одна з ключових задач НБУ по керуванню грошово-кредитними відносинами – це забезпечення надійності і підтримка стабільності банківської системи, що дозволяють уникнути руйнівних для економіки банкрутств банків.

Розглянута задача НБУ досягається в процесі рішення таких двох конкретних проблем, як регулювання ринку кредитних ресурсів і захисту вкладників комерційних банків від фінансових втрат, дуже ймовірних, поки банки ці ще дуже слабкі [9, с. 38-39].

Основними завданнями банківського регулювання та нагляду є такі: забезпечення стабільності та надійності банківської системи з метою сприяння економічному піднесенню; захист інтересів вкладників, що розміщують свої кошти в банках, від неефективного управління банками і від шахрайства. Інтереси вкладників потребують захисту, тому що в усіх країнах рівень інформованості вкладників про фінансовий стан банків вельми недостатній і вони не мають можливості самостійно оцінити, який ризик беруть на себе, розміщуючи свої кошти в тому чи іншому банку; створення конкурентного середовища у банківському секторі, адже саме це середовище є найсприятливішим для клієнтів банків. Завдяки банківській конкуренції знижуються процентні ставки за позичками, підвищуються процентні ставки за депозитами, розширюється спектр банківських послуг, запроваджуються новітні банківські технології тощо; забезпечення відкритості (прозорості) політики та діяльності банківського сектора в цілому і кожного банку зокрема. Підвищення відкритості базується на удосконаленні системи обліку та звітності в банках і наближенні їх до вимог, що випливають із досвіду міжнародної банківської практики; підтримка необхідного рівня стандартизації і професіоналізму в банківському секторі, забезпечення ефективної діяльності банків і запровадження технологічних нововведень в інтересах споживачів банківських послуг.

Превентивні заходи застосовуються для уникнення тієї чи іншої економічної ситуації (наприклад, кризи неплатежів). До цих заходів зокрема належать: вимоги щодо розміру та структури власного капіталу;

вимоги щодо ліквідності банку; диверсифікація банківських знаків (максимальний розмір позики на одного позичальника та інші види диверсифікації); обмеження виконуваних операцій.

Для зниження ризику функціонування можуть бути встановлені обмеження на деякі види діяльності комерційних банків або на окремі види активних операцій [4, с. 30-35].

Фактична дія превентивних заходів реалізується шляхом затвердження обов'язкових до виконання норм. У свою чергу норми поділяються на функціональні та інституційні і призначені для регулювання ризиків за операціями комерційних банків.

Інституційні норми відображаються у відносних величинах, які регулюють в основному організаційні питання, визначення цілей кредитування, операційну діяльність, порядок проведення ревізій тощо.

На відміну від інституційних, функціональні норми мають визначене цифрове значення і можуть мати загальний або селективний характер. Загальні методи, є переважно непрямими, що стосуються кредитного ринку в цілому. Селективні - спрямовані на конкретні види кредиту (визначаються коефіцієнти ризику за окремими операціями банку). Найбільш популярні з загальних методів впливу, застосовані в закордонній банківській практиці: облікова (дисконтна) політика; операції на відкритому ринку; зміна норм обов'язкових резервів банків.

Ці методи використовуються й у практиці діяльності НБУ.

Протекційні заходи вживають для захисту від уже існуючої (загрозливої для банку) ситуації, яка може спричинити неплатоспроможність, збитки, банкрутство. Тобто за допомогою цих заходів здійснюється захист банків та їх клієнтів від можливих наслідків фінансових ускладнень. До протекційних заходів належать: створення та функціонування фонду гарантування вкладів фізичних осіб; формування комерційними банками резерву для відшкодування можливих втрат за позичками та іншими активами; рефінансування комерційних банків центральним банком; цільова допомога інших державних органів тощо.

Два зазначені вище способи регулювання банківської діяльності, безперечно тісно пов'язані між собою: протекційні заходи підвищують

довіру вкладників до банківської системи, впливають на стабільність макроекономічних показників господарської діяльності; превентивні – забезпечують ефективність перших. Аналіз методів державного регулювання банківської системи приведений на рис. 1.

Рис. 1. Методи державного регулювання банківської діяльності

У кожній країні світу органи державної влади суттєво втручаються у діяльність банківського сектору економіки. Можна виділити два основні компоненти впливу держави на функціонування банківських установ. З однієї сторони, держава намагається забезпечити стабільність банківської системи та безпеку діяльності банків, що проявляється у створення державної системи гарантування вкладів громадян, підтримці ліквідності, безперебійності роботи банківської системи через належне виконання функції «кредитора останньої інстанції» центральним банком держави.

З іншої, держава здійснює вплив як на окремі банки, так і на банківську систему у цілому через механізм пруденційного регулювання діяльності банків, встановлюючи вимоги щодо підтримки необхідного рівня капіталу банків, показників ліквідності, максимальних розмірів ризиків удіяльності банку, а також надаючи органам банківського нагляду повноваження щодо застосування заходів впливу до банків, діяльність яких є надто ризиковою.

Державне регулювання банківської системи реалізується через вплив Національного банку України на комерційні банки. Головною

метою регулювання банківської сфери є підвищення рівня надійності, стабільності банківської системи загалом та захист інтересів кредиторів і вкладників. Межі регулювання можливостей держави визначаються економічною ситуацією, що склалася у державі.

Повнота дослідження формування державної політики регулювання банківської системи досягається шляхом обов'язкового сполучення трьох аспектів. Першим з них є зміцнення ринкової дисципліни, з посиленням контролю за відображенням в обліку та звітності реального стану справ у банку. Необхідно посилення впливу НБУ на діяльність комерційних банків, а саме, законодавче надання Національному банку України права здійснювати переоцінку активів та зобов'язань банків, а також коригування величини капіталу банку.

Другим аспектом є розширення переліку показників та вимог щодо регулярності публікацій банками інформації про свій фінансовий стан, а також встановлення перепон для доступу на ринок банківських послуг економічно нестійких суб'єктів господарювання та осіб з сумнівною діловою репутацією. Третім компонентом є підвищення рівня довіри господарських суб'єктів та окремих осіб до банківського сектора, партнерів з бізнесу і до національної економіки.

Висновки з питання, що досліджується і перспективи подальшого розвитку. З метою підвищення стійкості комерційних банків на фінансовому ринку й розширення їх можливостей щодо організації кредитування клієнтів доцільно було б внести зміни до окремих показників групи нормативів ризику. Треба зауважити, що нормативи центрального банку і, зокрема, норматив ліквідності, мають узагальнений характер і призначені для комплексної оцінки діяльності комерційних банків із боку держави. Порушення цих показників можуть свідчити про наявність у банків окремих проблем або про передумови їх виникнення, тому потребують від органу нагляду проведення детальнішого вивчення та аналізу операцій банку-порушника з метою запобігання його ризиковій діяльності. Для управління ліквідністю з боку самого банку потрібне застосування ним більш розширеної системи показників та коефіцієнтів ліквідності. Так, у зарубіжній практиці для оцінки ліквідності ко-

мерційного банку використовуються дані не лише про залишок активних вкладень або зобов'язань за станом на певну дату, а й про обороти – „потік” величин, які порівнюються. Банкам необхідно систематично (щотижня, краще – щодня) аналізувати дані про ліквідність у динаміці. Це пов'язано з необхідністю постійного моніторингу стану ліквідності у зв'язку зі змінами умов діяльності банку, стану кредитного, фондового ринків, зовнішньо економічних факторів.

Вищезазначені заходи, дотримання оптимальної структури активів допоможуть банкам сформувати і підтримувати адекватний запас ліквідності (міцності), сприятимуть підвищенню стабільності кредитної установи. Необхідно здійснити таку систему заходів: істотно пришвидшити розроблення та прийняття комплексу законів про банківську та кредитну діяльність; здійснювати політику, спрямовану на зміцнення авторитету Національного банку України; підтримувати принцип самостійності НБУ і його виключної підзвітності Верховній Раді; необхідно створити для суб'єктів економіки можливість вчасно оцінювати фінансовий стан будь-яких банків України. Для цього потрібно розробити офіційну методичку оцінювання стану банку на основі його звітної статистики, з урахуванням української специфіки.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Підсумовуючи розглянуті вище напрями вдосконалення регулятивного механізму впливу центрального банку на діяльність комерційних банків шляхом встановлення економічних нормативів, слід зазначити, що ця сфера є одним із базових елементів побудови оптимальної організації управління кредитним процесом у його зовнішньому прояві (тобто в аспекті виконання комерційними банками вимог НБУ). Повноцінне, гнучке застосування не лише економічних, а й окремих адміністративних важелів грошово-кредитної політики є оптимальним в умовах перехідної економіки.

Література

1. Банківський капітал: історія, теорія, досвід / За ред. проф. С. К. Реверчука.—л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2004.—276 с.
2. Васюренко О.В. Банківські операції / О.В. Васюренко. – К. : Вид-во "Знання", 2004. –324 с.

3. Денисенко М.П. Основи інвестиційної діяльності : [Навч. посіб.] / М.П. Денисенко. – К. : Алерта, 2003. – 338с.

4. Дзюблюк О. Проблеми забезпечення ефективного функціонування банківської системи в перехідній економіці / О. Дзюблюк // Вісник Національного Банку України. -2005. -№3. –С. 30-35

5. Закон України "Про банки і банківську діяльність" / Верховна Рада України; Закон від 07.12.2000, № 2121-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=212114&chk=4/UMfPEGznhhACx.ZixnA6SIH4QUs80msh8Ie6>

6. Основні показники діяльності банків України / Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807#top

7. Переседа А.А. Управління банківськими інвестиціями: Монографія / А.А. Переседа, Т.В. Майорова. – К.: КНЕУ, 2005. – 388 с.

8. Підсумкова діяльність комерційних банків України / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.banknews.com.ua

9. Державне регулювання економіки: підруч. / І. Р. Михасюк, Л. А. Швайка. - Львів : Магнолія плюс, 2006. - 216 с

УДК 331.107

ПРОБЛЕМА ДУХОВНОСТІ В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИМИ ВІДНОСИНАМИ І ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ВИРОБНИЧОЇ ДЕМОКРАТІЇ

*Шемяков О. Д., к. держ. упр.,
голова Донецької обласної організації профспілки
«Радіоелектронмаши» України*

У статті досліджується проблема духовності в управлінні соціально-трудовими відносинами. Визначено, що стан духовності в управлінні соціально-трудовими відносинами є кризовим, що не створює умови, щодо досягнення тривалої соціально-економічної стабільності та гальмує процес розвитку виробничої демократії.

В статье исследуется проблема духовности в управлении социально-трудовыми отношениями. Установлено, что состояние духовности в управлении социально-трудовыми отношениями является кризисным и не создаёт условия для достижения длительной социально-экономической стабильности, что тормозит процесс развития производственной демократии.

Постановка проблеми в загальному вигляді, зв'язок з науковим і практичними завданнями

За роки незалежності в Україні сформувалася думка про те, що економіка розглядає лише питання організації, управління виробниц-

твом та збуту виробленої продукції, а духовність націлена на нематеріальні речі. Необхідно зазначити, що організація ефективного управління виробництвом здійснюється завдяки чіткій взаємодії суб'єктів соціально-трудова відносин (СТВ), а саме органів виконавчої влади, роботодавців та найманих працівників. Більш того, ефективну взаємодію суб'єктів СТВ забезпечує організоване виконання функцій виробничої демократії [1]. Все, що відбувається між суб'єктами соціально-трудова відносин, відбувається через людей. Виникнення розбіжностей інтересів між суб'єктами СТВ, які є учасниками виробничого процесу, лише вказує на необхідність змін, а здійснювати їх мають люди, наділені відповідними правами та обов'язками і, які є основою демократичного розвитку взаємовідносин як між окремими особистостями так й між соціальними групами. Отже, суб'єкти соціально-трудова відносин – це люди об'єднані по інтересам і, на світогляд яких різною мірою і з різних сторін можуть впливати виробничі підприємства, державні органи, громадські інституції. Все це створює певні умови для формування духовності як кожної особистості так і в цілому відповідної соціальної групи.

У нашому розумінні важко поєднати такі сфери людської життєдіяльності як духовність і управління взаємодією вище зазначених суб'єктів тому, що економіка підприємства, у нашій уяві, завжди направлена лише на накопичення капіталу у певних груп людей, а духовність - на нематеріальні речі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Викладення невирішених питань

Слід зазначити, що ще в другій половині ХІХ століття водночас з теологічною концепцією духовності у зв'язку з тим, що трудова діяльність людини стає активним чинником процесів, які змінюють життя в суспільстві еволюція економічної думки виявила тісний зв'язок духовності і економіки. Так, у своїй роботі російський вчений Багаєв А.В. відмічає: «В епоху Возрождения и Нового времени наряду с теологической концепцией духовности развивается идея духовности в связи с совершенствованием человека и его отношением к миру. Труд

становиться активно преобразующим фактором в жизни общества. Эволюция экономической мысли от меркантилизма эпохи первоначального накопления капитала (XVI – XVII вв.) до появления неоклассического направления во второй половине XIX века обнаружила тесную связь духовности и экономики общества. Духовность выступает как весомый фактор хозяйственной жизни, выполняющий многоплановые функции. Это касается не только характеристик субъекта труда, но и познавательной деятельности общества, его целей производства в целом, общественных интересов, мотиваций труда, всего богатства общественного сознания: образование и наука, этика и эстетика труда и другое. Всестороннее влияние духовности на экономику подтверждает раскрытую К. Марксом диалектику материального и идеального в труде. Духовные качества человека как потребителя и субъекта хозяйственной деятельности занимают важное место в структуре экономики социума» [2, с. 13]. Тобто, науковец спрямовує увагу на наявність тісного взаємозв'язку між економічними процесами і процесами, що формують духовність.

Український науковець О. Стоян звертає увагу на те, що «...саме духовний потенціал і особливості його реалізації визначають інтелектуальну, соціальну, економічну, технологічну, екологічну і навіть політичну спрямованість життя суспільства, його економічну безпеку і соціальну стабільність. [3, с.72].

Отже, духовність в економіці розглядається через трудову діяльність людей і тих соціальних груп які вони створюють, а їх взаємодія формує відповідні соціально-трудова відносини, які потребують якісного управління. В свою чергу ефективно управління створює певні умови для формування духовності як кожної особистості так і в цілому відповідної соціальної групи.

Оскільки управління здійснюють люди то його якість залежить в першу чергу від характеру душі кожної особистості, а відповідно і від дій, які вони по одинці або соціальними групами здійснюють по відношенню до інших. Таким чином, духовність в управління СТВ є впливовим чинником щодо розвитку ефективної та прозорої економі-

ки, націленої на забезпечення благ для всіх верств населення.

Проте, як показує практика взаємостосунків між суб'єктами СТВ у нашому суспільстві панують такі чинники як силовий тиск роботодавців і органів влади на найманих працівників [4], низький рівень взаємоповаги, хабарництво корупція, перевищення службових повноважень, рейдерство, що характеризує занадто низький рівень духовності людей, які здійснюють управління соціально-трудохими відносинами. Науковцями, у напрямі вирішення цієї проблеми, ведуться активні пошуки але дослідження ще не завершене і потребує подальшого вивчення.

Загальна мета дослідження

Використовуючи наукові праці українських і зарубіжних вчених, статистичні дані Держкомстату України, звіти Національної служби посередництва і примирення провести дослідження проблеми духовності в управлінні соціально-трудохими відносин і її впливу на розвиток виробничої демократії.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Міжнародний досвід управління на виробничому рівні показує, що забезпечення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів і досягнення соціально-економічної стабільності пов'язано перш за все з людським чинником. Невирішеність багатьох завдань стосовно досягнення тривалої соціально-економічної стабільності як в цілому у суспільстві, так і на виробничому рівні, на сучасному етапі стає головною перешкодою розвитку цивілізованих ринкових відносин.

Даючи оцінку сучасної духовної ситуації в економіці український науковець О. Стоян зазначає «Характерною рисою сучасної духовної ситуації в економіці є глибока криза, особистісний і суспільний песимізм та безнадія. Людина — економічний громадянин суспільства — з болем усвідомлює даремність і безглуздість зусиль, прикладених заради творення суспільства. Критерієм «творчої» діяльності громадянина, соціальної та економічної «ефективності» його життєдіяльності є високий рівень індивідуального матеріального благопо-

луччя, яке ніколи не буває доступним для всіх і досягнене через ігнорування суспільного благополуччя, а також вихолощення природи, і особливо внутрішнього природного, духовного середовища суспільства» [3, с.72-77]. До цього слід додати, що в умовах трансформації економіки власники підприємств, з низьким рівнем духовності, здебільше застосовують жорсткі адміністративні методи впливу на найманих працівників з метою збільшення обсягів випуску продукції та її конкурентоздатності. Разом з тим, усе більше стає очевидним, що стійкість бізнесу та зростання його прибутковості неможливі без ефективного використання людського потенціалу на засадах виробничої демократії.

Як показав світовий і національний досвід їх взаємовідносин, виробнича демократія в умовах ринкової системи господарювання сприяє появі стійкої тенденції щодо зменшення виникнення кількості конфліктів, активізує людський персонал в площині їх участі у вирішенні проблем у більш широкому спектрі економічних та соціальних відносин [5].

У своїй науковій праці вчений Семів Л.К. [6], вказує на те, що у всіх економічних системах європейських держав в центрі уваги - людський потенціал тобто, наймані працівники, які є одночасно економічним ресурсом і основним чинником виробництва. До сказаного слід додати, що їхня трудова діяльність залежить від духовно-душевних якостей кожної особистості. До того ж, наймані працівники та роботодавці підприємств тісно пов'язані між собою в процесі трудової діяльності, вони не тільки організують роботу виробництва, але й формують відповідні соціально-трудова відносини. На думку вченого особливої уваги заслуговує наявність взаємоповаги між суб'єктами СТВ. Слід зазначити, що взаємоповага є основою людських контактів – це один із принципів, який відіграє важливу роль у формуванні уявлень про духовність.

Формування духовності – процес досить складний і тривалий, який зумовлюється багатьма чинниками, пов'язаними з різними сферами життєдіяльності людини її потребами, цілями та інтересами

особистості.

Дуже важливим аспектом при взаємодії суб'єктів соціально-трудових відносин є духовність, яку можна розглядати як почуття й усвідомлення реальності, що безпосередньо чи опосередковано спрямовує їхню життєдіяльність.

Власне духовність це об'єктивна реальність, яка існує тому, що суб'єктами соціально-трудових відносин є соціуми, які складаються з особистостей (індивідів), інтереси яких постійно стикаються. Духовність - це освіченість, яка виявляється у прагненні людини до самовдосконалення, самореалізації, що у значній мірі підвищує якість людського потенціалу.

В залежності від рівня духовності взаємодія суб'єктів соціально-трудових відносин може відбуватися у вигляді протистояння, яке призводить до: по-перше, виникнення колективно-трудових конфліктів і інших соціальних потрясінь; по-друге, розуміння суті процесів, які відбуваються у трудовій сфері, що дозволяє здійснювати цивілізований пошук шляхів порозуміння; по-третє, духовної конвергенції точок зору і інтеграції їх ментальності, що сприяє досягненню компромісів і соціально-економічної стабільності.

Як зазначають науковці Крупін В. і Злидник Ю., духовність є основою розвитку ефективної та прозорої економіки, націленої на забезпечення благ для всіх громадян держави. Науковці звертають увагу на те, що «Дивлячись на проблеми, які супроводжують соціально-економічний розвиток України, важко говорити про його успішність та ефективність. Вже без здивування ми сприймаємо все нові звістки про чергове розкриття випадків хабарництва та корупції, перевищення службових повноважень, рейдерства, присвоєння чужого майна. Звичним є спостереження збагачення невеликої частки людей та одночасне стрімке зубожіння більшості населення країни» [7].

Проведене дослідження становлення сучасного етапу розвитку виробничої демократії в управлінні соціально-трудовими відносинами [8] вказує на те, що духовність є одним із наукових принципів подальшого її розвитку, який виявляється у прагненні людини до само-

вдосконалення, самореалізації, що у значній мірі підвищує якість людського потенціалу, завдяки якому взаємодія найманих працівників і роботодавців може відбуватися у вигляді духовної конвергенції точок зору суб'єктів СТВ та інтеграції їх ментальності, що сприяє досягненню намічених цілей.

Втрата духовності - це не тільки втрата духу, душі - це справжня біда сучасності. В управлінні соціально-трудовими відносинами вона виражається в аморальності, меркантильності, низькій культурі щодо взаємодії між суб'єктами СТВ, що призводить до зниження якості життя працівників. В гонитві за надприбутками певні соціальні групи суспільства забувають про вищі людські цінності та ідеали. Заради особистої наживи бездуховні люди і соціальні групи, які вони представляють, ігнорують цивілізовані взаємовідносини, що призводить до зубожіння людей та виникнення протиріч у суспільстві у формі вимог (табл. 1) і, які згодом трансформуються у колективно-трудова конфлікти (рис.1) [9-11].

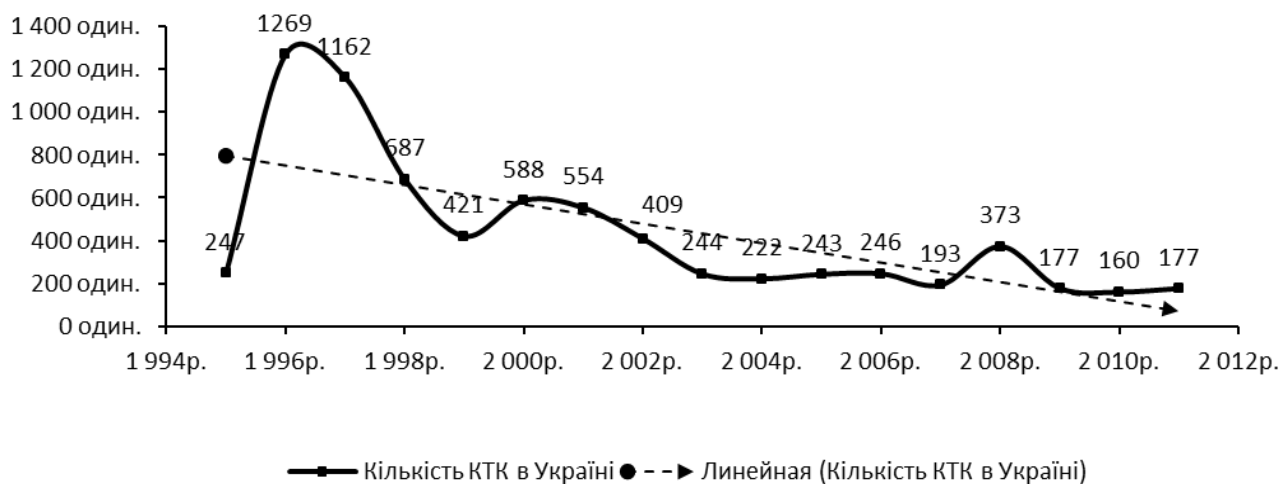

Рис. 1. Динаміка виникнення колективно-трудова конфліктів в Україні

Оцінюючи характер вимог найманих працівників у колективних трудових спорах (табл.1), слід звернути увагу на те, що їх динаміка виникнення має постійний характер. До того ж, занадто великий відсоток перепадає на невиконання роботодавцями вимог законодавства про працю та впровадження змін до існуючих соціально-економічних умов трудової діяльності, що вказує на низький рівень

духовності у діяльності власників і їх представницьких органів.

Слід зазначити, що невиконання вимог найманих працівників (табл.1) є передумовою появи тенденції щодо зубожіння людей показником якої є бідність, а також є чинником, що призводить до виникнення колективно-трудова конфліктів (рис.1).

Таблиця 1

Класифікація вимог найманих працівників у колективних трудових спорах (за роками виникнення)

Роки	Встановлення нових або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту	Укладення або зміни колективного договору, угоди	Виконання колективного договору, угоди, або окремих їх положень	Невиконання вимог законодавства про працю	Разом
1999	35	17	54	582	688
2000	48	4	282	242	576
2001	111	18	135	298	562
2002	34	5	124	197	360
2003	36	3	89	113	241
2004	33	7	47	87	174
2005	85	24	115	182	406
2006	49	11	58	115	233
2007	33	4	46	47	130
2008	18	9	62	81	170
2009	21	3	69	97	190
2010	17	3	50	69	139
2011	20	–	30	53	103
Разом	540	108	1161	2163	3972

Проведені дослідження [4, 5, 9-11] свідчать, що найбільша кількість трудових конфліктів (спорів) виникає на виробничому рівні, що створює певний ризик дестабілізації соціально-економічної ситуації як на рівні господарюючих суб'єктів рівні, так і в суспільстві.

Розглядаючи бідність як економічну категорію, російський науковець Абрамов С.А. у своєму дослідженні привертає увагу до бідності як проблеми планетарного рівня. Він звертає увагу на те, що по оцінках Всесвітнього банку не менше 1,2 млрд. осіб зараз живе в бідності. На його думку, трансформація політико-економічного устрою

на теренах колишнього СРСР призвела до істотного зниження рівня якості життя населення, що посилило гостроту зазначеної проблеми. До того ж, економічні реформи, які проводить влада, не мають соціальної спрямованості (хоча, частково це декларується), що суттєво знижує фактичний рівень життя і сприяє появі такого негативного явища як формування стійкого класу бідних [12].

Згідно до статистичних даних динаміку рівня бідності в Україні можна прослідкувати у розрізі регіонів (табл.2).

Таблиця 2

Рівень бідності по регіонах України

Регіон	Період часу: 1-й квартал року (%)						
	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.
АР Крим	40,3	29,3	34,5	30,3	30,6	30,8	27,7
Вінницька	24,6	24,4	24,7	28,7	21,5	25,9	26,3
Волинська	36,3	40,9	41,3	42,3	47	42,3	29,2
Дніпропетровська	28,6	27,9	30,3	29,3	26,1	28	26,9
Донецька	25,2	28,1	22,5	29,9	25,9	25,6	24,5
Житомирська	32,4	37,4	35,1	36,5	34,1	37,2	38,3
Закарпатська	30,8	21,1	19,1	22,5	30,1	33,7	28
Запорізька	34,3	29,3	29	27,4	22,8	23,3	19,1
Івано-Франківська	22,5	16	17,3	17,8	22,4	16,7	22,4
Київська (без м. Києва)	29,9	37,1	27,4	19,8	25,1	23,2	20,8
Кіровоградська	40,4	37,1	42,4	51,3	41,6	45	39,7
Луганська	35,5	37,7	41,5	28,5	24,9	28,7	29,3
Львівська	28,7	25,1	27	26,6	27,9	27,7	33,3
Миколаївська	22	23,4	23,4	20,8	23,2	24,4	19,7
Одеська	25,7	31,7	30,8	38,3	41	26,5	28,8
Полтавська	19,7	23,8	25,6	22,3	26,9	21,2	19
Рівненська	46,7	35	28,4	40,2	31,9	29,7	33
Сумська	34,2	26,4	30,1	33,8	42,2	25,8	22,5
Тернопільська	41,2	39,9	32,3	42,5	28,9	34,1	35,7
Харківська	27,7	24,6	33,2	18,1	24,1	16,3	15,5
Херсонська	35,4	39,7	31,2	37,8	46,8	44,3	28,5
Хмельницька	32	32	33,7	32,6	30,5	32,4	36
Черкаська	25,7	22,5	21,2	25,1	21,1	19,7	20,4
Чернівецька	31,6	35,2	30,2	36,6	25,5	31,6	31,7
Чернігівська	34,2	29,4	30,3	31	24,7	21,4	25,9
м. Київ	10,5	13,7	11,7	11,4	15,1	8,7	9,8
Загалом по Україні	29,2	28,4	28,2	28,4	27,9	26,2	25,4

Аналізуючи показники таблиці 2, слід звернути увагу на те, що загальна тенденція вказує на певний позитив у напрямі зменшення бідності в Україні. Проте, проведений аналіз Федерацією профспілок України [13], вказує, на те, що особливу тривогу викликає тенденція росту бідності серед працюючих. Так, в Україні спостерігається тенденція надто низьких доходів (10%) працівників, яка пояснюється неповною або нестабільною зайнятістю. Близько 7% працюючих отримують менше за офіційно встановлену мінімальну заробітну плату, яка, в свою чергу, є нижчою за реальний прожитковий мінімум. За останні роки мінімальна зарплата значно відстала від рівня фактичного прожиткового мінімуму для працездатних осіб та відносної межі бідності. «У домогосподарствах без дітей, де всі особи працездатного віку рівень бідності за даними 2010 року становить 12,6% і практично дорівнює аналогічному показнику в цілому по домогосподарствах без дітей (15,7%). У зв'язку з неефективністю діючих підходів щодо оплати праці заробітна плата значної частини зайнятого населення сьогодні не може задовольнити навіть потреби самого працюючого, тобто виникає ситуація, коли до групи ризику потрапляють сім'ї працівників з утриманнями, оскільки дохід від трудової діяльності працюючих не забезпечує необхідні потреби непрацюючих членів домогосподарств. Отже, бездуховність породжує бідність, а бідність створює умови для дестабілізації соціально-економічної ситуації як на рівні підприємства, так і в цілому у суспільстві.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Таким чином, спираючись на проведені дослідження проблеми духовності в управлінні соціально-трудових відносин можна зробити наступні висновки: по-перше, стан духовності в управлінні соціально-трудовими відносинами на сучасному етапі розвитку економіки в Україні є кризовим; по-друге, взаємостосунки між найманими працівниками, роботодавцями і органами виконавчої влади є не достатньо конструктивними, що не сприяє їх ефективній взаємодії.

По-третє, проблема духовності в управлінні суб'єктами соціаль-

но-трудовах відносин створює умови, для дестабілізації соціально-економічної ситуації на виробництві та не сприяє сталому його розвитку, що в певній мірі гальмує процес розвитку виробничої демократії.

Література

1. Шемяков О.Д. Особливості виробничої демократії в управлінні соціально-трудовами відносинами в економічно розвинутих країнах. / О.Д. Шемяков // Економічний вісник Національного гірничого університету. – Дніпропетровськ, 2012 № 2. – С. 12-19
2. Багаев А.В. Место и роль духовности в экономической жизни общества : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. философ. наук : спец. 09.00.11. – социальная философия / А.В. Багаев. – Н.Новгород, 2006. – 36 с.
3. Стоян О. Духовно-екологічні аспекти формування соціальної й економічної сфери громадянського суспільства / О. Стоян// « Персонал: Журнал інтелектуальної еліти». №1 2006 р. с. 72-77.
4. Шемяков О.Д., Братковський М.Л. Державне управління соціальним діалогом: проблеми та шляхи вирішення: Монографія. - Донецьк: "ВІК", 2010.- 205 с.
5. Шемяков О.Д. Проблема розвитку виробничої демократії в управлінні взаємодією суб'єктів соціально-трудовах відносин / О.Д. Шемяков // Зб. наук. праць Дон ДУУ, Соціальний менеджмент і управління інформаційними процесами: серія «Державне управління», т. XIII, вип. 222, . – Донецьк: Дон ДУУ, 2012. – С. 445-460.
6. Семів Л.К. Регіональна політика: людський вимір: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004, 392 с.
7. Крупін В. і Злидник Ю. Духовність... у економіці Необхідно переосмислити основи подальшого розвитку держави №61-62, 6 квітня 2012 р. [Електронний ресурс] / Щоденна всеукраїнська газета «День» - Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/226584>.
8. Шемяков О.Д. Становлення сучасного етапу та принципи розвитку виробничої демократії в управлінні соціально-трудовами відносинами / О.Д. Шемяков // Менеджер : Вісник ДонДУУ. – 2012. – № 3.
9. Результати діяльності Національної служби посередництва і примирення в 1999-2003 роках // Бюлетень Національної служби посередництва і примирення, 2003, №11. - С.26-30.
10. Статистична інформація. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / Колективні трудові спори. - Режим доступа: <http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/pr/stv/kts.htm>.
11. Статистична інформація. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / Колективні трудові спори. - Режим доступа: <http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/pr/stv/kts.htm>.
12. Абрамов, С. А. Бедность как экономическая категория: институционально-эволюционный подход : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 : Волгоград, 2004.- 157 с.
13. Бібліотечка голови профспілкового комітету №12 (144), 2011. Бідність в Україні та пропозиції профспілок щодо її подолання. – К.: «Проінформ» ФПУ, 2011. – 48 с.

УДК 330.62

ЛОГИСТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ГОСТИНИЧНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ ГОСТИНИЦЕЙ (HMS)

*Шендриков А.А., аспирант,
ТНУ имени В.И. Вернадского*

В данной публикации проведён анализ организационной структуры логистической системы гостиничного предприятия применительно к представленным на рынке системам автоматизации управления гостиницей.

В даній публікації проведений аналіз організаційної структури логістичної системи готельного підприємства стосовно запропонованих на ринку систем автоматизації управління готелем.

Постановка проблемы в общем виде.

Связь с научными и практическими задачами

Для достижения конкурентоспособности на мировом рынке в экономике Украины следует провести масштабную модернизацию сектора услуг, в значительной мере связанную с внедрением логистических методов хозяйствования. В частности это касается и услуг размещения, которые обретают особую значимость в условиях Крыма как потенциально прибыльного курортного региона с богатой историей и культурой разных народов, множеством достопримечательностей природного или культурного характера и значительным рекреационным потенциалом. Общеизвестно, что в последние годы Крым теряет значительное число потенциальных рекреантов ввиду того, что ближайшие конкуренты Крыма на рынке рекреационных и туристических услуг – Турция, Болгария, Египет – предлагают значительно более высокий уровень сервиса по сопоставимым ценам. Для повышения конкурентоспособности Крыма как туристического региона субъектам предпринимательства, работающим в сфере услуг размещения, следует обратиться к западному опыту логистизации процесса оказания гостиничных услуг.

Анализ последних исследований и публикаций.

Выделение нерешенных вопросов

Несмотря на то, что данная проблематика является относитель-

но новой для отечественной экономической науки, в последние годы в научных изданиях стран СНГ было опубликовано значительное количество работ, посвящённых вопросам логистизации процесса производства и реализации гостиничных услуг. Многие из публикуемых работ опираются на накопленный опыт зарубежных теоретиков и практиков, работающих в данной сфере.

Изучением вопросов логистизации сферы услуг в целом и туристического сектора в частности занимаются такие исследователи, как Т.Н. Одинцова (логистические цепи поставок услуг), Л.В. Фролова (логистика торговых предприятий), Т.Н. Скоробогатова (сервисная логистика туристско-рекреационного сектора).

Исследования вопросов взаимодействия логистики и маркетинга на этапе продвижения и реализации туристического продукта ведёт А.М. Ветитнев. Системным подходом к рассмотрению ресурсопотоков предприятия сферы размещения занимается Т.Б. Шатовская. Проблемы внедрения современных логистических методов управления предприятиями туристско-рекреационного сектора в условиях Украины исследует Г.Р. Копец.

Общая цель исследования

Целью публикации является анализ организационной структуры логистической системы гостиничного предприятия применительно к представленным на рынке системам автоматизации управления гостиницей.

Изложение основного материала.

Обоснование полученных результатов

В сфере размещения логистизация рассматривается как целенаправленный процесс внедрения логистического подхода к организационно-экономической деятельности отдельных гостиниц и прочих объектов размещения как составляющих элементов экономики региона, страны и мира.

Основными предпосылками создания и развития механизмов логистизации сферы размещения является интеграция, информатиза-

ция и глобализация экономических процессов и структур, которые вызваны необходимостью повышения эффективности использования ресурсов в условиях их ограниченности. Именно принцип эффективности логистической деятельности вызвал необходимость интеграции сначала функций и структур (подразделений) внутри отдельных субъектов гостиничного бизнеса, а затем и между ними [1].

На основании опубликованных работ можно утверждать, что в основном логистическая деятельность гостиницы определяется взаимодействием четырёх основных компонентов внутренней среды предприятия с агентами внешней среды (рис. 1): подсистемой связи; подсистемой управления; подсистемой оптимизации; подсистемой интерпретации.

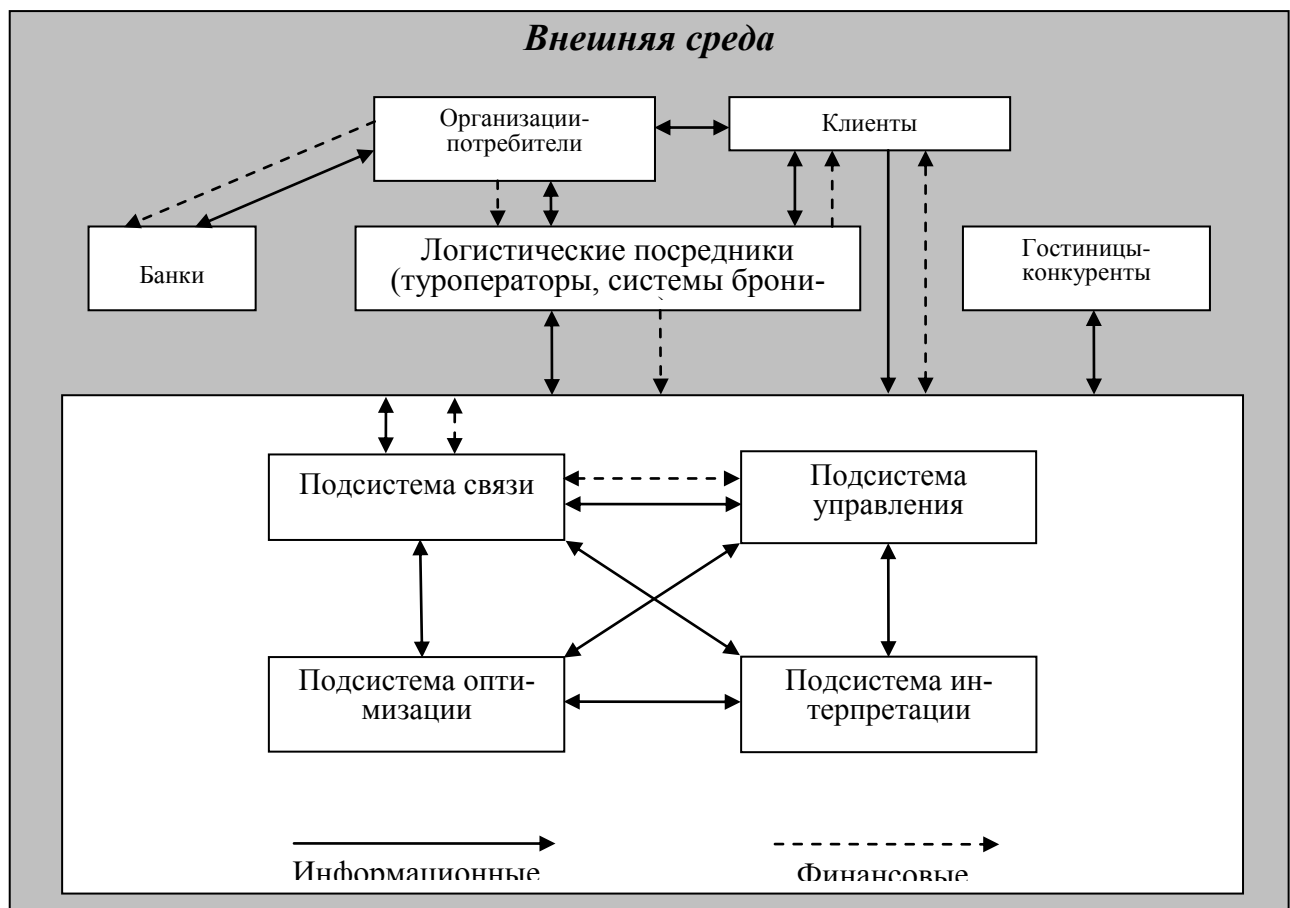

Рис. 1. Организационная структура логистической системы гостиницы (разработано автором на основе [2])

Представленные подсистемы можно охарактеризовать следующим образом:

Подсистема связи отвечает за логистическую связь предприятия с агентами внешней среды и характеризуется непосредственным взаимодействием с потребителями в процессе продвижения услуг на рынок и формирование заказов. В рамках этой подсистемы должны быть реализованы функции выбора коммуникационных каналов бронирования гостиничных услуг, оптимизации системы обработки и учета документооборота по бронированию услуг, организации движения ресурсопотоков для воздействия на потребителей средствами прямого маркетинга, определения узловых точек воздействия на потребителей, оптимизации движения ресурсопотоков рекламной деятельности, разработки политики и схем финансового стимулирования участников бизнеса (скидки, комиссионные, премиальные), разработки финансовых схем, контроля движения денежных потоков и т.д.;

Подсистема управления обеспечивает весь комплекс операций по управлению внешними и внутренними информационными и внутренними финансовыми потоками и объединяет специалистов, инструменты и методы сбора, обработки, анализа, хранения и распределения логистической информации. Актуальность данной подсистемы определяется необходимостью сбора информации о внешней среде и ее агентах, организации прогнозирования с использованием наиболее эффективных методов, а также необходимостью использования накопленной информации сотрудниками отеля в процессе реализации гостиничной услуги для повышения стандартов обслуживания. Кроме того, деятельность в рамках подсистемы должна отвечать критериям надежности по источникам информации, своевременности по срокам получения информации, оперативности ее передачи, достаточности по объему и экономичности по затратам. Поэтому управление логистическими процессами в рамках этой подсистемы преимущественно осуществляется при поддержке единой автоматизированной системы управления (АСУ);

Подсистема оптимизации. В рамках этого элемента логистической системы осуществляется непосредственное влияние на парамет-

ры внутренних ресурсов гостиницы – трудовые (персонал), управленческие, технические (объекты материально-технической базы), финансовые и временные. В этой связи очень важен полноценный информационный обмен рассматриваемой подсистемы с другими элементами внутренней среды предприятия. Так, на основе информации о параметрах текущих заказов и прогнозных данных из первых двух подсистем здесь осуществляется планирование будущих потребностей в ресурсах при использовании механизмов ценообразования, мотивации персонала;

В подсистеме интерпретации обрабатываются данные, поступающие от всех рассмотренных элементов системы, обрабатываются и распределяются в форме отчетов для внутренних и внешних пользователей. В результате движения информационных, финансовых и сервисных потоков в логистической системе отеля предприятия образуются участки, где концентрация всех потоков в одинаковые моменты времени является наибольшей. Это так называемые точки или узлы наложения ресурсопотоков. Как показывают исследования, все узлы ресурсопотока взаимосвязаны и влияют на характеристики друг друга. Следовательно, организация управленческих воздействий на потоки наиболее эффективна в узлах их пересечения, где одно управляющее воздействие может быть направлено на изменение параметров сразу нескольких ресурсопотоков.

Формирование таких узлов вполне закономерно. Принятые в отеле правила обслуживания, формы и методы расчетов, характер движения информации между компаниями и гостиницей, между гостями и персоналом, а также внутренними службами в процессе обслуживания естественным образом формируют параметры узлов и определяют их местоположение по отношению к организационной структуре гостиничного предприятия – конкретным службам и отделам [3].

Очевидно, что с развитием информационных технологий и ростом доступности вычислительной техники появились идеи автомати-

зировать работу гостиничного предприятия если не полностью, то по крайней мере частично. С расширением сети Интернет большинство крупных и подавляющее число мелких гостиниц разместили информацию на своих веб-сайтах, что со временем стало играть не только информационное, но и имиджевое значение. Интернет-сайт, являясь виртуальным окном во внешнюю среду, способствует информационному взаимодействию гостиничного предприятия с внешними агентами, обеспечивая двухсторонний обмен данными: с одной стороны, предприятие размещает на сайте информацию о себе, предоставляя её всем заинтересованным, с другой – может получать информацию извне, например, с аналогичных сайтов конкурирующих предприятий или по системе обратной связи от тех, кто имел возможность воспользоваться услугами данной гостиницы (веб-анкетирование, книги отзывов, системы рейтингов и т.п.).

Однако веб-сайт весьма ограничен по своим возможностям, и полноценно может выступать лишь как подсистема связи из представленной схемы.

Постепенно, с развитием IT-индустрии и расширением рынка программного обеспечения было предложено множество программных продуктов для эффективного управления гостиницей (т.н. HMS, от англ. hotel management system).

В настоящее время на рынке Украины представлено множество продуктов данной категории от разных производителей, большинство из них – зарубежные (американские OPERA, Fidelio и Epitome, российские «Интеротель», «Эдельвейс», Servio, R-Keeper, InStyle), хотя имеются и отечественные разработки (ProHotel, SuperHotel, B52 и др.) [4].

Специфические особенности отечественных HMS и систем, локализованных для украинского рынка, – общие для постсоветского пространства в целом: HMS должна обеспечивать ведение отчетности в соответствии с национальным законодательством – это реализуется благодаря интеграции с бухгалтерской системой (стандартом тут яв-

ляются программы семейства «1С»); система должна позволять поселение гостей не только по номерам, как принято в западных отелях, но и по койко-местам (по модели хостела); гость должен иметь возможность оплатить свое проживание либо при выезде, либо при поселении – ввиду относительной неразвитости в нашей стране электронных средств оплаты.

В настоящее время крайне редко гостиницы заказывают индивидуальные программные решения, разработанные специально под нужды данного отеля, в основном, даже крупные гостиницы, используют пакетные решения, состоящие из настраиваемых модулей, легко подгоняемых под особенности функционирования предприятия.

Большинство представленных на рынке HMS позволяют реализовать функции самых разных структурных подразделений гостиничного предприятия, такие как бухгалтерский учёт, управление номерным фондом, безопасность (интеграция с электронными замками номеров) и многие другие (рис. 2) [5].

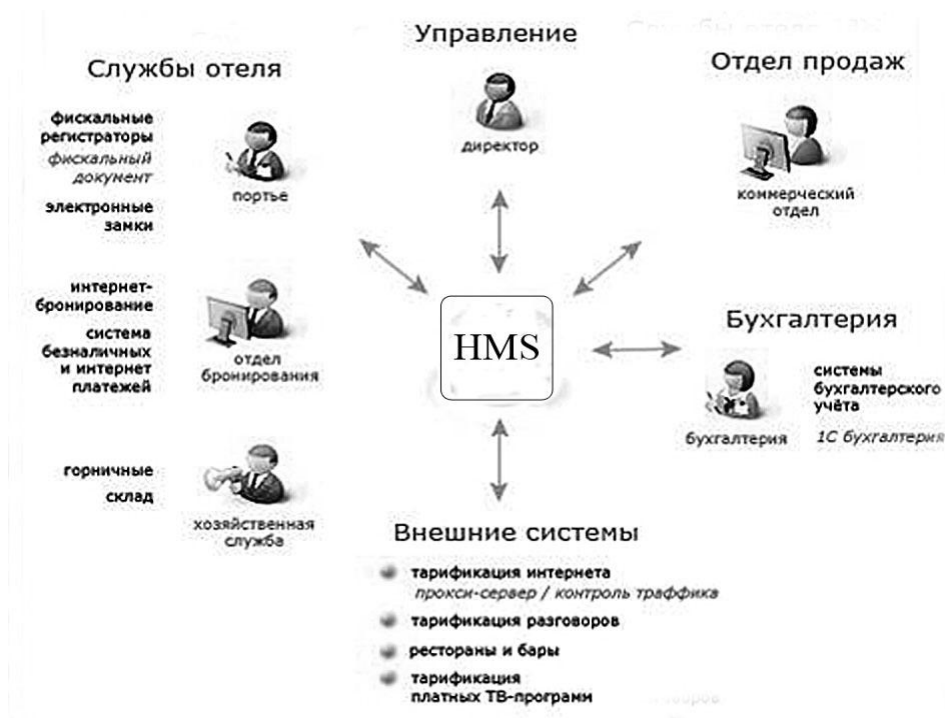

Рис. 2. Схема функционирования HMS

Выводы и перспективы дальнейших разработок

Фактически, если Интернет-сайт может функционировать как подсистема связи гостиничного предприятия, то подобранный в соот-

ветствии с потребностями предприятия и грамотно настроенный программный продукт HMS может успешно реализовывать функции трёх остальных подсистем – подсистемы управления, интерпретации и оптимизации. А поскольку практически все решения из сферы HMS позволяют интегрировать систему с веб-сайтом, автоматически получая/передавая необходимую информацию, то можно говорить о том, что сегодня созданы все условия для комплексной автоматизации процессов функционирования гостиничного предприятия.

Литература

1. Фролова Л.В. Логістична система управління потоковими процесами // Матеріали VII Міжнародної наук.-практ. конф. «Наука і освіта-2004». – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – Т.19. Економіка. – с. 18-19.
2. Шатовська Т.Б., Герасимова Н.С. Логістичні аспекти управління ресурсопотоками готельного підприємства / Т.Б. Шатовська, Н.С. Герасимова // Праці Одеського політехнічного університету. – 2011. – № 1(35). – с. 290-291.
3. Гордон, М. Функции и развитие логистики в сфере товарообращения / М. Гордон // Риск. — 1993. — № 1. – с. 44.
4. Ткаченко В. Обзор систем управления отелем: функции и возможности [электронный ресурс] / В. Ткаченко // Материалы сайта ProHotelia – 2011. – Режим доступа: <http://prohotelia.com.ua/2012/01/hotels-pms/>
5. Федосеев Г. Автоматическое отслеживание и протекция отзывов об отеле [электронный ресурс] / Г. Федосеев // Материалы сайта ProHotelia – 2011. – Режим доступа: <http://prohotelia.com.ua/2009/11/автоматическое-отслеживание-и-проте/>

УДК 330.322 (477)

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Шулюк Є.В.,

Рекова Н.Ю., д.е.н., доцент,

Донецький державний університет управління

В статті проаналізовано інвестиційну політику держави, визначено та обґрунтовано напрямки розвитку складових інвестиційної політики України в сучасних економічних умовах.

В статье проанализированы инвестиционную политику государства, определены и обоснованы направления развития составляющих инвестиционной политики Украины в современных экономических условиях.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Зв'язок з науковими і практичними завданнями

Розвиток національної економіки передбачає розробку ефективної політики держави, реалізація якої спрямована на вирішення стратегічних питань щодо якісних структурних перетворень в економіці, розвитку стратегічних бюджетоутворюючих галузей, підвищення соціальних стандартів та забезпечення конкурентоспроможності економічної системи країни, підтримки розвитку інноваційних процесів та результативності державного регулювання.

Як об'єкт державної інвестиційної політики, інвестиції потребують фінансового забезпечення, тому збільшення джерел формування інвестиційних ресурсів є пріоритетним напрямом розвитку національної економіки, оскільки інвестиційна політика держави є потужним важелем стимулювання однорідного розвитку галузей національної економіки в сучасних умовах.

Інвестиційна політика є особливим напрямком державного регулювання, тому обґрунтування напрямків розвитку державної інвестиційної політики та інструментів її реалізації є важливим завданням, що потребує вирішення в умовах динамічного розвитку складових економічної системи та активізації інтеграційних процесів в національній економіці України. Ефективність державного регулювання інвестицій обумовлюється дієвою регуляторною політикою та механізмами її реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Виділення невирішених питань

Дослідженням теоретичних аспектів інвестиційної політики та державного регулювання інвестиційної діяльності присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Значні теоретичні та прикладні здобутки в галузі інвестиційної політики відображені в працях В.М. Гейця, Л.М. Борщ, Л.С. Головка, Л.І. Дідківської, Є.Н. Забарної, С.В. Мочерного, А.А. Пересади, А.В. Черепи, Дж.М. Кейнса, Ю.А. Корчагіна, У. Шарпа та інших вче-

них-економістів.

Лібералізація внутрішнього ринку, висока конкуренція серед розвинутих держав, нестабільність світової кон'юнктури, недосконалість регуляторної політики, нерозвиненість механізмів державно-приватного партнерства, неефективність механізмів із залучення інвестицій і захисту прав інвесторів зменшує інвестиційну привабливість України для міжнародного та вітчизняного капіталів, тому питання формування та реалізації дієвої інвестиційної політики в умовах необхідності забезпечення випереджального розвитку національної економіки потребують подальшого дослідження.

Загальна мета дослідження

Метою статті є аналіз основних сучасного стану інвестиційної політики держави та розробка напрямків розвитку інвестиційної політики в Україні з урахуванням особливостей розвитку національної економіки в сучасних економічних умовах.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

В умовах стрімкого розвитку економіки головним завданням державної політики є створення умов для поживлення інвестиційної діяльності та спрямування капітальних вкладень та концентрації інвестиційних ресурсів у пріоритетні напрямки економіки України.

Враховуючи вищенаведене, інвестиційну політику пропонується визначати як комплекс заходів, методів та інструментів державного регулювання, спрямованих на забезпечення розвитку галузей економіки та розкриття інвестиційного потенціалу, що дозволить отримати соціально-економічний ефект в масштабах національної економіки.

Серед складових елементів інвестиційної політика держави можна виділити такі: регіональна інвестиційна політика; інвестиційна політика суб'єктів підприємництва; міжнародна інвестиційна політика; соціальна та галузева політика.

Всі елементи державної інвестиційної політики є взаємопов'язаними, та складають певну систему завдань державного регу-

лювання, зміна одного з яких призведе до зміни інших.

Аналіз даних табл. 1 дають змогу дійти висновку, що в 2010 р. відбулося зменшення інвестиційної активності суб'єктів господарювання, в результаті обсяги інвестицій в основний капітал з 137702 та 172589 млн. грн. у 2007-2008 рр. до 117601 та 104608 млн. грн. Водночас, в 2011 р. спостерігається позитивна тенденція за всіма показниками інвестиційної політики.

Виходячи з аналізу структури інвестицій в основний капітал, основним джерелом інвестиційних ресурсів є власні кошти підприємств та кредитні ресурси банківських установ, що також позначається у тому, що найбільшу питому вагу серед напрямів інвестування займає промисловість.

Таблиця 1

Інвестиції в Україні в 2007-2011 роках [5]

Найменування показника	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Інвестиції в основний капітал на одну особу, грн.	4068	5058	3302	3722	
Інвестиції в основний капітал за видами діяльності, млн грн.	188486	233081	151777	150667	209130
Інвестиції в промисловість, млн грн.	64341	76618	57658	58558	86313
Індекс інвестицій в капітал, %	129,8	97,4	58,5	99,4	122,4
Інвестиції в основний капітал за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів млн грн.	17782	21494	10848	13836	21710
Інвестиції в основний капітал за рахунок коштів підприємств та банківських позик млн грн.	137702	172589	117601	104608	150425

В Україні слід оптимізувати державну інвестиційну політику, забезпечити її дієвість і виваженість. Основні напрями цієї політики мають полягати не в жорсткому регулюванні інвестиційних потоків, а у створенні сприятливих умов для ефективної діяльності, лібералізації інвестиційного режиму та ґрунтуватися на ретельному врахуванні мотивів і пріоритетів приватних інвесторів [1].

Важливою складовою процесу формування інвестиційної політи-

ки держави є врахування учасників інвестиційного процесу. У посланні Президента України йдеться мова про «...подальшу дерегуляцію підприємницької діяльності, спрощення та вдосконалення податкового законодавства, стимулювання інвестиційної активності бізнесу» [3, С. 25].

На основі систематизації інтересів учасників інвестиційного процесу було виділено перспективні напрями розвитку інвестиційної політики держави: забезпечення випереджаючого розвитку національної економіки, що передбачає формування ефективної регуляторної політики для активізації інвестиційних процесів та створення дієвих механізмів реалізації тактичних заходів, методів та інструментів регулювання інвестиційної діяльності; виправдання очікувань суб'єктів інвестиційної політики, що передбачає оптимізацію режиму оподаткування, амортизаційної політики та інших заходів, що сприятимуть підвищенню інвестиційної привабливості країни для спрямування інвестицій в пріоритетні галузі або в розвиток окремих регіонів (областей, вільних економічних зон, територій пріоритетного розвитку); підвищення соціальних стандартів життя населення, створення платоспроможного попиту для збільшення обсягів валового нагромадження та споживання; посилення конкурентної позиції на світовому ринку, що передбачає прискорення обігу капіталу, трудових ресурсів, технологій, розвиток галузей та ринкової інфраструктури; захист природних не відновлюваних ресурсів та екологія, що дозволяє підвищити якість життя населення та сформувати позитивний імідж країни, та як наслідок, використовувати механізми залучення зелених інвестицій у поліпшення екологічної ситуації, яка склалася в країні.

Створення привабливого інвестиційного середовища є результатом організації ефективної взаємодії інституцій та дієвості регуляторної політики, що спрямована на врегулювання інтересів суб'єктів інвестиційної політики та оптимізації управління інвестиційним процесом.

Відкритість внутрішнього ринку в умовах інтеграції та глобалізації обумовлюють необхідність створення системи моніторингу фор-

мування та реалізації інвестиційної політики та механізмів залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, системи управління розвитком експортно-орієнтованих галузей, що передбачають впровадження заходів з посилення конкурентних переваг вітчизняних виробників. Фінансове забезпечення інвестиційного механізму державної політики має спрямовуватися на розширення валового споживання за рахунок стимулювання платоспроможного попиту, основою структурних перетворень економіки, модернізації виробництва, розвитку технологій та інфраструктури можливе за умови активізації внутрішніх джерел інвестиційних ресурсів.

Значної уваги потребує посилення міжрегіонального співробітництва, удосконалення регіональної інфраструктури органів державного регулювання регіонального розвитку за рахунок створення фінансових органів управління інвестиційним попитом та привабливостю з урахуванням стану розвитку регіональну або території, спрямоване на управління ризиками регіонального розвитку на посилення стійкості до негативних чинників.

Враховуючі значну роль регіоналізації інвестиційних процесів, розвиток державної інвестиційної політики є залежним від якісного забезпечення інституціями впровадження інвестиційних проектів, що враховує експертизу, методичу ранжування проектів за ступенем впливу на соціально-економічні процеси, моніторинг інвестиційної привабливості регіону та галузей економіки, систему гарантування прав учасників інвестиційного процесу.

Виходячи з систематизації основних напрямків розвитку державної інвестиційної політики, доцільно класифікувати інструменти державного регулювання інвестиційної діяльності у відповідності до вагомості в процесі прийняття управлінських рішень в інвестиційній діяльності (табл. 2).

Виходячи з аналізу даних табл. 2, можна відзначити, що найбільший вплив на інвестиційний процес мають інструменти забезпечення інвестиційного процесу, податкові та фінансові інструменти.

Таким чином, перспективними напрямками розвитку інвестиційної політики є: оптимальне поєднання інструментів реалізації інвестиційної політики держави; поліпшення інвестиційного клімату держави для активізації внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування економічного розвитку; активізації інвестиційного процесу за рахунок врахування інтересів учасників інвестиційного процесу та поживлення інвестиційної активності суб'єктів господарювання; створення дієвих механізмів формування та реалізації інвестиційної політики держави.

Таблиця 2

Класифікація перспективних інструментів інвестиційної політики держави

Група інструментів	Види інструментів	Вплив на управлінські рішення		
		Вибір об'єкта інвестування	Вибір інвестиційних проектів	Вибір форми інвестицій
Адміністративно-правові інструменти	нормативно-правові акти, державні програми; структура власності; ліцензування; державна підтримка	+	+	
Податкові інструменти	пільгове оподаткування; диференціація суб'єктів, об'єктів оподаткування, податкові кредити, лізинг	+	+	+
Фінансові інструменти	цільове фінансування інвестиційних проектів; механізми здешевлення кредитів; амортизаційна політика, управління грошовими потоками	+	+	+
Управління ризиками	ризик-менеджмент; створення інформаційних центрів; інститут спільного інвестування та державно-приватного партнерства		+	+
Інструменти забезпечення інвестиційного процесу	державна експертиза, планування та прогнозування; техніко-економічне обґрунтування інвестицій; бізнес-консультування	+	+	+

Висновки та перспективи подальших досліджень

Розвиток інвестиційної політики держави передбачає створення механізмів та стимулів для активізації інвестиційних процесів, підвищення інвестиційної активності та успішну реалізацію завдань державної політики. Зміст та сутність складових елементів інвестиційної політики повинна визначатися з урахуванням чинників, що впливають на інвестиційний клімат держави та розвиток ринкового середовища. Врахування запропонованих у даній статті рекомендацій дозволить позитивно вплинути на процес формування державної інвестиційної політики, реалізація яких дозволить оптимізувати соціально-економічний розвиток України в сучасних умовах.

Література

1. Саблук П. Процеси міжнародного руху капіталів та участь у них України / П. Саблук, К. Приб // Економіка України. – 2008. – № 8 (561). – С. 56–68.
2. Закон України «Про інвестиційну діяльність» 18.09.1991 № 1560-XII. : за станом на 19 січ. 2012 року / Верховна Рада України – Офіц. вид. — К. : Парлам. вид-во, 2005. – 18 с. – (Бібліотека офіційних видань).
3. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – 432 с.
4. Кухар В. І. Правові форми реалізації державної інвестиційної політики / В. І. Кухар // Вісник Академії правових наук України. - Х., 2009. - № 4. - С. 72-78.
5. Офіційний сайт державної служби статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

УДК 504:330

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНО СПРЯМОВАНОГО СПОЖИВЧОГО РИНКУ

Кучмійов А.В., здобувач

В статті наведено напрями сегментування кінцевих споживачів з урахуванням екологічного чинника, проаналізовано характеристики їх лояльності, визначено за результатами дослідження потенціали інструментів екологічного маркетингу та еколого-економічні характеристики груп товарів.

В статье приведены направления сегментирования конечных потребителей с учетом экологического фактора, проанализированы характеристики их лояльности, определен по результатам исследования потенциалы инструментов экологического маркетинга и эколого-экономические характеристики групп товаров

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Зв'язок з науковими і практичними завданнями

Загальновідомо, що залучення нових споживачів - більш складний і витратний процес, ніж утримання старих. Про користь тривалих відносин з постійними клієнтами говорить великий статистичний матеріал. Так, у середньому 65% обсягу продажів припадає на вже наявних споживачів, підвищення ступеня лояльності клієнтів на 2% відповідає скороченню витрат приблизно на 10%, а збільшення числа повторних покупців на 5% призводить до підвищення прибутків продавця на 20-100%. У той же час, згідно з іншими дослідженнями, втрата клієнтів тільки в 32% випадків має під собою раціональне пояснення (невдоволення якістю обслуговування, більш вигідні умови в конкурентів, незручне місце розташування), а, інші 68% споживачів змінюють свої переваги без видимих причин [1]. Виходячи з даних статистики, не дивно, що дуже багато компаній намагаються всіма способами запобігти втраті клієнтів, створити для них стимули знову зробити покупку товару тієї ж торговельної марки, повернутися в той же магазин, скористатися послугами тієї ж компанії.

Виходячи з міркувань економічної доцільності, компаніям необхідно приділяти належну увагу оцінці основних чинників, що впливають на лояльність споживачів, в основному це мінливі потреби й схильності, серед яких останнім часом і прояв підвищеного інтересу споживачів до еколого-орієнтованих компаній та їх товарів – поява й розвиток екологічних потреб споживачів, важливих для вирішення екологічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Виділення невирішених питань

Актуальність питань, пов'язаних з вирішенням екологічних проблем, знайшла своє відображення у дослідженнях відомих вчених, таких, як О.І. Амоша, Г.О. Білявський, В.О. Боков, К.Г. Гофман, В.С. Деньга, В.І. Данілов-Данільян, А.Б. Качинський, О.С. Колбасов, С.Ф. Марова, М.М. Мойсеєв, В.Л. Пілюшенко, О.С. Пова-

жний, Г.П. Серов, Ю.Ю. Туниця, І.М. Синякевич, М.Ф. Реймерс, М.І. Хилько, О.М. Хімич, Є.В. Хлобистов, Ю.Л. Хотунцев, В.Ю. Школа, А.В. Яцик та інших фахівців, які мають різні підходи до теоретичних визначень, розробки та реалізації механізмів (у тому числі економічних) забезпечення екологічної безпеки.

Викладення основного матеріалу.

Обґрунтування отриманих результатів

Не вдаючись суттєво у визначення лояльності, представимо її у вигляді ряду умов, за яких можна говорити про дійсну лояльність клієнтів, заснованої на почутті задоволеності від взаємодії з компанією і її продукцією як на емоційному, так і раціональному рівнях [2]: клієнт регулярно здобуває широкий спектр продукції компанії або співробітничав з певною компанією; клієнт залучає інших покупців; клієнт не реагує або слабо реагує на пропозиції конкурентів; клієнт може вибачити компанії випадкові помилки в її діяльності.

Таким чином, можна сказати, що «лояльність» – це ступінь взаємозв'язку між клієнтом і компанією, а лояльний клієнт – це надзадоволений клієнт, бажаний для кожної компанії.

Таким чином, задоволеність раціональними та емоційними складовими є причиною й, у той же час, умовою для виникнення наступного явища – лояльності клієнтів.

Елементи в секторі «Лояльність клієнтів» є більш-менш взаємозалежними між собою. Так, слабка реакція на пропозиції конкурентів може збільшити кількість повторних покупок, при збільшенні повторних покупок буде збільшуватися ймовірність позитивних рекомендацій компанії, а вибачення випадкових помилок компанії може призвести до зниження реакції на пропозиції конкурентів і т.д. Крім того, вищевказані елементи є й умовою виникнення лояльності, і наслідком, тобто, виникає замкнений зв'язок. Можна сказати, що повторні покупки - це наслідок лояльного відношення клієнта до товарів і компанії, але, у той же час, повторні покупки – це й умова лояльності клієнта.

Із чотирьох елементів, властивих лояльному клієнтові, тільки два з них можна назвати такими, що безпосередньо впливають на дохід і прибуток компанії: повторні покупки, у даному дослідженні, що проявляються у прагненні до більш частого придбання товарів з поліпшеними екологічними властивостями й рекомендації, що призводять до появи нових клієнтів компанії. Наголосимо, що чинник здійснення повторних покупок є ключовим у розвитку компанії і, чим довше споживач підтримує відносини з компанією, тим більше він для неї цінний у фінансовому аспекті, тобто у довгостроковій перспективі використання взаємозв'язку між створенням цінності, прибутковістю і лояльністю клієнтів може принести компанії відчутну фінансову вигоду [2,3]. Відзначимо, що повторні покупки товарів у даній роботі розглядаються винятково на рівні їх екологічних властивостей і не пов'язані безпосередньо з конкретною торговельною маркою.

Лояльні клієнти можуть генерувати істотний прибуток компанії й бути основою її стабільного фінансового становища в довгостроковій перспективі. Стабільно прибутковий бізнес може стати необхідною умовою для сталого розвитку регіону, у якому здійснюється його діяльність.

Розглянемо, у якій залежності перебуває значення ІРС (як комплексного показника, що різнобічно враховує важливість екологічних характеристик товарів для споживачів) і готовність споживачів рекомендувати й купувати товари з поліпшеними екологічними властивостями та визначить, яка частка сукупної варіації готовності споживачів рекомендувати й купувати товари з поліпшеними екологічними властивостями описується ІРС.

Розглянуто вплив рівня витрат респондентів дослідження на їхнє прагнення купувати товари з поліпшеними екологічними властивостями, а також на готовність платити цінову премію за такі товари.

Виходячи з результатів проведеного дослідження й застосування лінійного регресійного аналізу, було визначено, що між значенням ІРС і готовністю споживачів рекомендувати товари з поліпшеними

екологічними властивостями (співробітничати з еколого-орієнтованими компаніями) існує тісний лінійний взаємозв'язок, про що свідчить значення коефіцієнта кореляції $R=0,721$ ($>0,5$). Коефіцієнт детермінації (R-Квадрат) у розглянутому прикладі становить 0,519. Це означає, що побудована регресійна модель описує 51,9% випадків, коли збільшення значення ІРС спричиняє збільшення ступеня готовності рекомендувати товари з поліпшеними екологічними властивостями. У табл. 1 представлені основні показники, що оцінюють якість лінійної моделі, побудованої в результаті проведення регресійного аналізу.

Таблиця 1

Зведена таблиця моделі за результатами проведення регресійного аналізу (ІРС та готовність рекомендувати)

Модель	R	R-Квадрат	Скорегований R-Квадрат	Стд. помилка оцінки	Дарбін-Уотсон
1	0,721 ^a	0,519	0,518	0,719	2,025

a. Предиктори: (конст) ІРС

b. Залежна змінна: Рекоменд

Також було визначено, що між рівнем витрат на 1 людину на місяць і середнім рівнем надбавки, який вони вважають прийнятним за товари з поліпшеними екологічними властивостями, не існує тісного лінійного взаємозв'язку, про що свідчить коефіцієнт кореляції $R=0,271$ ($<0,5$) і збільшення середніх витрат не спричиняє суттєвого збільшення цінової надбавки, яку споживачі готові заплатити. Фактичні значення цінової надбавки, яку споживачі готові платити (у розрізі сегментів і груп товарів) представлені у табл. 2. Деякі дослідники пов'язують готовність платити більш високу ціну за товар з поліпшеними екологічними властивостями або відмову від придбання неекологічного товару з рівнем екологічної культури споживачів продукції [2], з чим можна здебільшого погодитись.

Можливість встановлення цінової надбавки на товари з поліпшеними екологічними властивостями може впливати на дохід еколого-орієнтованої компанії і її конкурентні позиції.

Таблиця 2

Готовність споживачів платити цінову надбавку за товари з поліпшеними екологічними властивостями, %

Сегмент / Група товарів	Середнє по всій вибірці	«Зеленіючі»	«Турботливі»	«Дозріваючі»	«Економічні»	«Сірі»	«Байдужні»
Середня націнка	9,9	12,1	11,6	7,1	9,2	7,3	1,6
На продукти харчування	12,6	15,8	14,8	7,8	12,3	9,2	2,9
На одяг і взуття	9,2	11,3	10,7	7,2	9,3	6,7	1,4
На побутову техніку й електроніку	7,5	9,2	8,5	7,2	6,8	5,8	1,2
На побутову хімію	10,2	12,3	12,2	7,8	8,6	7,4	1,8
На косметику й парфумерію	12,1	15,3	14,5	7,8	10,8	8,5	1,8
На меблі й предмети інтер'єру	8,6	10,1	10,0	5,3	8,6	6,7	0,8
На опоряджувальні матеріали	9,0	10,9	10,6	6,4	8,3	6,6	1,4

Таким чином, компанія, маючи дані про численність споживачів, готових купувати продукцію з поліпшеними екологічними властивостями, про цінову надбавку, яку вони готові платити за неї, а також володіючи даними про витрати на виробництво обох видів продукції, можуть оцінити наскільки їм вигідно виробляти продукцію з поліпшеними екологічними характеристиками.

Після визначення ступеня взаємозв'язку між досліджуваними чинниками, за результатами проведеного дослідження в розрізі сегментів, визначимо фактичні значення готовності респондентів рекомендувати товари з поліпшеними екологічними властивостями, їх прагнення купувати такі товари й представимо їх значення в табл. 3.

Нагадаємо, що значення, представлені в таблиці, перебувають у діапазоні 0-4 бала. Більш «зелені» сегменти характеризуються більш високими середніми значеннями.

Інструменти екологічного маркетингу покликані вплинути на поведінку споживачів і вплинути на їхній вибір на користь товарів з поліпшеними екологічними властивостями.

Таблиця 3

Готовність рекомендувати товари з поліпшеними екологічними властивостями й прагнення їх купувати респондентами в розрізі сегментів (0-4 бали)

Твердження	Середнє по всій вибірці	«Зеленіючі»	«Турботливі»	«Дозріваючі»	«Економні»	«Сірі»	«Байдужні»
Ви порекомендуєте компанію і/або її товари своїм друзям, знайомим, родичам переважно завдяки її/їх високим екологічним характеристикам	2,80	3,57	3,15	2,44	2,93	2,07	0,44
Я намагаюсь купувати товари з поліпшеними екологічними характеристиками / співробітничати з компаніями, які дотримуються високих екологічних стандартів	2,08	2,77	2,46	1,89	2,10	1,31	0,25

Узагальнені дані, які характерні для представників різних сегментів і вибірки в цілому й отримані на підставі результатів проведеного дослідження, представлені в табл. 4.

Таблиця 4

Узагальнена таблиця сегментування споживачів з урахуванням екологічного чинника

Назва сегмента	Процентне співвідношення сегментів, %	Характер бажаної вигоди	Рівень витрат на 1 люд./міс., грн.	Прийнятний рівень націнки, %	ІРС	Характеристика лояльності	
						Прагнення купувати	Готовність рекомендувати
«Зеленіючі»	20,4	Суспільно-значимий (безпека)	1799	12,1	10,2	2,77	3,57
«Турботливі»	38,9	Особистий (здоров'я)	1948	11,6	7,6	2,46	3,15
«Дозріваючі»	1,9	Невизначений	1767	7,1	4,1	1,89	2,44
«Економні»	6,1	Особистий (економічний)	1659	9,2	7,1	2,10	2,93
«Сірі»	29,4	Різномплановий. Слабко виражений	1627	7,3	3,0	1,31	2,07
«Байдужні»	3,4	Відсутній	1600	1,6	0,3	0,25	0,44
У середньому по вибірці	100,0		1790	9,9	6,4	2,08	2,80

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, визначені за результатами дослідження потенціали інструментів екологічного маркетингу, еколого-економічні характеристики груп товарів, характеристики лояльності сегментів споживачів було покладено в основу розробки рекомендацій підприємствам, організаціям держструктурам щодо використання інструментів екологічного маркетингу для підвищення рівня екологічної безпеки України.

Література

1. Тарнавский В. Чем удержать потребителя. Западные программы поощрения лояльности клиентов / В. Тарнавский // Новый маркетинг. – 2002. – №5. – С.23–25.
2. Скрипчук П. Экологическая сертификация как инструмент производства и потребления экологически чистой продукции / П. Скрипчук // Экономика Украины. – 2006. – №3. – С. 55–63.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Збірник наукових праць ДонДУУ

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ ТА ЕКОНОМІКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Серія “Економіка”
том XIII, випуск 248

Матеріали доведено мовою оригіналу

*Матеріали, що публікуються, відображають точку зору авторів,
яка може не збігатися з думкою редколегії збірника.*

*При цитуванні або частковому використанні тексту публікацій
посилання на збірник обов'язково.*

Відповідальний за випуск:

Поважний О.С.

Технічний редактор:

Рекова Н.Ю.